

HOLMI

IX. évfolyam 8. szám

1997. augusztus

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő), Domokos Mátyás (széppróza),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Závada Pál

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Göncz Árpád, Kertész Imre,
Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária, Petri György,
Rakovszky Zsuzsa, Tar Sándor, Vásárhelyi Júlia.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Lakatos István:* Szétválás-egybeforradás • 1039
Bertók László: Tojáspor • 1041
Kerülgeted • 1042
Két nő • 1043
Kántor Péter: Mekhanik Sushkovval a valahanyadik
ismétlésben • 1043
Bernard Malamud: Ember a fiókban (*Nemes Anna*
fordítása) • 1045
Benedek István Gábor: Egy nyári nap • 1071
Tóth Krisztina: Éber lomb • 1083
Beryx decadactilus • 1083
Lackfi János: A kérdés • 1084
Ha liftbe • 1084
Alma • 1085
Rugási Gyula: Előszó Pál apostol „Korinthosziakhoz
írott első levelének” fordításához • 1085
Pál apostol első levele a korinthosziakhoz
(*Rugási Gyula fordítása*) • 1090
Karsai György: Tragédia és komédia között –
Euripidész „Helené”-je • 1107
Mesterházi Mónika: Vulkán • 1118
Hol is voltam • 1119
László Noémi: Zuhanás • 1119
Kölyök • 1120
Sárga reggel • 1120
Gángó Gábor: Eötvös József az emigrációban,
1848–1850 (I) • 1121
Ágh István: A tyúkász királysága • 1130
Ferdinandy György: Kamaszok • 1138
Hárs Ernő: Vészfék helyett • 1141

- Győrffy Ákos*: Sub rosa • 1141
Imreh András: Gyík és toboz • 1143
 „Türkiz ég” • 1143
Vojnits Imre: Platanlevél • 1144
 Mégis, akkor • 1144
Benkő Attila: Egy walesi levélre • 1145
 Komédia • 1145
Horváth Ferenc: Szonatina • 1146
 Az északi-sarki zsoké • 1147
Tandori Dezső: Hashártyaszakadási elégia • 1147
 A két utolsó • 1151
Réz Pál: Búcsú egy tegnapi asszonytól • 1152

FIGYELŐ

- Mesterházi Mónika*: „Valaki néz egy ablakból” (Takács Zsuzsa újabb verseiről) • 1156
Forgách András: Ébvész a Kárpátok alatt (Kárpáti Péter: Diszelőadás) • 1161
Tverdota György: A modernitás antinómiái (Lengyel András: A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok) • 1168
Modor Ádám: Egy rendőrállam hétköznapijai (Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv) • 1176
Iványi Gábor: Egy kérdés, melynek nem árt sem háború, sem rendszerváltás (Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban) • 1180
Kamarás István: Végelszámolás (Horváth Zsuzsa: Hitek és emberek) • 1182
Goreity József: Esszék a XIX. századi orosz irodalomról (Pjotr Vajl–Alekszandr Genisz: Rodnaja recs’) • 1184

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
 Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
 Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok és a Sziget Rehabilitációs Kisszövetkezet
 Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
 Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1051 Budapest, Nádor u. 26.)
 Előfizetési díj fél évre 750, egy évre 1500 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
 A fényszedést Kardos Gábor végezte
 Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Lakatos István

SZÉTVÁLÁS-EGYBEFORRADÁS

Nem nézek vissza engednek-e mersz-e
követni még időnket újrakezdve
selymes talpad a mezsgyét puhatolva
belesimul-e kőbe vájt nyomomba
nem érdekel párákba öltözötten
a suhogás te vagy-e még mögöttem
sodrodba vonsz mégis vergődnöm állig
tekinteted gerincemen parázslík
akartál-e nem tudom lenni társam
a teljes és végső elárulásban
harkály szavak kopognak csak riadtan
ki fejtí meg? hajósok a viharban
a fuldokló szív morze-dobogását?
felfogod-e mi vár rád

. . . - - - . . . jelzem

ess ó ess karomba mentsd ki lelkem
italától elvált a szomj a testtől
elvált az ölelés látás a szemből
találkozom külön az öleléssel
holnap hajnalra tegnap lesz ne vétsd el
rózsapiros kutad kutatva szomjam
magányosan bolyong sivatagodban
nem nézek vissza hallod-e követesz-e
honnét vezet ösvény testből a testbe
holdtükörben ragyog ünnepi arcod
az álmatlan remény majd újraalkot
ha kérdezik hogy tud nem nézni vissza
mert rózsajel nedveid ki issza
mert sűrű habzó erdeid ki járja
nem érdekel kinek feslesz virágba
nem nézek vissza néma szád megért-e
tudd lehet lobogni láng nélkül égve
valamilyen hangszert eléd levitem
ne zárvány légy borostyán éveimben
a zeneértő szörnyek éljeneztek
te süket maradtál pillád se rezzen
kaptál vért is lássak rajtad meleg pír
de jégfényes szemed felelni nem bírt
mi felgyúlt bennem s nem lelt rést idáig
most törjön ki?

vérben állnál bokádig

nem tör ki! belőlem tenger se mos ki
 fogunk marcangolódva fuldokolni
 a mezítelen fájdalom savában
 találkozása lesz vágynak a vággyal
 de nem tudom borzadnék tudni honnét
 ki csap le rád közben milyen karom tép
 nem nézek vissza nem kell visszanéznem
 követsz súlytalan a varjúsötétben

ez így van erre

és jössz mintha szállnál
 zöld vízerek csermelylenek bokádnál
 elmorzsolódott összekulcsolódás
 zagyaléka oldalt a korhadó sás
 két messzeség egymáshoz közeledni
 mikor fog? szólok – *hozzád* szólva – semmi
 szikrázó krétajeleit az útnak
 te olvasd – mily kín dorongjai fűrnak
 míg hánytorogsz ki tudja milyen ágyon
 s kitől tépázva meg – látva se látom
 nem érdekel kik rongyolják ruhádat
 szakíthatatlan marad az imádat
 ezer szó indul megküzdeni érted
 folytatódsz mint a halmok mint a rétek
 lassan lassan

mi seb így is örök seb
 elestelednek szavaim fölötted

De ott ahol a nap gyémántkeményen
 szembe süt és áll éjjel is az égen
 és fut a folyam hét kanyara szemben
 vak medréből tükörképed kimentem
 ért sár folt szenny buktál bármily gödörbe
 itt – mit tehetsz – tiszta maradsz örökre
 rád nézhetek már hosszan este-reggel
 üres ruhád megtelik újra testtel
 ismét kérdezhetlek – hallgatsz remegve
 hát mit tudok még válaszolni erre?
 tudom szűk sátram felütni a parton
 szítám-lapátom fogvacogva tartom
 csak várni tudjak tízszer három évig
 iszapod alján aranypor csekélylik
 nem látja más – gyűjtve naponta grammnyit
 ki voltál ki lehets ebből aranylik
 jövőmből arcod nem fog kimaródni
 már nemcsak te az öntvény is valódi
 lüktető erezet üt át az ércen

éledni kezd a hallgatóg sötét szem
mintha valaki lassan átölelné
mintha súgna kétes szót is fülembe
szobrod-e vagy te nem tudom ki súgja
hogym újra újra újra
azt érdemes csak ami mérhetetlen
és ott van meleg csak ahol mi ketten
a nap kitép gyötrelmes éjszakádból
megfordulok lépünk lángba a lángból
rokon izzásban a vágyak s a formák
visszaragyogsz rám visszaragyogok rád
ez már az együttlékezés
bemártja
forró szívünket az idővilágba

TOJÁSPOR

A kukacok megosztottak az írókon, a táblákra fölírták, hogy kijárat, a levegőt beszappanozták, minden úgy ment, ahogy a halott húsban szokás, akinek a magas, hosszú hajú jutott, valamivel könnyebben tekergett, mint aki a kicsi szakállast aprózta, vagy a köpcös kopaszban szalalozott, mivel mindnyájan vízszintesen, s a fülétől a farkáig, azazhogy a combok, a lábszár, még a hüvelykujj laposa is beleszámított, csak azt nem értették, miért van annyi tojáspor az agyban, vasszeg a szívben, ricinus a belekben, s miért, hogy ezek gyorsabban száradnak, alig jut idő a foszló bőrt (bőrkrét) zabálni, holott

abban a tinta, abban az
elektromosság, a kígyózó galaxisok,
a tejutak, a fény emléke, s ha
elvégezte a dolgát, akkor egy
kukac is olvasna,
nem?

KERÜLGETED

Deszkatavas. Meztelen fenekű
gyerek les be a lyukon. Egy nő
ruhákat tereget. Nyitott
koporsóban viszik a halottat. Görög-
keleti papok a mandulafák. Sír a
fakád. Valahol
verik az asztalt. Ennyi. Rég volt,
amikor megilletődöttél. Amikor
azt képzelted, hogy
neked kell berendezned a
ravatalozót. Ha a
kerítéshez érinted a melled,
megszólal a harang. Tudod, hogy
most szegeznek rá a fedelét.
Örülnek? Ordítanak? Holnap
benne lesz az újságokban. Mint a
koporsószegek, sárgállnak a
nárciszok. Egy facsemete, amit
ősszel ültettél, elment a téllal.
Nagyot ütsz a meglazult
karóra. Egyengeted a fölászott
földet. Köveket raksz egy
ládába. Kerülgeted, mint
kutya a síremléket.

KÉT NŐ

Homokot visznek az utcán. Két nő.
Karonfogva. Az egyik
magabiztosan, kicsit előbbre. A másik
mintha el akarna bújni a társa
vállá mögé. Valaki
leejti a száját. Egyszerre
néznek hátra. A pillanat
mintha az előző volna. Ugatni
kezd egy kutya, de már
ütik is. Hallani, ahogy
fölrobban a
gombostűraktár, holott
reggel óta kapar a torkod, s az utcai
villany is ég már. Galambok
fötrik a párkányt, csipkedik egymás
füle tövét. Hullik a
börtönudvar. Két gombostűfej
között jön fel az égi
homokostál. Látni benne
Neil Armstrong lába nyomát. A dolgokat
akkor kellene a helyükre tenni, amikor
ott vannak. Mit mondjak? Két nő
a Holdon. Boldogok. S izgatóan
szépek.

Kántor Péter

MEKHANIK SUSHKOVVAL A VALAHANYADIK ISMÉTLÉSBEN

1997. május elsején
este felvonulok a szokásos útvonalamon,
a Duna-parton, a pesti oldalon,
éljen május elseje! – recsegi bennem
egy régi gramofonlemez, aztán elakad,
és csend lesz, jól kilépek, *allons enfants*,
ne maradjak le Mekhanik Sushkov mögött,
Mekhanik Sushkov két uszályt tol maga előtt a vizen,

az Árpád híd felé közeledünk fej fej mellett,
már izzadok, amikor eszembe jut a rövid nyelű lapát,
hogy hova tűnhetett el a télen,
hol lehet és felbukkan-e még egyáltalán?
nem mintha aktuális lenne, nem az,
a havat szoktuk ellapátolni vele a kocsi körül,
most meg virágzanak a fák, a juhar, a platán,
most bújik át Mekhanik Sushkov a híd alatt,
és megy tovább, lassítás nélkül,
én pedig visszafordulok, ennyi az esti távom,
a Margit hídtól az Árpád hídig,
tavaly télen még, vagy tavalyelőtt,
egyszer kettesben vonultunk itt apámmal,
illetve hármásban: a rövid nyelű lapátot
felváltva hol én vittem, hol ő,
és mikor ő, akkor én zsebre vághattam a kezem,
mert kesztyű persze nem volt egyikünkénél se,
de az ő keze sose fázott,
ellapátoltuk a havat, és valahogy nem akaródzott
hazamenni – máris? –, jó volt együtt,
mint akik megbeszélnek fontos dolgokat,
holott nem beszéltünk semmiről se,
csak felváltva vittük a rövid nyelű lapátot,
ami a halála után olyan rejtélyesen eltűnt,
elsétált egymaga messze az Árpád hídon túlra,
úgyhogy jobb, ha nem is keresem; már visszafelé,
a Soli Deo Gloria mellett elhaladva,
épp csak érintve gondolatban közös sétánkat,
ahogy egy madár szárnya épp csak érinti a vizet,
és huss! huss, apa, huss, május elseje, huss!,
megállok egy pillanatra, mint rég az eredetiben,
a felvonulókkal zsúfolt harsogó Dózsa György úton,
amikor eleresztettem az első színes léggömböt,
és néztem, ahogy száll fölfelé, és eltűnik a magasban.

Bernard Malamud

EMBER A FIÓKBAN

Nemes Anna fordítása

Mintha egy halk *salomot* hallottam volna, bár a sofőr szlávos vonásait látva ez valószínűtlennek tetszett. Amióta beültem a taxiba, egyfolytában fürkészett a visszapillantó tükörben, s ettől, szó, ami szó, rossz érzésem támadt. Negyvenhét éves vagyok, s a testsúlyomból ugyan vesztettem az utóbbi időben, de a szorongásaimból, mi tagadás, nem. Az amerikai öltözék az oka, gondoltam először. Lerí rólam, hogy idegen vagyok. Vagy készakarva szegődött a nyomomba? De hát hogyan, amikor én intettem le az utcán?

Ingujjban vezetett ezen a hűvös júniusi napon: tíz foknál nemigen lehetett több. Harmincvalahány éves férfi volt, úgy festett, mintha sose lakna jól, noha utólag visszagondolva inkább afféle örök elégedetlennek láttam, nyúzotttsága ellenére se rossz megjelenésűnek, bár ahogy jobban megnéztem, mintha valami súlyos kéz lapított volna le a fejét, igaz, a lapályra egészséges, sűrű haj borult. Mint mondtam, leginkább szlávos volt ez az arc: széles járomcsont, apró, erős áll, ámde közbül hosszúkás orr díszelgett, a szőrös, vékony nyakon pedig jellegzetes ádámcsutka – vegyes típusnak látszott tehát. Mindenesetre a *salomtól* mintha megváltozott volna a külseje, még a vizslató szempár is. Ez a férfi szemlátomást elégedetlen volt ezen a szép júniusi napon: munkájával, sorsával, külsejével – egyre megy. Körüllengte őt valami ősi szomorúság, mely isten tudja, honnan fakadt; a taxis nem bánta, hogy a homlokára van írva, kicsoda-micsoda – erre bizony nem mindenki képes, és nem is mindenki hajlandó. Ez az ember annak mutatta magát, ami. Nem mondanám, hogy valami nagymenő, de nem is titkos ellenálló. Keményen ülte meg a kocsit, egész lényével sofírozott – megkapó vonás. Jó szemem van a részletekhez.

– Izraeli? – kérdezte suttogva.

– Amerikanszki. – Nem tudok oroszul, mindössze egy-két udvariassági fordulatot.

Ingzsebébe nyúlt egy lapos cigarettacsomagért, s miközben karját átvette az üléstámlán, a Volgát hirtelen oldalra rántotta, hogy kikerüljön egy kanyarodó teherautót.

– Vigyázzon!

Nekilöködtem az oldalfalnak – bocsánatkérés semmi. Kivettem egy bolgár cigaretta – nem volt nagy kedvem hozzá, túlságosan erős –, aztán visszaadtam a csomagot. Eszembe jutott, hogy visszakínálom a menő amerikai cigarettámból, de nem akartam megbántani.

– Feliksz Levitanszkij – mutatkozott be. – Örvendek. Vagyok taxis. – Erős, már-már zamatos akcentussal beszélt angolul, de folyékonyan, s ez mentette a helyzetet.

– Á, szóval tud angolul. Valahogy sejtettem.

– Foglalkozásom fordító. Angol, francia. – Megvonta a vállát.

– Engem Howard Harvitznak hívnak. Szabadságon vagyok itt körülbelül három hétig. Nemrég halt meg a feleségem, s most utazgatok, hátha így kicsit könnyebb lesz.

Elcsuklott a hangom, de azért még hozzátettem, hogy ha még egy-két folyóirat-cikkre valót is sikerül összegyűjtenem, tiszta haszon.

Együttérzése jeléül Levitanszkij fölemelte a kormányról mind a két kezét.

– Vigyázzon, az isten szerelmére!

– Horovic? – kérdezte.

Végigbetűztem a nevem. – Az az igazság, hogy elsőéves egyetemista koromtól Harris voltam, de nemrég visszavettem a Harvitzot. Apám akkor angolosított Harrisra, mikor érettségiztem. Orvos volt, praktikus ember.

– Nem is látszik zsidónak.

– Akkor miért köszönt *salommal*?

– Néha mondunk ilyen. – Egy perc múlva megkérdezte: – Mi okból?

– Mit mi okból?

– Miért visszaváltoztatta nevét?

– Válságba kerültem.

– Egzisztenciális? Gazdasági?

– Az a helyzet, hogy a feleségem halála után változtattam vissza.

– Mi a jelentőség?

– Az a jelentősége, hogy közelebb kerültem önmagamhoz.

Hüvelykujja körmével a sofőr fellobbantott egy gyufaszálat, és rágyújtott.

– Én csak félig-meddig zsidó vagyok – mondta –, pedig apám, Avram Iszakovics Levitanszkij zsidó volt. Mivel anyám nem zsidó, nekem lehetett választányi, de anya mindenáron akarta, hogy kérjek dokument, amiben zsidó nemzetiség van, respektál-nyi apám. Így csináltam.

– Ne mondja!

– Apám meghalt, mikor én voltam gyerek. Növeltek (vagy neveltek?) úgy, hogy tiszteljem zsidó nép és vallás, de én mentem saját úton. Én ateista. Ez úgyszólván szükségyszerű.

– Mármint a szovjet élet?

Levitanszkij szóltanul füstölt tovább, én pedig zavarba jöttem saját kérdésemtől. Körbenéztem, hátha rájövök, merre járunk. – Később megkérdezte: – Milyen irányba?

Elmondtam, még az előző témára reagálva, hogy azelőtt én se voltam valami nagy zsidó. – A szüleim teljesen asszimilálódtak.

– Saját akaratból?

– Persze hogy saját akaratukból.

– Nem óhajt – tudakolta ekkor – megtekinteni Központi Zsinagóga Arhipova utcán? Nagyon érdekes élmény.

– Egyelőre nem – feleltem –, de vigyen el a Szadovaja Kudrinszkajára a Csehov Múzeumba.

Ettől mintha – sóhajtva – nekibátorodott volna.

Rose, mondtam magamban.

Kifűjtam az orrom. Már Rose halála után elterveztem, hogy elutazom a Szovjetunióba, de nem tudtam elszánni magam az indulásra. Nagy csapások után lassan ocsúdok, de az az igazság, hogy egyébként se vagyok az a fajta, aki elhamarkodottan dönt fontos ügyekben. Nyolc hónappal később, amikor már úgyszólván csomagoltam, úgy éreztem, a megkönnyebbülés, amit keresek – túl azon, ami még mindig foglalkoztat –, részben abból a kényszerből fakad, hogy váratlan és komoly személyes döntést kell

hoznom. Magányom enyhítésére tavasz óta újra összejárogattam első feleségemmel, Lillianal, s minthogy ő változatlanul egyedülálló volt és vonzó, egyszer csak arra leszek figyelmes, hogy tétován szóba kerül az újrահázasodás gondolata – valahogy szó szót követ ilyenkor, észre se veszi az ember. Ha csakugyan összeházasodunk, az oroszországi utazásból nászútféle lehet – nem mondom, hogy második, mert első nemigen volt. A végén, mivel sajnos eddig is épp elég komplikált volt az életünk, mégse tudtam elszánni magam, pedig Lillian, úgy hiszem, kapott volna az ajánlaton. Az én érzéseimet viszont olyan nehezen lehetett értékelni, hogy úgy döntöttem, semmit se döntök el véglegesen. Lillian, aki szokimondó teremtes, s a gondolkodása egy ügyvédé, megkérdezte, talán már nem lelkesít az ötlet, mire azt feleltem, hogy a feleségem halála óta egyfolytában vizsgálgatom az életemet, s még idő kell, hogy kiderüljön, hányadán állok. – Még mindig? – kérdezett vissza az önelemzésre utalva, s hangjában ezzel a pótkérdéssel: örökké? Válaszképp csak ennyi telt tőlem: – Még mindig. – Aztán dühösen: – Örökké. – Intelem magamnak: Óvakodj az újabb komplikált viszonyoktól!

Na, ezzel kis híján megadtam az ügynek a kegyelemdőfést. Nem sikerült valami derűsre ez az este, bár akadtak benne jobb pillanatok. Valaha nagyon szerelmes voltam Lillianba. Most arra gondoltam, talán segít egy kis levegőváltozás – mondjuk egy hónap külföldön. Régóta szerettem volna elmenni a Szovjetunióba; s ha most egyedül lehetek, és remélhetőleg nyugodtan meghányhatom-vethetem magamban a dolgokat, az talán tovább növeli az út ázsíóját.

Így hát meglepett – igaz, nem túlságosan –, hogy amikor már kezemben volt a vízum, úgy éreztem, várakozásom alábbhagyott, s valamiféle feszengés tart hatalmában. Indulás előtt máskor is elfog a félsz az utazástól, magyaráztam magamnak. Eljutok-e odáig? Nem térítik-e el a gépet? Háttha háború tör ki, s golyózáporba csöppenek. Az igazat megvallva – hiába küzdök ellene – aggályoskodó ember vagyok, s ez, ha értelmezni próbálom, azt jelenti, hogy minden percben félig-meddig a következő perc foglalkoztat. Sietek, miközben egy helyben ülök, ok nélkül aggaszt a jövő, s a túlfejtett lelkiismeret terhe nyomaszt.

Rájöttem, a szovjet-oroszországi utazással kapcsolatban azok a hírlapi históriák nyugtalanítanak, amelyek szerint ilyen-olyan szovjet városban a titkosrendőrség elkapott valami turistát vagy utazót „kémkedés”, „tiltott gazdasági tevékenység”, „huliganizmus” vagy micsoda vádjával. Ezt a szerencsétlen pasast, aki, azt hiszem, a massachusettsi Sudburyből való, a világtól elzárva tartják, amíg nem vall, aztán meg kényszer munkára ítélik, és elviszik Szibériába. Miután megkaptam a vízumot, fantáziáimban időnként megjelent egy idegen, aki vaskos borítékot nyom a kezembe, s amikor ostoba módon nekiállok olvasni a papírokat, letartóztat – természetesen kémkedésért. Mit csinálnék ilyen esetben? Azt hiszem, eldobnám a borítékot, és azt kiáltanám: – Ne célozzon meg vele, nem értek oroszul – és a lehető legméltóságteljesebb módon odébbállnék abban a reményben, hogy ettől megbénul. Aki fenyegetett helyzetben csak úgy odébbáll, az közömbösnek és ártatlannak mutatkozik. Legalábbis a saját szemében. Ezután képzeletben lépéseket hallok a hátam mögött, s mivel fantáziáim meglehetősen racionálisak, két tagbaszakadt kágébés ragad meg, hátracsavarják a karomat, és letartóztatnak. Nem utcai szemetelésért – ahogy remélem –, hanem „bizonyos dezaváló dokumentumoktól való megszabadulás kísérletéért”, mely tényt nehéz volna tagadni.

Lelki szemeim előtt ott orditozik, rángatózik H. Harvitz, addig rúgkapál, amíg száját be nem fogja egy bűdös tenyér, s a koponyájára mért gumibotütés kíséretében be nem gyömöszölik a könyvekből, filmekből ismerős, elmaradhatatlan fekete Ziszbe.

Rémisztő dolog a hidegháború. Néha arra gondolok, bárcsak olyan tökélyt érne el a kémkedés, hogy a Szovjetunió is, meg az USA is minden lehetségeset tudna a másiktól, s miután kicserélnék és számítógépes úton rendszeresen aktualizálnák az összes információt, egyszer s mindenkorra békén hagynák egymást. Ettől tönkremenne a kémkedési üzletág, hiszen annyiival több az épelméjű dolog a világban, s a magamfajtanak csakis merő passzióból jut eszébe egy szovjetunióbeli utazás.

Mindjárt a reptéren elfogott valami félsz, amikor Párizsból jövő gépem a június közepi délutánon leszállt Kijevben. A vámós elkobozta tőlem a *Látható titkok* című versantológia öt példányát: a kötetet néhány éve szerkesztettem középiskolák számára, s azért tettem be a bőröndömbe, hogy elajándékozzam, ha az amerikai költészet iránt érdeklődő oroszokkal találkozom. Most alá kellett írnom egy papírt, amit a tisztviselő szintiszta cirill írással állított ki, kivéve a nyomtatott betűs angol címet – *Látható titkok* –, a „titkok” aláhúzva. Az egyenruhás vámtiszt – vaskos férfiú, kisméretű fején puha haj, vállán vörös csillagok – azt mondta, azt kell aláírnom, tudomásul veszem, hogy a Szovjetunióba nem szabad külföldi könyvet öt példányban behozni; de majd visszakapom a tulajdonomat a moszkvai repülőtéren, amikor elutazom. Aggodalmaskodtam az aláírás miatt, de inturisztos idegenvezetőm, ez az ingatag cipősarkakon tipegő, hidrogénezett szőke hölgy, akinek látványa és kedélye megnyugtatóan hatott rám, bár a ruha azért gőzölgött rajtam, sürgetett, hogy írjam alá. Azt mondta, a dolognak nincs jelentősége, és írjam csak gyorsan alá, hogy indulhassunk a Dnyepro Szállóba.

Ekkor kérdeztem meg, hogy mi történne, ha lemondanék a könyvekről, ha nem kérném vissza őket. Az inturisztka a vámoshoz fordult a kérdéssel, mire az nyugodtan, komolyan és hosszadalmasan válaszolt.

– Azt mondja – tolmácsolta a hölgy –, hogy a Szovjetunió senkitől sem veszi el a jogos tulajdonát.

Mivel mindössze négy napom volt a városban, s az idő a szokásosnál is gyorsabban szaladt, fogszíva aláírtam a papírt plusz négy másolatot (könyvenként egyet vagy összesen öt rejtélyes kormányhivatalnak szólót?), visszakaptam egy példányt, és betettem a levéltárcámba.

Eltekintve ettől a némiképp komikus incidenstől, kijevi tartózkodásom gyorsan és érdekesen telt, leszámítva a magányosságot, amely idegen városban mindig elfog az első napokban. Délelőttönként egy magánautóban idegenvezetővel körbevittek a széles sugárutakkal behálózott, dimbes-dombos, zöld lombú városban, mely színeiben egy pasztell Rómára emlékeztetett. De délutánonként egyedül kószáltam. Először buszra vagy villamosra ültem, aztán pár kilométernyi utazás után leszálltam, és gyalog jártam be egyik vagy másik városrészt. Egyszer bekeveredtem egy piacra, ahol kolhozparasztok meg tizenkilencedik századi orosz regénybe illő szakállas-bocskoros muzsikok kínálgatták portékájukat a városiaknak. Ezt meg kell írnom Rose-nak, határoztam el – persze Lillianra gondoltam. Máskor meg, amikor egy elhagyatott utcán jártam, véletlenül eszembe jutott a vámnál kapott s a levéltárcámban lapuló nyugta, hátránéztem, nem követnek-e. Persze nem követtek, de azért jó kaland volt.

Az már kevésbé tetszett, amikor egy késő délután egy Dnyeper-parti csónakházhoz érve rádöbbsentem, hogy eltévedtem. Sétálgattam a folyóparton, mustrálgattam a csónakokat meg a szigeti strandokat, és észre se vettem, hogy jó néhány kilométernyire elkalandoztam a szállodától. Nagyon szerettem volna visszajutni, mert megéhezttem, s nem fűlt a fogam a gyalogláshoz – épp eleget túráztam már az utóbbi három

napban –, úgyhogy arra gondoltam, jó lenne egy taxi, de mert egy se volt a közelben, megtenné valami busz is, ami nagyjából arra megy, amerről jöttem. Megszólítottam néhány járókelőt, próbálkoztam angolul, tört németiséggel, egyszer-egyszer a „Par-donnez-moi”-val, de szemlátozást zavarba jöttem. Egy fiatal nő még futásnak is eredt néhány csetlő-botló lépés erejéig.

Bosszantott és ingerelt a dolog, de azért megszólítottam két arra jövő férfit: szavaim hallatán egyikük mereven előreszögezte tekintetét, és továbbsietett, a másik pedig kézzel adta tudtomra, hogy süketnéma. Hirtelen ötlettől hajtva azzal az akadozó jiddissel próbálkoztam, amire gyerekkoromban nagyapám tanított, mire az illető ugyan-ezen a nyelven suttogva a legközelebbi buszmegállóhoz irányított.

Nyitottam a szobám ajtaját, s épp az járt a fejemben, hogy egész télen ezzel a szto-ri-ral traktálom majd a barátaimat, amikor megszólalt a telefon. Női hang volt. Hosszú és dallamos orosz mondataiból annyit értettem, hogy „Goszpogyin Garvic”, s még egy-két szót. Hangja, hanghordozása mint egy énekesnőé. Mondandója lényegét ugyan nem tudtam megfejtetni, de lelki szemeim előtt nyomban élesen kirajzolódott a következő kép – nevezhetjük ábrándképnek –: egy csinos orosz lánnyal andalgok a Jaszna-ja Poljana melletti nyírfaedőben, őszinte beszélgetésbe merülve kilépünk a fák közül, végigballagunk a víz felé lejtő mezőn, aztán csónakázunk a szépséges kis tavon. Teljes béke. Még az is átvillant az agyamon: mi lenne, ha orosz lánnyal jegyezném el magam? Ez volt az általános kép, ám amikor a telefonáló elhallgatott, s én persze angolul feleltem, ő lassacskán letette.

Másnap reggeli után a lány – vagy valaki, akinek ugyanolyan a hangja, mert ráis-mertem a kontraalt színezetre – megint telefonált.

– Ha ért angolul – mondtam a kagylóba – vagy egy kicsit németül, franciául, netán jiddisül, akkor jól elboldogulunk. Csak oroszul nem. Sajnos. Nyet ruszki. Szívesen ta-lálkoznék magával, hogy együtt ebédeljünk, vagy amihez kedve van. Ha sejti, mit be-szélek, mondjon egy dát! Aztán tárcsázza fel a tolmácsot a 37-es melléken. Ő majd elmagyarázza nekem, mi a helyzet, s akkor találkozhatunk a maga elképzelése szerint.

Az volt az érzésem, hogy feszülten figyel, de egy idő múlva elnémult kezemben a kagyló. Nem fért a fejembe, honnan tudhatta meg a nevemet, s vajon arra kíváncsi-e, hogy tudok-e oroszul. Esküszöm, nem tudok.

Később írtam Lilliannak egy rövid levelet azzal, hogy holnap délután négykor át-repülök Moszkvába az Aeroflottal, két hétig az Astoria Hotelben fogok lakni, s közben három-négy napra átrándulok Leningrádba. Pontosan leírtam az időpontokat, s a lé-gipostacímkes levelet a szállodától kissé távolabb eső postaládába dobtam be – ki tudja. Reméltem, Lillian idejében megkapja, s a válasz még itt ér a Szovjetunióban. Az igazat megvallva egész nap megmaradt bennem a feszültség.

Másnapra azonban megváltozott a hangulatom, s ahogy ott álltam a korlátnál a Dnyeper fölötti parkban, és lenéztem a folyó túlpartján, a hajdani sztyeppén emelke-dő épületekre, valahogy megkönnyebbültem. Elképesztett az elem táruló hatalmas építmény, mely úgy festett, mintha két-három kisebbfajta város nőne ki a földből kissé elszórva. Ez folyik Oroszország-szerte – vagyis a fél világon –, s ahogy belegondoltam, mennyi munka, tőke és kitartás fekszik mindebben, ott és akkor meggyőződésemmé vált, hogy a Szovjetunió sose fog készakarva háborút provokálni az Egyesült Államok-kal, sem atomháborút, se másmit. És józan ésszel Amerika se fog a Szovjetunióval.

Mióta Oroszországba jöttem, most először éreztem, hogy biztonságban vagyok, s ott a Dnyeper-parti szellős sétányon az eufória ritka pillanatai jutottak osztályrészemül.

Miért van az, hogy építészeti szempontból a cári idők alkották a legérdekesebbet? Amikor a kérdést fölvettem magamnak, Levitanszkijnak észrevehetően megrebbent a szemhéja, nyilván merő véletlenségből. Hacsak nem hangosan beszéltem magamban, ami olykor megesik velem – de most tudtam, hogy nem. A múzeum felé tartottunk, csaknem nyolcvannal, mert alig volt forgalom.

– Mi a véleménye hazámról, Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségéről? – érdeklődött a sofőr hátrafordulva, hogy lásson.

– Örülnék, ha az utat nézné.

– Ne legyen ideges, már vezettem sok évek.

Ekkor azt feleltem, hogy sok olyasmit láttam, ami nagyon tetszett. Nem vitás, hogy ez egy nagyszerű ország.

Levitanszkij kerek arcán nyájas mosoly jelent meg a tükörben, s előtűntek rossz fogai. Talán nem is a szája mosolygott, hanem valami más, belül. Amióta fölfedte félzsidó őseit, valahogy zsidónak látszott inkább, mint szlávnak, s mintha elégedetlenebbnek is tűnt volna, mint korábban gondoltam. A nyughatatlan szempár súgta ezt.

– Mi rendszerünk, kommunizmus is?

Óvatosan válaszoltam, nehogy megsértsem. – Őszinte leszek. Láttam rendkívüli, sőt lelkesítő dolgokat, de a személyes szabadságból én a magam részéről jóval többet szeretek, mint amennyi, benyomásaim szerint, itt jut az embereknek. Amerikának, isten a megmondhatója, vannak súlyos hibái, de legalább jogunkban áll, hogy kritizáljunk, ugye, érti. Apám mindig azt mondta: „Az alkotmányon nem lehet kifogni.” A miénk nyitott társadalom, ami azt jelenti, hogy szabad a választás, legalábbis elméletben.

– Kommunizmus egészében jobb politikai rendszer – replikázott nyíltan Levitanszkij –, bár jelen stádiumban nem teljesen megvalósult. Jelen stádiumban... – megtorpant, gondolkodott, aztán nem fejezte be a gondolatot. Inkább így folytatta: – Forradalmunk volt nagyszerű és szent esemény. Rajongok korai szovjet történelem, kommunista igyekezetek izgalma, nagyszerű győzelmünk burzsoá és imperialista erők felett. Egyik napról másikra felemeltek (felemelkedtek?) minden szenvedő tömegek. Paszternak hívta ezt „pompás műtét”. Jevgenyij Zamjatyin (talán maga ismeri könyveit?) mondotta: „Forradalom elemészt földet tűzzel, de születik új élet azután.” Nálunk sok poéta mondott hasonló dolgok.

Nem vitatkoztam – kinek-kinek megvan a maga forradalma.

– Maga mondta előbb – nézett rám a tükörből Levitanszkij –, hogy óhajt írni cikkeket látogatásáról. Politikai vagy nem politikai?

– Azt gondoltam, hogy a moszkvai irodalmi múzeumokról írnék egy amerikai turisztikai folyóiratnak. Az írás a foglalkozásom. Szabadúszó író vagyok. – Bocsánatkérmőleg elnevettem magam. Milyen furcsán eltolódnak a hangsúlyok, ha idegen országban van az ember!

Levitanszkij előbb udvariasan velem nevetett, aztán abbahagyta. – Nem egész pontosan tudom, mi az szabadúszó író.

Megmagyaráztam. – Szoktam szerkeszteni is. Szerkesztettem már versantológiát meg tanulmánygyűjteményt középiskolásoknak.

– Nálunk van szabadúszó. Én szintén író – jelentette ki ünnepélyesen Levitanszkij.

– Ne mondja! Mármost fordító?

– Szakmám fordítás, de eredeti író szintén vagyok.

– Ezek szerint háromféle munkából él: ír, fordít és taxizik?

– Taxi nem igazi munkám.

– Fordít most valamit?

A sofőr köszöriült a torkán: – Jelenleg nincs fordítási feladatom.

– Írni mit ír?

– Prózát.

– Igazán? És azonbelül mit, ha szabad kérdezni?

– Megmondom: kis történetek, novellák, amiket elképzelek életből.

– Jelent már meg írása?

Levitanszkij már-már hátrafordult, hogy a szemembe nézzen, de aztán inkább az ingzsebébe nyúlt. Megkínáltam az amerikai cigarettámból. Kirázott egy szálat a dobozból, meggyújtotta, és lassan kifújta a füstöt.

– Egynéhány darab, de nem mostanában. Igazat megvallva – sóhajtott fel – fióknak írok. Ismeri a kifejezés? Mint Iszaak Babel: „Csend műfajának mestere vagyok.”

– Hallottam – válaszoltam jobb híján.

– Egereknek kell olvasni és kritizálni – mondta keserűen. – Ezt nem megeszik, erre rápiszkolnak (vagy rápiszkítanak?). Tökéletes kritika.

– Szomorú.

– Most megérkeztünk Csehov Múzeumba.

Előrehajoltam, hogy fizessek, s elkövettem azt a hibát, hogy meggondolatlanul megtoldtam az összeget egy rubellel. Levitanszkij arca kigyúlt. – Én szovjet polgár! – És kezembe nyomta az egyrubelest.

– Nem akartam megbántani – mentegetőztem. – Ostoba figyelmetlenség volt.

– Hiroshima! Nagasaki! – vágta a szemembe, ahogy nagy gázzal-füsttel felbőgte a Volgát. – Agresszor szegény szenvedő vietnami népnek!

– Nekem ahhoz semmi közöm – kiáltottam utána.

Másfél órával később, miután aláírtam a vendégkönyvet, és jöttem kifelé a múzeumból, álldogáló, cigarettázó férfit pillantottam meg az utca túloldalán egy hársfa alatt. Nem messze taxi várakozott. Egymásra néztünk – először nem voltam benne biztos, ki az, de Levitanszkij barátságosan biccentett, és rám köszönt: – Jó napot, jó napot! – Integetett is, és szélesre húzott szájjal mosolygott. Időközben megfésülte sűrű haját, sötét színű, bő zakó volt rajta, nyitott gallérú fehér ing és lötyögős nadrág. Piros-fehér-kék csikos zoknija kilátszott szandálja pántjai közül.

Bocsánatot nyertem, gondoltam. – Jó napot – köszöntem vissza, és átmentem hozzá a túlsó járdára.

– Hogy tetszett Csehov Múzeum?

– Nagyon. Sokat jegyzeteltem. Tudja, mi minden van itt? Itt van például a fekete puhakalapja, sőt a csíptetője is, amiben a képeken látni. Nagyon megindító.

Levitanszkij – meglepetésemre – megtörölte a szemét. Valahogy átalakult: mintha nem is ugyanaz az ember volna. Milyen fura: elhangzik egy-két személyes dolog egy idegen szájából, s az illető máris megváltozik. Ez a taxis immár író, még ha csak másodállású is. Legalábbis ez a fő benyomásom.

– Bocsásson meg előbbi haragom – magyarázkodott Levitanszkij. – Mostan nekem nem legjobb idők. „Legjobb idők, legrosszabb idők” – mondta keserű mosollyal.

– Ha ön is megbocsátja nekem az akaratlan sértést. Esetleg ráér most, hogy elvigyen a Metropolisba, vagy csak véletlenségből van itt?

Körülnéztem, nem jön-e valaki kifelé a múzeumból.

– Ha óhajt felfogadni engem, akkor elviszem, de előbb szeretnék mutatni valami, hogy is mondja, érdekes.

Benyúlt a taxi nyitott elülső ablakán, és előhúzott egy piros zsinnyel átkötött, barna papírba tekert lapos csomagot.

– Novellák, amiket írtam.

– Én nem értek oroszul – feleltem.

– Feleségem fordított néhányat. Nem szakmája szerint fordító, de angolja fejlett és érzékeny. Volt két év Angliában Szovjet Beszerző Bizottságnál. Megismerkedtünk egyetemen. Én inkább nem fordítok saját novella oroszról angolra, pedig amoda szépen csinállok. És nem akarok magam erőltetni, olyan az, mint önutánczás. Talán novellák angolul kicsit suta, feleségem is mondja, de azért lehet elolvasni és vélemény formálni.

Tétován nyújtotta át a csomagot, mégis valahogy úgy, mint egy csokor tavaszi virágot. Ez is valamiféle trükk lenne?, ötlött fel bennem a kérdés. Azért tesznek próbára, amiért aláírtam azt a nyavalyás papírt a kijeji reptéren, öt, azaz öt példányban?

Levitanszkij mintha belelátott volna a gondolataimba. – Kizárólag novella.

Elharapta a zsinnet, a csomagot a Volga sárhányójára tette, és lehámozta róla a papírt. Benne voltak a novellák külön-külön összegemkapcsolva, vékony kék papírra gépelve. Megfogtam egyet, amit Levitanszkij felém nyújtott, átfutottam az első oldalt – úgy nézett ki, mint egy novella –, végigpörgettem a lapokat, aztán visszaadtam a kéziratot. – Nem vagyok irodalomkritikus.

– Nem keresem kritikus. Keresem olvasó, aki van irodalmi tapasztalat és ízlés. Ha maga szerkeszt verskönyv és tanulmányok, akkor fog tudni megítélni novelláim irodalmi értéke. Kérem, elolvasni szíveskedjék.

Egy hosszú perc után egyszer csak hallom, hogy megszólalok: – Hát esetleg lehet róla szó. – Nem ismertem rá a hangomra, és istenigazából nem tudtam, miért az jött ki a számon, ami kijött. Mondhatni, akaratomon kívül feleltem, ám kellettenséget Levitanszkij vagy nem érzékelte, vagy nem akarta észrevenni.

– Ha ön becsüli... ha értékeli novelláim, talán tudja elintézni megjelenés Párizsban vagy akár Londonban? – Ádámcsutkája föl-le liftezett a nyakán.

Tágra nyílt a szemem. – Párizsba nem készülök, Londonban pedig csak annyi időm lesz, hogy átszálljak az Amerikába menő gépre.

– Ez esetben talán megmutat saját kiadóját, és ő kiadja munkám Amerikában? – Levitanszkij most szemlátomást feszengett.

– Amerikában? – emeltem föl hitetlenkedve a hangom.

Először történt, hogy körülnézett, mielőtt válaszolt volna.

– Ha lenne szíves megmutatni saját könyvkiadó (megbízható kiadó?), talán az kíván kihozni novellakötetemet? Aláírok szerződés, amilyen csak akar. Pénz, ha kapnék, nem lényeg.

– Milyen kötetről beszél?

Elmondta, hogy a harminc novellából, amit írt, kiválasztott tizennyolcat, s ebből van itt néhány mutatónak. – Sajnos nincs több fordító. Feleségem biokémikus-asszisztens, dolgozik sok óra laborban. Biztos vagyok, hogy kiadóját örömmel olvas ezeket. Ön véleményén függ.

Ennek az embernek vagy elképesztő a fantáziája, vagy elment az esze. – Nem akarok orosz kéziratot kicsempészni Oroszországból. Nem szeretnék ilyesmibe keveredni.

– Már tájékoztattam, hogy kéziratomban kitalált történetek.

– Az lehet, de akkor is kockázatos vállalkozás. Megmondom őszintén, semmi kedvem, hogy ilyen kockázatot vállaljak.

– Legalább ha elolvas – sóhajtotta.

Megint átvettem a köteget, és lassan végiglapoztam mindegyik írást. Hogy mit kerestem, nem tudom: talán kelepécét? Olvassam vagy ne olvassam? Egyáltalán minek?

Odaadta a csomagolópapírt, én meg belecsavartam a kéziratot. Ha előbb elolvasom, hamarább túl vagyok rajta. Beszálltam a taxiba.

– A Metropolban lakom. Jöjjön oda ma este úgy kilenc körül, akkor elmondom a véleményemet. De ezzel kész, Levitanszkij úr, semmi további kötelezettség vagy elvárás, különben nem áll az alku. Az 538-as a szobám.

– Ma este? Ilyen hamar? – dörzsölgette a tenyerét. – Gondosan kell olvasni, hogy észrevegye művészet.

– Akkor holnap este ugyanakkor. Nem szeretném, ha tovább a szobámban maradna a kézirat.

Levitanszkij beleegyezett. S odvas fogai közt füttyörészve szépen elfuvarozott a Metropolba.

Aznap éjjel vizespohárból vodkát kortyolgatva elolvastam Levitanszkij novelláit. Egyszerűen és erőteljesen megírt darabok voltak – igazából erre számítottam –, és nem is rossz fordításban; a fordítás tulajdonképpen sokkal gördülékenyebb volt, mint amilyennek a fölvezetés után vártam, bár persze akadtak benne baklövések: tökéletlen szerkezetek, oda nem illő, hivatalos ízű szavak, némelyik mellett kérdőjel – föltehetően a szótárból kereste ki őket a fordító. Maguk a novellák pedig – ezek a rövid mesék, melyek számomra kissé meglepő módon jobbra moszkvai zsidókról szóltak – jók voltak, művészileg megoldott, megindító történetek. Az ábrázolt helyzetek persze nem hatottak a teljes újdonság erejével, hiszen figyelmesen olvastam a *Timest*. Csakhogy ezek a novellák nem panaszszónak íródtak. Mondanivalójuk formává lett: összeforrt bennük a táncos és a tánc. Újra töltöttem a gabonaitalból, lassan feldobódtam, időnként eltűnődtem, hogy minek is iszom ennyit – vagyis azt hiszem, kikapcsolódtam. Aztán még egyszer elolvastam a novellákat, s egyre nagyobb tisztelet ébredt bennem Levitanszkij iránt. Az volt az érzésem, hogy nem mindennapi ember, s ettől hirtelen lázba jöttem. De le is hervadtam mindjárt: mintha beavattak volna valamilyen titokba, amire nem voltam kíváncsi.

Nehéz itt egy író élete, gondoltam.

Egyszer csak feszélyezni kezdett, hogy ott vannak körülöttem ezek a történetek. Az egyikben egy orosz író eltűzeli az írásait a konyhai mosogatóban. Ezeket itt szemlátómást nem tüzelte el senki. Ha rajtakapnak, hogy ilyesmit tartok magamnál, nyilván nyakig leszek a slamasztikában, ahogy az itteni viszonyokat ismerem. Miért is nem ragaszkodtam hozzá, hogy Levitanszkij még ma este vigye el az egészet!

Határozott kopogtatás hallatszott. Éreztem, hogy vagy félarasznit kiemelkedem a székből. De csak Levitanszkij volt az.

– Szó se lehet róla – nyomtam a kezébe a paksamétát. – Szó se lehet róla!

Másnap este egy-egy pohár konyak mellett ültünk egymással szemben az író könyvekkel telezsúfolt kis dolgozószobájában. Levitanszkij méltóságteljes volt, sőt kezdetben dölyfös és sebzett, s alig leplezte türelmetlenségét. Én se voltam valami fesztelen.

Udvariasságból jöttem el, meg talán valami megfoghatatlan elégedetlenségből.

A taxis Levitanszkij, aki Volga-Pegazusán pöfög fel-alá, a műkedvelő, aki egy tökéletlen kéziratot igyekszik elsózni, immár elhomályosult az agyamban; most egy komoly szovjet írórt láttam benne, aki publikálási gondokkal küzd. Sokan vannak. Ugyan mit tehettek érte, tűnődtem. De hát miért kéne bármit is tennem?

– Tegnap este nem valami szerencsésen fejeztem ki magamat – szabadkoztam. – Sajnos meglepett a jövetele.

Levitanszkij hol egyik, hol másik keze fejét vakargatta tömpe ujjaiával. – Honnan szerezte címem?

Zsebemből elővettem a gyűrött, barna csomagolópapír egy darabját. – Itt van rajta: Novo Osztapovszkaja utca 488., 59. lakás. Taxival jöttem.

– Ez elfelejtettem.

Talán, gondoltam.

Így is szó szerint be kellett szorítanom a lábam az ajtórésbe, hogy bejussak. A kopogtatásra Levitanszkij felesége nyitott ajtót; a szeméből sugárzó aggodalomról úgy éreztem, mindig ott ül az arcán. Az idegennek szóló meglepődéshez, mihelyt angolul kezdtem érdeklődni a férje felől, leplezetlen szorongás társult. Akárcsak Kijevben, most is úgy éreztem, ellenem fordul az anyanyelvem.

– Nem téves a cím?

– Remélem, nem. Ha itt lakik Goszpogyin Levitanszkij. Hozzá jöttem a... a kézírata miatt.

Sápadó arcában az asszonynak elsötétült a szeme. Tíz másodperc múlva odabenn voltam a lakásban, s hátam mögött bezárult az ajtó.

– Levitanszkij! – Volt valami kényszeredett ebben a hívásban. Gyere is, meg ne is.

A férfi mintha ugyanabban az ingben, nadrágban, háromszínű zokniban jött volna elő. Feszült, nyüzött arcából kezdetben színlelt unottság áradt, de élénk tekintete, ahogy arcomat pásztázta, izgalomról árulkodott.

– Ejha! – üdvözölt Levitanszkij.

Úristen, gondoltam, csak nem várt?

– Szeretnék pár percet beszélni magával, ha lehet – mondtam. El szeretném mondani a véleményemet a novellákról, amiket volt olyan kedves és ideadott elolvasni.

Levitanszkij mondott valamit a feleségének oroszul, amire az asszony ugyanolyan röviden válaszolt. – Óhajtom bemutatni feleségem, Irina Filippovna Levitanszkij biokémikus. Türelmes, de nem szent.

Az asszony óvatosan elmosolyodott. Mutató nő volt, kissé molett, huszonnyolc év körüli, házipapucsban, egyszerű ruhában. A kombiné széle kilógott a szoknyája alól.

Kissé brites akcentussal beszélt angolul. – Örülök, hogy találkoztunk. – Ha így van, nem nagyon látszik. Lábát fekete körömcipőbe bújtatta, csuklójára karperecet csúsztatott, szája sarkában eközben ott billegett az égő cigaretta. Lába, karja formás, barna haja rövidre vágva. Sápadt arcában – úgy rémlett – feszes ajak.

– Átme gyek Kovalevszkijhez a szomszédba – mondta.

– Remélem, nem miattam? Csak azért jöttem, hogy...

– Szomszéd lakó, mellettünk lakásban – vágott jelentőségteljes arcot Levitanszkij.

– Falak is vékony. – Megkopogtatta az üreges falat.

Riadtan bölintottam.

– Kérem, ne soká – kérte Irina –, mert félek.

Csak nem tőlem? Howard Harvitz CIA-ügynök – komikus ötlet.

A négyzet alakú kis nappali szoba nem volt csúnya, Levitanszkij mégis beljebb tes-

sékelt a dolgozószobába. Whiskypohárba édes konyakot töltött, aztán leült velem szemben a szék peremére – csupa elfojtott, de látható energia. Egy pillanatig olyan érzésem támadt, hogy a szék mindjárt fölemelkedik, és elszáll vele.

Ha igen, hát egyedül fog szállni.

– Azért jöttem, hogy elmondjam – kezdtem bele –, mennyire tetszenek a novellái, és hogy elnézést kérjek, amiért erről tegnap este nem beszéltem. Tetszik ez az elemetáris, feszes írásmód. Egyszerű szövésűek és erőteljesek a történetei; van érzéke az emberekhez, mégis tárgyilagosan kezeli őket. Talán csehovinak mondanám az írásait, de tömörebbek, szikárabbak, direktebbek – nem tudom, világos-e, mit akarok mondani. Amelyik példával arról az apáról szól, aki látogatóba megy a fiához, és az meglóg előle. A stílusához nem tudok hozzászólni, mivel csak fordításban olvastam.

– Csehovi – mosolygott hibás fogsorával Levitanszkij –, az szép bók. Majakovszkij, korai szovjet költőnk jellemezte Csehovot mint „világ erős és víg művésze”. Bárcsak Levitanszkij lehetne oly víg életben és művészetben. – Egy darabig a szoba lehúzott redőnyét bámulta, bár meglehet, nem is nézett ott semmit, aztán, talán önmaga biztatására, így szólt: – Oroszul stílusom nagyszerű: precíz, gazdaságos, van benne szellem. Stílus talán nehéz angolba fordítani, mert kevésbé gazdag nyelv.

– Ezt mástól is hallottam. A tisztesség kedvéért meg kell mondanom, hogy fenntartásaim is vannak az íásaival kapcsolatban, de hát van-e olyan szépírói mű, amivel kapcsolatban bárkinek ne lenne?

– Magam is van fenntartás.

A beismerés hallatán elálltam a bírálattól. Már korábban megakadt a szemem egy képen a könyvespolcon, s most megkérdeztem, ki az. – Láttam már valahol ezt az arcot. Költői a szeme, az egyszer biztos.

– Hangja is. Ez Borisz Paszternak fiatal korban. Falon túlhan Majakovszkij. Szintén volt figyelemre méltó költő, szilaj, örömteli, neuraszténiás, forradalom szerelmese. Mondta: „Ez az én forradalmam.” Számára ez volt „szent mosónő, aki lemosta minden mocsok a földről”. Sajnos kiábrándult később, és lelőtte magát.

– Ezt olvastam.

– Írta: „Szeretnék, ha hazám megértene engem, de ha nem, repülnyi fogok át Oroszország felett, mint ferde zivatar.”

– Nem olvasta véletlenül a *Doktor Zsivágót*?

– De olvastam – sóhajtotta az író, majd szavalni kezdett oroszul; gondolom, egy vers néhány sorát. – Marina Cvetajevához írta, szovjet költőnőhöz, aki jó barát volt Paszternak. – Levitanszkij az asztalon lévő cigarettacsomagot babrálta. – Cvetajeva élete vége szerencsétlen volt.

– Nincs képe véletlenül Oszip Mandelstamról? – ejtettem ki tétován a nevet.

Úgy reagált, mintha most látna először. – Ismeri Mandelstam?

– Csak néhány versét egy antológiából.

– Legjobb költőnk, szentséges. Elment, mint többi sokak. Feleségem nem kiakaszt fényképet.

– Tulajdonképpen azért jöttem – mondtam egy perccel később –, hogy kifejezzem együttérzésemet és tiszteletemet.

Levitanszkij fellobbantott egy gyufaszálat a hüvelykujja körmével. Reszketett a keze, ahogy rázogatta elottott anélkül, hogy rágyújtott volna.

Zavaromban, mely helyette fogott el, úgy tettem, mintha nem is arra néznék. – Nem nagy ez a szoba. A fia alszik itt?

– Ne kavar össze írói novellám, amit olvasott, szerzői életemmel. Nyolc év vagyunk házas feleségemmel, de nincsen gyerekek.

– Megkérdezhetem, hogy a kiadóval folytatott beszélgetés, ami ugyanabban a novellában szerepel, valóságos élménye-e?

– Valóságos is, meg nem is – felelte türelmetlenül. – Képzetből írok. Nem érdekel ismételenyi napló tartalma vagy pontos emlékezés.

– Én is így vagyok vele.

– Azonkívül, ami nincs novellában, próbáltam szovjet lapokba karcolatok és mesék nagyon-nagyon sokszor, de csak kevés jelent meg, és nem legjobb. Vannak, de csak kevesek, akik ismerik műveim szamizdat, ami azt jelent, hogy adunk kézirat kézről kézbe.

– A zsidó novellákkal is próbálkozott?

– Kérem, novella az novella, nincsen nemzetiség.

– Úgy értem, a zsidó témájúakkal.

– Néhány próbáltam, de nem elfogadtak.

– Miután elolvastam a novellákat, amiket ideadott – mondtam –, eltűnődtem, hogy ilyen jól ír a zsidókról. Azt mondja magáról, hogy csak félig-meddig zsidó, mégis hitelesen ír. Nem mintha azt hinném, hogy ez lehetetlen, de azért meglepő.

– Hitelesség jön képzetből. Ha zsidókról írok, abból novella jön ki, úgyhogy zsidókról írok. Nem az fontos, hogy félzsidó vagyok. Fontos a megfigyelés, érzés, művészet. Múltban figyeltem zsidó apámat. Néha úgyszintén tanulmányozok zsidók zsinagógában. Ülök idegenek padján. Rabbi figyel sötét szemmel, és én figyelem őt. De akármit írok, akár zsidókról, galíciaiakról vagy grúzokról, muszáj lenni kitalálás, különben nekem az nem él.

– Én nem vagyok nagy templomjáró – mondtam –, de egyszer-egyszer én is szívesen betérek a zsinagógába, hogy fölüdítem magam egy olyan idő és hely nyelvezetével és képvilágával, ahol Isten lakik. Lehet, hogy ez furcsa, hiszen nem kaptam vallásos nevelést.

– Én ateista.

– Értem, mit ért képzeten: például azt az imasáltörténetet. De jól gondolom-e – itt lehalkítottam a hangom –, hogy arról is szólnak az írásai, milyen a zsidók élete ebben az országban?

– Nem csinálok propaganda – felelte szigorúan Levitanskij. – Nem vagyok izraeli szócső. Vagyok szovjet művész.

– Egy pillanatig se gondoltam az ellenkezőjét, de az írásaiban erős az együttérzés a zsidókkal, a gondolatokat pedig az élet szüli. Érzékelhető, hogy tudatában van az igazságtalanságoknak.

– Bármilyen igazságtalanság van, eredmény legyen művészet.

– Hát le a kalappal a filozófiája előtt.

– Kérem, csak ne nagyon kalapozzon – felelte az író ingerülten. – Van nekünk idézet: „Sajnálatból nem lesz bunda.” Gondolat hasonló. Értékelem tisztelet, de gyakorlati segítség van szükség most.

– Hallgasson előbb rám – folytatta Levitanskij, s tenyerével az asztalra csapott. – Kétségbeesett helyzet vagyok. Sok éve írok, de keveset kiadnak. Múltban egy-két kiadó, aki volt barát, megmondta privát, hogy írásom kitűnő, csak sértem szocialista realizmus. Az, amit ön hív tárgyilagosság, ők hívtak túlzó naturalizmus és érzelem. Nehéz hallanyi ilyen ostobaság. Azt mondják, ússzál, de ne használjál láb. Figyelmez-

tettek, hogy legyek óvatos. Kerestek mindig ürügyek, ami nekem nem tetszik. Sőt azt mondták, őrült vagyok, pedig megmagyaráztam, hogy éppen azért hozom novella, mert Szovjetunió nagyszerű ország. Nagyszerű ország nem fél, amit művész ír. Nagyszerű ország szívja tüdejébe írók, festők, muzsikások munkája, és erősebb lesz. Ezt mondtam nekik, de mondták, nem vagyok elég realista. Ezért nem meghívtak Írószövetségbe tagnak. Publikáljni enélkül lehetetlen. – Fanyarul elmosolyodott. – Követeltek, hogy ne vigyem több munkám lapoknak, úgyhogy nem viszem.

– Borzasztó – mondtam. – Ha költőket száműznek, abból semmi jó nem származik.

– Nem tudok tovább csináljni ilyen módon – tette kezét szívére Levitanszkij. – Érzem, hogy vagyok bezárva fiókba írásokkal. Vagy kijutok, vagy megfulladok. Nehezebb lesz minden nap nekem írni. Nem könnyű kényi egy idegen ilyen fontos szívesség. Feleségem tanácsolt, hogy ne. Dühös, meg fél is, de így már lehetetlen tovább csináljni. Tudom csontomban, hogy vagyok fontos szovjet író. Nekem muszáj közönség. Óhajtok látni könyveim, ahogy szovjet nép olvas. Óhajtok, hogy művészetemet elismer más elmék, nemcsak enyém meg feleségem. Óhajtok, hogy tudjanak, munkám kapcsolva van orosz írók, múltbeli és modern. Vagyok nyomában Csehov, Gorkij, Iszaak Babelnak. Tudok, hogy ha megjelenik nekem novelláskötet, az csinál előnyös reputációját. Ezért muszáj magának segiteni. Szükséges belső szabadságomnak.

Heves kitörés volt ez a vallomás. Nem véletlenül fogalmazok így, mert elsősorban ez a heveség zaklatott fel. Sosem hatottak rám azok a vallomások, amelyek révén valaki a személyes gondjaiba akart közönyös embereket belevonni. A régi oroszok nagy mesterei voltak ennek a művészetnek, regényeik tanúsítják.

– Megtisztel a kérése – feleltem –, de én csak egy jövő-menő turista vagyok. Kettőnk között nagyon felületes a kapcsolat.

– Nem kérem turista, kérem ember – replikázott szenvedélyesen Levitanszkij. – Amellett maga szabadúszó író. Már tudja, mi vagyok, és mi van szívemben. Ül itt lakásomban. Ki más kérhetek? Szívesebben kiadnám novelláim Európában, talán olasz Mondadori vagy Einaudi, de ha magának ez lehetetlen, akkor Amerikában kiadom. Majd egyszer művem olvassák saját hazámban, talán ha már meghalok. Szörnyű ironia ez sorsnak, de én generáciám már ilyen ironiában él. Mivel meghalni még nem ambíciám, lesz nagy megkönnyebbülés tudni, hogy legalább egy nyelven él művészetem. Mandelstam írta: „Be leszek zárva valami idegen beszédbe.” Jobb, mint semmi.

– Azt mondja, tudom, ki maga, de maga tudja-e, ki vagyok én? – kérdeztem. – Szókimondó ember vagyok, nem is valami fantáziadús, bár nem írok rossz cikkeket. A kalandok valahogy kimaradtak az életemből, leszámítva, hogy egyszer elváltam, azután boldog házasságot kötöttem, s most ezt a második asszonyt gyászolom. Ide üdülni jöttem, nem pedig azért, hogy ismeretlen kockázatokkal veszélybe sodorjam magam. Egyáltalán nem csodálkoznék – és elsősorban ezt akartam elmondani magának –, ha máris gyanúba keveredtem volna, s ezzel többet ártanék, mint amennyit használok.

Elmeséltem Levitanszkijnek a kijeji repülőtéri incidenst. – Aláírtam egy olyan okmányt, amit el se tudtam olvasni. Hülyeség volt.

– Történt ez Kijevben?

– Ott.

Levitanszkij keserűen fölnevetett. – Nem ez történt volna, ha Moszkvánál belép. Ukrajnában – hogy is mondja? – bugrisak, falusi emberek.

– Lehetséges, de azért aláírtam a papírt.

– Van példány?

– Itt most nincs. Benn van a szállodai íróasztalom fiókjában.

– Biztos vagyok, hogy az nyugta könyvekről, amit illetékes visszaad, amikor maga elhagy Szovjetunió.

– Éppen ettől félek.

– Miért fél? – kérdezte. – Fél visszakapni esernyő, amit elvesztett?

– Félek, hogy egyik ügyből jön a másik: újabb kérdések, újabb kutatás. Ostobaság lenne, ha a bőröndömben ott találnák a maga kéziratát, akár oroszul is, amit el se tudok olvasni. Mi van, ha azzal vádolnak, hogy lopott okmányokat viszek mint futár?

A gondolattól talpra szökkentem. Éreztem, hogy a szobában nagy a feszültség, s főleg belőlem árad.

Levitanszkij elkeseredetten fölállt. – Kémkedés az nem kérdés. Nem hiszek, hogy bemutatkoztam mint áruló hazámnak.

– Eszem ágába se jut ilyesmi. Csak azt mondom, hogy nem akarok összeütközésbe kerülni a szovjet hatóságokkal. Ezt senki se veheti rossz néven. Más szóval: nem nekem való ez a vállalkozás.

– Egyszer megérdeklődtem erről – erősködött Levitanszkij. – Maga semmit se kell félni mint turista, aki néhány hét van SZU-ban Inturiszt vezetésével, és nem beszél oroszul. Néha kérdeznek politikai embereket meg burzsoá újságírókat, akik tesznek rossz benyomás. Én kézbesíteném magának kézirat utolsó pillanatban. Gépelve alig százötven lap vékony papír, úgyhogy kicsi csomag lesz, súlytalan. Ha maga látja, hogy baj van, dobhatja kukába. Nevem nem lesz rajta sehol. Ha megtalálják, és novellákkal jutnak hozzám, fogok mondani, hogy én kidobtam. Nem fognak hinni, de mi más mondhatok? Különben is nem számít akkor. Ha abbahagyok írás, már lehetek halott. Magának nem lesz baj.

– Inkább nem vállalnám, ne haragudjon.

Levitanszkij, föltehetően kétségbeesett káromkodás kíséretében fölkapta a könyvespolcon álló portrét, és a falhoz vágta. Paszternakkal eltalálta Majakovszkijt, emennek az üvege összekaszabolta amazt, miközben ez is ripityára tört, s mind a két kép a földre hullott.

– Szabadúszó író – kiabálta –, eriggy pokolba Amerikába! Mesélj négereknek alkotmányról! Mesélj nekik, hogy szabadok, mikor rabszolgáknak tartod őket! Mesélj feláldozott vietnami nép, hogy tisztelsz őket!

Irina Filippovna futva jött be a szobába. – Feliksz – kérlete –, Kovalevszkij minden szót hall!

– Kérem – könyörgött felém fordulva –, kérem, menjen el. Hagyja békén szegény Levitanszkijt. Térden állva könyörgök.

Sietve eljöttem. Másnap elrepültem Leningrádba.

Három nap múlva, hátam mögött egy leningrádi feszült látogatással és félórával azután, hogy visszaérkeztem a moszkvai repülőtérre, lazán üldögéltem egy ütött-kopott taxiban egy vidám inturisztkával. Az Ukrajna Hotel felé tartottunk: itt szándékoztam eltölteni szovjetunióbeli tartózkodásom hátralévő részét. Tulajdonképpen szívesebben laktam volna megint a Metropolban, hiszen olyan jó helyen van, és már megszoktam, de némi tűnődés után úgy gondoltam, jobb lesz egy olyan hely, ahol egy bizonyos egyén nem keres. A Volga, amiben ültünk, valahogy ismerősnek tetszett, viszont egy kis termetű ismeretlen vezette biztonságosan, fején vastag kötött sapka, orrán nap-szemüveg, és engem nem méltatott különösebb figyelemre.

Leningrádban az első napon adódott néhány különös pillanat. A nyári, fehér éjszakában, nem sokkal azután, hogy kicsomagoltam az Astoriában, a Nyevszkij Proszpekten végigsétálva fölfedeztem a Téli Palotát meg az Ermitázst. Amikor rábukkantam az épp kihalt, hatalmas Palota térre, és eszembe jutottak a forradalmi események, amelyek ezen a helyen történtek, váratlanul erőteljes érzelmek rohantak meg. Úristen, gondoltam, miért érzem én magaménak az orosz történelmet? Ez valami ragály, férfiakra veszélyes. A Palota hídról megbámultam a jégkék Névát meg a távolban a Nagy Péter építtette székesegyház aranyszínű tornyát: csak úgy csillogott-villogott a szélfúttá felhőgomolyok meg a zöld égpacnik alatt. Ez itt a Szovjetunió, de azért még mindig Oroszország.

Másnap szorongva ébredtem. Az utcán két idegen is megszólított angolul – azt hiszem, az antilopcipóm vonzotta őket. Az első – összehúzott szemű, rosszul öltözött férfi – rubelt árult feketén. – Nyet – mondtam, megemeltem a szalmakalapomat, és továbbírtam. A második – tizenkilencéves-forma, szakállas, magas fiú, baloldalt hosszabb hajjal, kézi kötésű zöld pulóverben – dzsesszlemezeket akart venni, „ifjúsági ruhát” meg amerikai cigarettát. – Sajnos nincs semmim eladó. – Előle is megszöktem, bár a zöld pulóver még kilométereken át követett az egyik csatorna partján. Futásnak eredtem. Mikor hátranéztem, már nem volt ott. Rosszul aludtam; még jóval éjfél után is világos volt. Reggel megérdeklődtem, van-e azonnali gép Helsinkibe. Azt mondták, egy hétre előre minden hely foglalt. Erre úgy döntöttem, egy nappal korábban megyek vissza Moszkvába, és megnézem a Dosztojevszkij Múzeumot.

Gondolkodtam Levitanszkijon. Mennyire író? Hármat olvastam el abból a tizen-nyolc novellából, amit publikálni akar. És ha a legjobbakat mutatta meg nekem, s a többi mind közepes vagy olyasféle? Érdemes egy ilyen könyvért kockáztatni? Úgy határoztam, saját lelki nyugalmam érdekében az lesz a legjobb, ha kiverem a fejből a fickót. Mielőtt kijelentkeztem az Astoriából, kaptam egy csevegős levelet Lilliantól: Moszkvából küldték utánam, de nem az én legutóbbi levelemre válaszolt, korábbi keltezésű volt. Elvegyem feleségül? Rá merem szólni magam? Éles hangon megszólalt a telefon, de amikor fölvettem a kagylót, nem szólt bele senki. Moszkva felé a gépen repülőszerencsétlenségről vizionáltam; sok olyan eset lehet, amiről soha senki sem szerez tudomást.

Fáradalmaimat az Ukrajna Hotel tizenkettedik emeletén lévő szobám zöld műbőr karosszékeben pihentem ki. Volt még egy egyszemélyes alacsony ágy, egy célszerű fenyőfa íróasztal, rádobva – sürgős szükség esetére – egy almazöld telefon. Egy hét múlva otthon vagyok, gondoltam. Legokosabb, ha most megborotválkozom, s aztán megkérdezem, nincs-e akadálya, hogy estére koncert- vagy operajegyet szerezzek. Jólesne zenét hallgatni.

A fürdőszobában rossz volt a konnektor, úgyhogy eltettem a villanyborotvát, és már éppen behaboztam az arcom, amikor egyetlen, de robbanással is felérő kopogás szökentett talpra. Lassan nyitottam ki az ajtót: Levitanszkij állt ott, kezében a barna papírcsomag.

Mindenáron kompromittálni akar ez az istenátka?

– Hogy az ördögbe derítette ki húsz perccel a visszaérkezésem után, hogy hol lakom, Levitanszkij úr?

– Hogyan megtaláltam? – vonta meg a vállát az író. Halálosan kimerültnek látszott, arca megnyúlt, lesóványodott: az egész ember olyan volt, mint egy kiéhezett róka, aki már alig áll a lábán, de még kitart.

– Sógorom volt magának sofőr repülőtérről. Hallotta, hogy lány megtudakolta ne-ve. Beszéltünk magáról. Dimitrij, ez feleségem fivére, tájékoztat engem, hogy meg-szállt Ukrajna Hotelben. Tudakoltam portán szobaszám, és megmondtak nekem.

– Tulajdonképp mindegy is – feleltem határozottan –, de szeretném figyelmeztetni, hogy nem gondoltam meg magam. Nem akarok jobban belebonyolódni. Míg Lenin-grádban voltam, még egyszer átgondoltam a dolgot, és így döntöttem.

– Jöhetnek be?

– Tessék, de talán megérti, hogy örülnék, ha nem maradna soká.

Levitanszkij leült a karosszékre, két sovány térdét szorosan összeczárta, a csomag sután az ölében. Ha örült, hogy megtalált, ez nem látszott rajta.

Befejeztem a borotválkozást, friss fehér inget vettem, és leültem az ágyra. – Sajnos nincs semmi italfélén, amivel megkínálhatnám, de fölhozathatok valamit.

Levitanszkij intett, hogy ne. Zoknistul-mindenestül változatlanul volt öltözve. Va-jon a felesége minden este kimossa azt a zoknit, vagy minden zoknija háromszínű?

– Megmondom kereken – kezdtem hozzá –, kikérem magamnak ezt az állandó fe-szültséget, amit bennem és körülöttem okoz. Ép ésszel nem képzelheti, hogy egy totál idegen, aki látogatóban van itt, majd éppen az fogja kikaparni magának a gesztenyét. Magát a saját hazája gátolja az írói munkában, nem pedig én, és nem is az Amerikai Egyesült Államok. Mivelhogy itt él, mit tehet mást, mint hogy együtt él ezzel a hely-zettel?

– Szeretem hazám – mondta Levitanszkij.

– Ezt senki se vonja kétségbe. Én is így vagyok vele, ámbár jól tudjuk, hogy a ha-zaszeretethez sok minden befér. Például a nemzet nem azonos a lélekkel, ebben bi-zonyosan egyetért velem. Aztán meg lehetnek az ember hazájában olyan dolgok, ami-ket nem szeret, de amikkel kénytelen megbékélni. Föltételezem, hogy maga nem gon-dol ellenforradalomra. Úgyhogy ha olyan falba ütközik, amit nem tud se megmászni, sem aláásni, se megkerülni, akkor legalább ne menjen neki fejével, és engem se lökjön neki. Csináljon olyasmit, amit lehet. Fantasztikus például, mi mindent lehet elmon-dani egy mesében.

– Én megírtam már meséimet – felelte borúsan. – Most ideje van igazságnak álruha nélkül. Megbékélnyi fogok addig a pontig, míg belső szabadságom nem beleszól, de aztán muszáj nem békélnyi. Sógorom is mondta: „Kell írnyi elfogadható történeteket. Ha mások tudnak, miért te nem?” Azt mondtam neki: „Igen, de legyen elfogadható énnekem!”

– Nem a lehetetlennel próbálkozik? Hadd kérdezzem meg: a novelláiban szereplő zsidók, akik nem jutnak maceszhoz és imakönyvhöz, mennyivel szabadabbak hívőnek, mint maga írónak? Az embernek szembe kell néznie a saját társadalma természetével.

– Szembenéztem. Miért, maga szembenéz magáéval? – tört ki szemrehányón.

– Az én gondom nem az, hogy nincs alkalmam az önkifejezésre, hanem az, hogy nem fejezem ki magam. Az a véleményem, hogy Vietnam erkölcstelen melléfogás, is-tenigazából mégsem tiltakoztam ellene, csak petíciókat írtam alá, és olyan képviselőkre szavaztam, akik háborúellenesnek mondták magukat. Annak idején az első feleségem mindig bíralt. Azt mondta, nem azt írom, amit kellene, és hogy csak olyasmiben va-gyok benne, aminek semmi haszna. A második feleségem tudta ezt, de elhitette velem, hogy nem tudja. Meglehet, hogy csak most eszmélek rá: az amerikai kormány évek óta módszeresen rongálja az önbecsülésem.

Levitanszkij ádámcsutkája fölszaladt, mint zászló a rúdon, aztán meg leszállt.

Újra próbálkozott. – Szovjetunió megőriz számunkra forradalmunk nagy győzelmei. Ezért maradtam békében állammal évekig. Kommunizmus nekem még ilhető igeé, habár ezt a történelmi period elrontották vezetők, akiknek van szegényes nézetük humanizmusról. Ezek tojtak forradalomra.

– Sztálin?

– Ő különösen, de mások is. Én így is betartottam Párt irányelveket, és mikor nem tudtam már betartani, akkor írtam fióknak. Mondtam magam: „Levitanszkij, történelem változik minden percben, kommunizmus is fog változni.” Hittem, ha Állam korlátoz kettő vagy három generáciá művészeknek, mi ez ahhoz képest, hogy fejlődik igazi szocialista társadalom, talán világtörténelem legjobb társadalom? Mit jelent, ha egynéhány belőlünk feláldoznak Párt céljára? Esztyetyiká nem szükségszerűen fontosabb, mint polityiká, mint forradalom szükséglete. Még ötven év, lesz Állam biztonságban, és minden szovjet művész mondja, amit óhajt. Ezt próbáltam gondolni, de már nem gondolom. Már nem hiszek pártosságban, ami csak irányított gondolkodás, és nekem nevetséges kifejezés. Nem hiszek, hogy forradalom beteljesül olyan országban, ahol kiadatlan írók, költők, drámaírók dugdosnak fiókokban egész könyvtárnyi irodalmat, ami sose lesz nyomtatva, vagy ha igen, csak akkor, mikor ők rohadnak már koporsóban. Most azt hiszem, hogy Állam soha nem lesz biztonságban, soha! Polityiká természetében és emberi feltételben nincs az, hogy befejez egy forradalom. Jevgenyij Zamjatin mondta: „Nincsen végleges forradalom. Forradalomok végtelen!”

– Én is hasonlóan gondolkodom – jegyeztem meg, személyes biztonságom érdekében azt remélve, hogy sikerül feltartóztatnom Levitanszkij végső vallomását, melybe elrédő tekintettel már-már megállíthatatlanul belefogott, nehogy a végén akarata és históriája rabjává tegyen.

– Megtanultam novellairásból – mondta az író –, hogy képzelet ellensége Államnak. Megtanultam írásból, hogy nem vagyok szabad ember. Kérem maga segítségét, nem, hogy hazámat bántsam, hiszen vannak még nagyszerű szocialista lehetőségei, hanem hogy segítsen nekem elkerülni legrosszabb hibáit. Nem mocskolni akarok Oroszországnak. Én céloz munkámban, hogy megmutassam igazi szívét. Így tettek íróink Puskin-tól Paszternakig, sőt maga módján Szolzsenyicin is. Ha ön hisz demokratikus humanizmusban, akkor muszáj segitenyi művészt, hogy szabad legyen. Nem igaz?

Fölkeltem, talán azért, hogy kivonjam magam Levitanszkij kérdésének hatóköréből. – Pontosan milyen felelősségem van nekem magával szemben, Levitanszkij? – Igyekeztem féken tartani ágaskodó dühömet.

– Emberiség tagja vagyunk. Ha én fulladozok, magának segitenyi kell megmenteni.

– Ismeretlen vizekben, ha nem tudok úszni?

– Ha nem tud, dobjon nekem kötél.

– Én idegen vagyok itt. Lehetséges, hogy figyelnek, mondtam már magának. Az sincs kizárva, hogy épp maga a szovjet ügynök, aki el akar csipni, vagy hogy poloska van a szobában, s akkor mi lesz? Levitanszkij úr, nem akarok több érvet hallani, és nem akarok többet vitatkozni. Alkalmatlannak érzem magam a feladatra, és megkérem, menjen el.

– Poloska?

– Lehallgatókészülék.

Levitanszkij elszürkült. Egy pillanatig töprengett, aztán feltápaszkodott a székből.

– Visszavonok most kérésem segítségére. Elfogadok szava, hogy nem alkalmas. Nem óhajtok kritizálni. Csak annyit akarok mondani, Goszpogyin Garvic, jellemet változtatni, ahhoz több kell, mint nevet változtatni.

Ezzel Levitanszkij eltávozott, enyhe konyakillatot hagyva hátra a szobában. Szelentett is.

– Jöjjön vissza! – kiáltottam utána nem nagyon hangosan az ajtó mögül, de nem reagált. Csakhogy megszabadultam tőle, gondoltam. Nem mintha nem éreznék velem, na de tessék megnézni, mit művelt az én belső szabadságommal! Hát azért utaztam több ezer mérföldet, hogy ilyen zűrös ügybe keveredjek? Szép kis nyaralás!

Az író elment, de a sanda kézirat maradt. Ott hevert az ágyamon.

– Az ő rögeszméje, nem az enyém. – Dühösen nyakkendőöt kötöttem, zakóba bújtam, aztán az angolul beszélő telefonszámon taxit rendeltem.

Félóra múlva benn ültem a taxiban, amelyik addig cirkált föl és alá a Novo Osztapovszkaja utcán, amíg rá nem böktem a bérházra, hogy talán az az. Nem az volt, csak hasonló. Kifizettem a sofőrt, és gyalogosan keresgéltem tovább, míg végre úgy gondoltam, megtaláltam a házat. Amikor fölmentem a lépcsőn, már biztos voltam benne, hogy jó helyen járok. Bekopogtam Levitanszkij ajtaján. Az író öregebbnek, távolibbnak tetszett – mintha hosszú útról tért volna vissza, vagy mintha csak munka közben zavartam volna meg, gondolatai az íráson, tolla a kezében. Üres tekintettel meredt rám.

– Levitanszkij, esküszöm, vérzik a szívem magáért, de jelen állapotomban és a közelmúlt eseményei után nem nagyon érzek kedvet egy veszélyes kalandhoz. Rendkívül sajnálom.

Kezébe nyomtam a kéziratot, s már iramodtam is le a lépcsőn. Akkor sebbel-lobbal rontottam kifelé a házból, hogy a kapualjban riadtan konstatáltam: már képtelen vagyok kikerülni a befelé jövő Irina Levitanszkijt. Egy szempillantással azelőtt, hogy teljes lendülettel nekiütköztem, és ő elterült a kövön, szemében, ahogy megismert, kigyúlt a rémület.

– Istenem, mit csináltam! Ne haragudjék! – Talpra segítettem a döbrent és sérült asszonyt, leporoltam összepiszkolódott szoknyáját és – futólag – rózsaszín blúzá, melynek szétszakadt ujján átlátszott lehorzsolt válla és karja. Földbe gyökerezett a lábam, amikor erotikus érzéseket észleltem magamon.

Irina Filippovna zsebkendővel megtörölgette vérző orrcimpáját, és sirt egy kicsit. Leültünk egy kőpadra, ahol egy tízéves kislány meg az öccse nézett bennünket. Irina mondott nekik valamit oroszul, mire odébbálltak.

– Én is féltém magától, ahogy maga is tőlünk – mondta. – Most bízom magában, mert Levitanszkij is bízik. De nem fogom erőltetni, hogy elvigye a kéziratot. A maga felelőssége a döntés.

– Ilyen felelősségre nem vágyom.

– Lehet, hogy elhagyom Levitanszkijt – mondta Irina mintegy önmagának. – Anynyira szerencsétlen, hogy ez már nem is házasság. Iszik. És nem is keres. Dmitrij, a bátyám a saját kárára megengedi neki, hogy naponta két-három órát vezesse a taxit. Azon az egy-két rubelen kívül, ami ebből bejön, én tartom el. Már fordítási megbízást se kap. Az egyik szomszédunk, biztosan Kovalevszkij volt az, följelentette őt a rendőrségen bűnözésért meg munkakerülésért. Tárgyalás is lesz. Levitanszkij azt mondja, elégeti a kézirateit.

Mondtam Irinának, hogy most hoztam vissza a novellákat.

– Nem fogja elégetni – felelte. – De ha mégis, akkor majd ír újakat. Ha börtönbe kerül, akkor majd vécepapírra ír. Ha kijön, akkor ír az újság szélére. Most is az asztalnál ül. Nagyszerű író. Nem mondhatom neki, hogy ne írjon, de nekem most el kell döntenem, hogy ilyen körülményeket kívánok-e magamnak életem további részére.

Irina némán ült tovább a kőpadon, formás lábú, vonzó nő, összepiszkolt szoknyában, szakadt blúzban. Úgy jöttem el, hogy még mindig markában szorongatta gom-bóccá gyúrt zsebkendőjét.

Aznap este, július másodikán (ötödikén készültem eljönni a Szovjetunióból) erős kétségek rohantak meg. Ha gyáva vagyok, miért csak ilyen sokára jöttem rá? Hol végződik a szorongás, és hol kezdődik a gyávaság? Az érzések persze keverednek, de nem minden gyáva ember szorongó, és nem minden szorongó ember gyáva. Sok olyan „érzékeny” (Rose szava), feszült, sőt félős emberről tudunk, aki félelmében azt tette, amit kell: amikor harcra került a sor, vagy arra, hogy a háztetőről a folyóba vesse magát, erőt adott neki a félelem. Mindenki életében akad olyan pillanat, amikor – ha nincs sem ajtó, sem ablak – akár a falon is áthatol, mert el akar jutni a célhoz.

Igen ám, de ha a bátorság megvan a reménytelen vállalkozáshoz, a józan ész már nem is kap szerepet? Az agyamat szüntelenül gyöttrő dilemmának ugyanis az a lényege: az akció célszerűségét illető jogos kételyeim tudatában miért is döntök végül úgy, hogy értelmes és érdemes kicsempésznem Levitanszkij kéziratát? Ha abból indulok ki – márpedig abból indulok ki –, hogy Levitanszkij méltó a bizalomra, a felesége nemkülönben, akkor is kérdés, megéri-e a magamfajtnak, hogy ilyen kockázatot vállaljon.

Ha hatezer szovjet író együtt nem képes egy csöppnyi művészi szabadságot kicsikarni magának, akkor majd éppen én, H. Harvitz tudom megvívni helyettük ezt a csatát? Ki vagyok én, tán a szabadúszás manhattani lovagja? Meddig megy el az ember, ha abból indul ki, hogy mindenki – még a kommunista is – szabadnak és egyenlőnek született, és az igazság mindenkié? Meddig megy el az ember a művészetért, ha Yeats, Matisse és Beethoven híve? Nem beszélve Tolsztojról és Dosztojevszkijről. Addig, hogy készakarva ügyekbe keverje magát: elmegy egészen Ó Cári Felsége Csempészeti Hivataláig? Vajon az amerikai elnök meg a külügyminisztérium háromszoros hurrával üdvözlí majd, hogy előmozdítottam a művészi-társadalmi igazságosság ügyét? És mi van, ha a végén visszájára sül el az egész? Mit bizonyítok azzal, ha kicsempészem Levitanszkij kéziratát, és kiderül róla, hogy csak egy átlagos novelláskötet?

Így vitatkoztam magammal többször is, ám az eredmény csak masszív tétováság lett. A lényeg az, hogy azért vár tőlem segítséget, mert amerikai vagyok. Enyhén szólva pofátlanság.

Két nappal később – furcsa, hogy július 4-e úgy múlt el, hogy nem volt Július Negyedike (egyre a petárdapukkanásokra füleltem) –, egy nyugalmas, halványsárga nyári estén, két monotonul kínos moszkvai nap után, bár folytattam a múzeumi jegyzetelést, meghívtam magam a Bolsojba a *Toscára*. Oroszul énekelte egy dús keblű hölgy meg egy jóképű szláv tenor, de az olasz cselekmény nem változott, és Scarpia, aki megígérte, hogy a kivégzőosztag vaktöltényt fog használni, végül alattomos módon éles sortűzre adott parancsot, aminek következtében fűbe harapott egy újabb művész, s Floria Tosca is végzetes leckét kapott abból, hogy a szerelem nem olyan, amilyennek gondolta.

Mellettem a nézőtéren is dús keblű hölgy ült: harminc körüli szép orosz nő, formás alakjára simuló fehér ruhában, s szőke haja madárforma bozottá tornyozva ékesítette ragyogó fejét. Lillian nézhetett ki így valaha, Rose nem. Ez a nő, akiről kiderült, hogy egyedül van, mezzoszoprán hangján hibátlanul beszélt angolul, egészen enyhe akcentussal.

Az első szünetben barátságosan azt kérdezte (sikerült tárgyilagos, de érdeklődő hangot megütnie): – Amerikai? Vagy esetleg svéd?

– Nem vagyok svéd. Az amerikai talált. Miből gondolta?

– Ha nem zavarja, hogy megmondom – felelte elbűvölő nevetés kíséretében –, egy kis önelégültséget vettem észre magán.

– Itt melléfogott.

Amikor kinyitotta a retiküljét, tavaszi illat áradt belőle, friss virágok illata, s orrom megérezte a testéből sugárzó meleget. A fiatalság éhsége, álmai, vágyai tolultak elő emlékeim közül, s ez megindította.

A szünetben megfogta a karom, és mély hangon azt kérdezte: – Megkérhetem valamire? Mikor utazik el?

– Holnap.

– Micsoda szerencse! Nem okozna nagy gondot, ha arra kérném, adjon fel légipostán egy levelet a férjemnek, aki most Párizsban van? Mitőlünk légipostán is két hét, míg egy levél kiér Nyugatra. Hálás lennék, ha megtenné.

Rápillantottam a félig franciául, félig cirill betűkkel megcímezett borítékra, és azt mondtam, jó. Ámde a következő felvonás alatt testemet kiverte a verejték, s az opera végén, Tosca halálsikolya után sajnálkozva visszaadtam a levelet a nem egészen meglepett hölgynek. Mintha nem most hallottam volna először a hangját. Hazasiettem a hotelba, és eltökéltem, hogy reggeliig semmi áron ki nem lépek a szobámból, aztán pedig irány a végtelen kék ég.

Később, miközben kortyolgattam az édeskés, meleg sört, amit a pincér hozott fel, elaludtam a könyv fölött, így áltattam magam, hogy laza vagyok, holott az elutazás és a hazarepülés nyugtalanító gondolatai foglalkoztattak, s amikor karórám szerint három perccel később felébredtem, úgy tetszett, újabb lidércek települtek rám. Rémület fogott el, hogy levelet csempészték a holmim közé, úgyhogy átkutattam két öltönyöm minden zsebét. Nyet. Aztán eszembe jutott egyik álmom: lassan kinyílt az asztalfiók, amelyben néhány barátságos egéren kívül a törpe Feliks Levitanszkij lakott, egy fésű fogain, akár a létra fokain, felkapaszkodott a fiók peremére, onnan az asztallapra ugrott, s arcomba meredve, pöttömnyi öklét rázva számomra is érthető oroszszággal ezt sivitotta: – Atombombnyik! Lemészároltatok ártatlan japánok! Amerikai gazemberek!

– Ez nem igazság! – kiáltottam fel. – Gyerek voltam még akkor, egyetemista.

Szomorú álom, gondoltam.

Később ez jutott eszembe: Tegyük föl, hogy velem is az történik, ami Levitanszkijjal. Tegyük föl, hogy Amerika ostoba módon kénytelen-kelletlen háborúba keveredik Kínával. Le akarjuk őket mosni a pályáról, ezért – vad és hangos tiltakozásom ellenére, mely leginkább hadonászásból és harsány gorombáskodásból áll – hipp-hopp leszórnunk rájuk, még észbe sem kaphatnak, pár tucat hidrogénbombát, s jó sűrű atomlevest kotyvasztunk a Kelet vagy kétszázmillió lakójából, vérből, porcból, velőből, a tetején meg ott úszkál a rengeteg kínai szemgolyó. Azért nyerjük meg a háborút, mert a szovjetek eleinte képtelenek eldönteni, kire lőjék ki a rakétaikat. És tegyük föl, hogy a példátlan méészárlás után vagy tízmillió iszonyodó amerikai megindul a határok felé, hogy elmeneküljön az országból. A hadsereg azonban – nehogy a nemzeti vagyon kiáramoljon – tankokkal feltartóztatja és visszafordítja a menekülőket. Harvitz a szobája lehúzott redőnye mögött rejtőzködik, s a felháborodástól tájékozva írja epikus költeményét, melyben elitéli az amerikaiak által véghezvitt tömegmészárlást. Melyik ázsiai vagy más nép lesz a következő? Az Egyesült Államokban senki sem akarja közölni a verset, hátha lázadást szít, és újabb menekültáradatot indít meg Kanada és Mexikó felé. Aztán egy szép nap kopogtatnak Harvitz ajtaján. De nem ám az FBI, hanem a

szakállas Levitanszkij, ez a szebb napokat látott szovjet turista, modern – nem közép-kori – kommunista, és felajánlja, hogy kicsempészi Harvitz költeményének kéziratát a Szovjetunióba, hogy megjelenhessen.

Miért, kérdi gyanakodva Harvitz.

Miért ne? Hogy megadjuk az írásnak, ami megilleti.

Zaklatott éjszaka után ébredtem reggel. Az Inturisztnál figyelmeztettek, hogy a repülőgép délelőtt tizenegy órai indulása előtt két órával csomagostul legyek a szállodahallban. Reggel hatra megborotválok, felöltöztem, hétre megettem a joghurtból, kolbászból, tojásrántottából álló reggelit a tizenkettedik emeleti büfében – nagyon éhes voltam –, és taxivadászatra indultam. Nem könnyű ilyenkor taxit fogni, de végül sikerült elcsípnem egyet az amerikai követségnél, nem messze a szállodától. A szokásos és kezdetleges német–francia keverék nyelven rávettem a sofőrt, előbb jó szóval, aztán két rubellel is nyomatékositva a kérést, hogy vigyen el Levitanszkij házához, és várjon meg – néhány percről van szó. Sietve fölmentem a lépcsőn, bekopogtam, s amikor a félig pizsamás író merev arccal ajtót nyitott, elnézést kértem, amiért ilyen korán fölébresztem. Nyugtalanul és anélkül, hogy tudnám, mi célból, megkérdeztem, még mindig azt akarja-e, hogy kicsempézzem a novellái kéziratát. Pechemre becsapta az orrom előtt az ajtót.

Félóra múlva elkészültem a csomagolással, s már a bőröndömet zártam, amikor kopogtatást hallottam az ajtón. Tulajdonképpen csak egyetlen koppantást. A londoner jön a bőröndért, gondoltam. Egy pillanatra meglepődtem a hosszú viharkabátos, kötött sapkás apró emberen. Rám hunyorított, én meg akaratom ellenére visszahunyorítottam, amikor fölismertem a taxis Dmitrijt, Levitanszkij sógorát, aki már benn is termett. Mutatóujját ajkára szorítva kigombolta a kabátját, mögüle előkapta a becsomagolt kéziratot, s a kezembe nyomta, mielőtt szólhattam volna, hogy már nem aktuális.

– Levitanszkij meggondolta magát?

– Nem meggondolta – suttopta. – Félt, hogy maga hangja meghallja Kovalevszkij.

– Ne haragudjon. Gondolhattam volna rá.

– Levitanszkij mondja, ne írjon neki – mondta a sógor fojtott hangon. – Amikor kiadva van könyv, kérem, egy példány *Das Kapital* küldjön neki. Megért majd üzenet.

Fogszíva rábólintottam.

A szomorú szemű, alaktalan kis ember megint rám hunyorított, nyirkos tenyerével megrázta a kezem, s már kívül is került az ajtón.

Fölnyitottam a bőröndöt, s a kéziratot rátettem az ingeim tetejére. Aztán kipakoltam a holmi felét, s a kéziratot belecsúsztattam abba a dossziéba, amiben az irodalmi múzeumokról szóló följegyzéseim voltak, meg Lillian levelei. S akkor és ott elhatároztam: ha visszakérülök az Egyesült Államokba, legközelebbi találkozásunkkor megkérem, jöjjön hozzám feleségül. Amikor becsuktam magam után a szobaajtót, javában csörgött a telefon.

A repülőtér felé menet a taxiban – egyedül, inturisztkakiséret nélkül – el-elfogott a hányinger. Ha nem a kolbász meg a joghurt az oka, akkor a kutya közönséges félelem. De ha Levitanszkijban van annyi kurázsi, hogy kijuttassa ezt a kéziratot, akkor az a minimum, hogy segítsék neki. Ha belegondolok, úgyis olyan keveset teszünk életünk során az emberi szabadságért. S ha a reptéren sikerül szereznem egy szem brómot vagy valami hasonló orosz nyugtatót, mindjárt jobban leszek.

A sofőr a tükörből figyelt – tudósarcú, szigorú férfi –, s közben szenvtelenül szívta a cigarettát.

– Le jour fait beau – jegyeztem meg.

Fölemelt ujjával a repülőtéri út mellett álló angol nyelvű feliratra mutatott:

„Tartós békét a világnak!”

– Békét és szabadságot – mosolyodtam el, amint elképzeltem, hogy valaki, nem Howard Harvitz, ezt festi rá pirossal a szovjet feliratra.

Továbbmentünk, s én azt tervezgettem, milyen lesz a kilépés a Szovjetunió területéről. Amikor korábban diszkréten érdeklődtem, egy leningrádi inturisztka elmondta, hogy először meg kell mutatnom a papírjaimat az útlevélpultnál, aztán le kell adnom az összes rubeletem – kivinni súlyos vétség –, aztán feladom a csomagomat, és kész. Megesküdött, hogy semmit se néznek meg. Persze más a helyzet, ha a határőr megtalálja a nevem egy listán, és azt mondja, menjek be a vámósokhoz egy bizonyos csomagért. Ebben az esetben – mert ha senki se szól, én nem hozom szóba a dolgot – odamegyek, és megkapom a könyveimet. Úgy képzeltem, nem bontom ki a csomagot, épp csak beszakítom egy kicsit a papírt, ha van rajta, mintha csak azt akarnám látni, hogy az van-e benne, amire számítottam, aztán hónom alatt a pakkal odébbállok.

Azt is hallottam, hogy közvetlenül a gép feljárata mellett áll egy kágébés, elkéri az útlevelet, megnézi a fényképet, sötét szemüvege mögül rábámul az emberre, s ha nincs számottevő eltérés a két látvány között, akkor kitépi a lejárt vízumot, zsebre teszi, és fölenged a gépre.

Tíz perc múlva a levegőben vagyok, miután három nyelven becsatoltam a biztonsági övem, s figyelem, ahogy a gép bedőlve nyugat felé fordul. Ha nagyon nézek, a távolban talán észreveszem Feliksz Levitanszkijt, aki a háztetön állva egy bambusznád rúdon lengeti piros-fehér-kék zoknijait. Aztán a repülő vízszintes helyzetet vesz föl, s immár a felhők fölött repülünk nyugati irányban. S ez így megy öt-hat órán keresztül, hacsak a pilóta utasítást nem kap, hogy forduljon vissza, esetleg szálljon le Csehszlovákiában vagy Kelet-Németországban, ahol két nyomozó jön fel a gépre széles karimájú kalapban. Képzetelem és akaratom úgy intézte, hogy másik utast tartóztassanak le, aztán a gép újra a levegőbe emelkedjen, és immár minden incidens nélkül repüljünk tovább, míg csak szabad földet nem érünk Londonban.

Miközben a taxi közeledett a moszkvai repülőtérhez, jegyemet gyűrögetve és bördömdöm fülét markolászva azt kívántam, legyen annyi bátorságom, amennyi Levitanszkijnak lesz, ha majd kiderül, hogy ő írta a novellákat, amiket sikerült kiadatnom, s ha tárgyalása és szenvedése kezdetét veszi.

Levitanszkij első novellája, melyet felesége, Irina Filippovna fordított le, egy özvegyemberről szólt, egy hetvennyolc éves öregről, aki abban reménykedik, hogy meglesz a macesza Peszahra.

Tavaly megkapta az adagját, állami pékségben sütötték, állami boltban árulták. Csakhogy az idén az állami pékségek nem kaptak engedélyt maceszsütésre. Az illetékesek azt mondták, elromlottak a gépek, de ugyan ki hiszi el ezt?

Az öreg elment a rabbihoz, egy csapzott szakállú öregebb emberhez, és megkérdezte, hol szerezhetne maceszt, mert fél, hogy nem lesz.

– Én is ettől félek – vallotta be az agg rabbi. És elmondta, hogy azt tanácsolták neki, bíztassa hittestvéreit arra, hogy süssenek maceszt otthon. A lisztet megvehetik az állami boltokban.

– De hát mire megyek én azzal? – kérdezte az özvegyember, és emlékeztette a rabbit, hogy ami neki van, egyetlen kicsi szoba egy egylapos villanyfűzővel, az nemigen ne-

vezhető otthonnak. A felesége két éve meghalt, s egyetlen élő gyermeke az asszonylánya, aki a férjével Birobidzsanban él. A többi rokona – mármint az a két unokatestvér, aki a német megszállás után életben maradt – Odesszában lakik, s ő, még ha volna kemencéje, akkor se tudna maceszt sütni, hiszen sose próbálta. Hát most mit tegyen?

A rabbi ekkor megígérte az özvegyembernek, hogy megpróbál neki szerezni egy-két kiló maceszt, mire az nem győzött hálálkodni örömeiben.

Aggodalmasan várt egy hónapig, de a rabbi nem tett említést a maceszról. Talán elfelejtette. Hiszen igencsak öreg ember, ráadásul súlyos gondok nehezedenek a vállára, az özvegyember hát nem akarta sürgetni. Csakhogy a Peszah veszedelmesen közeledett. Egy héttel a szent ünnep előtt az özvegyember mégiscsak elment a rabbihoz.

– Rabbi – fogta könyörgőre –, ígértél nekem egy-két kiló maceszt. Mi van vele?

– Tudom, hogy ígértem – felelte a rabbi –, de már nem tudom biztosan, kinek. Ígérni könnyű. – Nedves zsebkendővel itatgatta az arcát. – Figyelmeztettek, hogy letartóztathatnak azzal a váddal, hogy pénzért maceszt készítek és árusítok. Azt mondták, ez akkor is megeshet, ha teljesen ingyen, ajándékba adom a maceszt. Most találták ki, hogy van ilyen bűncselekmény. Azért csak fogd ezt. Öreg vagyok, ha letartóztatnak, ugyan meddig bírja ki egy ilyen öregember Lubjankában? Hála istennek nem soká. Tessék, adok neked egy kis csomag maceszt, de senkinek se szabad elárulnod, honnan van.

– Az Úr örök áldása legyen veled, rabbi. Ami pedig a börtönt illeti és a meghalást, az jusson inkább az ellenségeinknek.

A rabbi odament a szekrényhez, és kivett egy papírba burkolt, zsineggel átkötött kis csomag maceszt. Amikor az özvegyember suttogva fölajánlotta, hogy legalább a liszt árát kifizeti, a rabbi hallani sem akart róla. – Ád az Isten – mondta –, habár olykor nem egykönnyen. – Azt is mondta, a rászorulóknak is csak szűkösen jut, úgyhogy vigye, amit kapott, és adjon hálát az Úrnak.

– Majd kevesebbet eszem – felelte az öreg. – Számolni fogom a falatokat. Az utolsó maceszt félreteszem, hogy legyen mit néznem és megcsókolnom, ha már nincs több. Isten meg fogja érteni.

A kevéske macesznek örvendezve felült a trolira, ahol összetalálkozott egy másik zsidóval, egy sorvadt kezű emberrel. Halkan beszélgettek jiddisül. Az idegen pillantása a szögletes csomagról az özvegyemberre siklott, aztán rekedten suttogva megkérdezte: – Macesz? – Az öregnek könny gyűlt a szemébe, miközben bólintott – Isten kegyelméből. – Hol szerezted? – Ád az Isten. – Ha ád, hát énnekem is adhatna – borongott az idegen. – De nekem nincs olyan szerencsém. A clevelandi rokonoktól vártam csomagot. Azt írták, a legfinomabb maceszből küldenek egy jó adagot, de hiába tudakolom a hatóságnál, egyre csak azt mondják, nem érkezett macesz. Tudod, mikor fog ideérni? – dűnnyögte. – Majd Peszah után egy-két hónappal, akkor meg mire megyek vele?

Az özvegyember szomorúan bólogatott. Az idegen megtörölte a szemét a jó kezével, aztán a következő megállónál többedmagával együtt leszállt. Azt se mondta, Isten áldja, de az özvegyember sem: nem akart megint előhozakodni a maga szerencséjével. Amikor ő is leszálláshoz készülődött, lenézett a lábához, ahová a csomagot tette, és nem volt ott más, csak a lába. Mintha egy hatalmas szög hasította volna fel a gerincét, olyan kín nyilallt beléje. Eszébe vesztve kutatta át a koci minden zugát, jócskán túlment a megállón, ahol le akart volna szállni, végigkérdezett minden utast, a kalauznőt, a trolivezetőt, de hiába: mind megesküdtött, hogy színét se látta a macesznek.

Ekkor jutott eszébe, hogy a sorvadt kezű idegen lophatta el.

Hát lehetséges volna, tette föl magának a kérdést a kétségbeesett özvegyember,

hogy egyik zsidó meglopja a másikat, és elvegye tőle a pótolhatatlan maceszt? Hiába lehetetlen, ez történt.

Most aztán egy szál maceszom sincsen, annyi sem, hogy nézzem. Ha lophatnék magamnak, bizony lopnék, zsidótól, orosztól, egyre megy. Azt gondolta, meglopná akár az öreg rabbit is.

Hazaballagott hát az özvegyember üres kézzel, s a Peszah úgy köszöntött rá, hogy nem volt a háznál macesz.

A *Tálsiz* című novella egy tizenhét éves ifjúról szól, akinek csupasz állán még alig ütközött ki egy-két kósza szőrszál, s aki Kirovból jött Moszkvába, az Arhipova utcai zsinagóga elé. Szép nagy imasál volt nála, ragyogó szépségű fehér darab, és tizenöt rubelért kínálta megvételre a köréje sereglő különféle rendű-rangú zsidóknak, kíváncsi, rosszalló és mohó pillantások keresztútjában. A többség elhúzódtól tőle, kivált az öregebbje, jóllehet a hitbuzgóbbakat igencsak nyugtalanította, hogy nem tudnak új imasálat venni a régi helyett, amely lassan elrongyolódik a vállukon a mindennapos használatban. – A besúgók bujtották fel – suttogták egymásnak –, hogy aztán majd legyen kit besúgniuk.

Hiába az öregek intelmei, a fiatalok közül sokan mustrálgatták ámulattal a tálsizt. – Honnan van ilyen finom imasálad? – faggatták az ifjút. – Nemrég halt meg az apám, az övé volt – felelte. – Egy régi barátjától kapta, egy gazdag zsidótól – tette még hozzá. – És miért nem tartod meg? Hiszen magad is zsidó vagy, nem? – Igaz – felelte az ifjú a zavar legcsekélyebb jele nélkül –, csak hogy most Bratszkba készülök komszomolaktivistának, aztán meg kell néhány rubel a házasodáshoz. Egyébként is meggyőződéses ateista vagyok.

Az egyik fiatalember, akinek borotvátlan, pufók arcáról lerítt, mennyire tetszik neki a gyönyörű fehér tálsiz, rajta a csillogó fehér díszvarrás és négy sarkán a hosszú selyem szemlélőszálak, odasúgta az ifjúnak, hogy öt rubelt esetleg megadna érte. Csak hogy ezt meghallotta a gabbáj, a hitközség világi vezetője, s botját a magasba emelve rákiáltott a suttogóra: – Jól vigyázz, te huligán, nehogy az az imasál legyen a halotti lepledd! – Mire a borotvátlan arcú zsidó visszakozott.

– Meg ne üsd – kiáltott fel a rémült rabbi, aki a zsinagógából kilépve megpillantotta a gabbáj fölemelt botját. Imára biztatta a zsidókat, az ifjúhoz pedig így szólt: – Épp elég a bajunk, eredj innen, kérlek. Kegytárgyakat árúsítani tilos. Csak nem akarsz, hogy tiltott gazdasági tevékenységgel vádoljanak meg bennünket? Csak nem akarsz, hogy örökre bezárják a zsinagógát? Hát cselekedj jól nekünk is, meg magadnak is, és eredj innen.

A hittestvérek bementek, az ifjú pedig magára maradt odakinn a lépcsőn. Ám egyszer csak megjelent az ajtóban a gabbáj, ez a hajlott gerincű férfi, akinek gyulladákos fülében vattacsomó éktelenkedett.

– Ide hallgass – szólította meg az ifjút. – Tudom, hogy loptad. De hát végső soron a tálsiz az tálsiz, s Isten nem tesz föl kérdéseket az ő népének. Adok érte nyolc rubelt, se többet, se kevesebbet. Csapj a tenyerembe gyorsan, még mielőtt vége az istentiszteletnek, és kijönnék a többiek.

– Legyen tiz, és a tiéd – felelte az ifjú. – Csak nyolc rubelem van – nézett rá ravaszul a gabbáj –, de várj meg itt, kérek kölcsön két rubelt a sógoromtól.

Az ifjú türelmesen várakozott a súlyos szürkületben. Néhány perc múlva fekete autót tűnt fel, megállt a zsinagóga előtt, és két rendőr szállt ki belőle. Az ifjú rádöbrent,

hogy a gabbáj följelentette. Jobb ötlet híján hirtelenében fejére terítette az imasálat, és hangos imádkozásba fogott: szenvedélyes káddist mondott. A rendőrök megtorpantak, nem mertek a közelébe menni, míg imádkozik, a lépcső alján állva várták, hogy befejezze. Ezenközben kijöttek a templomból a zsidók, és nem akartak hinni a fülüknak. Egyikük se gondolta volna, hogy az ifjú ilyen buzgón tud imádkozni. Megindította őket a hang: egy szíve mélyéből imádkozó ember panaszos, szenvedélyes hangja. Talán csakugyan nemrég veszítette el az apját. Mindnyájan feszülten hallgatták, s arra gondoltak, bárcsak örökké imádkozna, hiszen jól tudták, hogy ha elhallgat, nyomban lefognák, és börtönbe vetik.

Besötétedett. A zsinagóga tornya fölött, a sűrű felhők mögül földereng a hold. Az ifjú csak imádkozik, s a többiek a sötét utcán összeverődve hallgatják. Ott van a két titkosrendőr is, de nem látni őket. Nem látni az ifjút sem. Csak a világító fehér imasálat látni ima közben.

Az utolsó elbeszélés, amit Irina Filippovna lefordított, egy vegyes házasságból származó íróról szól, orosz apa és zsidó anyáról, aki éveken át titokban írt novellákat. Már fiatalon író szeretett volna lenni, de eleinte nem merte ilyen nagy fába vágni a fejszéjét, úgyhogy fordítással kezdte, ám egyszer csak komolyan és ujjongva belefogott, s egy idő múlva maga is meglepődött, hogy sok írása – novelláinak vagy a fele – zsidókról szól.

Egy félzsidónál ez normális arány, gondolta. A többi elbeszélése oroszokról szól, akik olykor apja rokonaira hasonlítottak. – Milyen jó, hogy ilyen különböző forrásaim vannak – lelkendezett a feleségének. – Így sokféle élethelyzetet meg tudok írni.

Többévi munka után elküldött egy válogatást diákkori jó barátjának, Viktor Zverkovnak, aki most a Progresz Könyvkiadó szerkesztője volt, s miután megkapta Zverkov sietősen lefirkantott rejtélyes levélkéjét, hogy személyesen beszéljék meg a dolgot, egy délelőtt bement hozzá a kiadóba. Az ideges természetű Zverkov – aki maga mesélte szelvényben-hosszában, hogy a felesége semmibe veszi – felpattant a székből, s fülét egy percig az ajtórésre szorítva ráfordította a kulcsot. Ekkor gyors léptekkel visszament az íróasztalához, s miután a zsebéből elővett kulccsal kinyitotta a fiókot, kivette belőle a kéziratot. Vörös arcú, testes férfi volt, foga sárgás, hangja rekedtes, s most szemlátomást feszengett, mintha attól félne, hogy a kézirat felrobban a kezében, és kiveri a szemét.

– Nagyon kérlek, Tolja – suttogta ziháló hangon, az író füléhez hajolva –, azonnal vidd el innét ezeket a szörnyű novellákat.

– Mi bajod van? Miért reszketsz úgy? – tudakolta az író.

– Ne tettesd magad ilyen naivnak. El vagyok képedve, hogy egy ilyen elhajló szellemiségű anyagot ideadsz közlésre. Mint szerkesztőnek az a véleményem, hogy irodalmi szempontból az írásaid vitatható értékűek – őszinte vagyok, Tolja, ezért nem állítom, hogy értéktelenek –, de egy-egy ilyen történet veszedelmes provokáció a rendszerünk ellen. Föl nem foghatom, miért kell neked zsidókról írnod. Mit tudsz te róluk? A te kultúrad egyáltalán nem zsidó kultúra, hanem szovjet-orosz. Szintiszta képmutatás ez az egész. Meg antiszemitizmus.

Fölállt, hogy becsukja az ablakot, s mielőtt visszaült volna, bekukkantott a szekrénybe.

– Neked elment az eszed, Viktor – horkant fel az író. – Ezekről a novellákról aztán mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy antiszemiták. Legföljebb ha fejtetőre állva olvassa őket valaki.

– Egyetlen logikus magyarázat lehetséges – érvelt a szerkesztő. – A legelnézőbb elemzés szerint is, amely jóhiszeműséget föltételez rólad, ezek a novellák fittyet hánynak a szocialista realizmusnak, és veszedelmesen kacérkodnak a szovjetellenességgel, hogy finoman fejezzem ki magam. Te talán nem vagy ennek tudatában, hiszen egy mű képes rá, hogy orránál fogva vezesse az író, de nekem, szerkesztő lévén jó a szimat az ilyesmire. A beszélgetéseinkből tudom rólad, Tolja, hogy őszinte híve vagy a szocializmusnak. Ezért hát én nem vádollak meg azzal, hogy gyalázod a szovjet rendszert, de ettől mások még megvádolhatnak. És meg is fognak. Ha az *Oktjabr* valamelyik munkatársa elolvassa a novelláidat, hát a nyakamat teszem rá, hogy lőttek a pályádnak. Tebelőled mintha hiányozna a legelemibb önvédelmi ösztön, s ami még szörnyűbb, nem áttalsz ártatlanokat is magaddal rántani. Ha ezek itt az én novelláim volnának, biztosíthatlak, hogy nem jutna eszembe hozzád vinni őket. Azt ajánlom, semmisítsd meg ezt a dossziét, még mielőtt a dosszié semmit is meg téged.

Viktor mohón belekortyolt az íróasztalán álló pohár vízbe.

– Azt már nem – csattant fel az író. – A hangvétel meg a téma ugyan más, de ezeknek az írásoknak a szelleme ugyanolyan, mint a korai szovjet íróké: a forradalmat követő évek örömteli szelleme.

– Gondolom, tudod, milyen sorsra jutott jó néhány ilyen „örömteli szellem”.

Az írónak egy pillanatra tágra nyílt a szeme. – Na és ami nem zsidó témájú? Van itt több olyan írás, ami egyszerű orosz emberekről szól. Azt reméltem, hogy egy-két ilyen esetleg beajánlasz a *Novi Mir*-nél vagy a *Junosztyn*-nál. Ártatlan darabok, és jól vannak megírva.

– Hát a két prostituáltról szólót, azt nem – szögezte le a szerkesztő. – Rejtett társadalomkritika van benne, és károsan naturalista.

– A prostituált is a társadalomban él.

– Az lehet, de én akkor sem javasolhatom, hogy közöljék. Hallgass rám, Tolja: ha továbbra is szeretnél fordítási munkát kapni tőlünk, akkor azonnal meg kell szabadulnod ettől az egész paksamétától. Csakis így előzheted meg azt a súlyos veszedelmet, amely nemcsak rád meg a családodra leselkedik, hanem erre a kiadóra is, amelyik idáig olyan bizalommal és bőkezűen bánt veled.

– Mivel nem te vagy a novellák szerzője, Viktor Alekszandrovics, neked igazán nincs félnivalód – nyugtatta meg gúnyosan az író.

– Nem vagyok gyáva, ha erre célzol, Anatolij Boriszovics, de ha egy elszabadult mozdony száguld felém, akkor tudom, hogy félre kell ugrani.

Az író sebtében összekapkodta a kéziratot, begyömöszölte bőrtáskájába, és hazabuzozott. Felesége még nem jött meg a munkából. Az író elővette a novellákat, s mihelyt egyet elolvasott, laponként elégette a mosogatóban.

Kilencéves kislánya hazajött az iskolából, és megkérdezte: – Mit égetsz? A mosogatóban nem is szabad tüzet rakni!

– Elégetem a tehetségemet – felelte az író. – A tisztességemet. Meg az örökségemet.

Benedek István Gábor

EGY NYÁRI NAP

A majom. Csak az a rohadt majom ne lett volna. Egyszerűen elvesztette az esztét. Mi a fenének is ment be a könyvelésbe? Átszólhatott volna a pártcsoporthizalmiért telefonon, áthívhatta volna a titkárnőjével, elvégre egy elnök megtehet ilyesmit a beosztottjával.

De ez pártügy volt. És hangsúlyozni akarta: ő ugyanolyan egyszerű tag, mint mindenki más az alapszervezetben. A bizalmi pedig választott funkció, aminek meg kell adni a tiszteletet. Ezt a lenini gyakorlatot az új párttagok talán nem is értik. Amióta a központi instrukciók következtében hígul a tagság – mert neki bizony ez volt a véleménye a mostani pártépítési programról –, elképesztő és felháborító, ki mindenkivel vesznek fel.

A kívülállók aztán végképp nem becsülhetik föl az ilyen gesztus értékét. Hogy ő ment át Szekeresnének szólni.

Az a lusta liba a kerületi pártbizottságon, igen. Ő az oka a kínos ügynek. Amiért őt értesítette: új gyűjtési kampány indul a vietnami árva gyerekek javára. Hát ez nem volt helyes! Ilyenkor a párttitkárt kell keresni, s ha ő nincs, mint ahogy most valóban nyaral a titkáruk, akkor – ugyancsak pártvonalon maradván – az agit-prop. titkárt. És csak ha ő sincs bent, mert például beteg, miként tényleg az, jöhet a pártcsoporthizalmi. De az az adminisztratív elvtársnő a kerületben nem is próbálta meg, hogy végigjárja ezt az utat. Egyenesen őt hívta. Neki telefonált. Alighanem a regiszteres füzetében nem is szerepel más név tőlük, csak az övé.

Ez azért egy kis elégtétellel töltötte el.

Amikor kinyitotta a könyvelés ajtaját, sőt mielőtt még lenyomta volna a kilincset, már tudta, odabent történt valami. Mert az asszonyok úgy viharásztak, rajcsúroztak, mintha cirkuszban volnának.

– Mi ez a hűhó? – kiáltott rájuk. A nők megszeppentek. Megszeppentek és elhallgattak. Először is mindegyikük állt. Nyolc nő dolgozott ebben a szobában, és délelőtt fél tizenegykor álltak, méghozzá összevissza, s ki-ki nem is a saját íróasztalánál.

Rémülten merevedtek meg, büntudatosan. Egyik-másik ijedten bámult rá, de többségük lesütötte a szemét.

Nem tudta, mi történt. De aztán szokatlan, különös mozgást észlelt az egyik ablakon.

Nos, a függönyrúdon ott gubbasztott a majom. Az ajtónyitástól, egy férfi váratlan megjelenésétől alighanem megriadt, de negyed perc sem telt el, és a nyavalyás máris átugrott a másik, a középső ablak függönytartó rúdja, miközben szőrös kis mancsával hozzávágott egy szétrágott almacsutkát.

Újra kitört a nevetés.

– Ugye milyen cuki? – kérdezte felszabadultan az egyik nő, de aztán elhallgatott.

Az irodahelyiséget nézte: a padlón, az asztalokon szétrágott narancshéj, sárgarépa-maradékok. Közben a majom már a harmadik ablakon mászott, fél karral lógott a karnison, aztán elképesztő lendülettel leugrott egy asztalra, de csak azért, hogy onnan

máris felpattanjon a csillárra. Fantasztikus volt. Az egész majom nem volt nagyobb egy macskánál.

Le kellett küzdenie a nevetetnékjét. De ha most velük élvezkedik, egyértelműen deklarálja, hogy a munkahelyük cirkusszá lett, vége a fegyelemnek, a rendnek, s hogy a népgazdaságnak, az országnak az a kis darabja, ami órá bízott, majomkörletté vált.

– Kié a majom? – kérdezte. Véget akart vetni ennek a hűhónak, ennek a tekintélyét is veszélyeztető viháncnak.

– Az enyém – tette fel a kezét iskolás igyekezettel Papadopoulosz Dimitriszné.

Te jó ég, mondta magában. Csak ez kellett. Azonnal tudta, ha nem vigyáz, sötét ügbe keveredik.

– Szekeresné – nézett a pártcsoportbizalmira olyan keményen, ahogyan csak tudott –, jöjjön be hozzám.

Semmi kérem, legyen szíves. Pedig máskor vigyázott arra, hogy a nőkkel udvariasan beszéljen.

Ki kell nyomozni ezt a majomdolgot. És fegyelmit kell adni annak a görög nőnek. Ezt így kívánja a hivatal rendje. Csakhogy. Csakhogy ez a Papadopouloszné nem egyszerű eset. Nem egyszerű? Kifejezetten borzasztó. A rohadt majma miatt még a végén politikai csapdába esik.

Annyi gondolat rajzott a fejében, hogy be kellett menekülnie a szobájába. A titkár-nőjének éppen csak odavetette, várakoztassa Szekeresnét, majd telefonon kiszól érte. Bentről, de ugyancsak telefonon még bekért egy pohár kristályvizet. Le kellett higadnia.

Szóval a görög nő majmot hozott az irodába. De lassan a testtel! Ez az asszony felesége a Magyarországon élő görög kommunisták első titkárának. És a férj mint ilyen, elnökségi tagja a Görögországon kívül működő GKP-nak. A párt odahaza illegálisan van, máshol is persze, mint például Törökországban. Itt, Magyarországon viszont szabadon élnek és tevékenykednek.

– Hohó! – jutott hirtelen valami nagyon fontos az eszébe. Hát persze. Megvan a majom! A múlt napokban a görög párt központi bizottsága Kairóban ülésezett. Nasszer most valamiért nagyon támogatja az Egyiptomban élő görögöket, s közülük is elsősorban a kommunistákat. Emlékezett is, Papadopouloszné egy nap szabadságot vett ki, hogy a férjét jól felkészítse az utazásra. Tehát onnan való a majom, talán éppen Gamal Abdeltől.

De hogy hozhat be valaki Magyarországra egy majmot csak úgy? És ha beteg ez a majom? Ha különleges fertőzéseket hordoz? Hát mit képzelnek a határőrök ott Ferihegyen?

Ez a kisebbik baj. Neki nem a határt kell védenie, hanem a munkafegyelmet. A szövetkezeti szakmai központ tekintélyét. És ha ő most nem lép, a gyöngeségének rossz következménye lehet. Beköltözik ide az erjedés. Az anarchia.

Persze a dolgok speciálisan állnak. Vagyis nem adhat fegyelmit ennek a Militinának vagy hogy a fenébe hívják. Sosem tudta megjegyezni: Mitilina vagy Militina. Már a Papadopouloszt is gyakorolnia kellett.

Rossz szájjal emlékezett kicsigyerek-korára. A zsidó szavakat is képtelen volt megjegyezni. Fölcserélte a szótagokat. És nem akart semmilyen imát megtanulni kívülről.

Elmosolyodott. Lám, ő már ösztönösen is antiklerikális volt. De azért amikor először kellett hangosan kimondania a görög asszony nevét, beletört a nyelve. Taval, a május

elsejei ünnepségükön mutatta be a kollektívának új munkatársukat. Ügyesen összekötötte a szálakat. Méltatta a görög nép szabadságharcát a negyvenes évek második felében, s persze a magyar kommunisták és a nép internacionalista kötelességtudását, a szolidaritás nagyszerű példáját, amellyel befogadták az imperialisták elől menekülő, ezer sebből vérző hősöket. De a görög nő nevét nem tudta helyesen kiejteni.

Az ügy hátteréről természetesen nem szólhatott a nyilvánosság előtt. Hogy a görög párt illegális és külföldön működő szárnyain belül fellobbant egy atombomba. A régi vezetőgarnitúrát egyik napról a másikra leváltották.

Mindenkit. Jobboldali elhajlásért, frakciózásért. Ki tudja, miért?

És a helyükre csupa ismeretlen elvtárs került Magyarországon is. Megbízható, többnyire vidéken élő macedónok. Papadopouloszék is Beloianisz faluból jöttek fel Pestre.

Ezt nem mástól, mint a pártközpont külügyi osztályának munkatársától tudta. Aki személyesen tisztelte meg látogatásával, amikor is elmagyarázta neki a helyzetet. Mert Papadopouloszét neki kellett alkalmaznia. Az új első titkár a magyar párttól azonnal lakást kapott, a felesége pedig náluk állást. Náluk, hogy azért ne legyen szem előtt.

Jót beszélgettek ezzel a külügyi elvtárssal. Mert amikor ő elmondta, hogy korábban a Belügyminisztérium ezredese volt, ezt megelőzően pedig az államvédelemnél dolgozott, látogatója egészen feloldódott. Az édesapja volt a kitelepítési kormánybiztos, neki személy szerint jó ismerőse.

Szóval ekkor tudta meg, hogy a magyar pártnak semmi, de semmi befolyása, ráhatása nincs a görög elvtársak vonalvezetésére. Ők csupán a keretet biztosítják a működésükhöz, az ideológiai és a szervezeti kérdéseket Moszkvában intézik.

– Moszkva! – jutott most az eszébe. Hiszen Papadopoulosz éppen egy éve nyolchetes pártiskolán volt Moszkvában. Vagyis a majom miatt ő nem adhat fegyelmet a görög nőnek. Hogyisne. Papadopoulosz Moszkvában megismerkedett egy csomó fontos emberrel, titkos és még titkosabb illetőkkel, itthon is rajzanak körülötte az ilyen-olyan szakértők, megfigyelők, értékelők, következésképp nagy marha volna, ha ezért a nyavalvás majomért belekötne az asszonyába.

De ha nem lép, mi lesz a tekintélyével? Azt nem teheti, hogy vasfegyelmet tart a magyar dolgozók körében, miközben a görög asszony szabadon majmozhat.

Csak semmi kapkodás – intette le magát. „Betonfej” – jutott hirtelen eszébe a régi csúfneve. Mert nem becenév volt ez, egye meg a fene a hajdani belügyes elvtársait, hanem igenis csúfnév. Így hívták a háta mögött a rohadtak, azt gondolva, ezt ő nem tudja. Mégpedig azért, mert irigyek voltak a megfontoltságára, az alaposságára.

Igen, igen. Ő akár tízszer is átgondolta az ügyeit, a problémát inkább tucatszor végigragta a feletteseivel és a beosztottaival, mert még ezt sem szégyellte, semmint hogy egyszer rosszul döntsön. Persze az alaposságát sokan félreértették. Azt is tudta, mert azért jó belügyes volt, kellően erős kapcsolatokkal, hogy nemegyszer leszólták: „ha egy zsidó buta, akkor nagyon buta”. De ez nem érdekelte. Ő régi párttag volt, a budapesti főkapitányságon talán két kolléga sem akadt, akit 1932-es dátummal igazoltak volna a mozgalomban, következésképp rajta az ilyen kispolgári, burzsoá kiszólások nem fogtak. És a Geier fivérek kémügyét mégiscsak ő göngyölytette fel, amiért Vörös Csillag Érdemrendet kapott.

Na ja. Ezekről a dolgokról most nem illik beszélni. Hát persze. A belső hatalom már megvan, az ő nemzedéke megszerezte, s akik utánuk jöttek, azok már a szép fehér ingükben könnyen szégyellik az ő mocskos egyenruhájukat.

Keserű volt a szíve. Ha ezekre a dolgokra gondolt, majd' belepusztult a csalódásba.

Hirtelen kinyitotta az ablakot. Kis vacak utcára néztek ezek az ablakok. Mélyeket szívott a júniusi levegőből.

Azért a lelke legmélyén tudta, hogy nem igazságos. Persze kikerült a közvetlen hatalomból, a nagypolitikával nem érintkezik, de azért mégiscsak elnök, jó fizetése van, ha akar, minden elképzelhető kényelmet élvezhet. S ami talán a legfontosabb: nyugodtan él. Itt nem kell szívrohamot vagy agyvérzést kapnia. Nincsenek konfliktusai. A vére természetesen hajtja még, de azzal az energiával, amit régen az apparátusok, a testületek, a jelentések és az operatív akciók emésztettek fel, most szabadon rendelkezik. Ötvenhárom éves. És bár nem jár vadászni, horgászni, nem is úszik, mint ezek a frissen felkerült hólyag káderek, de nem is zabálja magát halálra. Inni sem iszik, mint sokan a sorstársai közül, így hát joggal lehet büszke ma is katonás tartására.

És itt van Zsóka. Ez a kapcsolata egész egyszerűen hozzájárul a jó erőnlétéhez. Zsóka, a titkárnője. Hús, majdnem hús évvel fiatalabb nála.

Azért a jó belügyes múlt nem múlik el nyomtalanul az ember feje fölött. De nem ám! Olyan konspiratív módon lép félre, hogy az ügyről nemcsak a neje vagy a lánya nem tud, hanem a kollégák sem. És főleg Zsóka férje nem. Egyetlen régi elvtársát kellett csupán bevonnia, hajdani beosztottját, akit érdekes módon nemcsak hogy nem raktak ki '62-ben, hanem éppen ellenkezőleg, egyenesen felfelé buktattak. Nos, ez a régi haver, ez a magának való agglegény futár lett, jószerével örökösen úton Moszkvába, Berlinbe, Varsóba, vagyis ők úgy járhatnak a lakásába, mintha ez a kétszobás otthon afféle konspiratív találkahely volna.

Hát jó. Ő nem ad fegyelmet a majomért. De azért valami körvonalazódott a fejében.

Szekeresné fehér arccal, remegő végtagokkal lépett be hozzá. Akárhogy is, szerette az ilyen riportokat. A főnöki erőt látta visszatükröződni a beosztottak szeméből.

– Üljön le, elvtársnő – mondta szándékosan halkán. Szekeresné egészen előrehajolt az igyekezettől, úgy figyelt minden szavára.

És ő előadta a vietnami gyerekeket. Hosszan beszélt, várta, hogy a pártcsoporthi bizalmi megnyugodjon. Még az ötleteit is kérte. Aztán hirtelen lecsapott rá.

– Maga régi, kipróbált párttag, elvtársnő. Magának tudnia kell, hogy a lazaság a mi munkánkban megengedhetetlen. Mit gondol, mit kell tenni annak érdekében, hogy ez többé ne forduljon elő?

És merőn, kigyószemmel nézte az asszonyt. Tudta, ez a tekintet nem mindennapi. A belügyben vagy inkább még a Cégnél, az államvédelemnél sokan frászt kaptak, ha ő úgy igazán rájuk nézett. Megnyugodott, hogy a nő újra elsápadt, és dadogva próbált néhány sületlenséget mondani. Hogy Papadopouloszét most azonnal haza kellene küldeni a majommal. És megkérni, máskor ne hozza el a jószágot. Ezt mondta a majomra: jószág. Nem is állat.

Azért továbblendítette Szekeresnét.

– A görög kolléganő – mondta – ugyebár párttag, még ha nem is a mi alapszervezetünkben. De a szakszervezetben nálunk van bejelentve. Igaz? Maga pedig, elvtársnő, mint bizalmi, elnökségi tag a szakszervezetben. Vagyis mi következik ebből?

Szekeresné pislogott. Aztán bizonytalanul, félve megkérdezte, de csak suttogva:

– Fegyelmi?

Ő hosszan hallgatott. Mintha mérlegelné a lehetőségeket. És mintha Szekeresnének kellene eldöntenie a dolgot.

A bizalmi tágra nyitotta a szemét, és hallgatott.

– Hát – mondta ő –, miután a párttitkárunk nincs itthon, Kovácsné meg beteg, be-széljék meg a szakszervezeti titkárral. De aztán humánusan ám. Érti, ugye?

És felállt. Tudta, mestermunkát végzett. Olybá tűnt, mintha neki kellene megvédenie a görög nőt a vérszomjas pártcsoporthizálmitól.

– Köszönöm, elvtársnő – mondta a lehető legbarátságosabban. – Aztán majd számoljon be, legyen szíves. Hogy miként tett pontot ennek a majomügynek a végére.

Szekeresné elment. Hirtelen jókedve lett.

A nyomógombos telefonon kiszólt Zsókának, hívja a sofőrt, lesz egy kis útjuk.

– Ebédre visszajön, főnök? – kérdezte Zsó. A kis lakáson kívül szigorúan magázódtak. Soha nem tévesztették el a megszólítást.

Ugyanis itt bent ebédelt. Mindig. Többnyire hideget. De Zsóka ügyesen berendezett egy aprócska melegítőkonyhát is. Rezsóval. Reggelente az asszony már úgy jött be, hogy valamelyik közértben megvette a finom dolgokat. Szertartás volt ez az ebédelés. A benti kollégák ilyenkor nem zavarhatták, erre az óráskára nem fogadott ügyfelet, és nem kapcsoltatott be egyetlen telefonhívást sem.

– Ebédre? – kérdezte meglepetten, és csak most nézett az órájára. Fél tizenkettő volt.

Úgy gondolta, egy órára mindenképpen visszaér.

A belügyi kórházba vitette magát.

Dévai ezredest, amikor leszerelték, a szállodaiparba irányították. A döntés logikusnak tűnt, ugyanis a konszolidáció megindulásától a belügyben ő felügyelte az idegenforgalmat. Nagyon értette a dolgát, amit annak köszönhetett, hogy az NDK-ban két hosszabb tanfolyamon is részt vett. Márpedig a németek magas nívón művelték a szakmát, ezt még a szovjetek is elismerték. A végén ő oktatta a bolgár elvtársakat. Ebből még neki is haszna származott.

Istenem, de jó idők jártak. Például amikor Dévai révén az a tiztagú magyar delegáció Várnába utazott. És ő látta a tengert. Akkor volt úgy, ha visszajönnek, az ezredes miniszterhelyettes lesz. Aztán kilyukadt a csónak. Pedig már ő is arra gondolt éppen, hogy felvarrhat a váll-lapjára egy csillagot.

A fene egye meg, már megint ekörül forog az agya! De mit csináljon, amikor ez az élete. Dévaihoz képest azzal a különbséggel, hogy ő végül is belenyugodott a dolgok alakulásába. Nem bánt meg semmit, miért is tette volna? A szocik régen is kétszínűek voltak, ma is azok. Mindig nagyon okosak, persze, de ahol ők vannak, ott az igazi komcsiknak nem terem fű. A komcsik csak menjenek ki a tűzvonalba, melózzanak éjt nappallá téve, végezzék el a piszkos munkát, vállalják a legrohadtabb felelősséget, de a pezsgős bankettre már ne menjenek, rosszul mutatnak a bakancsaikban. Igen, ők következetesek voltak. Nem kell a nyugati kapcsolat, a selyemcukorba injekciózott mérreg. Mert adj egyetlen engedményt, és az úton nincs megállás. Volt szocializmus, nincs szocializmus. Csiribí-csiribá. Mint a bűvész a cirkuszban. És ez a szerencsétlen nép még azt hiszi, hogy a magyar NEP-korszak, az új gazdasági mechanizmus, az önkiszolgáló bolt meg a háztáji parcella megváltást hoz.

A belügyben Dévai körül csoportosultak. Ő volt a legtekintélyesebb azok közül, akik nem akarták a nyitást. Természetesen voltak szövetségeseik a HM-ben s persze a polgári minisztériumokban is. Az egyik miniszter nyíltan is kiállt az ügyük mellett.

Tény, ami tény, ügyesen számolták fel őket. Gyorsan és egyenként. Az alku azért

tisztességes volt. Nem kaptak pártfegyelmet, bűnvádi eljárás nem indult ellenük, sőt rendes civil állásokba kerültek. Csak azt a bizonyos nyilatkozatot kellett aláírniuk. Ha nem tartják be a játékszabályokat, azaz továbbra is frakcióznak, szervezkednek, eleve tudomásul veszik a retorziót.

Még jó. Hiszen mégiscsak egy alomból valók. Ezt az egyik volt elhárítós elvtársuk mondta, és a poén jól jellemezte a helyzetet.

A fekvő Dévai fújta a füstöt a különszobában. Meg vagy örülve?! – mordult rá. Volt ezredestársra csak legyintett. Arcán a ráncok, ha lehet, még mélyebbek lettek, a szeme még fénytelenebbé vált, mint legutóbb. Intett, húzzon az ágyhoz egy széket.

– Gyere még közelebb! – mondta fakó hangon, és jelezte, akár le is hallgathatják őket. – Tudod, ki volt nálam?

Suttogva beszélt. A szovjet nagykövetség egyik diplomatája látogatta meg.

– Volt otthon. Moszkvában. Beszélt néhány fontos, perspektivikus elvtárral. Új szituáció lesz.

Dévai ezt a nyelvet nagyon tudta. Ezt az okoskodó pártzsargont. Az egyszerű szavak közé belekeverni az ideológiai szótár kifejezéseit. És mindehhez bennfentes arcot vágni, a beavatottak ajakcsücsörítésével, néha kacsintva is, de a hallgató tekintetét mindenképpen magára vonva.

Szóval, fejtegette, Breznyev végre átértékeli az internacionalizmus eddigi eszméjét. És persze a gyakorlatot. A nemzetköziség ugyanis időközben kozmopolitizmussá, az elv üzletté lett. Ami pedig csak a zsidóknak jó. Mert ha minden úgy marad, mint eddig, a paradét még a Vörös téren is előbb-utóbb ők fogják vezényelni. Talpig pajeszban.

– Érted már? – kérdezte Dévai. Fölajzott volt és lelkes. – Most a nemzeti, népi vonal jön. A szocializmus sajátos arculata. A pártokban végre domináns lesz a hazafias eszme. A tábor pedig közös katonai doktrína köti össze. Minden eddiginél szorosabban. Ha pedig ez az irány érvényesül, akkor csak mi jöhetünk. Ezek meg mennek a fenébe. Nagy játszma ez, öregem. Láthatod.

Régi ezredestársa elégedetten hanyatlott hátra az ágyán. Ő pedig azt hitte, rosszul hall. Meg is kérdezte, miről beszél tulajdonképpen. És mi ez a zsidó ízé?

– Irtó rendes tőled, hogy bejöttél – felelte kitérően Dévai, jöllehet neki rögtön az volt az érzése, ez a dicsérő megjegyzés aknát takar. Dévai kis szünet után hozzá is tette, mindig nagyra becsülte, kivált, hogy soha nem szúrta hátba.

Micsoda?!

– Te azt gondoltad, hogy elárullak? – kérdezte kiszáradt torokkal. Esküdni mert volna, régi kollégája bedilizett.

– Nézd, ti zsidók haszonelvű emberek vagytok. Ha valami bűdös, máris leléptek. Ez nem a ti országotok, nem a ti népetek. Miért kockáztatatok? Nekem ez a nép, ez a párt a sorsom. Volt és marad. És csak azért szeretnék mielőbb meggyógyulni, hogy végigmenjek az utamon. Az enyéimmal.

Az ezredes nagy nehezen felült, rettenetesen köhögött, majdnem öklendezett, de ahogy megnyugodott kissé, máris rágyújtott.

– De te ne izgulsz. Te vagy az én jó öreg zsidó barátom. Bejössz velem a mi proli paradicsomunkba. Beviszlek, csöppet se félj.

– Beteg vagy – felelte száraz hangon erre a sok zagyaságra. Igazság szerint már az előbb eszébe jutott, hogy feláll, és köszönés nélkül elmegy, de arra gondolt, ez az ember haldoklik. A halál elől pedig nem illik sértődötten elmenni.

– Nem – mondta Dévai felhevülten. – Napról napra jobban vagyok. Ezt a kalmárszellemű seftman bandát nekem meg kell állítanom. Látod, vannak szovjet elvtársak is, akik bennem látják a jövő emberét. Ez fontos. Érted? Ez nagyon nagy dolog.

Részvét és megértés nélkül állt fel. Dévait újra elővette a borzasztó köhögés. Csak intett felé, amikor kilépett a kórterem ajtaján.

A gépkocsivezetőjével mégsem vissza, a központba vitette magát, hanem az egyik tag-szövetkezetükbe. Útközben azért megállította az autót, egy tejboltban megivott fél liter hideg kakaót, s hozzá két zsömlét harapott. Takarékos ember volt, talán túlságosan is az, de így érezte jól magát. Azt mondta, ő bizony a régi családi szegénységük foglya; nem viszi rá a lélek, hogy akár húsz fillért feleslegesen költsön. Otthon sem dobta ki a száraz kenyeret, reggel ezt aprította a tejeskávéjába.

– Majd innen hazavisz az elnök elvtárs – küldte el a sofőrjét.

Grúbi Béla szövetkezeti elnök a barátja volt. Abból a bizonyos közös alomból, legfeljebb annyi különbséggel, hogy ő nem a belügyi, hanem a katonai csoporthoz tartozott. De nem ő nevezte ki a szövetkezet élére, noha a jogszabályok ezt lehetővé tették volna. Az olyan emberekről, mint ők, a különféle magasabb személyzeti osztályok gondoskodnak. A párt dönt felőlük, ez már csak így van.

Grúbival még '57 legelején került össze, a forradalmi ezredben, a Mosonyi utcában. Közös járőrszolgálatuk voltak, együtt vettek részt a razziákban, amikor pedig vérre mentek a dolgok. Aztán sokáig nem találkoztak. A következő körben már azokon a bizonyos üléseken jöttek össze. Örültek, hogy újra együtt vannak, hogy '57 után végül is mindketten hasonló utat tettek meg. Pontosabban erről az útról ők nem is mozdultak el, hűségesek maradtak az '56 decemberében letett esküjükhöz. És akkor egyszer csak azt látták, a párt indul el jobbra. Vagyis a jobbra tartó vonatból úgy tekint mindenkire, aki egy helyben maradt – mint ők is –, hogy balra menetel.

De itt a szövetkezeti védernyő alatt már nem akarták elveszíteni egymást. Asszonyaikat, gyerekeiket egymáshoz szoktatták, közös vacsorákat, kirándulásokat, nyaralásokat szerveztek. Tudták, hát hogyan tudták volna, hogy régi elvtársaik, mármint azok, akik a hatalom kerítésén belül maradtak, figyelik őket, jelentéseket készíttetnek róluk. Csakhogy hiába húzták ki a metszőfogukat, s ígértették meg velük a kussolást, ahogyan Dévai is érzékeltette: tartottak tőlük. Mert a fehérház-beliek is nagyon jól tudták: a párttagság erős része velük érez. Ezért nem nyúltak hozzájuk keményen. Hiszen a kétfrontos harc még csak-csak indokolható, de azt, hogy a párt a saját húzába harap, már nehezen lehetett volna elfogadtatni.

Nehezen? – morfondírozott. Ez azért nem olyan biztos. És a Rajk-ügy? A fenébe is! Akinek a kezében ott a fegyver, az mindent megtehet.

Grúbival Dévairól akart beszélni. Breznyevről, a nemzeti vonalról meg az internacionalizmusról. És persze az ő zsidó voltáról. Soha nem hitte volna, hogy ez téma legyen, még kevésbé, hogy ez az egyik szovjet politikai irányzat kapcsán kerüljön szóba, és éppen Dévai interpretálásában. Grúbi segítségével szerette volna kiengedni magából a gőzt, bár rögtön ott érezte az ilyekezetedben a kudarcot. Ez pedig lehangotha, rossz érzéssel töltötte el.

Talán a találkozásukat készakarva késleltette, amikor nem az irodába ment, hanem az egyik szerelőműhelybe. Valamikor maga is géplakatos volt, ügyes munkás. De ha most

jól számolta, 1943-ban dolgozott utoljára a szakmájában, szervezett keretek között. Akkor hívták be. Maig nem tudta eldönteni: zsidóként lett-e munkaszolgálatos vagy kommunistaként. Mert a századában nem egy politikai nyilvántartott volt, köztük a kis Oblatt, a KIMSZ-es Oblatt unokaöccse. Agyon is verték a keretlegények. Őt is megkínózták. A kikötések, az ájulásig tartó békaügetések, a pofonok mind-mind „vezeklések voltak a zsidók doni árulásáért”. Az a tizennyolc hónap munkaszolgálat lidérces álom volt.

Amikor végre hazakeveredett, azonnal a politika lett a kenyere. Néhányszor ugyan elment még a régi üzemébe, de inkább csak azért, hogy a hajdani melóstársak közül új tagokat toborozzon a politikai rendőrség soraiba.

A műhelyszagot azonban nagyon szerette. Egy lila zsírral lekent forgótengelyt képes volt percekig szagolgatni. Most is végigjárta a gépek között kialakított utcákat, belesett az aknákba, a szerszámosszekrényekbe, meglóbálta a daruk láncát, köszönt a melósoknak, és szívében kellemes érzéssel távozott.

A titkárnő zavartan hebegett-habogott. Igen, Grúbi elvtárs itt van, de vannak nála, tárgyal, megbeszélést tart, kinti elvtársak érkeztek, meg ilyenek. Őt persze mindezek nem érdekelték, egyszerűen benyitott.

Grúbinak négy vendége volt. Az asztalon üres kávéscsészék, féldecis és fröccsös poharak, a szobában sűrű cigarettafüst. A káder-összejövetelek ismert képe ez.

Zavart csend fogadta. Barátja is kínban volt. Idétlen félmondatok következtek, és amolyan elvtársi kézfogások, elhadart bemutatkozások.

Béla hellyel kínálta. Inkább hivatalosan, mint baráti hangon. Pontosan érzekelte: itt most nem örülnek neki.

Kaján kedvvel figyelte, barátja miként, hogyan oldja meg a helyzetet. De dicséretére legyen mondvá, megoldotta. Neki azt magyarázta, hogy ők itt bizalmasan egyik régi elvtársukról, barátjukról beszélgetnek. Aki önhibáján kívül nagy bajba került. És nekik segíteniük kell. Ráadásul ez a segítség önvédelem is.

De a vendégek is megkapták a róla szóló összefoglalót. Miszerint ők ezeréves politikai barátok, szövetségesek. És a főnök híresen okos ember, aki még tanácsot is adhat nekik, mert hiszen kívülről, hideg fejjel jobban megítélhetők a dolgok.

Amíg Grúbi beszélt, ő megpróbálta felmérni a vendégeket. Leszereltetett katonatisztek. Jócskán meghízva, elpocakosodva, de azért a régi tartás nyomaival. És mind-egyikőjükön katonás szabású bőrdzseki, vállpántos ing. Meg persze ugyanaz az egyenbajusz, amelyet Béla is visel. Nos, a végén ezek a kemény fiúk, igaz, kicsit kelletlenül és egyértelműen Béla tekintélye miatt, hozzájárultak, hogy ő, a hajdani belügyi ezredes velük maradhasson.

A poharakat újratöltötték, a titkárnő ismét lefőzött hat kávé, s így beleilleszkedve az általuk kialakított légkörbe, megismerkedhetett Tibor nevű barátjuk viselt dolgaival.

Egy politikai századosról volt szó, aki megverte a párt Központi Bizottságának azt az összekötőjét, aki a fegyveres testületeket felügyelte. Ez az illető többük személyes ismerőse, tehát egyívású velük, sőt, mondhatni, csak a véletlen emelte ki közülük, azaz most akármelyikük ülhetne az ő székében.

Nos, ez a Tibor barátjuk a moszkvai tanoncévek alatt összeszúrta a levet egy szovjet bárisnyával, történetesen valamelyik nevesebb második világháborús tábornok lányával. Az öreg katona, a Szovjetunió kétszeres hőse, Poznań és az Odera melletti Frankfurt elfoglalója, csak nagy nehezen adta beleegyezését a házasságba. De hát egyfelől

azokban az időkben a Szovjetunióban óriási volt a férfihiány – teljes korosztályok pusztultak el a háborúban –, másfelől Magyarországra átköltözni, egyáltalán külföldre menni maga volt a csoda, a megvalósult titkos álom.

Az elváltan élő moszkvai nő nem tartozott a különösebben látványos asszonyok közé. Ilyen nőt Tibor Magyarországon is talált volna. Mindazonáltal rendelkezett némely értékkel. Először is túl hosszúak voltak a vezérkari akadémián az oktatási ciklusok, s ha hazautazni nem lehetett is, a házasság tisztekhez olykor ki-kimehettek a feleségek. De mit tehettek a nőlenek? Belebonyolódtak valami helyi szerelembe. Másodszor az önálló lakással bíró asszony gömbölyded volt, szlávos keblekkel, amelyek, tudvalevő, nem arról híresek, hogy észrevétlenül elbújnak a többnyire rosszul kötött pulóverek alatt. Ráadásul kedves, közvetlen teremtsé volt, a vég nélkül csacsogók fajtájából, s a gyakori esti összejöveteleken szépen énekelt; kivált a szomorú orosz dalok előadásában mutatott föl határozott tehetséget.

Tibor tehát megnősült, szovjet asszonyával itthon azonnal szép lakást kapott, s jól-lehet mindenki tudta, erősen vonzódik a balos megoldásokhoz, amikor kigyomlálták a minisztériumot és a hadseregek vezérkarát, őt – alighanem a felesége miatt – békén hagyták. Csupán vidékre vezényelték.

És akkor most mi történt? Tibor Kecskemétről váratlanul feljött Pestre, hazament, és a fürdőszobában ott találta az időközben előléptetett volt iskolatársat. Akit azon melegeben agyba-főbe vert.

Az orosz asszony ekkor levelet írt a HM párttitkárának. Személyes hangú, megindító levelet. Hogy a férje elmebeteg. Veri őt. Gyógyszereket szed és ráiszik. Orvosi véleményeket is csatolt, ahogyan azt kell. És tanácsot kért: mit tegyen? Beadja-e a válókeresetet, továbbá értesítse-e a szovjet követséget, pontosabban a nagykövetet? Mert miután ő az egyik szovjet külkereskedelmi egyesülés itteni irodájában dolgozik, végső soron a nagykövet elvtárs a legfőbb munkáltatója.

Összeült a Kecskeméten állomásozó hadsereg fegyelmi bizottsága. Tibortól megvonták a budapesti szolgálati lakás használati jogát. Kötelező gyógykezelésre vezényelték azzal, ha felépül, új szolgálati helyet kap egy határ menti egységnél alacsonyabb rendfokozattal. Közben a pártbizottság sem volt tétlen: fegyelmet kezdeményezett a kizárás javaslatával.

Tibor kétségbeesett levelet írt a Központi Ellenőrző Bizottságnak és az első titkár elvtárs titkárságának. Ügye újrajárvizsgálását kérte elfogulatlan személyekkel. A választ, az elutasításokat már a kalocsai ideggyógyászati kórházba kézbesítették.

Az egyik levélben furcsa utalást talált. Hogy a lefolytatott személyi ellenőrzés során kitűnt: kapcsolatokat ápol szektás, dogmatikus körökkel, egy olyan klikkel, amelyik egyszer már megpróbálta aláásni a szocialista konszolidációt, a párt tekintélyét.

Ez volt az a pont, ahol a régi barátok érintve érezték magukat. És veszélyt sejtettek. Hogy új vizsgálatot kívánnak ellenük indítani. Önmagukat tehát meg kell védeniük, ez természetes emberi reakció, viszont Tiboron is illik segíteniük, ez az elvtársi szolidaritás minimuma.

Grúbi Béla, mint máskor is, józannak mutatkozott. Miután ők nem szervezkednek, aktívan nem politizálnak, a párt irányvonalát nem bírálják, az informálisan tudomásukra jutott sanda vádra nem szabad reagálniuk. Tibornak viszont kenyér kell, mert ezer százalék, hogy kirakják a hadseregből, továbbá fedél a feje fölé. És baráti jó szó, hogy ebben a pokoli helyzetében ne veszítse el a fejét.

A hajdani tisztok meglehetősen parttalanul, csapongva vitatkoztak. Tele voltak személyes sérelemmel; régen megbántott hiúságukban valósággal fortyogtak. És nyilvánvaló volt, hogy félnek. Titkolták, de féltek. Hogy leszámolnak velük. Hogy utánuk nyúlnak, és a nagy nehezen megtalált, megőrzött állásukból kiakolbólitják őket.

Amikor ránéztek, mondván, ha már beengedték maguk közé, s szégyenkezés nélkül kiteregették előtte a szomszéd vár, vagyis a hadsereg szennyését, legalább mondjon valami okosat, ő csak hümmögött. Végül úgy találta, inkább Dévairól szól. Mindenki ismerte az ezredet, de azt nem tudták, hogy nagyon kevés ideje van hátra. A rák, az áttételek – magyarázta. Javasolta, hogy a megalakítandó temetési bizottságba máris jelöljenek valakit, és állítsák össze a sírjánál elmondandó gyászbeszédet. Mert ezt a beszédet nagyon okosan kell megfogalmazni. Hogy mondjon el mindent, és ne mondjon el semmit. Meg arra is vigyázni kell, a temetés ne legyen amolyan vad baloldali demonstráció.

Örült, hogy ezzel a banalitással megúszta a további részvételt. Mindenkitől elköszönt, Bélát még meg is ölelte.

Micsoda nap, gondolta már az utcán, és a kellemetlen közérzetét nem a június eleji forróságra vezette vissza. Annyira elege volt a problémákból – úgy látszik, már elszokott a terhelésektől –, hogy még azt a bizonyos autót is elfelejtette elkérni. De ezért már nem akart visszafordulni. Gyalog ment ki a Thököly útra, a sarkon vett egy *Esti Hírlapot*, és megvárta azt az autóbust, amelyről ha átszáll egy villamosra, az jószerével az otthonáig viszi. Hogy taxiba üljön, eszébe sem jutott.

Kertes házban lakott. Szerette ezt a kisvárosi, majdnem falusias környezetet. A kerület másik végében nőtt fel, igaz, a prolikolónián, de úgy érezte, ha hűség marad a kerülethez, az osztályához marad hű.

Rosszkedvűen nyitotta ki az ajtót. A felesége viszont összevissza csókolta.

– Tudsz róla? Hallottad? Láttad az újságban? – kérdezte, és valósággal röpdösött körülötte. Nem is emlékezett, látta-e valaha is Veronikát ilyen felajzott állapotban. Talán amikor a háború után újra találkoztak. Idegesen kapott a zsebéhez. Az újság ott volt, el is felejtette, hogy megvette.

– Kati? – kérdezte. Azt hitte, a lányukkal történt valami jó.

– Bent hallgatja a híreket.

Amikor kitűnt, neki fogalma sincs, miről van szó, felesége töredezett szavakkal, összetorlódott, egymás hegyére-hátára hányt mondatokkal előadta, hogy hajnal óta folyik a háború Izrael és Egyiptom között, s ezt a rohadt Nasszert már teljesen kicsinálták, egyetlen repülőgépe sem maradt, két óra alatt több száz MIG-et vesztett, a zsidó tankok meg mint forró kés a vajban, robognak előre a Színájon, a félszemű Dajan azt mondta, estére a csatornánál lesznek, miközben folyamatosan több ezer arab katonát adja meg magát, úgy futnak, mint a nyulak, mezítláb, mert még a bakancs is nehéz nekik, szóval ez az Isten tizenegyedik csapása, de egyben a legnagyobb csoda is, hogy a zsidó nép végre bebizonyította a világnak, hogy a saját országában nem görbe hátú, gyáva, meghunyászkodó banda, mert azok a fiúk bátrak, hősök, nagyszerű sasok és sólymok, és a népek ámulnak-bámulnak, csak a szovjetek hörögnek.

Kati lánya a Szabad Európa rádiót hallgatta. Nem is halkan, bezárt spaletták mögött, mint '57 elején, amikor mégiscsak tudni kellett, mit mond az ellenség. Az ablakok sarkig tárva, hiszen a szomszéd házban is ugyanez a rohadt rádióállomás szólt.

Elképedt. Hogy az ő lakásában ez a szörnyűség egyáltalán bekövetkezett. Rémülten

gondolt arra, miről beszélgethet egymással a két nő, a neje meg a lánya, amikor ő nincs itthon. Esetleg teljesen másként vélekednek a világról, a politikáról, mint ő? Attól mindig félt, Katit az egyetem megváltoztatja, de hogy szembeforduljon vele, arra sohasem gondolt. És a felesége? Mindig azt hitte, hogy az elvtársa is. Most pedig mintha ellene lelkesednének.

– Azonnal oltsd el a rádiót! – kiáltott a lányára. Emelt hangon szólt rá, ami teljesen szokatlan volt az ő családi életükben. A rádióban ugyanaz az idegesítő hangú katonai kommentátor beszélt, aki '56-ban is a legvéresebben uszított.

– Értsd meg, mi nem hallgathatjuk ezt a fasisztát! És mi nem szurkolhatunk az izraeli hadseregnek. Ez nem futballmeccs! Az én politikai helyzetemben ez lehetetlen.

Rikácsolt. Meglehet, nem a legpontosabban fejezte ki magát, de olyan ideges lett, hogy nem találta meg a helyes szavakat, a helyzethez illő hangvételt. Remegett a keze.

– Papa! – mondta Kati értetlenül. – A rádiót nem te hallgatod, hanem én. És ugyan áruul már el végre, mi a te politikai helyzeted? Hogy le vagy szarva? Hogy az elvtársaid kilöktek a vonatból? Hogy fogalmad sincs a világról? Egy ócskavastelepen élsz!

Elhűlt. A lánya így még sohasem beszélt vele.

– Mit tudsz te, mondd, mit tudsz te az én vonatomról? Meg a világomról? – Okosabb nem jutott az eszébe, de ennek is örült, mert egy pillanattal előbb még majdnem felpofozta Katit. Kétségbe volt esve. Dévaira gondolt, aztán arra a szerencsétlen Tiborra meg a sok galádságra, amiről tudott, és amiről nem akart tudni. De arra is gondolt, hogy ő még most is fontos poszton áll, őbenne mindezek után és ellenére bízik a párt. Azért maga is meglepődött, amikor egyszer csak ezt mondta: – Az én kenyeremet eszed. És amíg így van, ebben a lakásban én mondom meg, mi történik.

Félretolta a lányát, és elzárta a rádiót. Csakhogy a felesége, aki a szóváltásra bejött, amit ő idegességében nem is vett észre, most valahogy oldalról eléje lépett, és újra bekapcsolta a készüléket. „Sarm-es-Sejknél egy helikopteres izraeli kommandó” – a bemondó hangjából csak ennyit tudott felfogni, mert Veronika rárípakodott.

– Jobban tennéd, ha te is hallgatnál! – kiáltott vissza asszonyára. Úgy álltak ott hárman, mint akik rögtön egymásnak esnek.

Ekkor ő váratlan mozdulattal kihúzta a falból a villanyvezetékét. Felemelte az Ori-ont, és teljes erejéből földhöz vágta. Hallotta, amint a csövek, a kondenzátorok a káván belül egymáshoz ütődnek és összetörnek.

A két nő döbbsen állt vele szemben. Igaz, ő sem tudta, ezután mit fog tenni. Kati építészeti tanult, még egy éve van a diplomáig. Meglett, komoly nő. Tudta, milyen művelt, rendezett ember. Büszke volt rá. És most meg kellett aláznia. Mert a lánya nem ismerte fel, mit követel tőle az élet. Az ő életének a tisztelete.

– Ez ideológia és politika – mondta, és elindult kifelé.

Már a kertes ház udvarán járt, amikor a felesége utolérte.

– Nemhiába hívtak Betonfejnek – sértette vérig az urát. Elszánt volt és kíméletlen. Hogy a rádió összetörésével éppen azt tagadta meg, ami az emberben a legfontosabb: a büszkeséget. A tartást. A zsidók éppen ezt, a méltóságot hozták el magukkal az egyiptomi kivonulással, igen, igen, háromezer éve. Persze az ő életükben is voltak tévelygő esztendő, kényszeres kitérők. De most ez a nap fordulópont. Az új kiválasztottság napja. Már neki is módja lenne lezárni a régi életét, ami olyan volt, amilyen. De azok a fiúk ott a sivatagban nekik is példát mutattak. Jól hallotta, nekik, személy szerint, itt, Budapesten. Hogy lehet bátran is élni. Vállalva a születés következményét. Mert ez a megváltás egyetlen esélye.

Vera nem fáradt el. Valósággal dobálta a szavakat a férjére. Hogy most azonnal felhívja telefonon a haifai unokatestvérét, Eliezert, és közli vele: ezer szív dobog benne a győzelemért.

Porig sújtottan állt a kiskapuban.

– Kérlek, Veronika, ne telefonálj! – mondta. – Lehallgatják.

Átfutott az agyán, hogy még ebben a válságos percükben is Veronikát mondott, és nem Verát, közönségesen. És nem értette, hogy vele, a jó lélekkel, most miért bánik ilyen galádul az asszonya.

– Nem tudod, ezek mire képesek – tette hozzá.

Maga is megdöbbsent. Mert azt mondta: „ezek”. Tehát ő már nincs köztük. Önmagát már nem számolja közéjük. De akkor ő hol van?

Mindenesetre be akarta fejezni már ezt a szörnységet.

– Figyelj jól rám! Én nem tudom, mi lesz ott a sivatagban. De azt tudom, Moszkvát az izraeliek máris megalázták. És a bosszú kegyetlen lesz. Kinyírják a zsidókat. Itt is.

Veronika vörös arccal hallgatta.

– Gyáva vagy! – mondta. – ’57-ben a szovjet tankok mögött könnyű volt bátornak lenni. Legyél bátor most, a csövük előtt. És ha felhívom Eliezert, vedd tudomásul, helyetted teszem. A lelkedet mentem meg. Szegény agyonvert apádért telefonálok, és az anyádért, akit az ortodox parókájában égettek el. De úgy látszik, neked nemcsak a fejed beton, hanem a szíved is.

Ekkor csattant el a pofon. Az előbb még azt hitte, a lányát képeli fel, ehelyett a rádiót törte össze. De most fölemelte, föl kellett emelnie a kezét. Hogy Veronika végre magához térjen.

Így rohant el. Legalább másfél órán át fogalma sem volt, merre megy, hol jár. Befordult egy utcába, átment egy másikba, alighanem a villamosra is felült, mert hogyan is került volna másképp a Keletihez. Amikor a zsebében megtalálta az *Esti Hírlapot*, úgy dobta el, mint aki váratlanul varangyos békát fog, s attól akar szabadulni.

Állt az esti szürkületben, a Baross téren egy cipőüzlet kirakata előtt, és teljesen értelmetlenül a női szandálokat nézte. Végül arra gondolt, még most este el kellene mennie Szekeresnéhez, a pártcsoporthízelmihez. És megnyugtatni, ne tegyen egyetlen lépést se Papadopoulosz Dimitrisznő ügyében. A majom miatt nem lesz semmi baj.

Kár, hogy nem tudta a könyvelőné címét.

Tóth Krisztina

ÉBER LOMB

Felejtés: holdütötte rés
égi homlokra szélütés
a túlhan rajta át az ittbe
szívárog – lent a név behintve

a név helyén az ablak és a lomb
báránfelfő nyakára szélkolomp
hallatszík merre jár az éjszaka
az éber lomb talán a név maga

szél fújja fejből fújja fénytűlök
Felejtés: holdomiglan szédűlök

BERYX DECACTILUS

Ha az egész csak halandzsa lehetne,
idegen, mint a szótárban a vizipálma,
távoli, mint a térképen a Tűzföld,
ha bennem lenne és csak kitalálva,
ha volna köztünk egy nyelven túli szűzföld,
édes vízében tízujjú hal pihenne,
véletlen lapoznék és ráakadnék
erre a képtelen és szűzi nyelvre,
hasbeszelnék, mint a hegyben a karsztvíz,
dolina, uvala, polje – szólnál
hozzám, nem úgy, mint aki létezik, csak
véletlenül kinyílott, mint a szótár,
és válaszolnék: tűzpart, kovaévek,
gondolnál sziklaráncra, lávakőre,
nem volna történet, nem vágyakoznék
valódi tájra, benne arcra, bőrre,
képzelt idő, fürödhethnék nyugodtan
tízujjú halak ott, az ismeretlen tavában,
testetlen név, lebegnél simogatva
persze nem általam, csak általában.

Lackfi János

A KÉRDÉS

Olyan akár egy gumilabda
a bokrok közé elgurult
telek vonulnak át felette
mikor véletlenül
ráakadunk s ha kasza villa
gereblye nem lyuggatta ki
forgathatjuk nyomogathatjuk
nem lehet kiegyenlíteni
horpadását sehogy eloszlik
négy-ötfele majd összeáll
hirtelen és épp akkora
nem kisebb nem nagyobb talány

HA LIFTBE

Ha liftbe lépsz
telefonfülkébe szobába
ahol valaki huzamosabban
tartózkodott előtted
hirtelen utánavinnéd
a benn felejtett
csomagot fél pár kesztyűt noteszt
de csak levegőt találsz melyet
megjáratott hajszálai
ruhái közt tüdejében
utánavinnéd nem lehet

ALMA

Vettek pár láda almát
hogy majd tél végéig kitart
néha átválogatták
kiszedték a rohadtakat
s azokat ették meg előbb
kivagdalták a terjedő
erjedő barna foltokat
De mire elfogy egy adag
az ember újra válogathat
A téli hónapok alatt
nem ettek csak rohadtat

ELŐSZÓ PÁL APOSTOL „KORINTHOSZIAKHOZ ÍROTT ELSŐ LEVELÉNEK” FORDÍTÁSÁHOZ

1

Az I. KORINTHOSZI LEVÉL keletkezéstörténetének rekonstrukciójával kapcsolatban az elsődleges kiindulópontot az APOSTOLOK CSELEKEDETEI 18. fejezetében olvasható megjegyzés jelenti; eszerint Pál apostol athéni tartózkodása után – a nevezetes „Areiopagoszi beszéd” elhangzását követően – érkezett Korinthuszba. Lukács beszámolója alapján – *„Ott maradt pedig közöttük egy évig és hat hónapig, tanítva Isten igéjét”* (AP. CSEL. 18,11) – másfél esztendőt töltött Akhaia provincia székvárosában, valószínűleg 50 tava-sza és 51 ősze között.

Az I. század derekán körülbelül háromnegyed milliós lélekszámú Korinthusz igazi világvárosnak (koszmopolisz)

számított; a rómaiak, görögök, föníciaiak, szírek, zsidók, egyiptomiak lakta város arculatát tekintve talán a leginkább Alexandriához hasonlítható, szellemi jelentősége pedig még inkább Epheszoszéhoz. Mindamellett a város (rossz) híreről a korabeli görög nyelv egyik élő kifejezése, a *korinthiadzein* („korinthoszkodni”) árulkodik a legékebben. E szó ugyanis a (szent) prostitúció iparszerűen űzött változatát jelöli. A város fölött, az úgynevezett Akrokorinthuszon állott például az Aphrodité-szentély, amely egyedül ezer „papnőt” foglalkoztatott; de megtalálható volt Korinthuszban a hagyományos olümposzi istenek közül Apollón, az idegenek közül pedig Astarté, Melkart, Kübelé temploma is. S ha az öböl felől az ember tekintete a távolabbi horizontot pász-

tázta: a hegyek között az összgörögség szimbóluma, Delphoi bukkant fel. Haidanában a különböző görög poliszok követségéi innen, a Korinthoszi-öböl felől indultak gyalog a delphoi Püthia sziklája és a fogadalmi templomok felé.

Ilyen lehetett tehát körülbelül az a világ, ahová Pál – Athént elhagyva – 50 tavaszán megérkezett. Korinthoszbán az apostol a pontuszi származású zsidó házaspárnál, Aquilánál és Priscillánál dolgozott; kezdetben a helyi zsidóknak hirdette az evangéliumot, majd – miután azok ellenálltak térítő szándékának – egy Titius Iustus nevű ember házában folytatta a tanítást, akit az ÚJTESTAMENTUM szövege „istenfélő”-nek („szebomenosz tu theu”; AP. CSEL. 18,7), tehát nem zsidónak és nem is kereszténynek nevez.

2

Mind a két KORINTHOSZI LEVÉL arról tanúskodik, hogy a város szellemi kisugárzása a páli levél-corpus egészét illetően is döntő érvényű. Hiszen első levelében az apostol nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy – a *megtéréstől* (metanoia) egészen a *holtak feltámadásáig* (anasztasisz nekrón) – az ember teljes szellemi pályafutását áttekintse. A két Akhaiába küldött levél közül az első szinte bizonyosan Epheszoszban íródott 53 végén vagy 54 elején; tehát a megélt élményektől kissé már eltávolodva. (A korai keresztény hagyomány az I. KOR.-ról tud egyértelműen; Antiokhiai Ignác, Szmirnai Polikárp gyakorta idéz ennek a szövegéből, míg a II. KOR. első említésével – minden kétséget kizáróan – Markion „kánonjában” találkozhattunk.)

Arra vonatkozóan, hogy e két levél milyen körülmények között foganhatott, jó néhány bevett teória létezik napjainkban is, ám ezeknek az elgondolásoknak közös sajátjuk az, hogy elgondolódik nem tekin-

tik egyetlen összefüggő kompozíciónak egyik levelet sem. Mindamellet elképzelhető, hogy az a „többlépcsős megoldás”, mely szerint az I. KOR. esetleg három szakaszban íródott volna, helytálló. Vagyis az I. KOR. 11-ben említett „*Khloé háza népének*” tagjai közül vihetett hírt valaki Pálnak Epheszoszba a Korinthoszbán kirobbant viszályról és pártoskodásról; válasszul Pál megírta az I. KOR. első négy fejezetét, amelyet (talán) Timótheossal küldött el Korinthoszba. („*Ezért küldöm el hozzátok Timótheoszt, az Úrban szeretett és hűséges gyermekemet*” – 4,17.) Az I. KOR. 16,17-ben említett három személy – Sztephanasz, Fortunatus és Akhaikosz – újabb híreket és netán egy levelet is vitt magával Korinthoszból, s Pál ezután fogalmazta volna meg az I. KOR. 5–6., valamint 7–16. fejezeteit. Bárhogy történt is, az I. KORINTHOSZI LEVELET egységes írásműként, összefüggő kompozícióként kell értékelnünk, melynek aktuális szellemi üzenete nem sokban függ a létrejöttének körülményeit magyarázó „filológiai háttér” jellegétől.

A már említett viszályokkal és pártoskodásokkal kapcsolatban Pál négyféle irányzatról beszél, amelyek a következők: az Apollószhoz, Kéfá(sz)hoz (=Péterhez), Pálhoz, illetve Krisztushoz tartozó csoportok. Az első csoportosulás ezek szerint ahhoz az Apollószhoz kötődött, aki – amint az APOSTOLOK CSELEKEDETEI 18,24–28-ból megtudjuk – alexandriai zsidó volt, s Egyiptomból érkezett Korinthoszba, majd pedig később Epheszoszba. Azt is megtudjuk róla, hogy ugyan „*helyesen hirdette a Jézusról szóló igét*”, ám csak a János keresztségét ismerte, az úgynevezett Szentlélek-keresztséget nem. A Kéfá(sz)-párttal kapcsolatban a szakirodalom nagy része úgy foglal állást, hogy ezek nagy valószínűséggel zsidó-keresztények lehettek, akiknek az ószövetségi törvényhez fűződő viszonyát az az Antiokhiában lezajlott vita fémjelezheti, ame-

lyet a két főapostol, Pál és Péter konfliktusával kapcsolatban a GALATA LEVÉL 2. fejezete örökít meg.

A harmadik csoport, Pál pártja valószínűleg azokból állott, akik az ő karizmatikus egyéniségének a hatására tértek meg. Ám hogy kik alkották a negyedik, a Jézuspártot, azt szinte lehetetlen eldönteni. (Egyesek szerint ennek az irányzatnak az ideológiája lenne a gyűjtőfogalomként használt „gnosztikus libertinizmus”; ám ez a meghatározás túl tág ahhoz, hogy valami érdemít lehessen vele kezdeni!)

A pártharcokon fölülemelkedve Pál apostol „a keresztről való beszéd”-et hirdeti („logosz tu sztauru”; 1,18), amely a zsidóknak megütközés tárgya (szó szerint: „botránykő”; „szkandalon”), a görögöknek pedig ostobaság (mória). Pál itt a kereszténység alaptanításáról beszél; kizárólag az imént említett logosz az, amely a különféle szakadár irányzatokat integrálni képes. A levél szellemi „epicentrumában” minden kétséget kizáróan „a keresztről való beszéd” áll, amely egyetlen teremtett, kinyilatkoztatott és megváltott mindenségről tesz tanúbizonyságot, s ekként a Pál üzenetét átszövő egység gondolat elsődleges hordozója. Az iméntiekén túl az I. KOR. üzenete megértésének másik alapvető kritériuma annak a belátása, ami az egész SZENTÍRÁS-ban – s így Pál számára is – evidencia: az *egységes és láthatatlan szellemvilág* létéről való meggyőződés. Mindamellet e szellemi birodalom törvényszerűségeinek megértését az apostol (is) bizonyos előfeltevésekhez köti: Pál ugyanis „Isten elrejtett bölcsességéről” beszél, amely nem mindenki számára hozzáférhető. „A tökéletesek körében pedig mi is a bölcsességet hirdetjük, de nem ennek a világkorszaknak, s nem is e világkorszak mulandóságára ítelt uralkodóinak a bölcsességét [»szophian de u to aiónosz tutu ude tón arkhóntón tu aiónosz tutu tón katargumenón«], hanem Isten titokba rejtő bölcsességét [»alla lalumen theu szophian en műsztérió tén apokekrüm-

menén«], amelyet Isten előre meghatározott már e világkorszakok kezdete előtt a mi dicsőségünkre.” (I. KOR. 2,6–7.) Mindennek alapján Isten bölcsességének üzenete azokhoz szól, akiket Pál „szellemi emberek”-nek („anthrópoi pneumatikoi”) nevez. Az apostol lényegében véve ugyane megfontolás alapján alkalmazza – az ószövetségi héber rúah-nefes-bászár hármasságnak megfelelően – az újszövetségi antropológia alapját képező megkülönböztetést: a *pneumatikosz* (szellemi), *pszükhikosz* (lelki) és *szomatikosz* (testi) distinkciót.

Az I. KOR.-t átszövő egység gondolat harmadik legfontosabb rétege a legteljesebb formájában az EPHESZOSZI LEVÉL teológiájában kibomló hasonlatrendszer, amely az egyházat Jézus szimbolikus testeként állítja elénk. „Ti pedig Krisztus teste vagytok, és részekként annak tagjai” („hümeisz de eszte szóma Khrisztu kai melé ek merusz”) – olvasható a 12. fejezet 27. versében. Lényegében véve ugyanennek a hasonlatnak a logikai mögöttesére utal – szemben a földi történelmet a végletekig spiritalizáló gnosztikus, illetve egyéb, doketista felfogásokkal – az emberi testnek (szóma) a *Szentlélek templomaként* való felfogása. (Lásd I. KOR. 6,18–19.) Eszerint a megszentelődés folyamata nem az „éteri régiókban” zajlik, hanem a hívő ember húsvér lényében.

3

A történeti kereszténység aktuális kérdései, az ószövetségi törvénnyel szemben kialakított viszony áll az I. KOR. második logikai fő részének homlokterében. Sorrendben: a paráznság, a perlekedés, az özvegyesség, a körülmetélkedés, a bálványáldozat stb. A legfontosabb mindezek közül a *bálványimádás* (eidolatreia) kérdése, vagyis – ahogy a görög szó ezt egészen pontosan kifejezi – a látható és tapintható képmások, szobrok imádásának az ÓTES-TAMENTUM-ban kinyilvánított tilalma. Az

apostol álláspontja egyértelmű: „amit [a pogányok] áldozatul leölnek, azt démonoknak és nem Istennek áldozzák föl” („*all'hoti ha thüüszin, daimonioisz kai u theó thüüszin*”), olvasható az I. KOR. 10,20-ban. A bálványok, illetve a bálványáldozat megítélésével kapcsolatban mindenképpen említésre kínálkozik a 8. fejezet elején olvasható – első pillantásra minden bizonnyal kissé talányosnak tűnő – szövegrész: „*Mert ha léteznek is úgynevezett istenek [»legomenoi theoi«] a földön, amint hogy léteznek is számos isten és számos úr [»hószper eiszin theoi polloi kai kürioi polloi«], ám nekünk egy Istenünk az Atya, akitől van minden és mi is őérte, és egyetlen Úr Jézus Krisztus, aki által létezik minden és mi is őáltala.*” (I. KOR. 8,5–6.) A „*polloi theoi*” a teremtett mindenség valamennyi ismert és idegen istenét jelenti, akiknek szellemi hierarchiáját – ha vázlatosan is – elsősorban az EPHESZOSZI LEVÉL 6. fejezete tárja elénk. Mindamellet az „*istenek*” kifejezés és a BIBLIA Egyetlen Istene közötti „*nominalizmusban gyökerező*” ellentmondás feloldása Pál részéről a GALATÁKHOZ ÍRTOT LEVÉL-ben keresendő; az apostol itt a bálványimádáson keresztül tisztelt lényeket olyan isteneknek nevezi, akik „*fűszízűket [természetüket] tekintve nem azok*” („*phüszzei mé úszin theoi*”; GAL. 4,8).

Az I. KOR. mindmáig talán legtöbb vitára okot adó teológiai kérdése az úgynevezett *kharizmák* (kegyelmi ajándékok) számbavételéhez kötődik. A *kharizmák* (jellemző módon e szó a mai görög nyelvben születésnap ajándékot jelent) az egész levélben végigvonuló s már többször is érintett egység gondolat érintésével kerülnek előtérbe. „*A kegyelmi ajándékok eloszlását illetően ugyan különbségek vannak* – írja Pál –, *de a Szellem [ti. a Szentlélek] ugyanaz.*” (12,4.) Vagyis mind a kilenc *kharizma* – hit, gyógyítás, bölcsesség (szophia), tudás (gnószisz), erő (dünamisz), prófétálás, a szellemek megkülönböztetése, nyelveken szólás (itt „*gené*

glósszón”, szó szerint: „*a nyelvek nemei*”), a nyelveken szólás magyarázata („*herméneia glósszón*”) – a Szentlélektől származik; nem emberi erőfeszítés gyümölcse, avagy ha mégis, akkor egyértelműen vallásos szemfényvesztésről van szó. Nagyon fontos, hogy a hit (pisztisz) is a *kharizmák* között kerül felsorolásra, s nem valamiféle szubjektív döntés hozadéaként!

A *kharizmák* sorában külön hely illeti meg a „*nyelveken szólás*”-t („*lalein en taisz glósszaisz*”), illetve a nyelveken szólásnak a prófétáláshoz viszonyított, sokszor félremagyarázott helyét. A nyelveken szólás ajándéka – amint ez az APOSTOLOK CSELEKEDETEI-nek 2. fejezete, a pünkösdi csoda elbeszélése alapján alátámasztható – az úgynevezett Szentlélek-keresztséghez kötődik. Általában olyan „egyszemélyes nyelvet” jelent, amelyen az ember „közvetlenül” kommunikál Istennel.

Miután az I. KOR.-nak a *kharizmák*kal kapcsolatos tanításait rengeteg ellentmondás és vita övezi, egyöntetű népszerűsége mindig is elsősorban a 13. fejezet úgynevezett AGAPÉ HIMNUSZ-a tarthatott számot. Pedig a 13. fejezet szervesen illeszkedik a kegyelmi ajándékokról szóló megelőző és az azt követő szövegrészbe; ha különálló „himnikus betétként” kezeljük, mindenképpen kiszakítjuk eredeti kontextusából. A 12. fejezet utolsó mondatában Pál azt ígéri, hogy egy bizonyos „*legkiválóbb utat*” („*kath'hüperbolén hodon*”) mutat majd meg; a 14. fejezet utolsó mondatában – visszautalva az AGAPÉ HIMNUSZ-ra – pedig azt írja, hogy „*törekedjetek a szeretetre...*”. Aligha kétséges, hogy a megígért „*hodosz hüperbolé*” éppen „*a szeretet útja*” („*hodosz tész agapész*”), s a szeretet műve pontosan illeszkedik a kegyelmi ajándékok sorába.

A levélkompozíció gondolati rendje a 15. fejezetben teljesedik ki: a *halottak feltámadásának* részletes magyarázatával. A holtak testben való feltámadása ugyanis olyan elgondolást jelent, amelyik nem ha-

sonlítható az antikvitás egyik, a halál utáni léttel kapcsolatos felfogásához sem. Olyannyira így van ez, hogy például az „Areiopagoszi beszéd” egyik mondata – „Jézust és a feltámadást hirdette nekik...” (AP. CSEL. 17,18) – ahhoz a bizarr félreértéshez vezetett, hogy némelyek a feltámadás szót is tulajdonnévként értelmezték, s egy bizonyos Anasztaszisz nevezetű istenséget (vagy istennőt?) vélték felsorakozni Jézus mellett!

Mindent összevetve négy olyan konkurens szellemi felfogással számolhatunk, amelyek ellenében Pál – nagy valószínűséggel – megfogalmazhatta a Jézus Krisztus feltámadásának eseményén alapuló tanítását. Az első a hellén filozófiai gondolkodást döntő módon meghatározó s a történeti kereszténység gondolkodásába is rövid időn belül utat tört *lélek halhatatlanságának* tana, amely teljességgel idegen a BIBLIA szemléletmódjától. A második a sorban a közkeletű szadduceus (cad-dóqita) álláspont, miszerint nincs feltámadás; a harmadik az a nehezen körvonalazható téveszme, amelyről Pál a II. TIMÓTHEOSZ LEVÉL-ben ír, bizonyos Hümenaios és Philétosz „hite” kapcsán, akik azt állították, hogy a feltámadás „*már megtörtént*” (II. TIM. 2,18). A negyedik a különféle gnosztikus irányzatok közös jellemzője: vagyis a *halhatatlan szellem* (pneuma) a test, illetve az anyagi világ felbomlása után visszatér fényvilági szülőházájába (Pléróma), a test alkotóelemei pedig feloldódnak az univerzumban.

Mindezekkel szemben Pál olyan tanítással áll elő, amelyik a nyelveken szólás mellett az I. KOR. talán legtöbbet vitatott kérdésének számít, s ez a feltámadott „*dicsőséges test*” mibenlétének tárgyalása. A 15. fejezet 44. versében az apostol így ír: „*elvetik a lelki testet, feltámadásban részesül a szellemi test*” („*szpeiretai szóma pszükhikon, egeiretai szóma pneumatikon*”). A kettő közötti különbséget Pál azzal a Jézus–Ádám párhuzammal érzékelteti, amely a bűnbeesés és a megváltás között történeteket egyetlen keretbe foglalja: „*Az első ember, Ádám eleven lélekke* [»eis pszükhén dzó-szan«] *lett, az utolsó Ádám pedig megelevenítő szellemmé* [»eis pneuma dzóopoiún«]. *De nem a szellemi az első, hanem a lelki, azután következik a szellemi. Az első ember a föld porából* [»ek gész khoikosz«] *való, a második ember viszont az égből* [»ex uranu«] *származik.*” (I. KOR. 15,45–47.) Minthogy Ádám a „*lelki test*” („*szóma pszükhikon*”), míg Jézus Krisztus feltámadott teste a „*szellemi test*” („*szóma pneumatikon*”) „*mintája*”, valószínű tehát, hogy az ember feltámadott, romolhatatlan teste ehhez a krisztusi testhez hasonlít majd.

Az egész I. KORINTHOSZI LEVÉL-en végigvonuló egységgondolat átfogó kerete – Krisztus testének és az egyháznak szimbolikus megfeleltetése – így hajlik vissza, mintegy körszerűen önmagába; a levélben felmerülő valamennyi alapvető teológiai kérdést egy és ugyanazon világ „*határai*” közé zárva.

Rugási Gyula

PÁL APOSTOL

ELSŐ LEVELE A KORINTHOSZIAKHOZ

Rugási Gyula fordítása

¹ Pál, Jézus Krisztusnak Isten akaratából elhívott apostola, és Szószthenész, a testvér, ² az Isten Korinthoszban lévő egyházának, a Krisztus Jézusban megszentelteknek, az elhívott szenteknek, mindazokkal együtt, akik a mi Urunk, Jézus Krisztus nevét, (mely név) az övüké és a miénk is, tanúul hívják; ³ kegyelem nektek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól.

⁴ Hálát adok értetek mindenkor azért a kegyelemért, amelyet nektek Isten Jézus Krisztusban (részül) adott, ⁵ amiért (ugyanis) benne mindenben gazdaggá lettetek, mindenfajta beszédben és mindenfajta tudásban, ⁶ ahogyan a Krisztusról való tanúságtétel megszilárdult bennetek, ⁷ úgy, hogy nem is nélkülöztök semmiféle kegyelmi ajándékot, miközben feszülten várjátok a mi Urunk, Jézus Krisztus megjelenését; ⁸ aki kitaratóvá is tesz benneteket mindvégig, hogy feddhetetlenek legyetek¹ a mi Urunk Jézus Krisztus napján. ⁹ Hű(séges) az Isten, akitől elhívást kaptatok az ő Fiával, Jézus Krisztussal való közösségre.

¹⁰ Kérlek titeket, testvérek, a mi Urunk, Jézus Krisztus nevére, hogy egyféleképpen beszéljete mindannyian, és ne legyenek köztetek szakadások, hanem ugyanazzal a gondolkodásmóddal és ugyanazzal a meggyőződéssel jussatok egységre egymás között. ¹¹ Mert Khloé háza népéhez tartozóktól az a hír jutott el hozzám, testvéreim, hogy viszály (kodások) vannak köztetek. ¹² Mit is akarok ezzel mondani? ² Azt, hogy mindenki így beszél közöttetek: „Én Pálhoz tartozom!” „Én viszont Apollószhoz”, „én meg Kéfá(sz)hoz, én pedig Krisztushoz!” ¹³ De hát részekre osztható-e a Krisztus? ³ Vajon Pált feszítették keresztre értetek? Avagy Pál nevére merítettek alá benneteket? ⁴ Hálát adok [az Istennek] azért, hogy közületek senkit nem merítettem alá, kivéve Kriszposzt és Galloszt, ¹⁵ nehogy valaki is azt mondhasssa, hogy az én nevemre merítettek alá benneteket. ¹⁶ Alámerítettem ugyan Szephanasz háza népét, ezenkívül azonban nem tudok róla, hogy bárki mást alámerítettem volna. ¹⁷ Mert nem azért küldött engem Krisztus, hogy alámerítsek, hanem hogy az evangéliumot hirdessem, de nem a beszédből fakadó bölcselekedéssel, hogy a Krisztus keresztre ne erőtlenüljön. ⁴ ¹⁸ Mert a keresztről szóló beszéd ugyan ostobaság azoknak, akik elpusztulnak (majd), ám nekünk, akiknek (fel)szabadulásban lesz részünk, ⁵ Isten(nek) ereje. ¹⁹ Mert írva áll:

*„Semmivé teszem a bölcsek bölcsességét,
és a (nagy)okosok okosságát eltörlöm.”*

¹ hogy senki se vádolhasson titeket; hogy ne érhesen benneteket (semmiféle) vád

² Azt akarom ezzel mondani, hogy...

³ De hát részekre *szabd*alható-e a Krisztus?

⁴ hogy a Krisztus keresztre üressé ne legyen

⁵ akiknek *megváltásban* lesz részünk

²⁰Hol a bölcs? Hol az írástudó? Hol (van) ennek a világkorszaknak a szószólója? Vajon nem változtatta-e ostobasággá az Isten a világ bölcsességét? ²¹Miután tehát a világ a saját bölcsességén keresztül nem ismerte meg Istent a maga bölcsességében, úgy tetszett Istennek, hogy az ígehirdetésből fakadó bolondság révén szabadítsa meg azokat, akik hisznek; ²²és miközben a zsidók jeleket követelnek, a görögök pedig bölcsesség után kutatnak; ²³mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki ugyan a zsidók szemében megütközés tárgya, a pogányok számára pedig ostobaság; ²⁴maguknak az elhívottaknak viszont, zsidóknak éppen úgy, mint görögöknek, Isten ereje és bölcsessége; ²⁵mert az Isten ostobasága bölcsőbb az emberek bölcsességénél, és az Isten erőtlensége erősebb az emberek erejénél.

²⁶Mert vegyétek csak figyelembe a ti elhívásokatok,⁶ testvérek, nem sokan vagytok, akik testi értelemben⁷ bölcssek, hatalmasok vagy előkelő származásúak lennétek; ²⁷éppen ellenkezőleg, a világ ostobáit választotta ki az Isten, hogy megszégyenítse a bölcseseket, és a világ erőtleneit választotta ki az Isten, hogy megszégyenítse az erőseket, ²⁸valamint a világ nemteleneit,⁸ sőt azokat, akiken keresztüllnéznek, választotta ki az Isten, a nem létező dolgokat, hogy érvénytelenítse a létezőket,⁹ ²⁹(azért) hogy egyetlen ember se dicsekedjen az Úr színe előtt. ³⁰Tőle ered az, hogy ti (most) Krisztus Jézusban vagytok, aki Istentől számunkra bölcsességgé, igazsággá,¹⁰ megszentelődéssé és megváltássá lett, ³¹hogy amint írva áll: „A dicsekvő az Úrral dicsekedjen.”

2 Amikor megérkeztem hozzátok, testvérek, én sem úgy jöttem, mint aki az ékesszólás avagy a bölcselkedés fölényével fennköltlen hirdeti nektek az Isten titkát. ²Mert úgy döntöttem, hogy nem veszek tudomást köztetek semmi másról, csak Jézus Krisztusról, és róla is (csak) mint megfeszítettéről. ³És erőtlenség, félelem és nagy remegés közepette jelentem meg nálatok, ⁴s az én szavam, valamint ígehirdetésem sem a bölcsesség beszédének hitető erejével hatott, hanem a Szellem bizonyoságtévő hatalma révén, ⁵hogy a ti hitetek ne emberek bölcsességéből, hanem Isten erejéből fakadjon. ⁶A tökéletesek¹¹ körében pedig mi is a bölcsességet hirdetjük, de nem ennek a világkorszaknak s nem is e világkorszak mulandóságra ítélt¹² uralkodóinak a bölcsességét, ⁷hanem Isten titokba rejtett bölcsességét, amelyet Isten előre meghatározott már a világkorszakok kezdete előtt a mi dicsőségünkre; ⁸ezt (a bölcsességet) e (világ)korszak uralkodói közül senki sem értette meg, mert ha megértették volna, a dicsőség Urát nem feszítették volna meg. ⁹De ahogy írva áll:

*„Amit szem nem látott és fül nem hallott,
és ami az ember szívében föl sem merült,
azt készítette elő az Isten az őt szeretőknek.”*

⁶ Mert tekintetek csak a ti elhívásokokra...

⁷ emberi megítélés szerint

⁸ azokat, akiket a világ semmibe vesz

⁹ a nem létezőket (ta mé onta), hogy hatályn kívül helyezze a létezőket (ta onta); miután a *nem létező* fogalma, *to mé on* csak viszonylag későn, a szofisták révén – Gorgiasz – kerül a görög filozófia homlokterébe, Pál iménti hasonlata – a korabeli értő fül számára – valami egészen abszurd példát jelent (miként lesz a *semmiből valami* és megfordítva?), csakúgy, mint például a *creatio ex nihilo*, a semmiből teremtés gondolata.

¹⁰ igazságossággá; dikaioszüné

¹¹ a tökéletességre vagy: teljességre jutottak; teleioi

¹² jogfosztott

¹⁰Nekünk viszont föltárta mindezt az Isten a Szellemen keresztül; mert a Szellem mindent megvizsgál,¹³ még az Isten mélységeit is. ¹¹Mert ki ismerheti meg az emberek közül mindazt, ami az emberben rejtőzik, ha nem az ember szelleme, amely benne lakozik? Hasonlóképpen, azt, ami az Istenben rejtőzik sem ismerheti meg senki más, csak az Isten Szelleme. ¹²Mi azonban nem a világ szellemét kaptuk, hanem az Istentől származó Szellemet, hogy megismerjük mindazt, amit az Isten ajándékozott nekünk; ¹³és ezeket hirdetjük is, de nem az emberi bölcsességből fakadó kimódolt szavakkal, hanem (a) Szellem tanításával, a szellemi dolgokhoz szellemi dolgokat kötve. ¹⁴¹⁴A lelki ember azonban nem fogadja el az Isten Szellemétől származó dolgokat, azok ugyanis esztelenségnek tűnnek számára,¹⁵ s nem képesek felfogni, mert csak szellemi módon lehet azokat megítélni. ¹⁵Ám a szellemi (ember) mindent megítél, őt magát azonban senki sem ítéli meg. ¹⁶Mert: „Ki ismerhetné meg (úgy) az Úr gondolatait, hogy (ki)oktathatná őt?” Bennünk pedig Krisztus értelme¹⁶ van.

3 Nem beszélhettem tehát hozzátok, testvérek, úgy, mint szellemi emberekhez, hanem csak mint testiekhez, mint akik kiskorúak a Krisztusban. ²Tejjel tápláltalak benneteket, nem pedig szilárd eledellel, mert még nem bírtátok volna el, sőt még most sem bírjátok el, ³ugyanis még testi emberek vagytok. Mert amennyiben féltékenység és civódás található köztetek, vajon nem testiek vagytok-e, s (vajon) nem pusztán emberi módon viselkedtek-e? ⁴Mert amikor valamelyikőtök ezt mondja: „Én Pálhoz tartozom”, a másik ellenben ezt: „Én meg Apollószhoz”; vajon nem merőben emberi módon beszéltek-e? ⁵Hát ki Apollósz, és ki az a Pál? Szolgák csupán, akiknek segítségével hívóvé lettetek, s mindegyiküknek az Úr jelölte ki, hogy miképpen szolgáljon. ⁶Én ültettem, Apollósz öntözte, ám a növekedést az Isten adta; ⁷ezért sem az nem számít, aki ültet, sem pedig az, aki öntöz, hanem csak a növekedést adó Isten. ⁸Aki ültet és aki öntöz: egy, és mindegyik a maga jutalmát kapja majd meg, fáradozásának megfelelően; ⁹ugyanis mi Isten munkatársai vagyunk, ti pedig Isten szántóföldje, Isten épülete vagytok.

¹⁰Az Isten részéről nekem adott kegyelem mértéke alapján, mint bölcs építőmester, leraktam az alapkövet,¹⁷ de más épített rá. Ügyeljen azonban mindenki, hogyan is épít arra! ¹¹Mert a már meglévőn kívül, aki Jézus Krisztus, senki sem rakhat le másik alapkövet. ¹²Ám ha valaki mégis ráépít erre az alapkőre, aranyat, ezüstöt, drágakövet, fát, szénát vagy szalmát, ¹³mindegyiküknek a munkája nyilvánvalóvá válik, mert (azt) Ama Nap fogja világosságra hozni, és akkor majd azt, hogy kinek mit ér a munkája, [maga] a tűz fogja kipróbálni. ¹⁴Ha valakinek a műve, (az), amit az alapkőre ráépített, fennmarad, jutalomban részesül majd; ¹⁵de ha valakinek a műve elég, ő maga megmenekül ugyan, ám mintegy a tűzön keresztül. ¹⁶Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok, és Isten Szelleme lakozik bennetek? ¹⁷Ha valaki Isten templomát rombolja, azt romlásba taszítja az Isten; mert az Isten temploma szent, és ez a templom ti vagytok.

¹⁸Senki se ámsítsa önmagát! Ha valaki bölcsnek véli magát ebben a (világ)korszakban, legyen bolond, hogy bölcs lehessen. ¹⁹Mert e(nnek a) világnak a bölcsessége balgaság Isten előtt. Hiszen írva áll:

¹³ felkutat

¹⁴ vagy: a szellemi embereknek szellemi dolgokat magyarázva; pneumatikoisz pneumatika szünkrinontesz

¹⁵ vagy: azok ugyanis számukra bolondságok

¹⁶ nús

¹⁷ alapot vettem; themelion ethéka

„Rajtakapja a bölcseket mesterkedéseik közepette.”

²⁰Majd ismét:

„Az Úr ismeri a bölcsek gondolatait, hogy azok hiábavalók.”

²¹Úgyhogy senki se dicsekedjen emberekkel; ugyanis minden a tiétek: ²²akár Pál, akár Apollósz, akár Kéfá[sz], akár (a) világ, akár (az) élet, akár (a) halál, akár a meglévők, akár az elkövetkezendők; minden a tiétek; ²³ti viszont Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené.

⁴Úgy tekintsen ránc mindenki, mint Krisztus szolgáira¹⁸ és Isten titkainak sáfáira. ²Márpedig a sáfároktól azt kívánják (meg), hogy valamennyien hűségesnek bizonyuljanak. ³Engemet azonban a legkevésbé sem érdekel, hogy töletek avagy (valamely) kitűzött ítélkezési napon miféle megítélésben részesülök; sőt még önmagam sem ítélem meg. ⁴Mert semmi sem terheli a lelkiismeretemet, de nem ez igazol engem,¹⁹ tudniillik az Úr az, aki fölöttem ítélkezik. ⁵Ezért egyáltalában ne ítélkezzetek a megszabott idő előtt, amíg el nem jön az Úr, aki majd napvilágra hozza a sötétség elrejtett dolgait, és nyilvánvalóvá teszi a szív(ek) szándékait, és akkor majd mindenki Istentől részesül dicséretben.

⁶Mindezeket pedig, testvérek, a ti érdeketekben, képletesen szólva vonatkoztattam rám és Apollósra, hogy a mi példánkon tanuljátok meg, ne hágjátok át azt, ami írva áll; vagyis hogy senki se fuvalkodjék föl az egyik tanítóval a másik ellenében. ⁷Mert ki tesz téged különbbé? Mid van, amit nem kaptál? Ha pedig kaptad, miért dicsekszel úgy, mintha nem kaptad volna? ⁸Nektek már mindenetek megvan, már meggazdagodtatok, uralomra jutottatok – ám nélkülünk; de legalább tényleg uralomra jutottatok volna, hogy veletek együtt mi is uralkodhatnánk! ⁹Mert úgy vélem, Isten bennünket, apostolokat, utolsókul rendelt, mint halálra kiszemelteket, ugyanis színházi látványossággá lettünk a világ, az angyalok és az emberek előtt. ¹⁰Mi bolondok vagyunk a Krisztusért, ti viszont okosak a Krisztusban; mi gyengék, ti meg erősek, ti tiszteletben állók, mi azonban megvetettek. ¹¹Mind a mai napig éhezünk és szomjúhozunk, mezítelenek vagyunk, arcul ütnek bennünket, nincs otthonunk, ¹²és tulajdon kezünkkel dolgozva fáradozunk, miközben gyaláznak bennünket, áldást mondunk, miközben üldöznek minket, kitartunk, ¹³miközben rossz hírünket keltik, van hozzájuk egy-egy jó szavunk; mintegy a világ söpredékévé, mindenki szemetjévé lettünk mostanáig.

¹⁴Nem azért írom (mind)ezeket, hogy megszégyenítsek titeket, hanem azért, hogy intselek benneteket mint szeretett gyermekeimet. ¹⁵Mert ha sok ezer tanítómesteretek volna is Krisztusban, ám apátok nincs sok; hiszen az evangéliumon keresztül én lettem a ti apátok a Krisztus Jézusban. ¹⁶Kérlek tehát benneteket, hogy legyetek az én követőim. ¹⁷Ezért küldöm el hozzátok Timótheoszt, az Úrban szeretett és hűséges gyermekemet, aki emlékeztet majd titeket az én Krisztus-[Jézus]ban (gyökerező) útjaimra, ahogyan mindenütt, minden egyházban tanítok. ¹⁸Némelyek azonban úgy felfuvalkodtak, mintha nem is készülnénk hozzátok; ¹⁹márpedig hamarosan el fogok menni hozzátok, ha az Úr akarja, és ezeknek a felfuvalkodottaknak nem csupán a beszédét

¹⁸ úgy tartson számon bennünket mindenki, mint Krisztus „licitor”-ait; hős hűpéretasz Khrisztu

¹⁹ de nem ebben (a tekintetben) bizonyulok feddhetetlennek

fogom megismerni, hanem az erejét is; ²⁰ugyanis nem beszéden alapul az Isten királysága, hanem erőn.^{20 21}Mit akartok? Bottal menjek hozzátok, vagy szeretettel és szelídlelkűséggel?

5 Mindenfelé azt (lehet) hallani, hogy parázñaság található közöttetek, méghezzá olyan (parázñaság), amilyen még a pogányok között sincs; az ugyanis, hogy valaki apjának feleségével él. ²Ti pedig ráadásul felfuvalkodtok, ahelyett, hogy inkább szomorúkodnátok, olyannyira, hogy eltávolítanátok magatok közül azt, aki ilyesmit tett; ³mert én, aki noha testben távol vagyok, ám szellemben jelen lévő, mint jelen lévő már megítéltem azt, aki így cselekedett; ⁴hogy miután egybegyűltünk, az Úr Jézus nevében, ti és az én szellemem, a mi Urunk, Jézus hatalmával ⁵átadjuk az illetet a Sátánnak a test pusztulására, hogy a szellem[e] megmeneküljön az Úr napján. ⁶Nem helyes, hogy dicsekedtek.²¹ Nem tudjátok, hogy egy kevéske kovász az egész (meggyúrt) tésztát megérjeszti? ⁷Takarítsátok el a régi kovászt, hogy új tésztává lehessetek, aminthogy ti kovásztalanok vagytok; hiszen a mi húsvéti bárányunk, Krisztus, (már) feláldozásra került. ⁸Ezért ne régi kovással ünnepeljünk, sem pedig a rosszindulat és a gonoszság kovászával, hanem a nyíltszívűség és az igazság kovásztalan kenyereivel.

⁹Levélben (már) megírtam, hogy nem szabad paráznákkal kapcsolatban lennetek,^{22 10}de nem általában e világ paráznáival vagy nyerészkedőivel, harácsolóival vagy bálványimádóival, hiszen akkor ki kellene vonulnotok a világból. ¹¹Most azonban azt írom nektek, hogy nem szabad kapcsolatban lennetek azzal, akit ugyan testvérek neveznek, ám parázna vagy nyerészkedő vagy bálványimádó vagy gyalázkodó vagy részeseges vagy harácsoló; az ilyennel még csak együtt se egyetek. ¹²Mert mit tartozik rám, hogy a kívülállókön ítélkezzem? Vajon nem a(z) egyházon belül lévőkön ítélkeztek-e ti is? ¹³A kívülállókat pedig Isten ítéli majd meg. Távolítsátok el a gonoszságot magatok közül.

6 Hogyan merésze valaki is közületek, akinek peres ügye van, jogát a hitetlenek²³ s nem a szentek előtt érvényesíteni? ²Vagy nem tudjátok, hogy a szentek a világot²⁴ fogják megítélni? És ha körötökben kerül megítélésre a világ, arra talán méltatlanok vagytok, hogy jelentéktelen ügyekben ítélkeztek? ³Nem tudjátok, hogy angyalok fölött is ítélkezni fogunk? Hát akkor mennyivel inkább az élet apró-cseprő dolgain? ⁴Ha pedig a hétköznapi dolgokat illetően pereskedtek, akkor azokat ültetitek a bírói székbe, akiket az egyházban a legkevésbé sem becsülnek? ⁵Megszégyenítésül mondom ezt nektek. Hát ennyire nincs közöttetek egyetlen olyan bölcs (ember) sem, aki képes volna ítélkezni a testvérei körében? ⁶Ehelyett testvér a testvér ellenében pereskedik, ráadásul hitetlenek előtt; ⁷voltaképpen már az is teljes kudarc(nak)²⁵ számítható, rátok nézve, hogy peres ügyetek van egymással. Vajon miért nem tűritek el inkább a jogtalanságot? Vajon miért nem szenveditek el inkább (azt), hogy kár(osodás) ér benneteket? ⁸Ehelyett inkább ti magatok követtétek el jogtalanságot és okoztok kárt, s éppen testvérek-

²⁰ ugyanis nem beszédben rejlik az Isten királysága, hanem erőben

²¹ avagy: Nem helyes módon dicsekedtek

²² elegyednetek; szünanamignüszthai

²³ megigazulatlanok; epi tón adikón

²⁴ a világmindenséget; ton koszmón

²⁵ „pervezteségnek”

nek! ⁹Vagy nem tudjátok, hogy egyetlen jogtipró sem örökölheti Isten királyságát? Ne tévelyegjete; sem paráznák, sem házasságtörők, sem kéjelgők, sem pederaszták, ²⁶¹⁰sem tolvajok, sem nyereségvágyók, sem részegesek, sem gyalázkodók, sem harácsolók nem öröklük Isten királyságát. ¹¹Pedig (közületek) egyesek (éppen) ilyenek voltak; de megmostak, megszenteltek benneteket, mi több, meg is igazultatok az Úr Jézus Krisztus nevében és a mi Istenünk Szelleme révén. ¹²Minden(t) szabad nekem, de nem minden használ. Minden(t) szabad nekem, csak ne kerüljek semminek az igájába. ¹³A táplálék a gyomorért van, a gyomor pedig a táplálékért, ám az Isten ezt is, azt is meg fogja semmisíteni. A test viszont nem a paráznaság kedvéért van, hanem az Úrért, az Úr pedig a testért; ¹⁴az Isten ugyanis feltámasztotta az Urat, és minket is fel fog támasztani az ő hatalmával. ¹⁵Nem tudjátok, hogy a ti testetek a Krisztus tagja? Akkor hát a Krisztus tagjai parázna nő testrészeivé legyenek? Isten őrizz! ¹⁶[Vagy] nem tudjátok, hogy aki parázna nőhöz kötődik, ²⁷egy testté válik azzal? Mert úgy mondja (az Írás), hogy „Lesznek ők ketten egy testté”. ¹⁷Aki azonban az Úrhoz ragaszkodik, egy Szellem (vele). ¹⁸Meneküljete a paráznaság elől! Minden más bűn, amelyet (csak) elkövet az ember, kívül marad a testén, de aki paráznaságot követ el, tulajdon teste ellen vétkezik. ¹⁹Vagy nem tudjátok, hogy a testetek, amelyet Istentől kaptatok, a bennetek lévő Szent Szellem temploma, így tehát nem a magatokéi vagytok? ²⁰Mert fizetség ellenében vettek meg benneteket; ²⁸dicsérjétek tehát az Istent a testetekkel is.

7 (Mind)azzal kapcsolatban pedig, amelyről írtatok: az a helyes, ha a férfi asszonyt nem is érint. ²A paráznaság miatt viszont mindenkinek saját felesége legyen, és minden (nőnek) saját férje. ³A férfi adja meg a nőnek (azt), amivel tartozik, hasonlóképpen a nő is a férfinak. ⁴A feleség nem uralkodik saját teste fölött, hanem a férje, hasonlóképpen a férj sem uralkodik tulajdon testén, hanem a felesége. ⁵Ne tartsátok vissza magatokat egymástól, kivéve közös megegyezéssel egy rövid időre, hogy jusson időtök az imádságra; később azonban legyetek ismét együtt, hogy meg ne kísértsen benneteket a Sátán, miután képtelenek vagytok magatokon uralkodni. ⁶Ám ezt kedvezményül mondom nektek, nem pedig parancsolat gyanánt. ⁷Mert azt szeretném, ha minden ember úgy volna, mint jómagam; viszont mindenkinek saját kegyelmi ajándéka van, az egyiknek ilyen, a másiknak olyan.

⁸A nem házasoknak és az özvegyeknek pedig ezt mondom: (az a) jó nekik, ha úgy maradnak, ahogyan én; ⁹de ha képtelenek magukat megtartóztatni, házasodjanak meg, mert jobb házaseletet élni, mint (szenvédélyektől) égni. ¹⁰Azoknak, akik (már) megházasodtak, nem én parancsolom, hanem az Úr: a feleség ne váljon külön a férjétől; ¹¹ám ha mégis különválna, maradjon meg házasságon kívül, avagy engesztelődjön ki a férjével, de a férfi se küldje el a feleségét. ¹²A többieknek pedig én mondom, s nem az Úr: ha valamelyik testvérnek hitetlen felesége van, és az hajlandó vele élni, ²⁹ne küldje el őt; ¹³és ha valamelyik asszonynak hitetlen férje van, és az hajlandó vele élni, ne küldje el a férjét. ¹⁴Mert a hitetlen férj megszentelődik az asszonyon keresztül, és a hitetlen asszony is megszentelődik a(z ilyen) testvéren keresztül; különben ugyanis a gyermekeitek is tisztátalanok lennének, így viszont szentek. ¹⁵De ha a hitetlen (há-

²⁶ homoszexuálisok; arzenokoitai

²⁷ ragaszkodik; ho kollómenosz té porné = aki parázna nőhöz „tapad”, „ragad”

²⁸ ellenszolgáltatás fejében „keltetek el”; égoraszthéte gar tímész

²⁹ beleegyeznek abba, hogy vele éljen; szüneudokei oikein met'au

zastárs) el akar válni, (hát) váljon el; mert nincs szolgálai módon megkötözve ilyesfajta (kötelékkel); hiszen békességre szólított el bennünket az Isten, ¹⁶mert honnan tudod, (te) asszony, (vajon) megszabadíthatod-e a férjedet? Vagy honnan tudod, (te) férfi, (vajon) megszabadíthatod-e a feleségedet?

¹⁷Különben pedig mindenki éljen úgy, ahogy az Úr megszabta neki; ahogyan az Isten elhívta, annak megfelelő életmódot folytasson. Így rendelkezem minden (más) egyházban (is). ¹⁸Ha valaki körülmetélten kapta elhívását, ne állítsa vissza (körülmetéletlen állapotát), ³⁰ha viszont körülmetéletlenül kapta valaki az elhívását, ne metélkedjen körül. ¹⁹Mert a körülmetélkedés semmit sem számít, miként a körülmetéletlenség sem, hanem csak az Úr parancsolatainak megtartása. ²⁰Mindenki abban az állapotban maradjon meg, amelyben az elhívását kapta. ²¹Rabszolgaként kaptál elhívást? Ne törődj vele! Ha viszont lehetőség adódik arra, hogy szabadddá válj, használd ki! ²²Mert az Úrban elhívott rabszolga az Úr fölszabadítottja, hasonlóképpen, a szabadként elhívott Krisztus rabszolgája. ²³Fizetség ellenében vettek meg titeket; ne legyetek emberek rabszolgái. ²⁴Mindenki abban az állapotban maradjon meg, testvérek, amilyenben Istentől az elhívását kapta.

²⁵A hajadonokról ugyan nem rendelkezem az Úr parancsolatával, de tanácsot azért úgy adok, mint akinek a szava, az Úr irgalma folytán, hitelt érdemel. ²⁶Azt tartom helyesnek, a (hamarosan) bekövetkező nyomorúság miatt, hogy az a jó az embernek, ha úgy marad, amint van. ²⁷Feleséghez vagy kötve? Ne keress eloldozást! Asszonytól független vagy? Ne keress feleséget! ²⁸De ha (netán) mégis megházasodsz, nem vétkezel; és ha a hajadon férjhez megy, nem vétkezik; de az ilyeneknek nyomorgattatást kell majd elviselniük a testükben, és én éppen ettől akarlak megkímélni titeket. ²⁹Mindezt pedig azért mondom el, testvérek, mert a hátralévő idő korlátozott, így azok is, akiknek feleségük van, úgy éljenek, mintha nem volna, ³⁰és akik sírnak, mintha nem sírnának, s akik örvendeznek, mintha nem örvendeznének, s akik vesznek valamit, mintha nem is lenne az övék, ³¹és akik a világ javait élvezik, mintha felélték volna azokat; mert eltűnik ennek a világnak arculata. ³²Én pedig azt szeretném, ha gond nem terhelne benneteket. ³¹Aki nem házasodott meg, annak az Úr dolgaire van gondolja, (azt keresi), hogy miképpen legyen tetszésére az Úrnak; ³³aki viszont már megházasodott, az a világ dolgaival törődik, hogy miképpen legyen tetszésére a feleségének, ³⁴így figyelme megoszlik. De az az asszony, amelyik még nem ment férjhez, valamint a hajadon az Úr dolgaival törődik, hogy szent legyen testében és a szellemében is; aki azonban már férjhez ment, a világ dolgaire ügyel, azzal, hogyan legyen tetszésére a férjének. ³⁵De ezt a kedvezésekre mondom, nem azért, hogy csapdát állítsak nektek, hanem hogy illő módon és állhatatosan az Úr mellett maradjatok anélkül, hogy figyelmetek megoszlanak.

³⁶Ha pedig valaki úgy véli, hogy tisztességtelenül viselkedik szűz (menyasszonyával), ³²ha az netán már szüzességében elvirágozott, és ilyenképpen meg kell lennie a dolognak, tegye meg, amit akar, nem vétkezik, éljenek házasesetlet. ³³ ³⁷De aki kényszerítést nem érezve a szívében állhatatos marad, s hatalma van önnön akarata fölött, s szívében arra az elhatározásra jutott, hogy nem veszi feleségül jegyesét, helyesen jár

³⁰ mé epizspászthó – ne végeztessen hiánypótló plasztikai műtétet

³¹ ha nem lenne okotok aggodalmaskodásra

³² vagy: hajadon lányával; epi tén parthenon autu

³³ vagy: házassítsa meg

el. ³⁸Így tehát, aki feleségül veszi saját jegyesét, helyesen jár el, aki viszont nem veszi feleségül, még jobban teszi. ³⁹Az asszony a férjéhez van kötve mindaddig, amíg az él, de ha (netán) meghalna a férj, az asszony szabad, férjhez mehet, akihez akar, de csak az Úrban. ⁴⁰Az én megítélésem szerint azonban boldogabb lesz, ha úgy marad; meg vagyok győződve róla, hogy bennem is Isten Szelleme lakozik.

8 Ami pedig a bálványoknak szánt áldozati húst illeti: tisztában vagyunk vele, hogy mindannyian rendelkezünk (beavatott) tudással. A tudás (azonban) felfuvalkodottá tesz, a szeretet viszont épít. ²Ha valaki úgy gondolja, hogy megtudott valamit, az még semmit sem tud úgy, ahogyan tudni kell; ³de ha valaki szereti az Istent, arról már tud (az Isten). ⁴Ami tehát a bálványoknak szánt áldozati hús (meg)evését illeti, tisztában vagyunk vele, hogy semmiféle bálvány nincs (a) világon, és hogy nem létezik semmiféle (más) Isten, csak egy. ⁵Mert ha léteznek is úgynevezett istenek, akár az égben, akár a földön, aminthogy létezik is számos isten és számos úr, ⁶ám nekünk egy Istenünk ³⁴ az Atya, akitől van minden, ³⁵ (és) mi is őérte, és egy(etlen) Úr Jézus Krisztus, aki által léteznek mindenek, ³⁶ és mi is őáltala.

⁷De nem mindenki van meg ez a (beavatott) tudás; egyesek ugyanis mostanáig úgy hozzászoktak a bálványimádáshoz, hogy a húst még mindig bálványoknak szánt áldozati húsként eszik, a lelkiismeretük pedig, miután erőtlén, tisztátalanná válik. ⁸Az eledel azonban nem visz közelebb bennünket Istenhez; ha (netán) nem eszünk, az nem válik hátrányunkra, s ha eszünk, abból sem származik előnyünk. ⁹Ügyeljetez viszont arra, hogy ez a lehetőség(etek) ne hogy valamiképpen megütközést keltsen az erőtlének körében. ¹⁰Mert ha valaki meglát téged, aki (beavatott; vagy: bennfentes) tudással rendelkezel, amint a bálványszentélyben (asztalhoz) ülsz, vajon nem fog-e felbátorodni arra, hogy a bálványoknak szánt áldozati húst ő is megegye? ¹¹Mert ily módon a te (bennfentes) tudásod a vesztét okozza annak az erőtlén testvérnek, akiért Krisztus meghalt. ¹²Ekként tehát, miközben vétkeztek a testvérek ellen, és erőtlén lelkiismeretüket megsebzitek, ³⁷ Krisztus ellen vétkeztek. ¹³Ezért, ha az étel megbotránkoztatja a testvéremet, inkább sohasem eszem húst, csak hogy meg ne botránkoztassam a testvéremet.

9 Nem vagyok szabad? Nem vagyok apostol? Vajon nem láttam-e Jézust, a mi Urunkat? Vajon nem az én munkám gyümölcse vagytok-e ti az Úrban? ²Ha másoknak nem volnék is apostola, ³⁸ nektek mindenesetre az vagyok, mert az én küldetésem pecsétje ti vagytok az Úrban. ³Ez az én (ön)igazolásom azokkal szemben, akik bíraskodni próbálnak fölöttem. ⁴Vajon nincs-e jogunk arra, hogy együnk és igyunk? ⁵Vajon nincs-e jogunk arra, hogy hívő feleségünket magunkkal vigyünk, akár csak a többi apostol, valamint az Úr testvérei és Kéfá(s)? ⁶Vagy egyedül (csak) nekem és Barnabásnak nincsen jogunk ahhoz, hogy ne dolgozzunk? ⁷Ki katonáskodott valaha is a saját zsoldján? Ki telepít szőlőt úgy, hogy nem eszik a terméséből? Ki legeltet nyáját anélkül, hogy inna (annak) a tejéből? ⁸Vajon pusztán emberi szempontból mondom (el) ezeket, vagy nem ezt mondja-e a törvény is? ⁹Mert Mózes törvényében írva áll: „A cséplő ökör száját

³⁴ egyetlen Istenünk; hémin heisz theosz

³⁵ a mindenség; ta panta

³⁶ a mindenség

³⁷ erőtlén lelkiismeretükön sebet ejtetek

³⁸ vagy: ha mások szemében nem volnék is apostol

ne kösd bel!” Vajon csupán az ökörrrel törődik-e így módon az Isten? ¹⁰Avagy teljes egészében ránk nézve mondja ezt? De igen, értünk írták le, hogy aki szánt, az reménységgel köteles szántani, aki pedig csépel, azzal a reménységgel csépeljen, hogy majd részesedik a termésből. ¹¹Ha viszont mi szellemi javakat vetettünk el közöttetek, túlzás-e, ha (majd) a ti testi javaitokból aratunk? ¹²Ha mások részesülhetnek a ti javaitokból, akkor mennyivel inkább mi?

De mi nem éltünk ezzel a jogunkkal, hanem (inkább) mindent elviselünk, hogy semmiféle akadályt se gördítsünk Krisztus evangéliumának útjába. ¹³Nem tudjátok, hogy akik a templomi szolgálatot végzik, azok a templombéli (áldozatokból) esznek, akik pedig a véres áldozati oltár körüli szolgálatot látják el, (együtt) részesednek az oltárra vitt eledelekből? ¹⁴Úgy rendelte (el) az Úr is, hogy akik az evangéliumot hirdetik, az evangéliumból éljenek. ¹⁵Ám én ezek közül egyiket sem vettem igénybe. És ezeket sem azért írtam nektek, hogy valami ilyesmi történjék velem, ³⁹mert jobb lenne nekem, ha inkább meghalnék, mintsem hogy dicsekvésemet bárki is kiforgassa. ⁴⁰¹⁶Mert ha az evangéliumot hirdetem, (azzal) nincs okom dicsekedni, miután kényszerítve vagyok erre; jaj nekem ugyanis, ha nem hirdetem az evangéliumot! ¹⁷Ha ugyanis önként teszem, akkor jutalomban lesz részem; de ha nem önként, akkor pusztán (a) sáfári teendők ellátására szól megbízatásom. ¹⁸Mi tehát akkor a jutalmam? Az, hogy miközben hirdetem, ingyen elvehetővé teszem az evangéliumot anélkül, hogy (vissza)élnék az evangélium hirdetéséből fakadó jogaimmal.

¹⁹Jóllehet én mindenkiel szemben független vagyok, magamat mindenki szolgájává tettem, hogy minél több embert nyerjek meg; ²⁰a zsidók számára olyan lettem, mint zsidó, a törvény alatt élőknek pedig mint aki a törvény (uralma) alatt él, noha jómagam nem élek a törvény (uralma) alatt, hogy a törvény (uralma) alatt élőket megnyerjem; ²¹a törvény nélkülieknek törvény nélküli (lettem), pedig nem élek Isten törvénye nélkül, ⁴¹hanem Krisztus törvénye alapján élek, hogy megnyerjem a törvény nélkülieket; ²²az erőtlének számára erőtlén lettem, hogy megnyerjem az erőtlenekeket; mindenkinek mindenfélét lettem, hogy mindenképpen megmentssek egyeseket. ²³Mindezt pedig az evangéliumért teszem, hogy én is részesedéssé lehessenek annak.

²⁴Nem tudjátok, hogy akik versenypályán futnak, mindannyian futnak ugyan, de csak az egyikük nyerheti el a győzelem díját? Úgy fussatok, hogy elnyerjétek! ²⁵Mindenki, aki versenyez, minden tekintetben megtartóztatja magát, amazok azért, hogy hervadó koszorút nyerjenek el, mi viszont azért, hogy hervadhatatlant. ²⁶Ezért én nem határozott cél nélkül futok, nem úgy öklözöm, mint aki a levegőt üti, ²⁷hanem gyötrelmek teszem ki a testemet, ⁴²és szolgálva kényszerítem, hogy mialatt másoknak hirdetem (az evangéliumot), nehozzá alkalmatlanná váljak a küzdelemre.

10 Nem akarom ugyanis, testvérek, hogy tudatlanok maradjatok (arra nézve), hogy apáink mindannyian a felhő alatt voltak, és mindannyian a tengeren keltek át, ²és (hogy) valamennyien a Mózesre merítkeztek be a felhőben és a tengerben, ³s (hogy) mindannyian ugyanazt a szellemi táplálékot ették, ⁴és valamennyien ugyanazt a szellemi italt itták; ugyanis az őket kísérő kősziklából ittak, a kőszikla pedig a Krisztus volt.

³⁹ hogy valami ilyesmit tulajdonítsatok nekem

⁴⁰ tartalmától megfossza

⁴¹ nem lévén Isten törvényen kívül helyezettje; mé őn anomosz theu

⁴² megsanyargatom; hüpópiadzó

⁵De legtöbbjünkben nem lelte kedvét az Isten, így (azután) elpusztultak a sivatagban. ⁶Mindezek a dolgok pedig előképpé⁴³ váltak számunkra, azért, hogy ne kíváncsozunk rossz dolgok után, amint ők kíváncsoztak. ⁷Ne legyetek bálványimádók se, ahogy közülük egyesek, amint írva áll: „Letelepedett a nép enni, de felkelt mulatni.”⁴⁴ ⁸Ne is paráználkodjunk, mint ahogyan közülük egyesek paráználkodtak, és elesetek ezért egyetlen napon huszonháromezren. ⁹És Krisztust se tegyük próbára,⁴⁵ mint ahogy közülük egyesek próbára tették, és kígyók pusztították el őket. ¹⁰Ne is zúgolódjatok, mint ahogy közülük egyesek zúgolódtak, és elpusztította őket az Öldöklő [angyal]. ¹¹De mindezek a dolgok példaszerűen estek meg velük, figyelmeztetőül jegyezték le számunkra, akik a (világ)korszakok végső mozzanataival szembesülünk.⁴⁶ ¹²Igy tehát aki azt gondolja, hogy áll, vigyázzon arra, hogy el ne essék. ¹³Emberi mértéket meghaladó kísértés még nem ért benneteket; hűségese ugyanis az Isten, aki nem hagy benneteket erőn fölül kísértést (el)szenvedni, hanem a kísértéssel együtt előkészíti majd a kivezető utat is, hogy képesek legyetek azt elviselni.

¹⁴Ezért hát, testvéreim, meneküljete a bálványimádástól. ¹⁵Mint értelmes emberekhez szólok: ítéljétek meg magatok, amit mondok. ¹⁶A hálaadás pohara, amelyet megáldunk, vajon nem a Krisztus vérével való közösségünk-e? A kenyér, amelyet megtörünk, vajon nem a Krisztus testével való közösségünk-e? ¹⁷Mert egy a kenyér; s mi, akik sokan vagyunk, egy(etlen) testet alkotunk, tudniillik mindannyian egy(etlen) kenyérből részesedünk. ¹⁸Tekintsetek a test szerint való Izraelre! Azok, akik az áldozati ételeket megeszik, vajon nem részesülnek-e az oltár javaiból? ¹⁹De mit is akarok ezzel mondani? Talán azt, hogy a bálványoknak szánt áldozati hús vagy a bálvány bármit is ér? ²⁰Ellenkezőleg, éppen azt, hogy amit (áldozatul) leölnek, azt démonoknak és nem Istennek áldozzák föl; azt pedig nem akarom, hogy a démonokkal legyetek közösségben. ²¹Nem ihattok egyszerre az Úr poharából is, meg a démonok poharából is, nem részesedhettek az Úr asztaláról is, meg a démonok asztaláról is. ²²Avagy féltékenységre ingereljük az Urat? Netán erősebbek vagyunk nála?

²³Minden(t) szabad, de nem minden használ, minden(t) szabad, de nem minden épít. ²⁴Senki se a maga javát keresse, hanem a másét. ²⁵Mindazt, amit a (hús)piacon árulnak, megehetitek, ne méricskéljete semmit lelkiismereti okokból; ²⁶mert „az Úré a föld, s mindaz, ami csak rajta van”. ²⁷Ha valaki a hitetlenek közül meghív benneteket, és el akartok menni, mindent megehettek, amit csak elétek tesznek, ne méricskéljete semmit lelkiismereti okokból. ²⁸De ha valaki azt mondja nektek: „(Bálvány)áldozatra szánt hús ez”, ne egyétek meg, arra való tekintettel, aki a tudomásotokra hozta ezt, valamint a lelkiismeret miatt. ²⁹Lelkiismeretet említettem, de nem a sajátomat, hanem a másokét. Mert miért érje vád az én lelkiismeretemet a másoké részéről? ³⁰Ha én hálaadással részesedem (a húsból), miért érne engem kárhoztatás amiatt, amiért én hálát adok? ³¹Akár esztek tehát, akár isztok, akár bármi egyebet tesztek, mindent Isten dicsőségére tegyetek! ³²Ne keltsetek megütközést sem a zsidókban, sem a görögökben, sem pedig Isten egyházában, ³³mint ahogy magam is mindenkinek mindenben igyekszem a kedvében járni, nem a magam hasznát keresve, hanem a többiekét, hogy megmeneküljenek.

⁴³ példává; tüpoi

⁴⁴ táncolni; paidzein

⁴⁵ kísértjük; ekpeiradzómen

⁴⁶ akiknek a végjáték utolsó mozzanatai peregnék a szeme előtt; eisz húsz ta telé tón aiónón katéntéken; vagy: akik a világkorszakok (történetének) valóságos céljával szembesülnek

11 Legyetek a követőim, ahogyan én is követője vagyok Krisztusnak.²(Meg)dicsérlek benneteket, amiért minden (tanításomat) illetően megemlékeztek rólam, és a hagyomány[oka]t úgy tartjátok meg, ahogyan én átadtam nektek.³Azt akarom, hogy lássátok be: minden férfinak a feje a Krisztus, az asszonynak a feje pedig a férfi, míg a Krisztusnak a feje az Isten.⁴Minden férfi, aki befedett fővel imádkozik vagy prófétál, szégyent hoz saját fejére.⁵Minden asszony viszont, aki fedetlen fővel imádkozik vagy prófétál, ugyancsak szégyent hoz a saját fejére, mert ez ugyanolyan, mintha levágatta volna a haját.⁶Mert ha az asszony nem fedi be a fejét, akkor nyíratkozzék meg, ha viszont szégyenletes az asszony számára, hogy lenyírják vagy leborotválták a haját, akkor fedje be a fejét.⁷Mert a férfinak nem kötelessége befednie a fejét, minthogy ő az Isten képmása és dicsősége, az asszony viszont a férfi dicsősége.⁸Ugyanis nem a férfi származik az asszonyból, hanem az asszony a férfiből;⁹és nem is a férfit alkotta meg Isten a nő kedvéért, hanem a nőt a férfi kedvéért.¹⁰Ezért tehát köteles az asszony hatalmi jelet⁴⁷ viselni a fején, az angyalok miatt.¹¹De az Úrban nincsen sem nő férfi nélkül, sem pedig férfi nő nélkül;¹²mert amiként a nő férfiből származik, akként származik a férfi is (a) nő által; de ugyanakkor minden Istentől származik.¹³Ítéljétek meg magatok között: vajon illendő-e a nőnek fedetlen fővel imádkoznia az Istenhez?¹⁴avagy a dolgok természetes rendje nem arra tanít-e benneteket, hogy ha egy férfi megnöveszti a haját, szégyen az a számára,¹⁵ám az asszony számára ékesség, ha megnöveszti a haját; ugyanis ő valamiféle (elfedő) palást gyanánt kapta a hosszú haját.¹⁶Ha azonban valakinek (mégis) vitatkozni támadna kedve, nekünk nincsen ilyesfajta szokásunk, sem pedig Isten egyházainak.

¹⁷Amikor pedig a következő rendelkezésre térek rá, nem dicsérlek titeket, ugyanis károtokra s nem a javatokra gyülekeztek össze.¹⁸Mert először is azt hallom rólatok, hogy amikor összegyülekeztek az egyházban, szakadások találhatók köztetek, és bizonyos fokig ezt el is hiszem.¹⁹Mert szükségszerű, hogy széthúzások legyenek közöttetek, hogy a kipróbáltak⁴⁸ láthatóvá legyenek köreitekben.²⁰Mert amikor összegyülekeztek egy helyre, nem lehet az úrvacsorát megenni,²¹amikor ugyanis evésre kerül a sor, mindenki a saját vacsoráját veszi elő, és amíg az egyik éhezik, a másik meg le-részegeedik.²²Hát nincsen otthonotok, hogy ott egyetek és igyatok? Avagy semmibe veszitek Isten egyházát, és megszegyenítitek azokat, akiknek semmijük sincsen? Mit mondjak nektek? Dicsérjelek (meg) benneteket ezért? Nem dicsérlek!

²³Mert én az Úrtól kaptam azt, amit átadtam nektek, hogy tudniillik az Úr Jézus azon az éjszakán, amikor kiszolgáltatták, fogta a kenyeret,²⁴és megáldva azt megtörte, s ezt mondta: „Ez az én testem értetek, ezt tegyétek az én emlékezetemre.”²⁵Ugyanígy, miközben ettek, fogta a poharat is, és így szólt: „Ez a pohár az új szövetség az én véremmel; ezt tegyétek, ahányszor csak isztok az én emlékezetemre.”²⁶Mert ahányszor csak esztek ebből a kenyérből, s isztok ebből a pohárból, az Úr halálát hirdessétek, amíg el nem jön.

²⁷Ily módon az, aki méltatlanul eszik a kenyérből és iszik a pohárból, vétkezik az Úr teste és vére ellen.²⁸Vizsgálja hát meg magát az ember, s úgy egyen a kenyérből,

⁴⁷ = exúszian ekhein, azaz itt: a) vagy az Irenaeustól Tertullianuson át Epiphanoszig, illetőleg Ágostonig élő hagyományhoz ragaszkodunk, miszerint a „hatalmi jel” vagy „eszköz” = „kalüma”, vagyis „fátyol”; s ennek megfelelően a *Genesis* 6,1-ben elbeszélt történet alapján az *angyalok* esetleg csábító démoni erőket jelentenek; vagy b) mindössze arról van szó, hogy az istentiszteleteken jelen lévő angyalok iránti tisztelet jele az asszonyok részéről a befedett fő, amely egyfajta elismert hatalom jele

⁴⁸ megbízhatók; dokimoí

és úgy igyon a pohárból; ²⁹mert aki úgy eszik és iszik, hogy nem ítéli meg helyesen a(z Úr) testét, ítéletet eszik és iszik önmaga ellen. ³⁰Ezért erőtlének és betegek közöttetek, s hálnak meg közületek jó néhányan. ³¹Mert ha mi (magunk) ítélkeznénk önmagunk fölött, nem sújtana ítélet bennünket; ³²miközben ugyanis fenyítésben részesülünk az Úrtól, ő nevel bennünket, hogy a világgal együtt el ne kárhozzunk. ^{49 33}Így tehát, testvérek, amikor evésre egybegyülekeztek, várjátok be egymást. ³⁴Ha pedig valaki éhes, otthon egyen, hogy ne ítéletre jöjjetek össze. Egyebekre vonatkozóan majd akkor rendelkezem, amikor elmegyek hozzátok.

12 A szellemi (javakat) illetően pedig, testvérek, nem szeretném, ha tudatlanok maradtok. ²Tudjátok, hogy amikor pogányok voltak, valami ellenállhatatlanul űzött oda (benneteket) a néma bálványokhoz. ³Ezért tudotokra adom, hogy nincs senki, aki Isten Szellemével szól, s ezt mondaná: „Jézus átkozott”; és senki sem képes ezt mondani: „Jézus Úr”, csakis a Szent Szellemmel.

⁴A kegyelmi ajándékok eloszlását tekintve ugyan különbségek vannak, de a Szellem ugyanaz; ⁵különbségek vannak a szolgálatokat illetően is, de az Úr ugyanaz; ⁶és különbségek vannak az erő megnyilvánulásaiban is, de Isten, aki megcselekszi mindezt, mindenkiten ugyanaz. ⁷A Szellem megnyilvánulásaiból pedig mindenki azért részesül, hogy használjon vele. ⁸Mert az egyiknek a Szellemtől a bölcsesség beszéde jutott, a másik viszont a tudás beszédét kapta, ugyanattól a Szellemtől, ⁹(a) harmadiknak a hit (jutott) ugyanabban a Szellemben, ¹⁰megint másnak pedig a gyógyítás kegyelmi ajándékai egyetlen Szellemben; ¹¹az egyik az erők megnyilvánulásait kapta, a másik a prófétálást, megint más viszont a szellemek megkülönböztetését; az egyik a nyelvek (különféle) neveit kapta, a másik pedig a nyelvek értelmezésének (képességét); ⁵¹¹¹mindezeket azonban az egy és ugyanazon Szellem munkálja ki, úgy osztva szét saját (ajándékait), ahogyan akarja.

¹²Mert amiképpen a test egy, noha sok része van, s jóllehet számos taggal rendelkezik, mégis egy a test, ugyanúgy a Krisztus is; ¹³hiszen mi is valamennyien egy testté merítkeztünk alá egyetlen Szellemben, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok (vagyunk), és valamennyien egyetlen Szellemet kaptunk inni. ¹⁴Hiszen a test sem csak egy(etlen) tagból áll, hanem többől. ¹⁵Ha azt mondaná a láb: „Minthogy nem vagyok kéz, nem vagyok a test(nek) része”; vajon ennek ellenére nem a testnek része-e? ¹⁶És ha ezt mondaná a fül: „Minthogy nem vagyok szem, nem vagyok a testnek része”; vajon ennek ellenére nem a testnek része-e? ¹⁷Ha az egész test (csak) szem volna, hol maradna a hallás? S ha az egész test csupán hallás volna, hol maradna a szaglás? ¹⁸Márpedig az Isten rendezte el a testrészeket, közülük mindegyiket (éppen) úgy, ahogyan akarta. ¹⁹De ha valamennyi egyetlen tag volna, hol maradna a test? ²⁰Így ugyan sok a tag, mégis egy a test. ²¹Nem mondhatja a szem a kéznek: „Nincs rád szükségem”; avagy ugyanígy a fej a két lábnak: „Nincs rátok szükségem”; ²²éppen ellenkezőleg, a test leginkább gyengének vélt részei nagyon is szükségesek, ²³és a test kevesebb tiszteletre méltatott részeit fokozottabb megbecsüléssel övezzük, és az illetlennek vélt testrészeket nagyobb tisztelet illeti meg; ²⁴ám a megbecsült testrészeinknek erre nincsen szükségük. Hiszen Isten illesztette egybe a testet, a hiányt szenvedőnek

⁴⁹ kárhoztató ítélet alá ne essünk

⁵⁰ ugyanazzal a Szellemmel; en tó autó pneumatí

⁵¹ herméneia glósszón

nagyobb megbecsülést nyújtva,²⁵ hogy ne legyen meghasonlás a testben, hanem hogy kölcsönösen gondoskodjanak egymásról a tagok.²⁶ Így, ha szenved az egyik testrész, együtt szenved vele az összes többi, ha dicsőségben részesül az egyik tag, az összes többi testrész vele együtt örül.

²⁷Ti pedig Krisztus teste vagytok, és részenként annak tagjai.²⁸ Egyeseket pedig az Isten először is apostolokká rendelt az egyházban, másodszor prófétákká, harmadsorban tanítókká, ezután meg olyanokat rendelt, akik hatalommal⁵² (vannak felruházva), majd (olyanokat), akik a gyógyítás, illetve a vigasztalás, az irányítás, a nyelveken szólás kegyelmi ajándékaival.²⁹ Vajon mindnyájan apostolok? Mindnyájan próféták? Valamennyien tanítók? Mindegyikük rendelkezik (csodatévő) erővel?³⁰ Vajon mindenkinek vagy kegyelmi ajándéka a gyógyításra? Valamennyien szólnak nyelveken? Valamennyien képesek azt megmagyarázni?³¹ De törekedjete a magasabb rendű kegyelmi ajándékokra. Ezután pedig majd megmutatom nektek a mindenben fölülemelkedő utat.⁵³

13 Ha embereknek, sőt angyaloknak nyelvén szólnék is, de szeretetem nincsen, olyan-ná váltam, mint a visszhangzó gong(ütés) vagy a csendülő cintányér.⁵⁴ ²És ha van is próféciam, s ha átlátok minden titkot és minden tudást,⁵⁵ és ha (olyan) teljes hitem van is, hogy hegyeket mozdíthatok el, de szeretetem nincsen, semmi sem vagyok.³ És ha szétosztom is teljes vagyonomat, és (ha) testemet tűz martalékául szánom is, de szeretetem nincsen, semmit sem nyerek vele.

⁴A szeretet türelmes, jóságos a szeretet, nem féltékeny, [a szeretet] nem kérkedik, nem fuvalkodik fel, ⁵nem viselkedik illetlenül, nem keresi a maga javát, nem lobban haragra, nem tartja számon a rosszat, ⁶nem örül az igazságtalanságnak, hanem együtt örül az igazsággal; ⁷mindent elvisel, mindig bizakodik, mindent remél, mindent eltűr.

⁸A szeretet soha nem merül ki; legyen szó akár prófétálásról, eltörlik majd, akár nyelveken szólásról, meg fog szűnni, akár tudásról, semmivé lesz. ⁹Mert (csak) töredékesen jutunk ismeretre, s (csak) részlegesen prófétálunk; ¹⁰mert amikor elérkezik a tökéletes, megszűnik a töredékes. ¹¹Amikor (még) kiskorú (gyermek) voltam, úgy beszéltem, mint gyermek, úgy okoskodtam, mint gyermek, úgy vélekedtem, mint gyermek; amikor azonban felnőtt lettem,⁵⁶ felhagytam a gyermeki dolgokkal. ¹²Most ugyanis tükrön át látunk talányos képeket,⁵⁷ akkor pedig majd szemtől szembe látjuk meg azokat; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy jutok teljes ismeretre, ahogyan engemet is megismernek majd. ¹³Most pedig megmarad (a) hit, remény (és) szeretet; ez a három; de ezek közül a legnagyobb a szeretet.

14 Ragaszkodjatok a szeretethez,⁵⁸ törekedjete a szellemi javakra, de leginkább arra, hogy prófétáljatok. ²Mert aki nyelveken szól, nem emberekhez szól, hanem Istenhez; nem is érti meg őt senki, miután (a) Szellemmel szól titokzatos dolgokat; ³aki viszont prófétál, emberekhez szól, hogy (ezzel) építsen, vigasztaljon és bátorítson. ⁴Aki nyel-

⁵² csodatévő erővel; dünamei

⁵³ mindent fölülmúló; legkiválóbb utat; kath'hüperbolén hodon

⁵⁴ vagy: csattogó kasztanyett; kümbalon alaladzon

⁵⁵ s ha a teljes tudásba vagyok is beavatva

⁵⁶ férfivá váltam; hote gegona anér

⁵⁷ en ainigmati

⁵⁸ buzgón kövessétek a szeretet (útját); „üldözzétek” a szeretetet; diókete tén agapén

veken szól, (az) önmagát építi, aki azonban prófétál, az az egyházat építi. ⁵Akarom, hogy mindannyian szóljatok nyelveken, de még inkább azt, hogy prófétáljatok; mert aki prófétál, nagyobb annál, aki nyelveken szól, kivéve, ha meg is magyarázza (azt), hogy az egyház is épüljön belőle.

⁶Így hát, testvérek, ha elmegyek hozzátok, és nyelveken szólok, mit használok nektek, ha nem szólok hozzátok egyúttal kinyilatkoztatáson, (kinyilatkozott) tudáson, prófétáláson vagy tanításon keresztül? ⁷Ahogy a lélek nélküli⁵⁹ hangszerek, akár a fuvola, akár a lant, ha nem egymástól elkülönülő hangokat adnak ki, hogyan ismerhetnének föl a fuvola- vagy a lantjátékot? ⁸Mert ha a trombita bizonytalan hangon szólal meg, ki fog harcra készülni? ⁹Hasonló a helyzet veletek is a nyelveken szólással kapcsolatban: ha nem félreérthetetlen nyelvet használtok, hogyan értenék meg azt, amit mondotok? Mert így csak a levegőbe fogtok beszélni! ¹⁰A nyelveknek annyiféle neme található a világon, és egyik sem értelmetlen; ¹¹ha tehát nem vagyok tisztában a hangok együttesével, csak barbár módon beszélő leszek annak a számára, aki (velem) beszél, míg a másik meg számomra marad barbár. ¹²Ugyanígy ti is, miután törekedtetek a szellemi javakra, próbáljátok meg az egyház javát keresni, hogy (eközben) gyarapodjatok. ⁶⁰ ¹³Ezért, aki nyelveken szól, imádkozzon, hogy meg is tudja magyarázni azt. ¹⁴Ha ugyanis nyelveken (szólva) imádkozom, a szellemem imádkozik ugyan, de az értelmem gyümölcstelen marad. ¹⁵Hogy is áll ez a dolog? Imádkozom szellemmel, de imádkozom értelemmel is, zsoltárt énekelek szellemmel, de zsoltárt énekelek értelemmel is. ¹⁶Mert ha (csupán) szellemmel magasztalod (az Urat), akkor az, aki az avatatlanok között foglal helyet, hogyan fog áment mondani a te hálaadásodra, amikor nem is érti, hogy mit beszélsz? ¹⁷Hiszen te ugyan ékesen adsz hálát, de a másik nem épül belőle. ¹⁸Hálát adok Istennek, hogy mindannyiotoknál jobban szólok nyelveken, ¹⁹de az egyházban inkább akarok öt szót szólani értelemmel, hogy másokat is oktassak, mintsem tízezer szót nyelveken.

²⁰Testvérek, ne ragadjatok meg a gyermeki gondolkodás szintjén, hanem a rosszban maradjatok meg kiskorúnak. ²¹A törvényben írva áll, hogy:

*„Idegen nyelveken keresztül,
és idegen ajkakon át
szólok majd ehhez a néphez,
de (még) így sem hallgatnak rám”,*

mondja az Úr. ²²Így tehát a nyelveken szólás (intő) jel(zés), de nem a hívőknek, hanem a hitetleneknek, a prófécia viszont nem a hitetlenekhez szól, hanem a hívőkhöz. ²³Ha tehát egy helyen összegyűlik az egész egyház, s mindannyian nyelveken szólnak, s közben bemennek oda avatatlan szemlélők vagy hitetlenek is, vajon nem azt fogják-e mondani, hogy őrjöngtök? ⁶¹ ²⁴De ha valamennyien prófétálnak, és bemegegy oda egy hitetlen vagy avatatlan (szemlélő), azt mindenki igyekszik meggyőzni, kifaggatni, ⁶² ²⁵s ily módon mindaz, ami a szívében rejtőzik, napvilágra kerül, és arcra borulva imádjá Istent, hirdetve, hogy az Isten tényleg közöttetek van.

⁵⁹ élettelen; ta apszükha

⁶⁰ hogy gyarapodásotokkal az egyház épülését segítsétek elő; prosz tén oikodomén tész ekklésziasz dzéteite hina perisszeuété

⁶¹ magatokon kívül vagytok; hoti maineszthe

⁶² a lelkére beszélni, jobb belátásra bírni

²⁶Mi következik tehát mindebből, testvérek? Amikor egybegyűltök, mindegyikőtöknek van zsoltára, tanítása, kinyilatkoztatása, saját nyelve⁶³ s annak értelmezése; s mindez épületeket szolgálja! ²⁷De ha nyelveken szól is valaki, ketten vagy legfeljebb hárman szóljanak, még hozzá egymás után, egyvalaki pedig magyarázza meg (a mondottakat). ²⁸Ha azonban nincs, aki megmagyarázná, akkor (a nyelveken szóló) hallgasson inkább az egyházban, csak önmagához szóljon és Istenhez. ²⁹A próféták viszont ketten vagy hárman szóljanak, a többiek pedig vizsgálják meg alaposan (mit is mond); ³⁰de ha közben egy másik jelenlévő kap kinyilatkoztatást, az előbbi hallgasson el. ³¹Egyenként ugyanis valamennyien prófétálhattok, hogy mindenki tanuljon, és mindenki vigasztalást merítsen. ³²A próféták szelleme (ugyan) is engedelmeskedik⁶⁴ a prófétáknak, ³³mert Isten nem a békétlenség, hanem a békeség Istene.

Ahogy ez a szentek valamennyi egyházában szokásos, ³⁴a nők maradjanak csendben az egyház[ak]ban, mert nem kaptak engedélyt arra, hogy beszéljenek, hanem engedelmeskedni kötelesek, amint ezt a törvény is kimondja. ³⁵Ha azonban meg akarnak tudni valamit, otthon, tulajdon férjüktől kérdezősködjének, mert szégyenletes dolog az asszonynak az egyházban beszélnie. ³⁶Vajon tőletek származott az Isten ígéje, avagy ti vagytok az egyedüliek, akiket elért?

³⁷Ha valaki azt gondolja magáról, hogy (ő) próféta vagy szellemi (ember), legyen teljességgel tudatában annak, hogy mindaz, amit írok, az Úr parancsa; ³⁸és ha valaki ezt nem veszi tudomásul, róla se vegyetek tudomást. ³⁹Így tehát, testvérek, törekedjete a prófétálásra, de a nyelveken szólást se gátoljátok; ⁴⁰ám minden illendő módon és rendben menjen végbe.

15 Emlékeztetek titeket, testvérek, az evangéliumra, amelyet hirdettem nektek, amelyet el is fogadtatok, s amelyben meg is álltatok, ²s amelyen keresztül üdvösségre is juttok, ha megőrzitek abban a formában, ahogyan (én) hirdettem nektek, ha ugyan nem csak úgy tessék-lássék lettetek hívőkké. ³Mert én elsősorban azt adtam át nektek, amit kaptam, hogy tudniillik Krisztus – az írások alapján – meghalt a mi bűneinkért, ⁴s hogy eltemették, valamint – az írások alapján – feltámadott a harmadik napon, ⁵és hogy megjelent Kéfá(sz)nak meg a tizenkettőnek, ⁶azután pedig megjelent még egyszerre több mint ötszáz testvérnek, közülük a legtöbben még mindig élnek, néhányan azonban (már) elhunytak; ⁷majd megjelent Jakabnak, később az összes apostolnak, ⁸legvégül pedig, akár valamiféle korcsnak, ⁶⁵megjelent nekem is. ⁹Én ugyanis a legjelentéktelenebb vagyok az apostolok között, aki nem is vagyok méltó arra, hogy apostolnak szólítsanak, amiért üldöztem Isten egyházát; ¹⁰de hála Istennek, vagyok, ami vagyok, és az ő irántam való kegyelme nem vált hiábavalóvá, hanem mindannyiuknál többet fáradoztam, vagyis (igazából) nem én, hanem az Istennek velem lévő kegyelme. ¹¹Ám akár én, akár ők, így hirdetjük (az ígét), és ti is így lettetek hívőkké.

¹²Ha pedig Krisztusról azt hirdetjük, hogy a halottak közül föltámadott, hogyan mondhatják közületek egyesek azt, hogy nincs halottak feltámadása? ¹³Hiszen ha nem létezik a halottak feltámadása, akkor Krisztus sem támadt fel; ¹⁴ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavalónak bizonyult a mi igehirdetésünk, és hiábavaló a ti hitetek is; ¹⁵sőt mi több, Isten hamis tanúinak is bizonyulunk, mert akkor Istennel szemben

⁶³ „nyelveken szólása”; glósszan ekhei

⁶⁴ alá van rendelve; hüpotasszetai

⁶⁵ torzszülöttnek; tó ekrómati

arról tettünk tanúbizonyságot, hogy ő feltámasztotta a Krisztust, akit valójában nem támasztott fel, ha egyébként nem támadnak föl a halottak. ¹⁶De ha a halottak nem támadnak föl, Krisztus sem támadt föl; ¹⁷ám ha Krisztus nem támadt fel, hiábavaló a ti hitetek, mert még a bűneitekben vagytok, ¹⁸akkor még azok is odavesztek, akik Krisztusban hunytak el. ¹⁹Ha csupán ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél szájalomra méltóbbak vagyunk.

²⁰Csakhow Krisztus föltámadott a halottak közül, mint a halottak első hajtása. ⁶⁶²¹Miután ember által van halál, ember által van (a) halottak feltámadása is. ²²Mert amiként Ádámban mindannyian meghalnak, úgy Krisztusban is valamennyien életre kelnek majd. ²³De mindegyik a saját besorolása alapján: az első hajtás Krisztus, majd, miután ő eljön, következnek azok, akik a Krisztuséi; ²⁴ezután a vég következik, amikor (ő) átadja a királyságot az Istennek és Atyának, amikor semmissé tesz minden uralmat, ⁶⁷ hatalmat ⁶⁸ és erőt. ⁶⁹²⁵Mert addig kell uralkodnia, amíg a lába alá nem veti az összes ellenségét. ²⁶Utolsó ellenség gyanánt semmisül meg a halál. ⁷⁰²⁷Mert „(Isten) mindent az ő lába alá rendelt”. Amikor pedig azt mondja, hogy minden alá van rendelve, nyilvánvaló, hogy annak kivételével, aki neki mindent alárendelt. ²⁸Amikor pedig (a) minden(ség) az ő fennhatósága alá kerül, (akkor) majd a Fiú is annak a fennhatósága alá kerül, aki alárendelt neki mindent, hogy Isten legyen minden mindenben.

²⁹Különbén ugyan miért teszik meg egyesek azt, hogy bemerítkeznek a halottakért, ha a halottak egyáltalában nem támadnak fel; miért merítkeznek be mégis értük? ³⁰Miért tesszük ki magunkat a veszedelemnek mi is minden pillanatban? ³¹Naponta meghalok, bizony, [testvérek], úgy igaz ez, mint ahogy az én veletek való dicsekvésem Krisztus Jézusban, a mi Urunkban. ³²Ha pusztán emberi módon harcoltam volna vadállatokkal Epheszoszban, mire mennék vele? Ha a halottak nem támadnak fel, (akkor)

*„Együnk-igyunk,
hiszen holnap (úgyis) meghalunk”.*

³³Ne tévelyegjete:

„A jóra való hajlandóságot tönkreteszi a rossz beszéd.”⁷¹

³⁴Józanodjatok ki teljesen, ⁷²és ne vétkezzetek, mert egyesek tudatlanságban rekedtek az Istenre vonatkozóan; megszégyenítésekre mondom ezt.

³⁵De megkérdeshetné valaki: hogyan támadnak föl a halottak? Miféle testben jönnek el? ³⁶Ostoba, amit vetsz, (az) nem kel életre mindaddig, amíg előbb el nem rothad; ³⁷és amit elvetsz, azzal nem a leendő testet veted el, hanem csak a pusztta magot, talán búzáét vagy valami egyébét; ³⁸de az Isten olyan testet ad annak, amilyet csak akar, minden (egy)es) magnak a neki való testet. ³⁹Nem mindegyik test ugyanaz a test, hanem más az embereké, más az állatok teste, más a madaraké, és megint más a halaké. ⁴⁰És (léteznek) égi testek, valamint földi testek, ám más az égiek ragyogása, és más a

⁶⁶ gyümölcse, zsengeje; aparkhé

⁶⁷ arkhén

⁶⁸ ekszúszian

⁶⁹ dūnamin

⁷⁰ voltaképpen: „válík érvénytelenné”; „kerül hatályon kívül”

⁷¹ vagy: A jó erkölcsöt megrontja a rossz társaság.

⁷² térjete magatokhoz; eknépszatei dikaiósz = nyerjétek vissza (teljesen) a józan ítélőképességeketek

földieké. ⁴¹Más a nap(nak) ragyogása, más a holdé, és megint más a csillagoké, mert az egyik csillag fénye is különbözik a másiktól. ⁴²Ugyanez a helyzet a halottak feltámadásával kapcsolatban is. Romlandóságban vetik el, ám feltámad romolhatatlanságban; ⁴³elvetik gyalázatban, föltámad dicsőségben, elvetik erőtlenségben, föltámad erőben; ⁴⁴elvetik a lelki testet, föltámad a szellemi test. Ha létezik lelki test, létezik szellemi test is. ⁴⁵Így is van megírva: „Az első ember, Ádám, eleven lélekkelett, az utolsó Ádám pedig megelevenítő szellemmé.” ⁴⁶De nem a szellemi az első, hanem a lelki, azután (következik) a szellemi. ⁴⁷Az első ember a föld porából való, a második ember (viszont) (az) égből (származik). ⁴⁸Amilyen a földből való (ember), olyanok a földből valók is, amilyen az égből származó (ember), olyanok az égiek is; ⁴⁹és ahogyan viseltük a por-ember képmását, úgy fogjuk viselni az égi emberét is.

⁵⁰Én pedig azt állítom, testvérek, hogy test és vér nem örökölheti Isten királyságát, és a romlandó sem örökölheti a romolhatatlant. ⁵¹Hallgasd csak, most titkot mondom (el) nektek: jóllehet nem fogunk elhunyni mindannyian, de mindannyian el fogunk változni, ⁵²hirtelen, egy szempillantás alatt, az utolsó harsonaszóra; mert meg fog szólni a harsona, és a halottak feltámadnak majd mint romolhatatlanok, mi pedig el fogunk változni. ⁵³Mert a romlandónak fel kell öltenie a romolhatatlanságot, a halandónak pedig a halhatatlanságot. ⁵⁴Amikor pedig ez a romlandó felölti a romolhatatlanságot, s a halandó a halhatatlanságot, akkor valósul meg, ami írva áll:

„Elnyeletett a halál győzelemre.”⁷³

⁵⁵Halál, hol a te győzelmed?

Halál, hol a te tövised?”⁷⁴

⁵⁶A halál tövise a bűn, a bűn hatalma viszont a törvény; ⁵⁷de Istené a hála, aki a győzelmet adja nekünk, a mi Urunkon, Jézus Krisztuson keresztül. ⁵⁸Ezért, szeretett testvéreim, állhatatosak legyetek, megingathatatlanok, legyetek buzgók mindenkor az Úr munkájában, tudva, hogy erőfeszítések nem hiábavaló az Úrban.

16 A szentek javára folyó gyűjtést illetően ti is úgy járjatok el, ahogyan Galácia egyházai számára rendelkeztem. ²A hét első napján⁷⁵ mindegyikötök gyűjtse össze és tegye félre azt, ami tőle telik, nehogy akkor történjen meg a gyűjtés, amikor odaérkezem hozzátok. ³Amikor pedig odaérkezem, azokat, akiket ti jónak láttok, (ajánló)levél kíséretében elküldöm, hogy elvigyék ajándékaitokat Jeruzsálembe; ⁴ha pedig megéri, hogy én is útra keljek, velem együtt jönnek majd.

⁵Hozzátok viszont akkor megyek majd el, ha már bejártam Macedóniát, ⁶sőt, ki tudja, nálatok talán ott is maradok, hogy ti bocsássatok útnak oda, ahová majd indulok. ⁷Mert nem csupán átutazóban akarlak látni benneteket, remélem ugyanis, hogy ha az Úr megengedi, egy időre ott is maradok nálatok. ⁸Epheszoszban pedig pünkösdig időzöm, ⁹mert nagy és hatékony (munkát sejtető) kapu nyílt meg ott előttem, de az ellenség is sok.

¹⁰Ha pedig Timótheosz megérkezik, ügyljeteke arra, hogy félelem nélkül maradjon nálatok, mert az Úr munkáját végzi ő is, csakúgy, mint én; ¹¹senki se becsülje

⁷³ elmerült a halál (a) győzelemben; katepothé ho thanatosz eisz nikosz

⁷⁴ fullánkod; to kentron

⁷⁵ sabbatján; kata mian szabbatu

le tehát őt. Hanem inkább bocsássátok útra békeességben, hogy eljöjjön hozzám; ugyanis a testvérekkel együtt várom őt.

¹²Apollós(z) testvéréről: nagyon kértem őt, hogy menjen el hozzátok, a testvérekkel együtt; ám egyáltalában nem volt (Isten) akarata, hogy most elmenjen, de amikor kedvező alkalom kínálkozik rá, el fog menni.

¹³Éberen vigyázatok, (szilárdan) álljatok (meg) a hitben, legyetek férfiak, legyetek erősek. ¹⁴Minden dolgotok szeretetben történjék.

¹⁵Kérlek benneteket, testvérek: Szephanasz háza népéről tudjátok, hogy Akhaia első hajtása (ők), és a szentek szolgálatára szánták oda magukat; ¹⁶kérlek tehát titeket, hogy ti is engedelmesskedjete az ilyeneknek és mindenkinek, aki velük együtt munkálkodik és fáradozik. ¹⁷Örülök (annak), hogy Szephanasz, Fortunatus és Akhaikosz megérkezett, mert a ti hiányotokat ők pótolhatják; ¹⁸mert felfrissítették mind az én szellememet, mind pedig a tiéteket. Tartsátok tehát tiszteletben az ilyeneket.

¹⁹Köszöntenek benneteket Ázsia egyházai. Melegen köszönt titeket az Úrban Aquila és Prisca⁷⁶ a házukban működő gyülekezettel együtt. ²⁰Köszöntenek benneteket a testvérek is mindannyian.

Köszöntsétek egymást szent csókkal.

²¹A köszöntést a saját kezemmel (írom): Pál. ²²Ha valaki nem szereti az Urat, átok legyen rajta! Marana tha! ²³Az Úr Jézus kegyelme veletek! ²⁴Az én szeretetem mindannyiottokkal a Krisztus Jézussal!⁷⁷ [Ámen.]

Karsai György

TRAGÉDIA ÉS KOMÉDIA KÖZÖTT – EURIPIDÉSZ „HELENÉ”-JE

„...Euripidész – ha egyebekben nem jól építi is fel drámai szerkezetét – jóval tragikusabbnak bizonyul a többi költőnél.” (Sarkady János fordítása.) Arisztotelész a POÉTIKÁ-ban (13. fejezet) írja le, mit és milyen módon ábrázoljon a szerző, hogy megfelelő hatást érjen el közönségénél. Egyértelműen nem Euripidész a követendő példa. Tragédiái több okból sem felelhetnek meg a szigorúan kategorizáló Arisztotelész ízlésének: történetei egyáltalán nem egyszerűek (a példa kedvéért: a HIPPOLÜTOSZ, a PHOINÍKIAI NŐK cselekménye sok szálon fut, AZ ŐRJÖNGŐ HÉRAKLÉSZ vagy a HEKABÉ pedig sok kutató szerint két, egymástól élesen elválasztható történetet tartalmaz). Euripidész drámáinak egy része (tragédiái?!) zavaróan szerencsés végkimenetűűek, ezek az úgynevezett „jó végű Euripidész-drámák”: ide szokás sorolni az IÓN-t, az ÍPHIGENEIA A TAURSZOK KÖZÖTT-et és a HELENÉ-t. E súlyos esztétikai kifogások ellenére is tudja, érzi Arisztotelész,

⁷⁶ Akvila és Priszka; Akülasz kai Priszka

⁷⁷ Krisztus Jézusban; en Khrisztó Iészu

ami a mai napig az Euripidész-kutatás egyik központi kérdése: sem Aiszhülosz, sem Szophoklész, sem Agathón (tragédiái elvesztek) darabjaiban nem uralkodik oly erővel a tragikum, mint Euripidész színpadán. E szerzők mindegyike sikeresebb volt Euripidésznél, több győzelmet arattak nála az athéni drámai versenyeken, s egyiküknek sem kellett megélnie, hogy a közönség felháborodása miatt félbeszakítják darabjuk előadását, mint ez történt Euripidész HIPPOLÜTOSZ-ával i. e. 430-ban! Mégis, a tragikus érzés kialakításának *hatásmechanizmusát* senki nem kezelte Euripidésznél hozzáértőbben. Az itt következő elemzés *kísérlet* annak felkutatására, hogyan működik az euripidészi tragikum, miért van igaza Arisztotelésznek, amikor őt tartja a *legtragikusabbnak*.

Példaként Euripidész HELENÉ-jét választottam, ezt a kevésbé ismert, műfaját tekintve mind a mai napig vitatott drámát. A Helené-mitoszt mindenki ismeri: a görög-ség és Trója sorsát meghatározó, a trójai háborút hűtlenségével kirobbantó világszép nő története Homérosz óta minden irodalmi műfajban megjelent.

Ugyanakkor az euripidészi dráma színpadi története jól példázza egy antik mű méltatlan hazai elfelejtését is: emlékezetem szerint egyetlenegyszer, az 1970-es évek közepe táján Gorsiumban, szabadtéren – a szépsége csúcsán tündöklő Pécsi Ildikó főszereplésével – pontos, értékes előadásban játszották néhányszor.

Röviden a darab tartalma: Helené sohasem lett hűtlen férjéhez, Menelaoszhoz, mert helyette az istenek egy fantomképmást küldtek Parisszal Trójába. Ő maga Egyiptomban él, immáron tizenhét éve, s nem múló szerelemmel várja megmentőjét, férjét, akivel – reméli – hazájába, Spártába térhet. A korábbi egyiptomi király tisztelte, óvta őt, de amióta sirba szállt, fia, Theoklúmenosz, az új király szerelmével üldözi, feleségül akarja venni. Végre megérkezik Menelaosz: hajótörés után. Trójából hazafelé tartva – a városromboló harcban viasszerzett (fantom) Helené társaságában! – vetődik partra Egyiptomban. Miután a fantom Helenét az istenek elragadják az égbe, a boldog egymásra találásnak nincs akadály, s immár férj és feleség együtt készülhetnek a szökésre. Ez végül is isteni segédlettel (*deus ex machina*) sikerül.

E száraz tartalomismertetésből is kitűnik, hogy Euripidész eltér a mítoszi hagyománytól, s a *bűnös asszony* helyére egy *új, ártatlan Helenét* állít. Nem Euripidész találmanya ez az értelmezés: jó száz évvel előtte, az i. e. 6. században élt költő, Sztészi-khorosz írt először dicsőítő éneket az ártatlan Helenéről, később a történetíró Hérodotosz és a szofista szónok Gorgiasz is hosszan megemlékezik az Egyiptomba vetődött Helenéről.

Aiszhüloszt és Szophoklészt egyáltalán nem érdekli Helené, nyilván semmiféle drámai erőt nem éreznek benne, ezért nem szerepeltetik egyetlen darabjukban sem. Euripidésztől jóval több figyelmet kap: tizenhét fennmaradt darabjából *nyolcban* vagy szerepel Helené, vagy nyilatkoznak róla mások. A nyolc tragédiából *hétben* ő a *femme fatale*, a leggyűlöletesebb lény, világpusztító, romlott nő, akit minden görög és trójai jogos megvetése sújt.

És akkor egyszer csak ott az *ártatlan*, férjére tizenhét éve töretlen hűséggel váró asszonyt bemutató HELENÉ! Ha a közvélekedéssel ellentétben ez az *új* Helené ártatlan, milyen dráma születhet történetéből? Tragédia?! Az nem lehet, hiszen jó véget ér minden. Helené és Menelaosz hazatér, boldogan élnek, míg meg nem halnak! Tragikomédia?! Ehhez hiányoznak mind az igazán komédiai, mind az igazán tragédiai jelek. Vagy egyenesen komédia?! Van olyan vélemény is, hogy a HELENÉ játékos ujjgyakorlat, pillanatnyi szeszélyből született ironikus melodráma. Megoldatlan kérdé-

sek, amelyeken érdemes elgondolkozni. E *gondolkozáshoz*, a mű *elolvasásához*, értelmezéséhez szeretne kedvet csinálni az itt következő elemzés.

A dráma egyik kulcsszereplője Menelaosz. Helené sokat szenvedett, felszarvazott férje, aki nem habozott lángba borítani a világot, hogy visszaszerezze feleségét a gaz csábítótól. Tízévi háborúskodás után sikerült elérnie célját, a vágyott hazatérésre azonban újabb hét évet kell várnia, hiszen az istenek nem engedik Spártába jutni. Fivére, Agamemnón bezzeg baj nélkül hazajutott Trója alól! Aiszkhülosz ORESZTEIA-jának első részéből, az AGAMEMNÓN-ból tudjuk, milyen fogadtatásban részesítette őt felesége, Klütaimésztra, s ennek szeretője, Aigiszthosz... A hosszú vándorlás tehát (még ha bővelkedik is tragikus fordulatokban) önmagában nem jelent tragikus végkifejletet, elég csak Odüsszeuszra utalnunk, de akár Menelaosz is jó példa lehet erre.

Menelaosz mint tragikus főhős nem létezik. Elrabolták a feleségét. Ebből a *magán-életileg* sajnálatosnak – ha tetszik: *tragikusnak*... – minősíthető eseményből a *görögség* legpusztítóbb háborúja kerekedett. Ami Menelaoszt illeti: csekély túlzással azt mondhatjuk, egyetlen család él harmonikus békében – és teljes létszámban! – a szörnyű, majd’ két évtizedig tartó pusztítás után: Menelaoszé (I. ODÜSZEIA, 4. ének).

Érthető tehát, hogy a *tragédia* színpada nem sokat tud kezdeni a *happy end* révébe érkező Menelaossal. Aiszkhülosz nem is szerepelteti, Szophoklész pedig, amikor színpadra hívja – az AIASZ-ban –, bizony meglehetősen megalázó mellékszerepet juttat neki, mikor azt mutatja meg, mennyire alkalmatlan a hatalom gyakorlására még egy fattyú-Teukrosszal szemben is.

Euripidész az ANDROMAKHÉ-ban (i. e. 424), a TRÓJAI NŐK-ben (i. e. 415 körül), a HELENÉ-ben (i. e. 412), az ORESZTÉSZ-ben (i. e. 408) és az ÍPHIGENEIA AULISZBAN című drámában lépteti fel. Az öt tragédiában való megjelenés még akkor is magyarázatra szorul, ha figyelembe vesszük, hogy Euripidésztől egymagában több tragédia maradt ránk, mint Aiszkhülosztól és Szophoklészétől együttvéve.

Vajon mit akar Euripidész Menelaosztól? Mik azok a *drámai szerepkörök*, amelyekben éppen őrá van szüksége? Mit változtat az Arisztotelész szerint *letragikusabb* költő a hagyomány Menelaosz-képén, hogy tragédiába mint fontos szereplőt beépíthesse? A HELENÉ egyetlen részletének – Menelaosz megjelenésétől a felismerés első befejezéséig (388–595. sor) – elemzésével keresem a választ ezekre a kérdésekre.

A HELENÉ-ben Menelaosz megjelenésével *újrakezdődik* a cselekmény: a szín üres, hiszen nemcsak Helené indult a palotába Theonoétól, Theoklümenosz nővérétől jóslatot kérni, de a Kar is – egyébként teljesen *kivételesen!* – csatlakozott hozzá.

Ott áll Menelaosz az egyiptomi királyi palota előtt (432–433. sor), s ugyanúgy elámul a gazdagságot sugárzó épület látványától, mint a darab elején a száműzött Teukrosz (68–70. sor). Ha a két görög férfi egyiptomi megjelenését összevetjük, a legfontosabb különbség, hogy míg Teukrosz határozott céllal, isteni parancsot követve érkezett ide, tehát *pontosan tudja, hol van*, addig Menelaosznak fogalma sincs, milyen vidéken vetette partra a vihar (416–417. sor). Mindkét hőst a *szükség* kényszerítette az egyiptomi palotához: jövőjük, sőt az életük függ a fogadtatásuktól.

A *második prológu*s (388–436. sor) felépítése szabályos, megismerjük belőle a mitikus előzményeket, a jelen helyzetet és a lehetséges megoldást. Ami különlegessé avatja ezt a prológus

at, az a drámán belül elfoglalt helye: *nem a tragédia elején* hangzik el, hanem *epeiszodion* (epizód!) helyen: egy prológus, a parodosz (a Kar bevonulását kísérő ének) és egy *epeiszodion* (az első jelenet) után kerül rá sor.

Ennek a *tragikus hangvételű* prológnak semmi köze sincs Helenéhez. Ez logikus is, hiszen Menelaosz számára a Helené-történet konfliktusfejezete *lezárult Trója felégetésével*. Megküzdött, megszenvedett Helenéért, bosszút állt, és visszaszerezte elrabolt feleségét. Mindez a múlt. A jelen – a HELENÉ-ben színre lépő Menelaosz *tragikus szituációja* – már új történet: tipikus *hazatérés-történet*. A *Trója alól hazafelé igyekvő, hajótörést szenvedő hős az ismeretlen vidéken* címmel jelölhető történet egy fejezete látszik elkezdődni Menelaosz második prológnak.

De hiszen ismerjük ezt a hőst az eposz óta! Ez Odüsszeusz az ODÜSSZEIA 6. énekéből, partra vetődve hajótörés után a phaiákok földjén! Tanulságos felidézni az ottani történeteket: *a sokat túrt hős a kimerültségtől ájultan alszik a tengerparti nádasban, midőn fiatal lányok önfeladt játszadozása s egy eltévedt labda felriasztja*. Persze e boldog világban semmi sem véletlen: mind a lányok jelenléte, mind az eltévedt labda a Hősre feltűnő vigyázó, hazafelé vezető útját egyengető Athéné istennő gondoskodásának eredménye.

Odüsszeusz kétségbeejtő helyzetében minden veszély vállalására kész, hiszen *nincs más választása: hiszen „arra is űzi a gyomra”* (6, 133. sor, Devecseri Gábor ford.), és „...mivel ennyire bajba szorongott” (6, 136. sor).

Menelaosz a HELENÉ-ben hasonló motívumokra hivatkozik, amikor az idegen kapun való kopogtatás kényszeréről beszél:

„A szükség már szorongatott: nincs ételem
s ruhám se, testem fedni...”
(422–423. sor, Kerényi Grácia ford.)

Nemcsak a tartalmi egyezés feltűnő – a *kényszer* és az *éhség* együttes említése –, de a szöveválasztásban is kimutatható a jelenetek közötti rokonság: a *baj* és a *szükség* a görög eredetiben ugyanazzal a szóval van jelölve (χρειω – χρειω); használata a két szöveg közötti szorosabb kapcsolatra enged következtetni.

Ennek a feltételezhető összefüggésnek a fényében – hogy ugyanis Euripidész fontosnak tartotta az Egyiptomba vetődött Menelaosz sorsában az odüsszeuszi előkép felidézését – az is jelentőssé válik, amiben a két jelenet, a két hasonló sorsúnak ábrázolt hős *magatartása* és *sorsa* a hasonló szituációban eltér egymástól. Menelaosz számára a legnagyobb csapás, hogy *elveszítette pompás, királyi ruházatát*. Menelaosz rongyokat visel, kimerülten, éhesen érkezik az ismeretlen palotához, szenvedéseinek összetevői között pedig kiemelt jelentőségű a *királyi külsőségek elvesztése*.

És Odüsszeusz? Ő is szenved, éhes, végveszélybe jutott. Sőt helyzete még rosszabb is, mint Menelaoszé, hiszen neki *egyáltalán nincs ruhája* („...így kívánt Odüsszeusz szépfürtű szüzek seregébe / törni ruhátlanul is...” – 6, 135–136. sor). Csakhogy őt ez a tény egyáltalán nem zavarja...

Akár természetesnek is tekinthető, hogy a külsőségek jelentősége megváltozik, amint a színpadra kerül a történet, amely elénekelve, a *rhapszódoszok* által előadva a háttérbe rejti a hős fellépésének részleteit. A színen viszont elsődleges a külső, a megjelenés. Éppen ezért tanulságos lehet megvizsgálni, miként alakul a két műfajban – és a két történetben – a *Hős öltözködésének sorsa*.

Az eposzban a vendégbaráttság hagyományos megnyilvánulása a vendég díszes öltözködésbe bújtatása: Nauszika *ad ruhát ad Odüsszeusznak* (6, 228. sor). Csakhogy míg az eposz hősről, Odüsszeuszról akkor is szépség és előkelőség sugárzik, amikor rongyo-

kat visel, vagy éppenséggel semmi sem takarja testét (s éppen ezért számára nem is fontos a ruha), addig a *tragédia Menelaosza* öltözeke elvesztésében a tragikus sors bebeteljesülését ismeri fel:

„...*azt kell hordanom,
miben hajóm roncsán kiúsztam, látszik is.
A többi peploszom, sok ékes köntösöm
a tenger martaléka lett...*”

(423–426. sor.)

Hogy mennyire igaza van Menelaosznak, amikor elvesztett ruháit siratja, bizonyítja, hogy *minden színpadi találkozása* a külseje miatti félreértéssel kezdődik. Az egyiptomi kapuőr nő rongyai, riasztó külseje miatt nem ismeri fel benne az előkelő idegent, Helené – mint erre később visszatérünk – pedig egyszerűen *megrémül* rongyai láttán (556. sor). Theoklumenosz első megjegyzése is az ismeretlen Görög visszataszító külsejére, rongyaira vonatkozik: „*Apollón! Jaj de ronda rongyokat visel!*” (1204. sor.)

Igen, erről van szó: Menelaosz *felismerhetetlen* a királyi külsőségek nélkül. Menelaoszra vonatkozóan át kell fogalmazni a mondást: igenis *a ruha teszi az embert!* Mellette – nem úgy, mint kollégája, Odüsszeusz mellett – nincs ott Athéné, hogy a kellő pillanatban szemre nagyobbá, erősebbé tegye, vállára és fejére a női szíveket megdobogtató szépséget hintsen. Nem, ő egyszerűen egy éhes, fáradt, rongyos, ijesztő külsejű hajótörött, akit éppen ezért kétségek gyötörnek, vajon mit remélhet az ismeretlen föld lakóitól. Menelaosz aggodalma jogos, hiszen a palotából kiáltozására előlépő Öregasszony nemhogy nem ismeri fel benne a Trója-pusztító Nagy Királyt, de a lehető legdurvább hangon szól hozzá, sőt meg is veri (439–441., 447–448. sor).

Emlékezzünk: az eposz hőst is bizonytalanság gyötörte, milyen fogadtatás vár rá a földön (6, 119–126. sor). A nádasból halálmegvető bátorsággal előlépő – meztelen férfiasságát egyetlen lombos faág mögé rejtő – Odüsszeusz gyönyörű fiatal lánnyal találkozik, aki természetesen – már megint Athéné gondos keze! – azonnal beleszeret a hősbe.

Persze Menelaosz is *egy nővel* találkozik elsőként az idegen földön, ám micsoda különbség! Nauszika és Odüsszeusz erotikus felhangokkal finoman átszőtt, igazán kellemes, évődő beszélgetést folytat, Menelaosz partnernőjéről viszont minden inkább eszünkbe juthat, mint az ébredező szerelem lehetősége. Az eposz királyát szerelmes királylány fogadja – a dráma királyát vén boszorkány, Odüsszeuszt simogató lánykezek veszik gondozásba, Menelaoszt durva ütlegek.

Mintha Euripidész azt mutatná meg az eposz megfelelő jelenetére utalva, mivé lesz a hétköznapiakban, a valóság keretei közt az eposz idealizált világa. Menelaosz nem más, mint egy Odüsszeusz, de odüsszeuszi háttér nélkül...

Odüsszeusz és Menelaosz. A két nagy hazatérő. Mindketten hosszú bolyongásra vannak ítélve a trójai háború után. Odüsszeuszt legendásan hűséges felesége várja; de hiszen Euripidésznél Menelaoszt ugyanilyen hűséges, férje megjöttében a megváltást látó feleség várja! Mindkét sokat szenvedett hős végül nyugalomra és békére lel majd szerető hitvese mellett.

Következtethetünk-e mindebből arra, hogy a HELENÉ-ben Euripidész egy új Odüsszeusz-történetet írt? Azt akarja-e bizonyítani, hogy ha a körülmények úgy alakulnak – ha Helené soha nem ment el Trójába, mert az istenek egy fantomképet küldtek helyette az emberek pusztulására –, akkor ugyanolyan jellemvonásokkal felruhá-

zott hős és hősnő állhat előttünk a színen Helené és Menelaosz alakjában, amilyen az eposz Pénélopéja és Odüsszeusza? A fentebb vázolt párhuzamosságok alapján akár el is fogadhatnánk e megoldást, s ezzel csatlakoznánk mindazokhoz, akik a HELENÉ pozitív befejezését mint a tragédia műfaji kereteitől idegent értékelik. Így természetesen a dráma műfaji besorolásánál is elfogadnánk a melodráma, középajjú dráma, netán komédia meghatározást.

Ha azonban nem elégszünk meg a *külsőleges* azonosságok felfedezésével, s mélyebbre ásunk az Odüsszeusz–Menelaosz, eposz–tragédia megfeleltetések szövegszerűen bizonyítható rétegeiben, érdekes eredményekre juthatunk.

A kapuőrő Öregasszony szavai – hogy ugyanis Helené, Tündareosz lánya itt, az egyiptomi palotában él immáron tizenhét éve – feldolgozhatatlanok Menelaosz számára. Különben is ő nem azért jött ide, hogy lételméleti kérdésekkel foglalkozzék – lehet-e valaki egyszerre két helyen, mi a név és a névvel jelölt viszonya? –; hanem mert *éhes*: mindenáron ételmet kell szereznie társai és a maga számára, különben mindannyian elpusztulnak. Ezért – és csak ezért! – dönt a maradás mellett, az esetleges életveszély ellenére is.

Hosszú monológban „fejti meg” az Öregasszony titokzatos, érthetetlen szavait (485–501. sor), majd úgy dönt, *elrejtőzik*, s így várja be a palota gazdáját, hogy majd tőle könyörögjön ételmet.

Fellép – visszatér – a Kar (517–529. sor), s röviden ismerteti a Jósnotól hallott kedvező híreket: Menelaosz él, és a tenger hullámain hánykodik valahol. E *miniparodosz* után lép fel Helené. Először elismétli a Menelaoszról hallottakat: Theonoé azt mondta, férje él, hajótörést szenvedett, és ide fog érkezni, hogy szenvedései végre véget érjenek (530–536. sor), majd olyan mondatokkal zárja monológját, amelyek közvetlenül vezetnek át a következő jelenethez:

„a hallott hírnek úgy örültem: férjem él.
Sőt, nincs is messze, mondta, itt vetette ki
hajótöröttként őt s néhány társát a víz.”
(539–541. sor.)

Vagyis Helené – hála a jóslatnak – mindent tud! Mintha csak Theonoé szavai elevedtek volna meg az imént előttünk: láttuk a hajótörött Menelaoszt megérkezni, beszélt szenvedéseiről, elszántságáról – csak éppen Helenéről mint elérendő célról nem ejtett egyetlen szót sem...

Teatralitásában felülmúlhatatlan, hogy a Helené–Menelaosz találkozást megelőző *utolsó mondat maga a tiszta szerelmi líra*: a vágyódó szerelmes várja ilyen szavakkal távol lévő kedvesét... Akárha egy slágerszöveget hallanánk: „Ó, jössz-e már? Mikor jelensz meg, várvavárt?” (542. sor.)

Drasztikus váltást jelent emez érzelmi csúcspont után Helené váratlan sikolya:

„De jaj, ki ez? Hát nincs sehol búvóhelyem,
Próteusz gonosz szülötte itt is törbeejt?”
(543–544. sor.)

Kit pillantott meg Helené? Egy *rongyos, éhségtől és fáradtságtól elgyötört férfit*, pontosan olyan embert, amilyennek a jósnoé várva várt férjét leírta! Hacsak nem feltételezzük,

hogy Helené számára a jóslatban jelzett bolyongás és hajótörés egyet jelent a gondtalan kényeztetéssel, ami után a legkevesebb, ami egy jól nevelt férjtől elvárható, hogy kipihenten, jól tápláltan és elegáns öltözkémben térjen meg imádott felesége karjába, akkor a legkevesebb, amit mondhatunk, hogy Helené *súlyosan félreérti* a helyzetet. Menelaosz ugyanis pontosan úgy néz ki, ahogy egy hajótöröttnak ki kell néznie.

Az is figyelemre méltó, mitől rémült meg ennyire Helené:

„...mert vad külsejű
a férfiú, s én rámm vadászik biztosan.”
(546–547. sor.)

A *külseje elvadult* ennek az embernek, akiről feltételezi, hogy Theoklüménosz küldte érte, hogy házasságra kényszerítse. (Egyébként rejtély, miért gondolja Helené az egyiptomi királyról, hogy egyetlen fegyvertelen, elvadult külsejű rablót küldene érte, ahelyett, hogy – ha már kényszeríteni akarná a házasságra – állig felfegyverzett harcosokkal vitelné el...)

Helené a továbbiakban sem Theonoé jóslatainak valóra váltását látja Menelaosz jelenlétében – párbeszédük során szót sem ejt arról, hogy férje megérkezéséről több forrásból megerősített biztos információkkal rendelkezik! –, hanem maga, önállóan fog ráismerni férjére. Nem a szavaknak hisz Helené, hanem csak és kizárólag a saját szemének. Abban a drámában, ahol *minden* a látszat-látvány-valóság bizonytalan kategóriái körül forog, Helené a döntő felismerést *a látvány egyenlő a valósággal* tétéle nevében fogadja el.

A másik oldalon nagyon is érthető Menelaosz döbbenete és megnémulása: életében először fordul elő, hogy két, egymást kizáró tapasztalat között kell választania. Csak bámul erre a nőre, aki annyira hasonlít az ő Helenéjére (559., 561. sor), de aki persze nem lehet az, hiszen Helenét egy tengerparti barlangban, kevés életben maradt társa őrizetében hagyta (426–429. sor).

Most mégis döntenie kell, melyiket fogadja el az igazinak. Nem neki való konfliktus ez: Menelaosz, ha nem is mérhető hősiességben, megbecsültségben Akhilleuszhoz, Odüsszeuszhoz, Agamemnónhoz, Hektórhoz, mégiscsak a hērőszok világához tartozik, az ő érték kategóriáik irányítják életét. Egyértelmű helyzetekben egyértelmű tettekkel válaszolt a felmerült kérdésekre: elrabolták a feleségemet?! háború! bosszú! Bármennyire rosszul alakult is olykor a sorsa, mindig tudta, mi történik vele, hol van, kivel vagy mivel kell megküzdenie.

Egyiptom maga az *elbizonytalanodás*, Menelaosz tiszta kategóriáinak megkérdőjelezése. Még személyazonosságáért is meg kellene küzdenie – az Öregasszonnyal egyáltalán nem sikerült elhitetnie, hogy ő nagy király! –, érthetetlen híreket kellene megfejtenie, most meg itt ez a menekülő nő! Nem csoda, ha első reakciója az *öntudatos tiltakozás*: „Rabló én nem vagyok, lator szolgálja sem.” (555. sor.)

A tartalom természetesen igaz, ami viszont *tragikomikus*, az a forma: az eredetiben Menelaosz *többes szám első személyben* fogalmaz, amint az egy uralkodóhoz illik. Védekezik a méltatlan támadás ellen, s ekkor felvillan egy kevés a trójai hős királyból: sértegettsége, a méltatlan vád feletti őszinte felháborodása hērőszhoz illő.

Helené következő mondata azonban gyorsan kijózanítja: „*Köntös helyett rongyok borítják testedet!*” (556. sor.)

A nő nem is tudja, mennyire *fájó pontján* támadja meg Menelaoszt, amikor *a ruháját, a külsejét* teszi szavá. Igen, Menelaosz *ebben az öltözékben* nem más, mint egy *kiszolgáltatott senki*, akit az adott helyzettől függően lehet koldusnak vagy akár gyilkos haramiának nézni. Ha a férfi egy pillanatra úgy képzelhette, valódi énjének megfelelően, királyhoz méltón nyilvánulhatott meg, e mondat kijózanítja.

Lezárult a *felismerési jelenet* első, sokmozgásos része. Helené elért a biztonságot nyújtó sírhoz (558. sor), s most végre alaposabban szemügyre vehetik egymást: „*Ki vagy? miféle látomás vagy, asszonyom?*” (559. sor), hangzik Menelaosz döbönt kérdése. Helené – reá oly jellemző módon – nem válaszol, hanem visszakérdez: „*S ki vagy te? rólad én is ezt kérdezhetem.*” (560. sor.) A most következő két sorban (561–562.) – Euripidésznél nem egyedülálló módon – az összecsapásban részt vevő két szereplő *elbeszél egymás mellett*. Majd folytatódván a párbeszéd, Helené és Menelaosz felismerési jelek nélkül, a látványra támaszkodva ismer egymásra (565–566. sor). Az ezutáni sor (567.) Menelaoszé: „*Ráismertél a sorsüzette férfira.*” A „*sorsüzette*”, „*legszerencsétlenebb férfiú*” önmegjelölés múltja és jelene ismeretében jogosnak tűnik. Annál meghökkentőbb Helené boldog kiáltása: „*Ó, végre két karjába zárhat asszonyod!*” (568. sor.) *Végre megvagy!* Tudomást sem véve az egymásra ismerési dialógus gyászos-fájdalmas hangvételéről, Helené számára az elhangzott mondat maga a boldogság, vágyai teljesülése.

A túlradó boldogság jele, hogy – mint ez Menelaosz reakciójából világos – Helené megkísérli karjába zárni végre visszakapott férjét. Csakhogy az ily módon *megtámadott* Menelaosz rémülten kiált fel: „*Miféle asszonyom? Ne érintsd peploszom!*” (569. sor.) *Vérbeli komédiajelenet!* Menelaoszt, a becsületes, egyértelmű tényekhez szokott, sokat szenvedett hőst rövid időn belül másodszor támadja meg egy nő! A kapuórnő Öregasszony megalázó ütlegei után most két ölelő kar keresi testét. Az első esetben sirva fakadt – ez kiélezett helyzetben a legnagyobb hősökkel is előfordul –, most pedig nyilvánvalóan *megzavarodott*. Miképpen lehetne különben magyarázni, hogy a rongyokba burkolt hős minden átmenet nélkül a *peploszáról*, erről a szívének oly drága, rég elvesztett ruhadarabjáról kezd beszélni? Igen, a feddhetetlen erkölcsű nagy király sohasem alacsonyodhat odáig, hogy egy idegen nő ölelését eltűrje! De hát ez a *Menelaosz* jelen állapotában mindenkire inkább emlékeztet, mint hērósra. Többször aposztrofált külseje és iménti szavai ezért egyszerre tragikusak és komikusak: *az újkomédia férfiaságukkal, vitéltségükkel hetvenkedő férfi hősei* szólalnak majd meg ebben a stílusban, hiszen *a kimondott szó és a látvány* közti ellentétre való rájátszás az újkomédia hatásmechanizmusának lesz fontos eszköze.

Menelaosz jól felépített, egyértelmű világában *ennek az új Helenének* nincs helye, hiszen: „...*én se [vagyok] két asszonynak egy szál férjura!*” (573. sor.) Erre a nagyon logikus érvre – Menelaosz egymaga *nem lehet egyszerre két asszonynak férje* – Helené válasza az idegösszeomlás határára jutott feleség tipikus hisztériasikolya a hírre, hogy férje megcsalja: „*Miféle más asszonnyal osztod ágyadat?*” (574. sor.)

Kétségtelen, Helenét elragadta az indulat: ha józanul gondolkozna, tudnia kellene, ki az a *másik nő*, akire férje céloz, hiszen a darab elején – a *prológusban* – ő maga beszélt a *fantom Helenéről* (31. skk.). Most azonban, amikor karnyújtásnyira (ölelésnyire...) van a menekülést biztosítani hivatott férj, egyszerűen azzal kell számolnia, hogy neve és teste bitorlója közéjük tolakszik, s boldogsága akadályává válik.

Menelaosz a kérdésre szabatosan, iskolás pontossággal válaszol: „*Most barlang rejti; Ílionból hoztam őt.*” (575. sor.) Ártatlan, tényközlő mondat, hiszen Menelaosznak még

ez előtt az *idegen nő* előtt sincs titkolnivalója: neki már van felesége, hagyják őt békén az ilyen látszat-valóság, testmegkettőzés és hasonló kérdésekkel.

Helené a pillanatnyi indulatkitörés után magára talál, s immáron nyugodt, tanító hangon, mintegy *szótagolva* magyarázza meg a helyzetet: „*Csak én vagyok, nincs kívülem más hitvesed.*” (576. sor.) Ez már a magabiztos feleség hangja! Nem érvel, hanem felvilágosít. S úgy tűnik, most végre célt ért: Menelaosz számára nem szavai tartalma igazolja személyazonosságát, hanem *a hang, a stílus*.

Helené ebben a pillanatban magához ragadja a kezdeményezést: a jó tanár – vagy egy Szókratész! – következetességével, módszerességével *rávezető kérdéseket* tesz fel férjének, logikai úton bizonyítja a tétel igazát: *én vagyok a te Helenéd!* „*Ha rámnézel, nem asszonyod néz vissza rád?*” (578. sor), és „*Nézz meg! mit kívánsz még, te bölcsék bölcse, mondd!*” (580. sor.)

Az eposzi hagyomány követése, hogy Helenén nyilvánvalóan nem hagyott nyomot az elmúlt tizenhét év. Euripidésztől, a TRÓJAI NŐK című tragédiából ismerjük annak a híres jelenetnek a leírását, amikor még Trójában Menelaosz kezéből kihullott a le-sújtani emelt kard Helené keblének megpillantásakor. Most is magát kell megmutatnia, hogy Menelaosz végre hajlandó legyen ráismerni s megmenteni. A látvány – amelynek igazságtartalmát oly ügyesen tagadta le Teukrosz előtt a tragédia elején – most döntő, megfellebbezhetetlen érvvé válik. Menelaosz nem is tud ellenvetést megfogalmazni, a látvány maradék önbizalmától is megfosztja: „*Egészen úgy nézel ki, nem tagadhatom.*” (581. sor.)

Menelaosz immáron *tudja*, hogy *ez a nő Helené*, hiszen számára mindig is természetes volt, hogy a szeme tanította a világ helyes megismerésére. Válasza éppen ezért kitérő, nem Helenének szól – akár *félre* is mondhatná a következő mondatot: „*Sántít a dolog, mert ott a másik asszonyom.*” (583. sor.) Látjuk, semmiképpen nem tudja megmagyarázni, miképpen lehet összeegyeztetni ezt a valóságot az elmúlt tizenhét év valóságával. Ettől még a tény tény marad, tehát most már valóban nincs tovább: a felismerés teljessé vált, tehát a boldog egymásra találásnak nem lehet akadálya. Helené végre karjába zárhatja imádott férjét – gondolhatnánk. Ám a *felismerés* helyett teljesen váratlan *fordulat* következik. Menelaosz felsikolt: „*Eressz el! Épp elég bajom volt eddig is!*” (591. sor.) Menelaosz helyzete mindenképpen tarthatatlan: az átélt fizikai megaláztatás után most a szellemi összeecsapásban is alulmaradt. Ez utóbbi a felsejlő következmények miatt mindennél súlyosabb csapás. Menelaosz nyilván ráébredt, hogy *ennek* a Helenének az elfogadása lerombolná egész múltját, Trójával, a tengernyi pusztítással, szenvedéssel, hősi tetteivel együtt. Menelaosz már tudja, hogy ennek a nőnek – Helenének! – *igaza van*, ő az, akit annak idején feleségül vett, de *ez az igazság* egyszerűen elfogadhatatlan számára.

A kérdés, amit fel kell tennie önmagának, így fogalmazható meg: *mi ér többet, a múlt vagy a jelen?* Mi ér többet: *a valós történelem* – amely, mint most megtudta, hamis alapokra, hibás kiindulópontokra épült, vagy *a jelen valóság*, amely egy csapásra megsemmisíti, sőt nevetségessé teszi a vérrel és könnyekkel írt történelmet? El lehet azt fogadni, hogy Helené soha nem járt Trójában, tehát a háború, jobban mondva: *a háború* értelmetlen, felesleges volt?!

Lehet-e azt mondani tizenhét év után, hogy *bocsánat, tévedés volt az egész, felejtjük el!*? Mit szólnának egy ilyen bejelentéshez a Trója alatt elesettek hozzátartozói vagy akár a túlélők? Hogy mennyire ez Euripidész kérdésfeltevése, bizonyítja, hogy Menelaosznak majd közvetlenül a sikeres felismerés után szembesülnie is kell a Tróját meg-

szenvedett görögök képviselőjének vádló kérdéseivel, amikor hajóstársa igencsak kellemetlen és dühödt kifakadásaira kell válaszolnia (700–757. sor).

De itt még az a kérdés: vállalható-e egy ártatlan Helené oldalán a boldogság, a tűz melletti esti üldögélés, a vendégek fogadása Spártában – röviden: vállalható-e a tragédia Menelaosza számára az eposz (ODÜSSZEIA 4. ének) Menelaoszának sorsa?

Nem! Menelaosz, a trójai hérósz nem tehet mást, mint hogy *a valós múltat választja a valós jellel szemben*. Elutasítja a felismert Helenét, s e döntése annál is súlyosabb, mert így tudatosan választja azt a látszatvilágot, amelyben eddig tudtán kívül élt: élete végéig egy fantom társaságában akar élni! De még mindig inkább ez a hazugság – amiről egyedül ő tudna –, mint a becsapott közösséggel, a hazudott múlttal való szembenézés! Menelaosz döntésével feláldozná saját jövőjét, s ezzel egyéni tragédiává változtatná az egész görögséget érintő tragédiát. Ezért akar elmenni, ezért búcsúzik: „*Ég áldjon, mert Helené szakasztott mása vagy.*” (593. sor.)

Ne feledjük, a menekülési vágy olyan hőst fog el, aki korábban semmilyen veszély vállalásától sem riadt vissza, hogy célját elérje: háborúzott, majd a hányattatás és hajótörés után itt maradt, ezen az idegen, ellenséges földön, mert itt *kellett* maradnia. A kimerültség, a fenyegető éhhalál és a társakért érzett felelősség nem akármilyen megaláztatások elviselésére is képessé tette.

Az igazi Helenével való találkozás fényében már semmi sem számít: menekülne éhesen, rongyosan, azt sem tudja, hová, csak el innen! Nem számít már a barátokért érzett felelősség sem, csak minél messzebb kerüljön *e lidércnyomástól, az igazi Helenétől!* De vajon hová menne?! Hiszen nincs hajója, ennivalója, s mindehhez a király mint legfőbb ellenségét gyilkos haraggal üldözi. Mindez még mindig sokkal inkább vállalható, mint az igazi Helené...

Most, közvetlenül a távozása előtt már nincs miért titkolnia, hogy *tudja*, kivel áll szemben. Egyúttal szeretné megértetni Helenével, hogy a *látszatvilág* választása magasabb érdekek miatt elkerülhetetlen szükségszerűség. *Aporiába* (kiútatlanságba) jutott felismerési jelenetet írt tehát Euripidész, ami *dramaturgiai újítás*, hiszen az elmaradt felismerés óhatatlanul azzal a következménnyel jár, hogy *vége a drámának*. Bármilyen megdöbbentő is, a HELENÉ-ben pontosan ez történik: Helené elmondja a tragédiák végén szokásos búcsúmondatokat, a tanulságok levonásával és a tragikus vég rögzítésével (596–598. sor), Menelaosz pedig elindul, hogy örökre fátylat borítson az egyiptomi Helené történetére.

Igencsak rövid tragédia! Nem egészen hatszáz sor! Arról ne is beszéljünk, hogy *ezzel a befejezéssel* Euripidész teljesen felforgatja a mítoszi hagyományt: Helené nyilván mint egyiptomi királynő él tovább, Menelaosz pedig talán élete végéig a tengerparti barlangban bujdokol fantom Helenéje társaságában.

Hogy ez mégse így történjék, s hogy a színpadi cselekmény is folytatódhassék, arról a hajóstárs mindent helyreigazító megjelenése gondoskodik (599. skk.). E helyütt nem térhetünk ki e beavatkozás különleges jellemzőire, csak annyit jegyzünk meg, hogy a hagyomány megújításának szerves része ez a gyakran – tévesen – *Hírnöknek* nevezett szereplő. Beszámol a fantom Helené eltűnéséről, megakadályozza Menelaosz távozását, s ezzel *minden tisztázódik* (624–625. sor). Most már sor kerülhet a *sikeres felismerési jelenetre*, amely az *amoibaionban* (boldog, kétszereplős örömeinkben) teljeseedik ki (624–697. sor).

Kezdődhet az új történet, az EGYIPTOMBÓL VALÓ MENEKÜLÉS című dráma (sok elemzés örömmel fedezi fel e ponton a másik *menekülésdrámával*, az ÍPHIGENEIA A

TAUROSZOK KÖZÖTT-tel való párhuzamokat). Ebben a történetben már egyértelműen Helenéé lesz a főszerep. Ő az, aki a teljesen megzavarodott Menelaoszt irányítja. Hogy a nő sokkal okosabb, határozottabb, mint partnere, a hősnak tudott férfi, nem szokatlan jelenség Euripidész színpadán – gondoljunk akár Kreuszára az IÓN-ban vagy Élektirára az ÉLEKTRÁ-ban. A HELENÉ-ben azzal egészül ki ez a kép, hogy az erőviszonyok megváltozása miatt – Helené irányít mindent és mindenkit – folyamatosan a tragikum és a komikum szélsőségei között hullámozik a cselekmény.

Befejezésül csak egyetlen példa a fentiek igazolására, Helené hatalomgyakorlására, Menelaosz kiszolgáltatottságára. Miután a jósnő, Theonoé hallgatást ígér, s így szövetségessé válik (998–1029. sor), a menekülés elől az utolsó akadály is elhárult. Menekülési tervet kell kidolgozni, s ezt a feladatot Helené Menelaosra bizza:

*„A szűz részéről, Menelaosz, már nincs veszély;
hát rajtad most a sor: menekvésünk ügyét
hogy üssük nyélbe, összejátssza, süsd ki te!”*
(1032–1034. sor.)

Megtisztelő feladat. Méltó a hőshöz, aki hadat vezetett Trója ellen. Végre újra szerephez jut, aktív lehet! Nem szavakkal kell harcolnia, de tetteivel mutathatja meg, mit ér egy igazi hős a veszélyben. Lelkesen, intézkedni kész vezérként lát munkához Menelaosz.

Két kitűnő terv is van a tarsolyában: 1. Helené vegyen rá egy szolgát, szerezzen nekik egy négylovas fogatot, hogy azon menekülhessenek:

*„Rá tudsz-e venni egy lovászt, négyesfogat-
hajtó fiút, hogy adjon egy kocsit nekünk?”*
(1039–1040. sor.)

Ez igen! A terv kitűnő, jól is hangzik, mindössze az a szépséghibája, hogy *tökéletesen értelmetlen*, mint erre Helené finoman rá is mutat:

*„Rá tudnék; csak hogyan szökiünk aztán tovább,
barbár vidéken, ismeretlen sík mezőn?”*
(1041–1042. sor.)

Pillantsunk a térképre, s ki-ki ízlésére bízható, tragikusnak vagy komikusnak látja-e, hogy Menelaosz ezzel a sajátos *rent-a-car* megoldással, *luxusszekéren* menekülne Egyiptomból Spártába, keresztül tehát sivatagon és tengeren...

A második megoldási javaslat még jobb:

*„...S ha, mondjuk, én elbújva bent
kétélű kardommal megölném zsarnokod?”*
(1043–1044. sor.)

Helenének itt már valóban a maximális tapintatra van szüksége, hogy e terv gyenge pontjai közül csak azt emelje ki, hogy Theonoé nyilván nem engedné meggyilkolni fivérét (1045–1046. sor), s ne célozzon olyan apróságokra, mint a) Menelaosz fizikai

állapota – képzeljük el az éhes, rongyos, kimerült Menelaoszt, amint rátör az egyiptomi királyra! –, b) mint arról a darab során már többször szó került, Menelaosznak nemhogy *kétélű kardja*, de még egy zsebkése sincs!

Kész, ennyi tellett Menelaosztól, a nagy hőstől. Természetesen Helené lesz az, aki a nyilván már régen minden részletében kidolgozott, egyébként nyugodtan zseniálisnak nevezhető – terjedelmi okokból itt nem tárgyalható – *színház a színházban* szökési tervet kidolgozza, majd sikerre is viszi (1049. skk.).

Menelaosz és Helené. Euripidész a Sztészikhorosz óta ismert *ártatlan Helené* hagyományt építette be HELENÉ című tragédiájába. Az *új Helené* jellemrajzában csupa „férfias tulajdonságot”: a határozottságot, a célratörést, a hatalommal való tökéletes bánni tudást emelte ki. Ennek a nőnek, aki az eposz óta a *szépség*, a HELENÉ-ben minden férfi (Teukrosztól Menelaoszon át Theoklúmenoszig) alá van rendelve. Úgy és annyi ideig használja fel őket, ahogy érdekei megkívánják.

A másik oldalon Menelaosz jellemrajzában is gyökeres változás áll be: már az eposzból is ki lehetett olvasni, hogy Menelaosz amolyan *másodosztályú* hős (Szophoklésznál – az AIASZ-ban – már felvillan ez a minden tekintélyt nélkülöző, nem hérósz Menelaosz). A trójai háború nagy nemzedékéhez tartozik ugyan, de *nem annyira hős, mint mondjuk Akhilleusz vagy Odüsszeusz*.

Euripidész ennek a sajátos, hős, mégsem hős szerepkörnek színpadi, dramaturgiai *következményeit* emeli ki: a hősi környezettől megfosztott, ismeretlen világba kerülő Menelaosz jellemzésével először rajzolja meg azt a hősködő, a világot és benne saját helyét tökéletesen hibásan értékelő szereplő alakját, akit majd az *újkomédia* állandó szereplőjeként fogunk viszontlátni Menandrosz komédiáiban, még később pedig a római Plautus HETVENKEDŐ KATONÁ-jában.

Mesterházi Mónika

VULKÁN

Hogy jobbról kanyarodott a Duna,
 azt egészen-utólag vettem észre.
 A Börzsönyből (a tükrözött Pilisből?)
 fehér fényoszlop löködött az égre.
 Én üveges, magas teremben ültem,
 vulkán, láttam, de ilyen hangtalan?
 Ívfénye messze volt, mégis közel,
 a földrengés még, tudtam, hátravan –
 aztán szerényebb szorongásaimba
 valahogy csak átálmodtam magam.

HOL IS VOLTAM

Hol is voltam, míg el nem kezdtelek
kiengesztelni a rosszkedvemért?
Hol is, hol is. Mondjam a közepét?
Sivár sorsú sivár nők rémlenek
hívatlan álmaimban. Réveteg
mosolyuk kivédi a feltűnést,
de feltűnnek, s foglalnak annyi részt,
hogy zavarjon, ha rájuk ébrednek.
Én nem vagyok ilyen. És ezt nem értem:
hogy mitől érzem magam tetten érten,
mikor álmodtam napfürdő rigót,
s bár részletenként nem tudnám kirakni,
várok is itt-ott nagy valami jót.
Néha. Nem most. Most jobb nem rátagadni.

László Noémi

ZUHANÁS

a hinta délben mindig mást jelentett
árnyékokat a tömbházak falán
nagyobb kilengést

mert anya tiltott
messze volt az ág
azt hittem attól fél elérem s megszököm

mikor a rúdról lefejtette ujjam
az ámulat és számban a homok
valami sós és selymes izre tévedt

a mellkasomban megmozdult a csend
növekszik egyre nem tértem magamhoz
egy nyírfaág arcomba hull
megfoghatatlanul

KÖLYÖK

az első műtét nem is létezett
ott állt anyám csak tőle félttem
esés után megnéztem a sebet
és meghagytam a tükör emlékezetében

a délelőttöt
nem jártam körül
a katángkóró színe rám maradt
nevetni alig mertem s amikor
eltávolították a szálakat

magasra kúszott már az árnyék
a házakon a tíz vadgesztenyén
új volt az este mint a forradás
és egyre több dolog nem volt enyém

SÁRGA REGGEL

anya egy ázott reggelen
sietve lépett ki az ajtón
én visszatartottam a lélegzetemet

vért vett a jobb karomból
ébredés után szédülten éhesen
feküdtem kint a fényben

a lehelete kávészagú volt
tolongva indultak felém
a sárga plédről sárga katonák

apa egykedvűen mesélte később:
a folyó mentén látták
utoljára anyát

Gángó Gábor

EÖTVÖS JÓZSEF AZ EMIGRÁCIÓBAN, 1848–1850 (I)

Keletkezéstörténet és biográfia

E tanulmány egy nagyobb dolgozat részét képezi, melynek tárgya Eötvös József szellemi életrajza az 1848 ősztől 1850 végéig terjedő időszakban. Pontosabban: a tárgyalt korszak Eötvös Magyarországról való elutazásától (1848. szeptember 29.) A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMRA első kötete kéziratának befejezéséig terjed. E kéziratot – amint azt Csengery Antalnak atyjához írott 1850. december 26-i leveléből tudjuk – Eötvös készen hozta haza, úgy adta át Csengerynek elolvasás és kiadásra előkészítés végett.¹ E valamivel több, mint két év tudvalevőleg megközelítő pontossággal egybeesik Eötvös önkéntes németországi emigrációjának idejével, ennélfogva mintegy magától értetődően „adná magát” periodizációs egységként. A korszakolás *alapjául* azonban – nem biográfia, hanem szellemi fejlődéstörténet megalkotásáról lévén szó – nem az életrajzi tények, hanem a szövegek szolgálnak. Ennek csak látszólag mond ellent a kezdő biografikus időpont. Ezt azért választottam, mert az URALKODÓ ESZMÉK első kötete felé vezető szellemi útra lépés idejét – már ami a gondolati-logikai rekonstrukcióval vagy genetikus textológiai elemzéssel visszakereshető szövegszerű előzményeket illeti – napra pontosan nem tudom meghatározni.

Az 1848. szeptember 29. nem életrajzi, hanem úgynevezett *terminus post quem* keletkezéstörténeti adat: az URALKODÓ ESZMÉK első kötetébe torkolló kéziratot és nyomtatott szövegek áradása minden valószínűség szerint Eötvös elutazása után kezdődött meg.

A tárgyalt korszak záróhatárát illetően szükségesnek tartom, hogy hosszabban kitérjek az életrajzi és a keletkezéstörténeti időpont egybeesésének okára. A szakirodalomban elterjedt a nézet, miszerint Eötvös fő célja az emigráció éveiben az URALKODÓ ESZMÉK írása lett volna, és hajlott arra, hogy az URALKODÓ ESZMÉK első kötete melletti másik ismert nyomtatott művet, az AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÍTÁSÁRÓL írott röpiratot a terjedelmesebb mű melléktermékének tekintse, amely nem egyéb, mint az előbbi bizonyos részeinek kivonata, illetve melynek önálló elemzését az URALKODÓ ESZMÉK eme részeinek figyelembevétele helyettesítheti (Radvánszky, 1959: 18., Weber, 1966: 104. skk., Schlett, 1987: 160. skk.). Ugyanakkor elgondolkodtató: az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének szövege nem arra enged következtetni, hogy Eötvös e mű megírásának határozott előzetes elképzelések birtokában vágott volna neki. Ennek alátámasztására felvázolt tartalmi összefoglalásomban csak a legfőbb tematikus és műfaji összetevők változásaira hívom fel a figyelmet, és eltekintek a terminológia, a fogalmi elemzések és az érvelés részletes vizsgálatokat kívánó, bonyolultabb belső ellentmondásaitól.

Eötvös az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének bevezetésében kijelöli 1848 forradalmi mozgalmainak helyét az európai történetfejlődésben, majd művének módszertani be-

vezetőjeként ismerteti Bacon induktív módszerét a NOVUM ORGANON alapján. Az I–III. fejezetek fogalmi elemzést tartalmaznak: szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméinek ellentétét vizsgálják. A IV. fejezet műfaj történeti tanulmány: számba veszi a fennálló rend tudatos felforgatására irányuló irodalmi szövegeket: az utópiákat. Az V. fejezet részben a nemzetiség fogalmát elemzi, részben a német nacionalizmus történeti összetevőit. A VI. fejezet az egyéni szabadság megvalósíthatóságának lehetetlenségét mutatja meg történeti példákon. A VII. ismét a nacionalizmus természetét elemzi. A VIII. fejezet Guizot DE LA DÉMOCRATIE EN FRANCE című, 1849-ben megjelent művének recenziója. A IX., cím nélküli fejezet alkotmányjogi kérdéssel: a választójoggal és a választási gyakorlattal foglalkozik. A X. fejezet ismét Franciaország közelmúltját tárgyalja: nem egyéb, mint az 1848. évi köztársasági epizód politikai elemzése, különös tekintettel Lamartine közszereplésére és írásaira. A XI. fejezet a szuverenitás és hatalomgyakorlás kérdését érinti: az abszolút államhatalmak eljövételének szükségességét bizonyítja történeti referenciák segítségével. A BEFEJEZÉS összefoglalja az egyes fejezetek tartalmát, és az európai civilizáció haladásának irányáról tartalmaz eszmefuttatásokat.

A szöveget jegyzetek kísérik: lábjegyzetek és hátravetett magyarázatok. Ez utóbbiak részben kiegészítések, részben történeti hivatkozások. A hivatkozásokból és a főszövegből nem ugyanazon ítélet bontakozik ki az egyéni szabadságról. Az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének végkövetkeztetése tagadja az egyéni szabadság megőrzésének vagy biztosításának lehetőségét a modern államban, míg a jegyzetekből az egyéni szabadság érvényesülésének hagyománya bontakozik ki az antik és a keresztény kultúrákban.²

Az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének e gondolati és műfaji eklektikája, melyet már Radvánszky Antal is észrevett, mondván, „*történetfilozófiai elemzés ütközik aktuálpolitikai érveléssel, szorosan egymás mellett áll tiszta szellemtudomány és magasabb értelemben vett publicisztika, tiszta államtan kapcsolódik aktualitásokhoz*” és viszont (Radvánszky, 1959: 31.), a második kötettel való egybevetés során még inkább szemünkbe tűnik. Ez utóbbi műfaja államtudomány: az állam lehetséges legjobb berendezkedését kutató munka. Témája egyetlen mondatban összefoglalható: miképpen valósítható meg az egyéni szabadság biztosítása az állam hatalmának korlátozása által. A hat könyv fegyelmezett logikával fejtegeti ennek lehetőségeit. Az első az egyéni szabadságot a személyes törekvések legfőbb céljának mutatja meg. A második könyv az állam fennállásának céljaival foglalkozik. A harmadik e kettőt szembesíti egymással, s az egyéni szabadság biztosítékait keresi az államban. A negyedik a központosító gyakorlat kritikáját adja, a következő ennek folytatásaként a decentralizált közigazgatásnak (a területi önkormányzatnak, úgy is mint az egyéni szabadságból következő jognak) az államhoz való viszonyát vizsgálja. A hatodik könyv megmutatja: megegyezik az európai civilizáció haladásának főirányával, amennyiben a testületi és individuális szabadság érvényesül az ezáltal korlátozott hatalmú államban.

Az URALKODÓ ESZMÉK második kötetének gondosabb szerkesztéséről árulkodik annak fennmaradt vázlata,³ amelynek könyv- és fejezetbeosztása – egy fejezet kivételével – megfelel az elkészült mű szerkezetének. Az első kötetről készült általam ismert egyetlen vázlat inkább az ímént ismertetett, egymástól elkülönülő tartalmi elemeket és rétegeket látta, ⁴ mintsem azokat a mélyebb összefüggéseket, amelyek igazolnák: Eötvös jogosan szötte össze e szövegrészeket a koherencia látszatát megteremtő fejezet-címekkel. Azon egyéb valóra nem váltott tervezetek, melyek nagyobb művek vázlatainak tekinthetők, közvetve ugyancsak az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének szerkezeti

problematikájára irányítják a figyelmet, mivel azt a gyanút ébresztik fel, hogy *Eötvös mást írt meg, mint amit eredetileg tervezett.*

Az elmondottakat támasztja alá egy recepciótörténeti tény is: az URALKODÓ ESZMÉK részletes kommentárjának hiánya az irodalomban. Olyan elmék tértek ki vizsgálata elől, mint Josef Redlich vagy Szekfű Gyula. Szekfű a HÁROM NEMZEDÉK-ben nem talál helyet az URALKODÓ ESZMÉK elemzésének, amely „filozófia és lángész magasságaiban trónol”: „mértei”, úgymond, „kiesnek könyvünkből, mely a fejlődés tényleges lefolyását, nem pedig időnkint megmutatkozó elérhetetlen magasságait ábrázolja” (Szekfű, 1989: 179.). Az osztrák birodalom eszmetörténetének máig alapvető kétkötetes szintézisét megalkotó s ennek keretén belül Eötvössel kitüntetett terjedelemben foglalkozó Josef Redlich pedig megjegyzi: „*Eötvös József szellemi személyiségének teljes megértéséhez szükséges fő művének [...] ismerete. E munka itt nem elemezhető, mivel messze túlmutat az itt vállalt feladatokon*” (Redlich, 1920–6: II. 198.). Még számos példát lehetne felhozni annak bizonyítására, hogy az URALKODÓ ESZMÉK olvasatát hogyan kerülte meg az utókor a messzemenő tisztelet és elismerés hangoztatásával.⁵ Az értelmezésnek a szerkezetből eredő nehézségeit veti fel Bihari Károly tudománytörténetileg figyelemre méltó kísérlete is. Bihari BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF POLITIKÁJA című művében minden tisztelete mellett, mellyel Eötvös tanainak időszerűségéről és az eötvösi tanítás értelmében való politizálás szükségességéről ír, lényegében a szerkezet kritikáját nyújtja azáltal, hogy az URALKODÓ ESZMÉK szövegét kivonatolja, és a kivonatolt anyagot egy tematikusan következetesebb államtudományi mű követelményeinek megfelelően csoportosítja egy kincsekkel teli politikatudományi idézetár vagy, ahogy a modern eszmetörténet-írás egyik alapító atyja, Quentin Skinner mondaná (Skinner, 1971), egy „örök érvényű” olvasat létrehozásának szándékával.

Az URALKODÓ ESZMÉK szövegértelmezését nézetem szerint nagymértékben megnehezítette az is, hogy Eötvös műve szerkezetében és módszertanában ennyire elütő két részének ugyanazt a címet adta, és ezáltal arra indította a kritikusokat és a történészeket, hogy a két kötetet egységként szemléljék. A címválasztás okai között a kiadó érdeke – hogy ti. az 1851-es kiadás megmaradt példányait 1854-ben értékesíthesse – bizonyára súlyosan nyomott a latban.⁶ Az első és a második kötet viszonyának részletes taglalása nélkül is – melynek a második kötet keletkezésére vonatkozó vizsgálódások közt a helye – indokoltnak tartom az elmondottak alapján a két könyv (legalább ideiglenes) szétválasztását és az első kötet önmagában való szemlélését.

Maga Eötvös egyébként egységében látta az URALKODÓ ESZMÉK-et: „*Politicus munkám első kötetét Csengery Szónokok könyvével és Kemény röpiratával együtt küldöttem el*” – írja Szalaynak 1851 szilveszterén (Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 177.), s 1852. április 5-én kelt levelében azt is megvallja Szalaynak, hogy a két kötetet élete fő művének tartja: „*Éppen mert az egész előttem fekszik, minek az első rész csak bevezetése, magam is többre becsülöm e dolgozatomat, minden egyéb munkáimnál.*” (Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 208.) Azonban e tény nem mond ellent annak, hogy a két kötet módszertana és szerkezete különböző. Sőt Eötvös értékelése az első kötetről (a másodiknak „*csak bevezetése*”) abba az irányba mutat, amerre e dolgozat törekedik. Vagyis hogy az első kötet nem más, mint a másodikat (a tárgyalást) megelőző fejlődéstörténeti út bevezető összefoglalása.

Az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének kézírata ismeretesen Eötvös hazatértére készült el. Feltételezésem, hogy az egybeesés nem véletlen, s hogy az időzítés oka az élet-történet eseményeivel összefüggő szerzői szándék: Eötvös Magyarországra való visz-

száérkezésének idejével kívánta összekapcsolni egy nagy mű megjelenését, s e nagy mű az URALKODÓ ESZMÉK első kötete lett. A következőkben e feltételezést bizonyítom.

Eötvös forradalom utáni első életrajzainak írója, a barát és közeli munkatárs Csengery Antal sem hallgathatja el, hogy Eötvös távozása bizonyos visszatetszést keltett az otthon maradtak körében. „*A forradalmi sajtó [...]* – írja Csengery az 1850-ben megszerkesztett s 1851-ben az ÚJABB KORI ISMERETEK TÁRÁ-ban közölt Eötvös-szócikkében – *nagy zajt ütött [Eötvös] távozása miatt. S e zajnak némi utómaradványa maradt fenn a magyar közvéleményben.*”⁷ Magától értetődően indul el ennek alapján a történész a kínálkozó úton: ha megtudja, miféle kritikával illették a radikális lapokban a külföldre távozó kultuszminisztert, akkor képet nyerhet arról, milyen ítéletet formált a magyar közvélemény az emigráló Eötvösről. Azonban a forradalmi sajtóban – sem a kormánypárti, sem az ellenzéki lapokban – nincs utalás, még tárgyilagos sem, Eötvös 1848. szeptember végi elmenekülésére.⁸ A szeptember végén és október elején megjelenő lapszámokban egyébként is háttérbe szorította szeptember 29. minden más eseményét a pákozdi ütközetnek és Jellačić futásának híre. (A csatának máskülönben van számunkra érdekes családtörténeti vonatkozása: Pauler Tivadar naplójából tudjuk, hogy Eötvös József öccse, Dénes jelen volt Pákozdnál.)⁹

Sajtóforrások híján körülményesebben kell megfejteni Csengery szándékát.

Annyi bizonyos, hogy Eötvös javát akarta, vagyis nem emlékeztetett volna az Eötvössel szembeni visszás érzésekre akkor, ha azok nem élnének elevenen a közvéleményben, és ha nem akarta volna emez érzéseket Eötvös pártjára átfordítani. Ez utóbbi célt szolgálja nézetem szerint a forradalmi sajtó támadásaira tett, légből kapottvisszaütálás, mégpedig kétszeresen.

Csengery egyrészt fel akarja menteni a közvéleményt az ítélethozatal felelőssége alól. Mondata alapján úgy tűnhet, az Eötvös távozásával szembeni ellenérzéseket az emberek nem „maguktól” alakították ki magukban, hanem (talán nem is egészen jóhiszeműen) a sajtó sugallta nekik. Továbbá – és erre Csengery az életrajznak a MAGYAR SZÓNOKOK ÉS STATUSFÉRFIAK portréi között megjelenő későbbi változatában utal hangsúlyosan – „*a forradalmi emlékektől saturált*” (Csengery, 1851b: 222.), bűnbakokat kereső közvélemény akkoriban talán nem is rendelkezett a józan ítéletőrerőnek ama mértékével, mellyel Eötvös távozását tárgyilagosan tudta volna szemlélni. Azaz nincs akadálya annak, hogy a közvélemény forradalom utáni letargikus hangulatában magáévá tett korábbi véleményét immáron megváltoztassa.

Másfelől a „forradalmi” (értsd: ellenzéki) lapokra való hivatkozással Csengery az eltávozás politikai összetevőire irányítja a figyelmet. Az ÚJABB KORI ISMERETEK TÁRÁ-ban Csengery fő célja az, hogy Eötvös pánikszerű elmenekülését (amelynek, mint alább kiderül, közvetlen kórelőzménye: idegkimerülés) kedvezőbb színben tüntesse fel. A távozás kiváltójának alkati motivációt jelöl meg, de olyat, amely a fentebb vázolt erkölcsi kérdést bizonyos (később az irodalomban gyakran idézett) politikai színezettel is vegyíti: „*engem az ég forradalmi embernek nem teremtett*” stb. (Csengery, 1851a: 70.)

A MAGYAR SZÓNOKOK ÉS STATUSFÉRFIAK-ban közölt Eötvös-életrajzban viszont az Eötvöst magasztaló sorok között Csengery kimondja, hogy a közvélemény kritikáját Eötvös elsősorban nem politikai magatartása, hanem inkább „*az ember gyengeségei*” miatt érdemelte ki: „*Eötvös magas tehetsége közelismerés tárgya. Az írótt roppant erejében hatalmasnak ismerők mindenkor; csak az ember gyengeségei rovattak fel a közpálya férfiának. S nem olyak-e ez árnyoldalak nagy részint, mellyek a magány emberben erények gyanánt tűnnek föl?*” (Csengery, 1851b: 223.)

Miben is álltak e gyengeségek, azt a magyarországi visszaemlékezések nemigen részletezik. Még azok is tárgyilagosan számolnak be az esetről, akik nem voltak jó véleményűek Eötvös miniszteri működéséről. Szilágyi Sándor például, aki szerint Eötvös „*mint ember becsületes, mint hazafi jó, mint író genialis, mint miniszter – a várakozásoknak nem mindenben felelt meg*”, tényszerűen (bár a tényeknek meg nem felelően) állapítja meg: „*Schweiczba ment a septemberi napokban*” (Szilágyi, 1850: 254.). A mindenki ellen gyűlölködő Perczel Mór is csupán ennyit jegyzett fel egyik könyvének margójára: „*Szöktek bizony mind a crisisben: Szécsenyi a tébolydába, Eötvös Svaiczba, Batthyany Jellasics táborába, onnét Bécsbe, Kossuth pedig nép fölkelés ürügye alatt le egész Szegedre!*” (Bártfai Szabó, 1943: II. 718.)

A birodalmi közvéleményt tükröző röpiratok, forradalom utáni történeti összefoglalások több támpontot nyújtanak a probléma megértéséhez. A magyar minisztérium tagjainak bemutatásakor mindig az emberi bátorság és állhatatosság hiányának mozzanata az, melyet Eötvös jellemzésére – írói és szónoki zsenialitása, okossága stb. mellett (pl. Streckfuß, 1850: 25.) – legtöbbször kiemelnek. „*Kezdte elveszíteni a bátorságát, és elhagyta Magyarországot*”, összegez lakonikusan a magyar szellemi mozgalmakat figyelemmel kísérő Alesandru Papiu Ilarian¹⁰ az erdélyi románok történetéről írott munkájában (Papiu Ilarian, 1851–2: II. 31.). Anton Schütte 1850-ben megjelent szabadságharc-történetében jóval kritikusabban fogalmaz: „*Báró Eötvös József [...] mély ismeretekkel és nagy tudással rendelkező férfi, azonban afféle emberbarát professor-természet; tőlük távol áll az élet frissessége és a tetterő, ha cselekedni kell, a könyveik mögötti olvasószobába húzódnak vissza, hogy csak a pártharc eldőltével kerüljenek elő ismét, és akkor a győztes előtt háromszor megérintik a föld porát üres vagy teletömött fejükkal*” (Schütte, 1850: II. 52.). Max Schlesinger AUS UNGARN című forradalmi beszámolójában ugyancsak az elméleti felkészültség és határozott cselekvésre való képtelenség együttes jelenlétére hívja fel a figyelmet, mégpedig Eötvösnél és Deáknál: „*remek parlamenti szónokok, következetes gondolkodók, nagyhatalmú pártemberek, de nem arra termettek, hogy ideáljaik megvalósításáért a jelenkor csatájába rohannának*” (Schlesinger, 1850: 14.).

A közvélemény számára nem politikai: morális kérdésről van szó. Kossuth a Kasszandra-levélben, midőn az 1848. augusztus végi *Staatsschrift* elutasításának egykori közös platformjára emlékezteti Deákot, a politikai állásfoglalással egyenrangúan fontosnak tartja a döntés személyes velejáróit: „*Az egész minisztérium, Te és Eötvös ép úgy mint én, [...] indignációval utasítottuk vissza a jogtalan, a nemzeti öngyilkolást kívánó követelést. Te visszavonultál, Eötvös a vihar elől külföldre vonult; én védelemre határoztam magamat; de a követelt jogfeláldozást egyikünk sem írta alá.*”¹¹ A szemrehányás nem politikai meggyőződése, hanem gyávasága miatt éri Eötvöst: a kritikus helyzetben nem tartotta magát a „*rendületlenül*” legalább annyira férfias, mint hazafias erkölcsi maximájához. Talán félrevezető a szóhasználat. Úgy gondolom, nem annyira a Vörösmarty-féle hazafihűséget kérték számon Eötvöson, hanem sokkal inkább a Horatius által AUGUSTUS CAESARHOZ írott ódájában (III 3,7–8.) kozmikus képpé formált bátor állhatatosságot: „*si fractus inlabatur orbis / impavidum ferient ruinae*”. Erre enged következtetni az is, hogy a forradalom után néhány évvel kiformalódó közösségi magatartásnak, a passzív rezisztenciának egyértelműben pozitív a hagyománya: nem utolsósorban azért, mert (függetlenül politikai pragmatizmusának minden eredményétől) mégis jobban megfelelt a „*rettenthetetlen, hogyha Föld s Ég / összerogy is*”¹² római jellemeikkel szemben megfogalmazott elvárásának.¹³ Láttuk, hogy Kossuth, Schlesingerrel ellentétben, határozott különbséget tesz Eötvös és Deák döntése között.

Egy kéziratban maradt verse, melyet 1850. szeptember 19-én jegyzett le Tutzingban,¹⁴ bizonyítja: az erkölcsi probléma Eötvöst valóban foglalkoztatta. A vers – melynek hazafias pátoszáat az utolsó három versszak piros-fehér-zöld színszimbolikája is felerősíti – a halálra való helytállásról szól: szerzője figyelemre méltó módon nem a hősként elesett honvédnek, hanem magára hagyott jegyesének szerepébe helyezkedik bele. A költemény látványosan szembesít bennünket az észbeli szándék jelenlétének és a belső készítés hiányának – poétikailag nemigen sikerült, de emberileg mégis megrendítő szöveget teremtő – konfliktusával:

A HÖLGY DALA

*Ha gyászolok s könnyezni látsz
Ne sajnálj engemet
E szív nehéz keservivel
Még sem cserél veled*

*Engem a kedves elhagyott
A tiéd híved maradt
S ím nyugton látom üdvödet
Nem vádlom sorsomat.*

*Jól tudtam én hogy az kiért
E szív ver, hős vala
S Egyért elhagyta kedvesét
S ez a szent haza*

*A hon felhíta bajnokát
S ő is lovára szállt
S vitézül küzdve száz csatát
Vitéz halált talált.*

*Ne kérdezd tőlem szent nevét
Te úgy sem esmered
Az ezereknek egyike
Ki e honért vérezett*

*Márványból nincs emlék szobor
A hősök sírjain
Emlékek az egész haza
Ott áll nagy síkjain*

*Remény színében áll a tér
E zöld a felírás
Hol enyi hős kebel pihen
Ott lesz feltámadás. –*

Tutzing, 17/9 850.

Eötvös emberi gyengeségének emlékével küzd emigrációjában. A jóvátétel eszköze a munka: ezért irányítja Csengery a figyelmet távozásának oka mellett Eötvös emigrációjának céljára: „S azóta mindezideig künn, Bajorországban tartózkodik. Ott folytatja írói munkásságát” (Csengery, 1851a: 71.). A nagy mű, melyet majd hazához, hivatott bizonyítani, hogy Eötvös valóban nem vesztegette odakint az idejét. S nemcsak ezt bizonyítaná, hanem azt is: Eötvös szereti nemzetét. Műve nem egyszerűen számadás (*haben*: a nagy mű – *soll*: két év távol), hanem egyben ajándék is. A hazatérő barát gesztusa, mellyel kifejezésre juttatja: távolléte alatt gondolt az otthon maradtakra, és köszöni, hogy azok is gondoltak rá: „Baráti nagyszerű politikai művet várnak”, írja az ÚJABB KORI ISMERETEK TÁRA (Csengery, 1851a: 71.), de a MAGYAR STATUSFÉRFIAK...-ban Csengery még merészebben fogalmaz: „Közelebb ismét egy munkája hirdetteték Eötvösnek, mellyhez az eszmék történetei körül tett hosszas tanulmányit fogja fölhasználni. Olly művet várnak barátai, melly világirodalmi beccsel birand” (Csengery, 1851b: 223.). „E művét mondhatni beköszöntőnek, mellyel nemzetét megajándékozta” – talán nem véletlen a családtagokkal bizonyára kapcsolatban álló¹⁵ Ferenczi Zoltán szóhasználata (Ferenczi, 1903: 179.). Művével Eötvös politikailag is következetesen a maga által kijelölt úton halad tovább: ha meggyőződése szerint „az anyagi erő, melyre minden forradalom támaszkodik, nem azon út, melyen az emberi nem előre haladhat” (Csengery, 1851a: 70.), akkor gondolkodóként kötelessége, hogy államtudományi munkájában megmutassa az általa üdvösnek tartott haladási irányt.

Az eddig elmondottakat támasztja alá, hogy Eötvös a hazatérést e Csengeryhez intézett és általa idézett, csak az ő közlésében fennmaradt levél értelmében nem a politikai helyzet konszolidálódásához mértén odázta el, hanem éppen erkölcsi megfontolások miatt: „ha elment, midőn a dolgok roszul állottak, nem tartá férfihez illőnek visszatérni, mikor egy kissé múltni látszott a fergegeteg” (Csengery, 1851a: 71.). A férfiatlan távozás ódiúmat csak a jól elvégzett férfimunka becsülete ellensúlyozhatja.

Figyelemre méltó, hogy Eötvösben akkor is munkált a hazától távol töltött időről való köteles számadás gondolata, amikor „igazoltan”, vándorévét töltve volt külföldön, ifjúkori szellemi fejlődésének befejezése érdekében: nyugat-európai utazása után. „A Hitel egy hazafiúi tett – hasonlítja élményeinek tervbe vett összegzését Széchenyi munkájához Szalayhoz írott 1837. december 19-i levelében –, s ilyen leend némi részben Schweitzi utam is; ha bár kisebb mértékben” (Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 100.), bár írásos számadását csak részben sikerült elvégeznie a VÉLEMÉNY A FOGHÁZJAVÍTÁS ÜGYÉBEN NS. BORSOD VÁRMEGYE EBBELI KÜLDÖTTSÉGÉHEZ című tanulmányával: „Utam tapasztalásainak egy részit ajánlom így a Borsodiaknak, s ha már hízélgés néptömegnek szükséges, úgy tartom férfihez illőbb[en] azt nem tehetem mint így, hol egyszerre jól teszek” (Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 101.).

A kortársak Magyarországon azonban nem akarták megérteni az üzenetet: nem vették észre, hogy számukra Eötvös az URALKODÓ ESZMÉK-kel ugyanúgy „az ész húrjain” akarja pengetni „a szív dallamát”, mint ahogyan az beszédei kedvelt fogása volt (Toldy I., 1866: 302.). Szemere Bertalannak, naplójából következtethetően, bizonyosan nem volt elegendő a kiváló szellemi teljesítmény a férfibátorságon esett csorba kiköszörüléséhez: „báró Eötvös József otthon van, mint gondolkodó nagy zseni, mint tett embere nem nagy, kispolgár” (Szemere, 1990: 134.). És talán Csengery is túllőtt kissé a célon: Eötvös-védőbeszéde inkább visszatetszést keltett, mint rokonszenvet. Jósika Miklós-nak Fejérváry Miklóshoz írott 1853. április 1-jei levele legalábbis erre enged következtetni: „Ami az otthoni irodalomból kezemhez került, attól nemigen épültem, s nemigen félek.

– *Legfelségesebben mulattatott az Ismeretek tára: te nem is tudod, kik most Magyarországon a fő-fő nagy emberek: Kemény Zsigmond, Eötvös József és Irinyi József. [...] Ismeretek tárában ezen jó urak egymást agyondicsérik – ez nem annyira nevetséges, mint boházatos!*” (Jósika, 1988: 84.)

Eötvös egyébként egyetlen helyütt, Szalay Lászlónak 1854. szeptember 12-ről keltezett levelében tér ki arra, miért írta az URALKODÓ ESZMÉK-et. Az általa említett indok („*a könyvet 49ben azért kezdtem írni hogy vele pénzt szerezzek*”)¹⁶ még akkor is hihetetlenül kisszerű, ha tudjuk, hogy 1848 végén valóban a „*graecus esuriens in coelum si jussuris ibit*” írói hitvallását tekintette mértékadónak (Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 169.). Talán azért ütötte el a kérdést mellébeszéléssel, hogy az oly nehezen bevallható igazi ok kimondását elkerülhesse?

Mindezek alapján úgy gondolom, elsősorban saját lelkiismerete és a magyar közvélemény ítélete miatt volt fontos Eötvösnek, hogy kéznél levő céduláit időre összerendezhesse, s az is, hogy az összerendezett német nyelvű anyag – az URALKODÓ ESZMÉK első kötete – magyarul is megjelenjen, mégpedig úgy, mintha a magyar szöveg volna az eredeti s a német a fordítás. Nincs egyéb magyarázat arra, miért áldozott Eötvös az amúgy sem jövedelmező német eredeti lefordíttatására, hacsak nem azért, hogy mutassa: e művet nem az európai államtudósoknak, hanem magyarul – magyaroknak – írta. A fordítás elvégzéséhez a centralista elvbarátok – egyelőre nem tisztázott, melyikük – siettek ismét Eötvös segítségére.¹⁷ Az URALKODÓ ESZMÉK első kötete fordítójának személye körüli homály a jelen összefüggésben elsősorban nem filológiai probléma: bizonyíték arra, hogy barátai kizárólag Eötvös személyét akarták előtérbe állítani. Ezért nem buzgólkodtak a homály eloszlátása körül. A második kötet esetében más a helyzet. Csengery ránk hagyományozta az adatot, miszerint ő fordította azt „*bizonyos öszletért*”.¹⁸

A választott periodizáció végpontja, 1850 tele tehát mind életrajzilag, mind keletkezéstörténetileg indokolt, és a kitüntetett időpontok egybeesése a szerzői szándék következménye.

Fejtegetéseimet mégsem e megnyugtató mondattal zárom, hanem további kérdésekkel. Ha új forrásadatok esetleges előkerülése előfeltevésem ok-okozat logikáját nem is fogja megfordítani (vagyis tartható marad, hogy a hazatérés időpontjának következménye az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének összeállítása, és nem ellenkezőleg), arra talán választ adhatnak a források, mi az oka annak, hogy Eötvös éppen 1850 decemberét választotta a hazatérés időpontjául. Dönthetett bizonyos személyes és/vagy politikai okok alapján, melyekhez az URALKODÓ ESZMÉK első kötetének megjelentetését igazította, illetve igazíthatta az elhatározott hazatérés hozzátétőleges időpontját a könyv elkészültének üteméhez. Esetleg két – vagy mindhárom – ok együttesen játszott szerepet a visszaút idejének megválasztásában. Az a levél, melyet Eötvös 1850. augusztus 14-én írt Trefort Ágostonnak, s melyet Deák Ágnes kutatásainak köszönhetően ismerünk, értékes adalékokat szolgáltat e kérdésekhez, bár megnyugtató választ nem ad rájuk. E levélből egyrészt kiderül, hogy Eötvös valóban az URALKODÓ ESZMÉK befejezése végett odázta el a hazautazást („*a telet még itt töltöm, mégpedig azért, hogy művemet befejezhessem*”), annak érdekében, hogy a magyar közvélemény elé állhasson vele: „*ha munkám, ahogy remélem, sikerül, és hazatérésemkor azzal a politikai pályán meg-alapozhatom hírnevem, az jövőmre nézve nagy jelentőségű lesz*”.¹⁹ Másfelől szó van a levélben Eötvösök ama szándékáról, hogy lapot – és ezen keresztül politikai pártot – alapítsanak, az összehívandó birodalmi gyűlésben szerzendő befolyás céljából (Deák Á.,

1996a: 128.). Eszerint tehát valóban bizonyos politikai megfontolások állhattak a ha-
zaérkezés háttérében, s emiatt szánt Eötvös kevesebb időt az URALKODÓ ESZMÉK első
kötetének befejezésére, mint amennyit augusztusban még szükségesnek tartott.

(Folytatása és az irodalomjegyzék következő számunkban.)

Jegyzetek

1. Csengery, 1928: 428. A kiadástörténetre vonatkozó mindmáig legteljesebb feltárás: Oltványi, 1981: 595–622.
2. Erről bővebben: Gángó, 1995.
3. MTAK Kt. K780/XI., 8. r. skk.
4. OSzK Kt. Fol. Germ. 1564., 9. v.
5. Egyet idézek: „*A politikai irodalom mezején éveken keresztül nemes önérzettel és messzeható eredménnyel folytatott működésének koronáját, legragyogóbb gyémántkövét, képezi a föntcímzett örökbecsű állambölcseleti mű, mely a magyar irodalom ilyenmű termékei közt a legkitűnőbb. Mint egy óriási bérci fenyő, emelkedik ki e korszakot alkotó munka a többi közül [...] A legparányibb részleteket is bonckés alá vevő recensens tisztének teljesítésétől felment engemet még azon körülmény is, hogy az Akadémia ezen könyvet, mint nemében legkitűnőbbet, avatott szakférfiak beható bírálatai alapján a nagy jutalomra érdemesítette, – mely tény már magában véve is eléggé jellemzi és feltűnteti e mű magas becsét.*” Szvaratkó, 1879: 30.
6. Az első kötet 1851-ben ismeretesen kötetmegjelölés nélkül jelent meg. Az első kötetnek a másodikkal együtt való 1854-es új kiadásáról vö. Oltványi, 1981: 595–7.
7. Csengery, 1851a: 71. A szöveg keletkezésének idejére nézve vö. Csengery 1850. szeptember 10-én kelt levelét atyjához, melyben közli, „*Az Újhori ismeretek tárába most írtam meg közelebbről Eötvös életét*” (Csengery, 1928: 425.).
8. Az 1848. szeptember 29. és 1848. november 30. között számot jelentetető újságok közül az alábbiakban nem találtam vonatkozó adatot: *Budapesti Divatlap, Életrajzok, Kossuth Hírlapja, Köztársasági Lapok, Marcius Tizenötödike, Pesti Hírlap, Reform*. Ha feltételezzük is, hogy a figyelmemet egy-két kis hír esetleg elkerülte, az eredmény semmiképp nem felelhet meg annak a várákoznak, amit Csengery kifejezése („*a forradalmi sajtó nagy zajt ütött*”) kelt.
9. OSzK Kt. Quart. Hung. 2611. I., 94. v.
10. Papiu Ilarian ez irányú nézeteiről l. Köpeczi, 1995.
11. Kossuth Lajos – Deák Ferenchez, Párizs, 1867. május 22. Kossuth, 1900: 13.
12. Bede Anna fordítása.
13. A kérdérről bővebben Dávidházi, 1992: 50. skk.
14. MTAK Kt. K 780/II., 8. rv. A költemény fogalmazványát l. MTAK Kt. K 780/VII., 58–59. (Eötvös oldalszámozása.)
15. Eötvös agóniájának és halálának leírása Ferenczinél (Ferenczi, 1903: 290–4.) például szinte szóról szóra megegyezik azokkal a tudósításokkal, melyeket Pauler Tivadar küld Münchenbe Eötvös Júliának: Pauler Tivadar – Gr. Vieregg Károlyné sz. Eötvös Júlia bárónőnek, Pest, 1871. február 2., február 7. Nachlass Vieregg, j. n.
16. Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 219. Az URALKODÓ ESZMÉK „zsebből” fizetésére vonatkozó adatokat összegyűjtő Oltványi Ambrus az utalást csak a második kötetre vonatkoztatja, de a megadott évszám miatt véleményem szerint az elsőre is áll. Annál inkább, mivel a terv meghiúsulására vonatkozó sorai 1854. december 26-án Szalayhoz írott leveléből („*e munka [»utolsó munkám«] nem csak nem hozott be egy fillért sem, sőt eddig pénzembe került*” [Nizsalovszky–Lukácsy, 1967: 222.]) szintén az első kötetre vonatkoznak, tekintetbe véve, hogy a második csak 1855 februárjában jelent meg (Oltványi, 1981: 596.).
17. A kérdérről vö. Oltványi, 1981: 598–600.
18. Csengery, 1928: 598. A levél szöfordulatai a „*most megjelent politikai nagy mű*”-ről, amely „*harminchét íves*”, egyértelművé teszik, hogy a második kötetről van szó. Ez valóban a 35. ívnél ér véget (Eötvös, 1854b: 547.), melyhez hozzáadódik kb. egy ív bevezetés és tartalomjegyzék. Vö. Oltványi, 1981: 598.
19. Deák Á., 1996a: 128. Deák Ágnes fordítása.

Ágh István

A TYÚKÁSZ KIRÁLYSÁGA

EZ A HÁZ ALÁPINCÉZVE ELADÓ, látom a karóra szögezett táblán, melyet a futó gyóntény ír tovább. Van okom meglepődni tulajdonosa szándékától, de azért egy s más sejtettem előbb is, mégsem gondoltam, hogy ilyen föladás következik, még akkor sem, ha a vakolatlan falak napszitta téglái hosszadalmas építkezésről vallanak, hiányoznak az ablakrákák, a szobák üres homályába vész el a világosság, s ami a derengésből még maradt, feketén összesűrül a tátongó kéménylyukban. Hány éve hiányzik a korlát a bejáratú lépcső mellől? Ha azt se csinálták meg, akkor valami baj van, nagy gondja, sérelme lehet ennek a szerűn kaszáló embernek, s úgy fordul a ruhateregető asszony a kötél alá, hogy ne kelljen viszonznia köszönésemet. Közöttük a rendetlenségben hagyott tyúkketrecek hordaléka, kórok fölé ágaskodó szakadt, rozsdás dróthálójukkal. Ez lett a tyúkász királyságából?

Több mint tíz éve, valamikor apám halála után, amikor anyám már elköltözött hazulról, s a közelben akadt dolgom, ismerős vonzalom kerített hatalmába, hogy ne utazzak vissza, míg a szülőfalumat meg nem látogatom. Ismertem kulcsunk rejtkehelyét, végigjártam az emlékezetes helyiségeket, szembe találtam magamat a tükörrel, úgy éreztem, mintha a világűrben állnék egyedül, ahol ha tovább maradok, csak szárazon zokogtam volna. S mert nem állíthattam be senkihez, elindultam a kocsma szabadkikötője felé, ahol vonatom indulásáig eltölthetem az időt. Lassan értem odáig.

Barátomé eladott házából csipogott, zsongott az új tulajdonos tyúkászata, a tiszta szoba, a konyha, a kamra, az istálló, az ólak irányából a csipogással együtt terjedt az utcára a trágyaszag, megbecstelenítve gyerekkorunk birsalmaillatát és tisztaságát, mert Keresztéseknél birsalmaillat volt és tisztaság, még az ólak is fehéren ragyogtak. Én a Jenővel, idősebb testvéreim az idősebb testvérekkel barátkoztak, szinte jobban éreztük magunkat, mint otthon, abban a nagy meghittségben, télen a kemence vagy a csikósparhelt langyos álmatagságában Feri bácsi kötelet vert, Matild néni a világ legjobb krumpligránicáját főzte, szidolozta a rézfogantyúkat. Még a petróleumlámpa is kedvesebb félhomályú a mi villanyfényünknel, alkalmasabb gyermek kártyázásra s a mezei otelló kortyolgatására később. Náluk színes csuporból ehettük az aludttejet. Festett cserépedények a kemence felső párkányán, a tornyos ágy mögött a falióra láncon függő felhúzó súlyokkal, melyek úgy lógtak, mint két fekete kukoricacső. Az őszi zsúp alatt is kifestetett a sárga koszorúból egy-egy fekete és piros. Náluk mindig volt valami érdekesség. A mi kukoricánk, az a lófogó, sose termett piros, fekete csövet,

Kedves Gyerekeim!

Azt akarom tudatni veletek hogy nem megyünk el Laci sirjához, Mari Ági csütörtökön el mentek Odeszába, 8 napig lesznek ott. egyedül nem mernék el indulni Iszkázra Kövér Ferivel megyek. Szegény Egon megmérgezte magát rá szokot az italra meg morfiumra mongyák, elől a rosz szobába találtak rá meztelenül hagyot írást mindent a Babira hagyot. Iszkázon temeték el apja mellé. Bella beszélt a tanács elnökkel, majd elmondja, küldöm ezt a pénzt végy rá pár szál virágot

Nagy mama

mint az ő nyolcsorosuk. Apám nagyobb földjén, nagyvonalúbb gazdaságában nem tudott olyan kicentizetten takarékoskodni, hogy lehajoljon az elveszített kalászáért. Anyám szidta a nagyobb házat, a nagyobb konyhát rücskös kövezetével, deszkáig kopott kredencével, gyatrán sütő tűzhelyével együtt, szólni sem lehetett hozzá a meszelések idején. Matild néni patyolatosra meszelte a falat, méter magasan kékre festette alul, hamuszín agyaggal besározta a domborulatot, amelyik a hó- és esőlevet a döngölt faltól eltérítette. A pajtában halványkék, fehéres kerékrépahalom; én nagyon szerettem a kerékrépát, mikorra a gyümölcsseink kifogytak, irigykedtem Keresztes Jenő nyári kolbászára, a mienk épp csak megérte a bőjtöt. Házunk előtt láthattam szorgalmukat kis földjükön, learattak, s már szántottak is a másodvetés alá a tehenekkel. Akkor még nem tudtam, mekkora fájdalemak, nyilallások lehetnek Feri bácsi szorgalma mögött, megsebesült az első világháborúban, észrevétlen rokkant, tele srapnelszilánkkal. Meghaltak, elköltöztek, amijük maradt, eladták, de még ott fekszik magában a bazaltkő, ha most ráülnek, örökké várhatnám a barátomat, mert sohasem érkezik meg abban a fekete inasegyenruhában, se karácsonyra, se búcsúra. Hiába keresem azt a Szent Iván-i almafát, amelyik kihajlott az útra, június végén gyümölcsze zöld maradt éretten is, de a legkorábban kínálta puha-édes ízét. S a szomszédos házhelyükön, ahol valaha kamillás rét virágzott, az akácós út menti sávja és a hátulso meggyes között, most hatalmas gödör tátong, körül csupasz földhányás, a régi háznak hullámpalás fészere támaszkodik, alatta cementeszsákok, mellette új téglák oszlopai sorban.

Ahogy mentem tovább, fárasztóan nyomasztott az emlékek helyébe tolaikvó szomoruság, már az egész falut baromfitelepek képzeltem, a lakatlan portákon ólak szaporodtak, s az az egyetlen lakóház, amit a tyúkász most kezd el építeni, hatalmas alápincézett kocka, lapos tetején antennákkal. A kocsmát is olyanra változtatták, a bolthajtások alá álmennyezetet függesztettek, alumínium csőszékek, csőasztalok görbednek a flaszteron, a falakról s a kármentőből angol nyelvű plakátok és címkék virítanak, szőke cicik és napszemüveges férfiideálok, cigaretta- és italreklámok csalogatnak beljebb, oda a söntéspulthoz.

Most, ahogy visszagondolok arra a délutánra, elkezdek gyanakodni, annyira valószínűtlen ez a látvány és ami velem történt, el se akarom hinni, hogyan lehetett, ami volt, annyira idegen, hogy vele együtt én is idegenné váltam magamnak, mert ha senki sem ismer meg, akkor ki igazolja, hogy én vagyok én. Csak a kocsmárosné tekintete bátoríthatott valamelyest, hogy el ne rohanjak. Valami ismerős sugárzás fényévek távolából, ahogy álldogált a pult mögött, mellével a bádogra támaszkodott fehér köpenyben, babos kendősen, szárnyait leeresztve, akár a kotlós, és úgy tett, mint aki ül, és mondta, mondogatta, milyen jó, hogy betértem, többször is megjöhetnek, nemcsak ennyi időre, és meglátszik a házon, hogy nem törődik vele senki, az Egri Gyula biztosan megvenné, ugye tudom, hogy ő az Ács Juliska ura. Arra emlékszem, igen. Aki elrekvirálta a tojásainkat a nyilasok alatt! Csak azt ne mondjam! Arra mi nem emlé-

Kedves Gyerekeim!

Csütörtökön este érkezünk pécsre, gége klinikára, pénteken meg volt a vizsgálat délelőtt, a professzor is meg vizsgált, az egyik mandulát ki kell venni szövet tani vizsgára Vasárnap este be kell menni, hogy előkészítsenek a műtetre ha sikerül a hét végén haza menünk, ha majd történik valami irunk ha meg jön szövet tan igen igen mesze van pécs

csokol beneteket

Nagymama

szünk, te is felejtsd el! Jó, de a ház eladásán még nem gondolkoztunk, hátha itt akar lakni valamelyikünk, vagy jó lehet az még nyaralónak. Ha ennyit vacakoltok, már helyre sem lehet hozni, és ki az a bolond, aki ebben a porfészekben akarja letölteni a drága szabadságát? Nincs itt se víz, se hegység. Ide csak egy-két napra szoktak megjönni a városiak, autóval. Ha annyira ragaszkodsz, szívesen látunk mindannyian, nem kell ahhoz a házatok, csak autód legyen. Mindenkinek van, ilyen nagy embernek ne lenne? Megszólnak ám! Azt mondják, olyan rongy ember lehetsz, mint ezek, e!

Kiválasztotta a megvonalmazott üvegek közül a konyakosat, mert én biztosan nem iszom törkölyt, csurgatta a fémkupakból hegyesedő csövön, élém tolta a poharat, és visszatért ajánlatára, hogy Egri Gyula megvette a Keresztesékét, a tietek meg ott van részút szemben, de nemcsak a Kereszteséké, a Horváthéké is az övé, abba költözött először, nem is tudom, hány teherautóval hozták meg azt a rengeteg tyúkot, a csibéket, de olyan gyorsan meggyarapodott, hogy nem kell már abban a bűdösségben lakni neki, mert a falu végére telepítette át a farmját. Olyan nagyban csinálja, már az is kicsi lett, terjeszkedni akar, persze ezt nem tőle hallottam, mert az nem mond semmit, ami nem azt jelenti, hogy a házatokra ne fájna a foga. Tudja, hogy itt vagy? Hogyan tudná, hiszen nem ismerne már meg, kinek van akkora emlékezete, hogy egy gyerekemberből fölismerje a férfit. Menj csak nyugodtan hozzá, mutakozz be, aztán már meg is egyezhettek, mert olyan gavallér nincs ezen a földön, mint ez az Egri Gyula.

– Az Egri Gyuláról beszélnek? – állt mellém valaki, az italbolt végéből jöhetett, mert a hangja után eltelt némi idő, mire ideért, hosszú orra és hegyes álla, megnyúlt koponyája korcs juhászkutya fejét formáza. – Megismersz? Én vagyok a Paczek Sanyi. Paczek Sanyi, az óbudai kapus! Gyere ide, Miki! Itt van a Nyúl Miki is, megjött Amerikából, de holnap visszamegy. Hallom, eladod a házatokat az Egri Gyulának. Elkísérünk, ne legyél egyedül.

Zavartan álltam közöttük a kocsmárosné előtt, úgy tűnt, hogy mind a hárman az Egri Gyula ügynökei. Az egyikén fakóra mosott cajnadrág buggyant le a redves csau-színű cipőre, pocakján hasonló állapotú melegítő feszült. Az oroszlánpépűnek csupa cipzár a lemberdzsejke, s mint a kitüntetések oldalt és elől, egymás fölött a többszintes zsebek sárgaréz csíkjai, vállán a táskarádió rengeteg billentyűjével, mint egy kisebb-fajta harmonika. Mellém rakja szőrös sorompónak a karját, aranyperemű órája egész csuklóját befedi, nincs számlapja, egy vonalban látható a dátum, óra, perc június 16-án, tizenöt óra negyvenhétkor. Nyúl Miki öntudatosan hallgat, hiszen mindent elmond úgyis a magabiztossága, amit a vadnyugati bárókban szedett föl, de ebben a porfészekben fejeződhet ki zavartalanul. Persze csak addig van csöndben, míg fölmeérem teljes kiállásban, aztán azt mondja, neked is kedves hely lenne a Penszilvánia, itt nincsen viski, se kóla, se göröl, add el a házadat, és gyerünk utánam, tessék a névjegyem!

– Csak nem hagyod el a hazádat!? – vágott közbe a futballkapus. – Jó neked Pesten,

Kedves gyerekeim!

A mult szerdán meg jöttünk Pécsről 6 órakor indultunk 10 felé értünk haza elől ültem a bal lábomat nem tudtam kinyújtani és most az nagyon fáj érgyulladás van, meg ijedtünk, hogy trombózis lesz belőle voltam orvosnál, irt gyógyszert de az nem használ, most egy kicsit szűnik a fájás, vizes ruhát teszek rá, a műtét napról napra jobb, de a fogakat még nem tudom betenni, azért csak eszegetek Bella főz az ad kosztott, itt Devecserbe vitamin injekciót kapok, sok vért vesztettem kaptam vért, infuziot, meg sok injekciót, Isten visszavezetett a halálból az életbe,

mert láthatod a Harmadik Kerület meccseit, ott kezdtem a farkaskölyökben mint újlaki srác, a fapadosban, aztán majdnem irány a válogatott, ha nem haldoklik az édesanyám idehaza. Csak a véletlenül múlt, hogy nem mentem vissza, mert az a bolond Csom gyerek kiejtett a vonatból, mikor hat nullra megvert bennünket az Erőmű, nem mondom, ittunk, azt mondja, kapd el, rúgta a vinklibe, többre már nem emlékszem, ugye, Mariska néni? Ezért nem szabad hazajönni, mert abból csak baj lesz. Ugye, Mikikém, elkísérjük, hogy ne legyen egyedül, mert ez az Egri Gyula egy virtigli kupec, majd túljárunk az eszén. Adja ide azt a likórt, Mariska néni, nemcsak ő a világjárt, hol van az Amerikától meg Óbudától? Hol laksz, te haver? Zuglóban? De hiszen ott volt neki gyára, baromfikombinát, azt szokta mondani.

Nem vettem észre, hogyan került elém az az üveg sör, csak azt láttam, elemeli a Paczek Sanyi, beleiszik, és ott felejtí a kezében.

– Ne bolondozzatok! Komoly alkunak néztek elébe. Csak akkor szedjétek elő az üveget, ha már az adásvétel alá lesz írva két tanú előtt.

Nem úgy van az, ellenkeztem volna, meg kell a családdal beszélni, még szó sincs eladásról, hátha itt akar lakni valaki, jó lesz az még nyaralónak is. Gúnyosan néztek rám, ki jönne nyaralni ebbe a porfészekbe? Majd ha az Egri Gyula gazdasága fölvirágzik, abból haszna lesz mindenkinek, de csak akkor sikerül, ha az üres házakat megveszi, ha az egész falu az övé, akkor aztán majd jöhet, aki akar. Ti is, mondta a kocsmárosné, mert lesz halastó, strand, úszótanfolyam és persze húsbolt. Az Egri Gyula tudja, mit akar, nem akárki, az biztos.

Mivel bolondíthatta meg ezeket a szerencsétleneket? Szerettem volna vitatkozni, de óvakodtam kikezdeni a kocsmárosné erőszakos érzékenységét, és mit tudhatom, nem vics-e az egész, ha az amerikai Nyúl Miki is olyan feltűnően lelkesedik, mintha sose akarna elutazni, pedig holnapra foglalt helyet a Maléven. – Igen! Ne legyen többé porfészek a mi kis szülőfalunk, irigyelje a környék, ismerje el az ország, a világ!

S elkezdett épülni a söntés bádognapján a szép jövő az ábrándozások elemeiből, melyhez emlékeiből mindenki hozzáadta a leginkább odavalót. Egy halastórszletet a Fehérvár utáni tájból, végig horgászok állásai a nádasok mögött, s csak a botok bók-lászó végét lehet látni, amint csillognak-villognak a napsütésben. A halsütő a badacsonyi strand mellől került oda, barnára pirult keszegek, pontyból szeletelt szerencsepátlók sísteregtek az óriási tepsiben, és egy alacsony, kövér asszony habfehér köpenyben forgatja, böködi. Ki lehetne más, mint a kocsmáros Mariska a hosszú nyelű, kétágú villájával, ahogy a fizetővendégeknek adagolja, mert ő már volt Badacsonyban egy jutalomkiránduláson. Bánta is, hogy nem ment neki az úszás, senki se tudott úszni a jutalomkirándulók közül, csak nézték a partról a vitorlásokat, de szépek! Na és a sirályok! Még azok is idevándorolhatnak a Balatonról. Meg a hattyúk! Nem az a fontos, hanem a kecsge. De mi nem tudunk halat enni. Majd úszómestert fogadunk, más pedagógus itt úgyse élne meg, az majd megtanít minket a mély vízben lubickolni. Mi-

halotam azt mikor monta az orvos az aki segített neki Erzi ezt az asszonyt nem tudjuk megmenteni, de én imádkoztam gondolatba hogy Isten adjon erőt hogy befejezhese én meg csak türtem egy jaj szó nem volt a műtét szépen lezajlot bejött a professzor még megveregete a válam egy hős monta mikor már vittek be a hejemre megindult a vérzés alig tudta elkötni Feri érdekébe tették, hogy megműtöttek Ferinek sokat köszönhetünk elkelet volna altatni de a vérnyomás miat nem mertek. Mari telefonált Szederkényiéknek 3 szor volt bent Szederkényi is. Zsó-

lyen tisztára eszik a nyaralók a halászszevet, volt, nincs, még a szálkát is egyben hagyják a tányéron, eredeti halformában.

Na de a legfontosabb az úszás, ha már mély vízű strandnak kell lenni, ott fulladjunk rakásra? Mert mindenki annyiféle ember, ahány közlekedésre képes, hát nem különb a biciklista a gyalogosnál, hát még a motoros, az autós, na és aztán a pilóta, aki Nyúl Mikit elviszi Amerikába? De ha nekünk mély vízünk is lesz, ahhoz kell a tudás, attól válunk más emberekké. A strandot Hévíz fatornyai veszik körül, fehérre füstött fahidak vezetnek hozzájuk, onnan meg lépcsők a vízbe vagy a homokba, annak, aki még napozni is akar, megnyitjuk a homokbányát a Vörösdombon, abból nem is egy fürdőt lehetne körülhomokozni, a többi majd eladja az Egri Gyula közös haszonra. Na és a csempe? Azt mondják, a romhányi jobb, mint az olasz. Olyan kék lesz, mint a pápai strandon, úgy sötétül, ahogy mélyül a víz, mindenki láthatja, meddig szabad bemenni, mekkora a képessége. Ki lesz írva a díszkapura, községi fürdő. Na de akkor városi is lehet, ha már egy helységnek strandja van. Idevalósi gyümölcsöt árulnak az asszonyok az Egri Gyula-féle kertekből. Nem ám ezt a sok pogácsaalmát meg azt a sok vadcsesresznyét, kökényt meg vackort, ami a madaraknak sem való, azok is elmennek innen.

Nem gondolt senki a múltjára, a helybeli álmokat tartották fontosaknak. Kit érdekel Nyúl Miki Amerikája, ha úgyse megy oda más, csak ő, a holnap géppel itt hagyja Paczek Sanyistul ezt az egészet. Mért lenne érdekes az egykori kapus, meg hogy kiesett a vonatból, s azt hitték, itt a halál, mert aki nincs ésnél három hétig, az már nem ébred föl többet, de ő most mégis itt van a Mariskánál véletlenül, húsz éve legalább, és issza a sörömet szerencséjére.

– Biztos emlékszel az Egri Gyulára – mondta a kocsmárosné. – Ha kisgyerek voltál akkor, azért még emlékezhetsz, mert az Ács Juliska ura, olyan szép asszony volt, meg sem álltak Hannoverig, persze az Egri Gyula se várhatta be tiszta lelkiismerettel a felszabadulást, ha többször nem is, itt laktak '45-ben, aztán mentek a németekkel. Világjárt ember, mint ez a Nyúl Miki, de micsoda különbség hazajönni és itthon maradni! Bár minden megtörténhet, még ez is fölkarolhatja a falut, ha ne adja isten, az Egri Gyulának nem sikerülne, de azt én nem érem meg, már kész a kriptám. Menjete csak az Egri Gyulához! Nem kell ám rárontani, hogy a ház eladó. Csak legyetek ott, mintha csak arra járnátok, megkérdezitek: mi ez a nagy csipogás? Csak nem nagybani baromfitenyésztéssel tetszik foglalkozni? Erre behív benneteket, nem mutatja, hogy várt volna, pedig már akkor kinézte magának a házatokat, mikor megvette a Keresztésékét, mert ott van az is a faluvégen, ott nem zavarják a lakosok.

Mentünk az utcán, az út közepén hárman Nyúl Mikivel és Paczek Sanyival, ahol az agitátorok, a falujárók szoktak, hogy ne kelljen beszédbe elegyedni senkivel, onnan lehet hatásosan derékszögből lecsapni, merőlegesen rátörni az udvarok állati békeségére, vagy ha valaki csak közönyös vándor, tudhassák róla, hogy éppen csak átmegy a falun. Ilyenkor még nem jöttek meg a mezőről a népek, ezért a kispadokra se ül-

fival mi van sikerült e naki Eszter is Nagy lány. Egészségileg hogy vagytok? Juditnak kijut az édesanyját gondozni kell, de hiszem hogy vissza jön a hangja

jó egészséget kívánok mindnyájatoknak
csokol beneteket Nagymama

Kedves gyerekeim!

Május elsején jöttem meg ajkárol keden regel mentem a korai busszal labor vizsgálatra. rábeszélt a Mari, hogy menjek el mert akinek száraz a szája cukros lehet. én nem gondoltam arra,

tek ki még a rokkantnyugdíjasok, savanyúan rejtőzködtek a szöszmötölő öregekkel együtt. De ez az Egri Gyula most sem olyan, mint mások, mindent máskor csinál, mert a tyúkjaihoz alkalmazkodik, azok szabják meg a dolgát. Már pihen is, ül, és néz maga elé a kiszáradt itatóvályú szélén, mindenki láthatja, mert szögesdrótból van a kerítése, mi pedig meglátogatjuk.

– Mi járatban? – kérdezi gyanakodva. Erre Paczek azt feleli:

– Elült az állomány?

Talán engem nem ismert, de a másik kettőről tudhatta, kicsoda. Összebb húzódtott, mellé ültek, s úgy viselkedtek, mintha ott se lennének. Ebből teljesen nyilvánvaló lett, hogy az akar itt valamit, aki szemben áll vele, s nem lehet más, mint aki végre följánlja a házát. Tágra nyitott szeméből sugarakat lövellt felém, olyan élesek, ha félrefordultam, akkor is éreztem arcomon a szúrásait, úgy erősítette a hangját, ahogy zavarom lelepleződött, amint hülyén bámultam, s szinte vigyorban fuldokoltam, tipródásomból lankadni érezte figyelmemet, megcsapott egy-egy félmondat ostorával, önkénytelenül vigyázzban álltam, attól lecsillapodott, visszafogott lélegzettel ejtette rám a szavakat, s győzelemittasan fölkukorékolt. Tudja a módját, hogy a bemutatkozásom alkalmával kell megalapoznia az alárendeltséget, érezzem olyan helyzetben is kiszolgáltatottnak magamat, amikor nem kellene, mert egyikünknek sem fűződik érdeke hozzá.

Mert ugye nem az én bajom, hogy a tyúkjai idegbetegek lettek a költözködés, hogy azok is érzékenyek ám a helyváltoztatásra, hátha a vágóhidra szállítja őket olyan tömegesen, s úgy repülnek végig hegyen-völgyön a teherautóval, hogy ketreche vannak zárva, dobálóznak velük, egymásra esnek, zuhannak, egymásba gabalyodnak és összevesznek, és röpköd a toll. Közben eszükbe juthatna, ha volna eszük, de ki tudja, nem maradt-e még az őseik örökségéből valami csipegetéské a parasztudvarokból ezeknek a hibrideknek, némi kapirgálás, fürdés a porban, s egy kék kötény, amint a gazdaasszonyról ereszkedik föléjük. Főleg, amikor megérkeznek egy ilyen kis házhoz, ahol zsúpos a tető, piros muskátli kesernyéjére emlékeztetnek az ablakok, ahol nincs villany, csak pipitér, ahol bogarászhatnak a kakas vezénylete alatt. Fölébredt bennük az ösztön, de akkorát csalódtak, hogy elment az étvágyuk – mondta a tyúkok királya.

Én meg arról kezdtem beszélni, aminek csak egyetlen vonatkozása érdekelheti, a látogatásomból adódó lehetőség, különben semmi, és azt is úgy adom elő, mintha más nyelven beszélnék, zagyvaságnak tarthatja, oda se figyel, hogy mennyit játszottam ezen a portán gyerekkoromban, mert itt lakott a legjobb barátom, amit most éppen ő tyúkháznak használ.

– Eladták. Vége.

– De hát itt emberek éltek, egy hattagú család, s milyen rossz lehet a Keresztes Jenőnek hazajönni.

– Minek jönne haza, ha elment?! Bele lehet abba nyugodni, ha muszáj, még örülhet is neki, mert nem dőlt össze, és pénze is lett belőle.

hogy én cukros lennék azért jó volt elmeni, vért vettek a fehér vérsejt is jó, minden jó egy kevés cukor emelkedés, de még gyógyszer se irtak. a torkom is meg nézték szépen be gyógyult az a nagy heg csak a torkomba furodot be a varrat doktor nő kivet egy darabot olóval bevágta azt monta nem akarja megbojgatni majd pár hét múlva feljön és kiveszi. mari várt a busznál és belekarolva tudtam bemeni a rendelőbe úgy fájnak a lábaim a jobb érgyuladással de már javul de az a baj, hogy nem tudok menni el akar törni a lábam itthon csak meg vagyok egy kicsit megyek és leülök még várok ha nem erősödik kezelten kell mert lebénul. megvolt Ági esküvője

Ki hitte volna, hogy szerény szentimentalizmusom mégis hat valamelyest Egri Gyulára, hisz arról kezdett beszélni, miért kötött ki hányatott élete folyamán a baromfitegyesztésnél, melynek az az indítéka, hogy csecsemőkorában kapott egy élő húsvéti csibét, s elcsodálkozott, hogy van olyan élőlény is, ami félig-meddig egy sárga rózsza, amit a piacon szoktak venni a hétkerületben, mert a Nefelejcs utcában nem természetnek virágot. Azt képzelte, a kis csirkét is úgy termesztik a virágárosok, csak annak szárnya van, fut és csipog, és megcsipi az ujját, ha azt a pinduri pihepamacstól simogatja, de ez még csiklandozta csak, ettől még nem kerítette volna hatalmába a tenyésztés életcélja, ha nem dédelgeti halálra azt a puha kis semmiséget, mikor lila hártya borította el a szemét annyira, hogy nem nyitotta föl többet, és az anyuka eltemette a szeméttödrbe.

– Tojnak még a tyúkok, annyi csirkéd lehet, amennyit akarsz, vigasztalt édesanyám. Csak tojás legyen, akkor van csirke is. Azok a remek tojások a piaci kofák kosaraiban, mennyire csábították az ujjaimat! Annyira kifinomították a tapintásomat, még a zsebtolvajoké sem volt annál különb. Persze én nem loptam, csak megérintettem, simogattam domborulatukat, jólesett a hűvös tapintás áttetsző héjukon, az a diszkrét koccanás, mint a porcelán kávéscsészék hangja, s valami titkos erő a törékenységben, ami egyszerre a márványra és a fogyóeszközök esendőségére hasonlít a mulandóság körülmenyei között, az a roppant szilárdság, ami egyszerre meg tud repedni a napvilágra kívánczó kis élet csőrének mozdulatától. Onnan származtatom világjobbító szenvedélyemet, melynek alapját tyúkjaim képezik, annak lett következménye szekérral való tyúkáskodásom a homokbuckákon, a mátrai földutakon faluról falura, s az egyre inkább kiterjeszkedő nagybani termelés, mely nem ismer határokat, anélkül, hogy kifejejtem a tyúk és a tojás, a tojás és a tyúk örök problémájából a kakast, azt az ősi erőt, amelynek következtében most itt vagyok magával – mondta, és nagy lélegzettel fölfújta a bögyét.

Fölbátorodtam, miként érzelmei által kiszolgáltatta magát, továbbá az is segített föllátni önbizalmam roncsaiból, hogy szuflával megtelt hasa kiszorította az izzadságszagot sárga pólóinge alól, pontosabban, azt az áporodott párát, melyet a csirkealom édeskés savanyúsága s a tyúkrágya kénbűze olyan töménnyé fokozott, hogy még a mi kényesnek alig mondható társaságunkban is restelkednie kellett volna. Megcéloztam hát az öntelt egyén kitarulkozó felületét ott, ahol szentimentalizmusát a javamra fordíthattam, s érzelmes válaszaikkal meggyőzhetem, micsoda veszteség éri az embert, menthetetlen földönfutóvá válik, ha szülőházát gyerekkorával együtt elherdálja.

– Látja, itt ez a Nyúl Miki, akár a világ végéről, Penszilvániából is van mire hazajönnie, csak a Keresztes Jenő nem lel hazára Érdre. Maradt neki a szülei sírja? De hát a temetőben nem terem a Szent Iván-i puha-édes alma, ott egy Miatyánkra futja a Feri bácsi meg a Matild néni fölött. Azt hiszi, olyan az ember élete, mint egy vonat, amiről csak úgy átszállunk, egyik ülésről a másikra? Nem ilyen egyszerű, Egri úr! Ön is egy egész életet szentelt a húsvéti csibéjének, megértheti, hogy Keresztes Jenő hontalan még akkor is, ha kertes háza van Érdre, az csak a gyerekeié, az övé meg ez,

nagyon szép menyaszony volt. szép ruha és gyönyörű csokra rozsa szín feslő bimbo és a vőlegény is nagyon elegáns és szép, a püspök eskete őket, Péter szüleit is ő eskette, gyerekeket keresztelte, Marinak hittan tanára, egy ebéd semi más 50 körül voltak, Éva, Laci, Dudi, Bella Laci ott voltak, én

most kaptuk meg a földjáradékot Bandinak is elküldtük 2000 fr. Itt voltunk Ajkán Laci hatvan éves ünnepén a kiállításán kérdezték, hogy mér nem mész Ajkára. már sokat irtam elfáradtam

Sokszor csokol beneteket nagymama

amiből tyúkolat tetszett nyitni. Már ennyi is indokolja, hogy a mienkből ne legyen tyúkfarm, hiszen az én múltamból való ott még a tükör is, benne nőttem föl. Remélem, a faliórájukat nem hagyták magának.

– Ha arra gondol, ami a konyhában található, akkor azt itt hagyták. Reggel fölhú-zom, eljárogat sötétedésig, már azt is tudja ez a rengeteg jószág, hányadik ütésre, me-lyik órában indulhat meg a nyáltermelése.

Szeretett volna kikökkenteni Egri Gyula, el akart kápráztatni, hogy háromszáz tyúk-kal kezdte, abból gyarapodott a mostani ezerkétszáz tojóig, az idén negyvenezer elő-nevelt csirkét adott el, kedvvel vették a parasztok is, mert a kitollasodott csirke már nem érzékeny, nem kell sokat foglalkozni vele. Micsoda kedvezményt jelent mindenkinek!

– Úgy van – mondta Paczek Sanyi.

– Részemről semmi kétség – folytatta Nyúl Miki. – Ha nem virágzik föl a falu, te leszel az oka.

– Föl kell ajánlani a házatokat! – kiáltották egyszerre.

– Bizony, bizony – kotyogta Egri Gyula, és elkezdett cikákolni. A feje lángvörös ta-réjban keskenyedett, két szeme halántékára csúszott, annyira eltávolodott egymástól, félre kellett fordulnia, hogy engem is lásson, kendermagos toll sarjadt a bőrén, átütött sárga pólóján, a kék overallon, két karja kitárt szárnyként csapkodott, bakancsát ku-koricaszemek lepték el pikkelyesen, gumitalpából merész karmok tapadtak a gyepre, fölállt, sarkantyúját billegetve közeledett felém, hátrálni kezdtem, amint képembe ku-korékolt, s megfordult a hátulról közeledő idegenek felé, akik megbiccentették vállu-kon a cementeszsákot köszönésképpen, s befordultak a ház mögé fogadójukkal együtt.

Társaim pedig egymásnak adták a likőrösüveget, úgy ittak belőle, mintha semmi se történt volna, vagyis inkább úgy, miként már megegyeztünk, sor kerülhet az áldomásra.

– Na, ezek is kispóroltak másfél mázsa cementet a községi tulajdon fundamentu-mából – jegyezte meg Paczek Sanyi, amin a tájékozatlan Nyúl Miki kellőképpen el-csodálkozott, s megkérdezte, miféle községi tulajdonból?

– Hát az Emlékházból, amit ezek a szabolcsiak építenek. Az Egri Gyulánál kaptak szállást, ingyen.

– Én úgy látom, nem ingyen – próbált az amerikai gondolkodás a helybeli észjárás fölé kerekedni. – Csak úgy fölhúzzák a falakat a földre?

– Nem a földre, annál valamivel lejjebb.

– Akkor is összedől.

– Csak kibírja az avatásig! Mert az a lényeges, az avatás. Ha meglesz, kit érdekel, mi van utána. Csak az Egri Gyula központja legyen kész mihamarabb.

– Persze.

– Te, haver! Mikor írjuk alá azt az izét?

Fölcsúdtam, ugyancsak megdöbbsentem, hogy ezek a falubeliek, a régi játszótársak még egyszer sem szólítottak nevemen, már azt is elfeledték.

Kedves Gyerekeim!

Szomoruan teltek az ünnepek szegén M. Vali betegsége miatt, fájo hogy nem tudnak segiteni rajta mindent elkövettek de a rákot nem tudják gyógyítani Mari is ott volt egy hétig és nem tudot bemeni hozzá levolt zárva a járvány miatt a Feri és a Marika mehetett be hozzá, jól volt, hogy medig, két lánya is ot volt mikor műtöték a Lenci nem tudja mert úgy sir, nem mondják meg neki mi van, ők úgy gondolták hogy kicserélik a gyomrát. Ha tudnál eljöni mig jó idő van elbe-szélgetnénk Én is nagyon legyengültem a per magas Bella méri 190. per 120. itt jó idő van hó nem volt valami kosár lenne jó az üvegeknek írtatok Sokszor csokol beneteket Nagymama

Ferdinandy György

KAMASZOK

Egy idő óta mintha megbékéltem volna magammal. Elviselem az embereket, nem akarom senkire ráerőltetni magam. Még a fiatalokban is gyönyörködni tudok. Nem mondom még, hogy jó nekik, annyira azért még nem vagyok bolond. De elmúltak az évek, benőtt a fejem lágya, és ez végeredményben nem is olyan rossz dolog.

Annak idején zsarnok apa voltam. Néha még ma is arra ébredek, hogy valahol álom és ébrenlét határán sir a fiam. Misi, a görög, akit véresre vertem, vagy Vince, a holland, akit itt vett el tőlem a hatóság a Dél Keresztje alatt.

Mondom, mintha megbékéltem volna magammal. Ez is csak azért jut eszembe, mert az este hirtelen felsírt a harmadik, a trópusi fiam. Egyetlen könny gördült végig az arcán, de nekem erről a könnycseppről az apaság minden kínja-keserve eszembe jutott. Talán mert csak most vettem észre, hogy mutál a hangja. Hogy nem kisgyerek már ez sem, ez a harmadik, és hogy ezek szerint nekem már soha többé nem lesz kisfiam.

Szokásom szerint aznap is betámolyogtam a fűszereshez munka után. A konyhában pedig éppen csak ledobtam a dugig tömött szatyrokat. Csak fél füllel hallottam, hogy a gyerek anyja valamit magyaráz a balkonon. Azt mondta nyilván, amit minden este. Hogy fáradt. És hogy ilyenkor ne hozzunk fel barátokat. – Igen, te se! – tette hozzá. Egy idő óta mindig így beszél. Nagyon kicsi lett, és nagyon jelentéktelen, mióta egy egész fejjel magasabb nála a fiam.

De a hét végére valóban ólomfáradt az ember. Nem szoktam felelni neki, a fiam rekedt zokogása volt, ami megállított:

– Mi történt? – kérdeztem.

– Semmi – felelte. – Anya kirúgta Alant.

Alan az egyetlen barátja. Nyurga, szemüveges kiskamasz. A szülei elváltak, hol itt, hol ott él, ahol éppen befogadják. A kezét a fülére tapasztja, és falfehér, valahányszor felemelem a hangomat.

– Hol van? – kérdeztem.

– Elment.

– Szaladj utána!

– Hagyd el! – felelte. – Majd később felhívom.

Álltunk, és néztük az utcát.

– Az együttlétnek szabályai vannak – mondta a feleségem, aki egy felekezeti iskolában tanított.

Egész hétvégén ezt fogja variálni: ezt a képzeletbeli háziszabályzatot.

– Te meg csak hallgatsz – fűzte hozzá komoran.

Mondjam el neki újra, hogy jobb, ha idejárnak a barátok, mint ha a gyerek elcsavarog? És hogy egy kamaszt nem lehet dirigálni? Az egyetlen módszer, ami néha hatásos, a türelem. És a szeretet, természetesen. Ez itt nem felekezeti iskola.

Nekem könnyű, persze, én már felneveltem két fiúgyereket. De neki ez az első, az egyetlen fia. Nem tudja még, hogy milyen gyorsan elszállnak az évek. És hogy –

akárcsak a számárköhhögsnek, ennek a keserves kamaszkornak is egyszer csak vége szakad.

Másnap mégis én vesztettem el a türelmemet. Pedig aránylag békésnek ígérkezett a nap. Hazajöttünk az iskolából, fiam bezárkózott a fürdőszobába, körülményesen megborotválkozott.

Annak idején én is vettem egy lila színű műanyag borotvafelszerelést. Szappant, zsilettpengét, pamacsot. Nyilván elkapkodtam a műveletet, a víz hideg volt, a lúgos szappan kimarta a bőröm, összevissza szabdaltam magam. Az Óvilágban azokban az időkben még hadifoglyok voltak a férfiak. Nem volt, aki megmutassa, hogyan kell tartani a pengét. És hogy langyos vízzel kell felrakni a habot. Amikor fiam született, megfogadtam, hogy belőlem pedig nem lesz hősi halott. Hogy én majd megmutatom.

Hát nem, hiába minden. A gyerek bezárkózik a fürdőszobába. Hallgat. Nem tudom átadni a tapasztalataimat.

– Mész valahová? – kérdem, amikor kijön fényesre borotvált fejjel, illatosan.

Int, hogy nem. Itthon marad. A szobájában csipog féltucatnyi gép. Ül majd előttük, leszegett fejjel, nyomogatja a gombokat.

– Mit csinál? – sottogja feleségem, én pedig vonogatom a vállamat.

Szép, komoly gyerek. Halk szavú, határozott. Kétségbeejtő, hogy itt van, és még sincs igazán jelen. Ülünk az asztalnál, javítom a dolgozatokat. Csendesen beszélünk, mintha beteg volna a háznál. Az anyja imádja a fiamat.

Ha itt van, mondom, idegesít. Ha pedig elmegy, üres a lakás. Ülünk, várjuk. Javítjuk a dolgozatokat.

Régen legalább hallottuk a hangját. Amíg szerelmes volt, percenként csengett a szobában a telefon. Később ugyan magára zárta az ajtót, de még ez is jobb volt a semminél. Legalább tudtuk, hogy beszél. Egy idő óta azonban csak egy-egy tömondat erejéig tart minden telefon. Mondom, csak véletlenül vettem észre, hogy a fiamnak már fér-fihangja van.

Később elment mégis. Felugrott érte egy másik néma kamasz. – Csak ide – mondta –, a sarokra. Csak egy filmet bérelek.

Nem kell már ide-oda vinni. Ha szükség van rá, mindig kerül egy-egy autós barát. Még vissza se tette a kagylót, és már itt tülkölnek az ablak alatt.

– Elviszlek! – ajánlkozik néha a feleségem.

Kiszámítottuk, hogy napi két és fél óra hosszat furikázza a gyereket. Most pedig aranyidőnek tűnnek az évek, amikor a fiam korosztálya még nem vezetett. Nemsokára levizsgázik ő is, és akkor minden este tövig rághatom a körmömet.

A videobérelés éjfélig tartott. Akár meg is nézhették volna a filmet ennyi idő alatt. Én pedig kint vártam őket a balkonon. Kirúgtam én is a barátját, mint az anyja tegnap Alant.

– Szaladj utána! – mondta ezúttal ő. – Még nem is vacsoráztatok!

– Hagyd el! – felelte neki is a fiam.

Annak idején mi is elcsavarogtunk minden szombaton. Eleinte haverokkal: csak jóval később mertük moziba vinni a lányokat. De ezek itt mindent fordítva csinálnak. Tizenöt éves korában még volt a fiamnak egy kis szerelmese. Most pedig már csak a barátok. Ez a sok mogorva kamasz.

Hát igen. Tanulja az életet. Néha fáj, hogy nem tőlem. Mert tőlem nem kérdez soha semmit. Biztos benne, hogy úgyse tudom.

Ma valami új diszkóba mennek. Meghívta őket a zsoki. Illatosak, vidámak. Izgulnak: milyen lesz az amerikai negyed! Ülnek mögöttem, a hátsó ülésen, a kocsiban dübörög a rapp.

– Meddig maradtok? – kérdi a feleségem alázatosan.

Vasárnap egy autósóban dolgozik a fiam.

– Kettőre jöhettek értünk! – felelik.

A szállodasoron némán gőzölögnek a kocsioszlopok. Elmúlik tíz óra, mire megtalálom a diszkót. Ma sem jutunk már el moziba.

– Nem baj! – sóhajtja a feleségem. – Úgyis hullafáradt vagyok!

Lefekszünk, megsimogatom. Motyog valamit. Alszik, mint aki elájult. Még a cipője is a lábán maradt.

Lent az utcán verekednek. Tánczene szól, fékek visítanak. Eddig még csak ittak, de ilyenkor már ölik egymást. Hablatyolnak a mentők, kelepelnek a géppisztolyok. A rendőrkocsik kék villogója végigpásztázza a fejem felett a falat. Próbálok én is aludni. Megvártuk, amíg bement a diszkóba. Bent talán biztonságban van.

Éjfél után arra riadok, hogy cseng a telefon.

– Mi történt? – sikoltja a feleségem.

– Semmi. Kint várnak ránk a kapuban.

És már lent vagyunk újra a kocsiban. Újabb másfél óra ücsörgés. Egy Beethoven-zongoraversenyt hallgatok.

– Csak megvárnak?

– Hová mennének?!

A szegények. Én nem tudtam volna elviselni ezt a függőviszonyt. De hát itt – mondják – korlátlan minden lehetőség. Odaát buszok voltak, vonatok, villamosok. Nem lőttek le, ha elmentél valahová gyalog.

A diszkó előtt az utca sötét. A fal mellett állnak, még csak nem is egymás közelében, Alan és a fiam. Némán beülnek mögém, amikor rájuk villogok. Megverték őket? Kirabolták? Nem tudom, ki találta ki, hogy a fiatalság valami nagyszerű dolog.

– Milyen volt? – kérdi a feleségem.

Nem felelnek azonnal. Vonogatják a vállukat. Nem ismertek senkit, nyilván csak ácsorogtak. Annak idején majomszigetnek nevezték az ilyen ácsorgó kiskamaszokat. A barátjuk meg, a zenemixer, behajtotta rajtuk a belépti díjat. Hát igen. Fizetik ők is a tanulópénzt.

Visszaállunk a kocsisorba. Véges-végig a járda mentén sörösüveggel a kezükben szövegelnek a trópusiak. Mint egy vasúti resti, olyan az avenída ilyenkor szombaton.

Hajnalodik, mire hazaérünk. Alan itt alszik: feleségem megveti az ágát. A kezét a fülére tapasztja, falfehér. Fél, hogy kiabálni fogok.

– Felébresztesz? – kérdezi a fiam.

Ülnek újra a masináik előtt, nyomogatják a gombokat. Végignyúlok az ágyon. Egy ideig még hallom a csipogást. Itt vannak, és még sincsenek jelen. Nézik a képernyőt, némán, komoran.

Hárs Ernő

VÉSZFÉK HELYETT

Ősz van, sehol egy állomás,
füstté vált évek marják szemedet.
Véget nem érő dörgő éjszakában
a könnycsepp vagy, mely a világ
szégyenben égő arcán lepereg.

Mindenütt hullás, fel nem tartható
cserebomlása a gaznak s a rossznak,
s a láthatárra torkolattüzek
írják az új ítélet vegyjelét
a rothadástól bűzlő Babilonnak.

Nincs gondolat, csak gyilkos vágatás,
mit nem állít meg se parancs, se vészfék,
legfeljebb megunt tested dobhatod
a villámküllős kerekek elé,
hogyan tébolyukban cafatokra tépjék.

Győrfy Ákos

SUB ROSA

corpus alien

Rám hajolt, ahogy az ég.
És elfedte előlem az eget.
Kitárt egy másikat:
Langyos, szagos úrt.

méz

Lucskos hordókban az erjedés.
Szólók a fáradó fényben.
Megáll a mézben a kanál.
A mézben bogár, egyre lassul, aranyban.

Nézek át a mézen.
Az ott át mind arany. És lassúság.
Valahol égetnek. Diólevélszag.
A mozdulatlan bogár. A mézben az ujjam.
Olyan meleg.
Olyan múmiás az ujjam így.

fél öt, kertben

A leveleken gyöngysorokban a délelőtti eső.
Méhek a gerendák között.
Aranypénzek, lebegnek a ragyogásban.
A fűben fekvő.
A húsom határai.
A méhek.
Dongás, belül is dongás.
Virágporíz.
Kék, mélyülő kék alatt.
Egy vázába belenézni, talán olyan.
Vagy vízparti fák törzsén a hullámok fényjátéka.

hallgatástenger

„Mint a porcogónak, olyan színe van.”
Kisujjával mutatott a Holdra.
„Melyik a Hallgatás Tengere.”
A hallgatás tengere.
A komp farvizében a Hold.
A Hold farvize.
Összegabalyodva feküdtünk az iszapban.
Megittál fél üveg konyakot.
„Egy korty Hold, egy korty a hallgatástengerből.”
„Utána úszunk, te leszel a csuka, én a kishal, széttépsz.”
És holdasult az arca.
Fényességes földi test.

Imreh András

GYÍK ÉS TOBOZ

Nem értettem soha:
hogyan kerül toboz a kapu mellé,
ahonnan húsz méterre nincs fenyőfa.

A vihar miatt hullottak le rézsút?
De hát nem volt vihar. S a mókusok
csak mogyoróban/dióban utaznak.

Elképzeltem, hogyan gurulnak:
sután, mint egy rögbilabda vagy egy
hátrabukfencező kövér gyerek. –

Nem tudom, hogy, de ott volt.
Mégkövült dinnyemag, képzeletbeli gomba,
ahogy egy vak fenyő kikalkulálta.

És mellette, a kerítéstalapat
meszelt, repedt, forró tövében
egy gyík fás szárai.

A gyík kicsi volt, a toboz hatalmas.
Megdöbbentettek az emberi agy
archaikus sémái, primitív,

evidens képzettársítása,
ahogy a semmiből termett elém
a pikkelyes, behemót krokodil.

„TÜRKIZ ÉG”

Türkiz ég türkiz ég mennyit kerestelek
Vízrajzok mélyein fél tölgyfalomb felett
Oktogon üvegek közt kaleidoszkópba hulltan
Már majdnem odaértem de mindig elaludtam

Türkiz ég türkiz ég most megtalálalak
A nyelv térképein ismerős hangalak
Nem kék nem menny nem éter és mégis mind a három
Az országnélküli türkmén-kirgiz határon

Vojnits Imre

PLATÁNLEVÉL

akár a páros tűsarok
ekhótlan hangjai,
amint a foltossá lett lombok alján
üres kőjárdán élesen kopognak
– az eső vagy csak pára nyomukba szegődik,
kitudni, hogy kinek az idejét
jelzik monotón mutatóként –
aztán később, kihűlt ágyak között
bádogereszt zörget egy óriás
platánlevél, úgy múlik el az évszak

MÉGIS, AKKOR

– mégis, ha néha-néha
a nagy fényű levesből
a csontot kihalásztá,
s öklére mérve néhány
ütést, a rejtező, lágy
velő tányérra huppant,
s ő hirtelen-pirított
kenyérdarabjainkon
szétkenve így kiáltott:
megsózni, s enni gyorsan,

vagy mikor már a többi
aludt, én meg mezítláb
az ajtóhoz lopóztam,
s azt résre nyitva látszott,

anyával épp teázik,
behívott, kiskanálban
rumot-cukrot vegyített,
gyufát gyújtott alá, és
a kék láng hogy kilobbant,
szólt, nyisd ki szájad, akkor –

Benkő Attila

EGY WALESÍ LEVÉLRE

Hegyek és dombok... címed nélkül én is
Walesben fagyoskodom inkább, de hol?
már nem vagy ott? majd mindent elmesélsz?
Kinek írnak, ha egyszer hazajössz?
Ma este is egy meteorológus
takarta el a walesi partokat,
hiába kiabáltam. Mánia?
Mint te, a Richmond parkban álldogáltam,
mikor verebek szálltak a kezemre,
hogy együtt uzsonnázzunk. Ennyi volt
a különbség... És most a legelők,
ahol walesül beszélnek a kövek,
de láttak-e? Amíg én ott kutatlak,
mert zúg a szél, nem rossz fejem, te már
itthon jársz gondolatban, csupa régi
ismerős és magányos... hát mikor
találkozunk a Rudasnál? Előbb
a Viktória pályaudvaron?

KOMÉDIA

Kattog a térdem,
de a nők
egyre fiatalabbak.

Kérdések,
fülecskék
?

szellemes válaszok.
Elzüllesz, ha kutyákkal csókolóznak
ma este.

Kivénült kérő,
számolgotok,
hamarabb megszöktek, mint a mamájuk.
Csak aztán helyettem is
szedje össze valaki még
a leszakadt gombokat.

Horváth Ferenc

SZONATINA

Moderato

Harminc éve érettségiztem én,
ám, hogy megérjek, nincs rá sok remény;
ezt szabta rám a sors, kéretlenül,
hát élek így: érett-éretlenül.

Andante

Egyszer mégis megérek, mint a túró
s a gondosan érlelt juhsajt,
s lesz módom szépen, hosszan szaglani,
sőt bűdösödni majd.

Esetleg így lesz: túlérett gyümölcsként
fogok a földre hullani,
s olyan pompás puffanással, milyent
csak ritka-ritka őszön hallani.

Coda

Legeslegvégül sikerülni fog
érettre érnem,
s apró hiba csupán, hogy azt a percet
már meg nem érem.

AZ ÉSZAKI-SARKI ZSOKÉ

Tandori Dezsőnek

Az északi-sarki zsoké igazán fura szerzet,
a nincsen-derbire készül, a mégse-futamra:
ahogy ő, tán senki se tudja megülni a nyerget,
s tombolhat akárhogy a szél, a bravúrt bemutatja.

Az északi-sarki zsokét sose várja a derbi,
bár megvan rá az erő, s rég csúcson a forma;
nyerhetne akár, s szomorú, mert nincs tere nyerni,
s lova is nyihorássza talán: „Ó, derbi ha volna!”

Tandori Dezső

HASHÁRTYASZAKADÁSI ELÉGIA

Kálnoky Lászlónak és Quentin Tarantinónak

Hashártyaszakadással fél nap félájulatban,
vergődve padlón,
hogy fél körmömmel a rongyszőnyeget kapartam,
éber-alattom
állapotaimat megváltó kiakadások,
összekavarva, ki volnék és kik a mások,
kiket – halál! jövel! –:
küldök kurva anyjukba el:

volt ez ezerkilencszáznyolcvanhétben, a mű-
tét, két év telt, mire
oda jutottam el, hogy járni egyszerű-
en nem bírtam, kive-
rt a veriték, ha a buszperonra kapaszkod-
ni próbáltam, reám csukták gyakran az ajtót,
csúsztam a flaszteron,
így határoztam el:
kell, ami kell –
magam megoperáltatom.

Ha már magam magam nem bírom operálni,
 de még van ez, hogy élek,
 és nem tudom *tenét* jobblétre kicsinálni,
 az isten bassza meg
 minden elképzelésetek,
 ti égi rendek és földi szolgaszemélyzet
 hivatott, érdek tagjai,
 hogy a járóbeteg
 normál állapotot nem lehet tartani.

A jó kurva anyátok kibaszott valagát,
 hörögtem, vagy „Dömi...!”,
 a Medveszekreter felé így, nyögve, át-
 -s-átkiabáltam,
 nem tudtam elröhögni magam, hogy – fasz! – felálltam,
 gyöngyfüggönyként lebezték a nyálam szálai
 a falat, telefonka
 asztalunkat, és Musiltól a *Tonka*
 című beszélyt,
 melyet leránték,
 s égi ajándék
 lett volna, ha az ördög
 torkomig le-s-le tömköd
 valami massa mocskot,
 úgy önti gecijét, hogy belefulladás, seggemen lelket ontok.

Szerettem volna meg-
 halni? csak beteg
 valék?
 Fülledt a lég
 nem volt, szellőzteték,
 össze se szartam
 magam, csak a kályhacsempét kapartam,
 a hornyokat, üregeket,
 és nyomkodtam rohadt szemöregeimet,
 folyna ki a belátás, a kilátás,
 hogy e zilált Más
 csak én vagyok,

rohadt volna el, aki baszott,
 aki engem akart vagy nem akart,
 akik;
 nem szakadt úgy a part,
 hogy fulladásig, kívülről tudott volna takarni;
 ájulásig, nyolc-tíz felvonásnyi, a parti,
 el-estig,

míg az injekciók hatása pocshuszár
 vágtatással faltól falig,
 mint akik maguk céltalanul edzik,
 húzott, nyúzott, csinált, nem csinált, és alig
 tértem magamhoz, arra
 vágytam, hogy a fogásra
 húznának, spékélő
 és gégeroncsoló
 eszközökkel, és agyonlocsoló
 csövekkel agyamat fújnák az alkonyat
 felhős koszvörösébe,
 soha többé elő
 ne jöjjön az, hogy ember
 e föle-taknya Földön élni
 kénytelen, és hogy elbeszélni
 kell bármit, értelemmel – – –
 de működött a szív és a tüdő,
 és nem kívánom
 velük-megszottyánásom,
 de az egészség
 állapotára vágyva vágyom.
 Hogy ezt írtam, luxus
 csak, fluxus,
 hagyjuk,
 gyere vert velő.

Gyere, te légi zsákba varrt test kapaszkodása,
 láb karmolása tífzalon,
 vagy ölyv elől galambok jegenyekapkodása,
 menekülés és borzalom,
 ahogy a tollak apró vitorlái utána
 a kertudvar porába
 – áldáscsapat –
 nem létező eget dicsérve hullanak.

A pusztulás ege létezik csak. Elégyszer
 gondoltam el, ahogy markomba langyos étel,
 forró falat
 hullt fogaim közül,
 hogy fogyjanak, apadjanak
 testem erői, satnya létezői,
 ha csak egy ember is örül
 ennek, ha én magam:
 máris értelme van,
 szevasz! szorítanám mákos nudliba bárki
 baráti jobb kezét, moshassa, soha ne
 akarjon látni, más mi

kapcsolatba idézni, felejteni akarjon,
 ahogy én azt, a padlón,
 azt a fetrengetést nem, nem felejthetem, nem,
 úgy, úgy felejtsen,
 ahogy a léti tartás anyagait nyomom
 mutatója s hüvelykje közé, a borzalom
 hasi lotyátágát szakíthatatlanul, mocsokként adom ázva át,

és mert a pusztulás valóság, nem csak álom,
 azt se kívánom,
 hogy hasonítsa átlag elképzelhetéssé,
 csak azt tudja: kevésbé
 vágyom már jó szavát
 az áldásnak, melyért jobbik énünk e földre
 fogantatott, a poklok minden gyötrelme törje,
 ha vágyom bárkire, ha így elgyengülök,
 zuhanjon szélütött
 oszlop reám, szakítsam a hídkorlát-rudat
 menekülve, magasfeszültség-húrokat
 érjek, mint pletykaújság
 hírében a fiú,
 ki lángoló
 testtel zuhant sinek
 közé, a robogó
 vonat szélén kihú-
 nyt a lobogás, a vállát
 leszakította a
 kerék forgataga,
 de élt, az ég nagyobb dicséretére: tudják
 meg annak rendjei,
 hogy én ily irgalommal
 sose lennék irántuk,
 ragyogjanak! kigyújtánám ruhájuk,
 apruljanak, középen és *szanatt*
 vagdalnám sínen őket, nem csodára levőket
 látnék bennük, de létem
 okait, és szerényen – „Döglöjtek az égből!” –
 azt mondanám, de minden ízem
 ezt mondaná: pusztuljanak!

Vesszen a lélek s belé az anyag.

----- áááááááááá -----

--- S kértem mindenemnek
mindennyi részeit:
 ha itt, ameddig itt:
 ne; józanodjanak.

Emberisten, zabálj, könyörgök – tépd ezt! falat! –,
legyek fogad.
Bál, Kannibál, Magad.

1997. március 23.
Sorsomat nem kívánom
És nem kívánok élni
Csak nincs mire cserélni

PS =
Holtaimra utó, Rád még elő:
egyenlőségjeled, Istenem, két minusz.
Nekem szimplán elég: duplán kihúzz.
Kérlek, biztosra menj
most már legközelebb,
ne legyelek,
faladra, tízfaladra kenj,
így keljen fel a Nap,
ragyogjunk közös koszvadás alatt,
és ami ehető, ragadozók
emésszék, hírhozók
Semminkből, bierce-i, blake-i
vadak és madarak. Magam, magad.
Ha így lesz, bármi volt, megéri:
Isten, ha mersz, ölyvnek legyél egérnyi.

A KÉT UTOLSÓ

*R. P. tacskójára,
Rudi kutyára, in mem.*

Nem lesz idő, nem lesz idő –
nagyon remélem,
és senki rákövetkező,
hogy még megéljem.

Ki jön, ki megy, nem tudhatom,
minek is tudnom,
a távval együtt úszhatom,
nincs hogy megúsznom.

Elszáll a héraikleitoszi
víz-szinuszgörbe,
elszálltok, Rudy Bloom, Csuti,
micsoda körbe.

Képregény-kék ég-buborék,
hull nevetekkel
mélyek magasába – elég,
hogy bukni sem kell.

Réz Pál

BÚCSÚ EGY TEGNAPI ASSZONYTÓL

Hajól tudom, egyetlen magyar napilap sem írta meg, baráti telefonok és levelek adták, adják tovább a gyász hírt, késve: április 29-én Sydneyben meghalt Csillag Vera. Közeli ismeretem, tolnak fel bennem, egymásra torlódnak a képek:

Szent István park 5. szám alatti lakásában (a ház falán ma már emléktábla hirdeti, hogy itt élt és dolgozott férje, Bálint György, a nagyszerű újságíró, kiváló kritikus), a Dunára néző szobában íróasztala fölé hajol, beszélgetünk, órák hosszat figyelem, amint elképesztő aprólékossággal rajzolja egy könyvborító vagy fedél tervét, néha föláll, hogy megnézzé a PROPYLÄEN KUNSTGESCHICHTE-ben, a MALONYAY-ban, valamilyen más művelődéstörténeti munkában, milyen is egy görög sisak, századfordulós csillár, Szeged környéki fokos, Viktória korabeli női kalap, afrikai lándzsa, egy szebeni kulacs díszítése, breton főkötő, aztán visszaül dolgozni, vagy ahogy ő mondja, piszmog tovább;

hosszan bámuljuk, hármasban, a Jeu de Paume impresszionistáit (akkor még ott voltak), azután holtfáradtan lerogyunk egy padra a Tuileriák kertjében, Vera kislányt mímelve nyafogja: – Az európai kultúrához, hélas, láb kell!

harmincadik születésnapomon azon kesergek, hogy milyen öreg lettem, végem, ő vigasztalásképpen a táviratot idézi, amit Bálint Györgytől kapott harmincadik születésnapjára: „*Korhatárt feleltem. Balzac*” – célzott a távirat arra, hogy A HARMINCÉVES ASSZONY írója ezt az életkort még az asszonyi lét csúcsának tartotta, ahonnan már csak lefele vezet út, de...;

bekopog szerkesztői szobámba a Szépirodalmi Kiadóban, mutatja egy Krúdy-, Stendhal-, Swift-, Móricz-kötethez rajzolt vázlatait, nyolcat, tízet, nagyszerű mind, nem tudunk választani, ő minddel elégedetlen, megint csak kislányosan-önironikusan selypít: – Pritty (vagyis legjobb barátnője, Kálmán Klára) sokkal jobban rajzol, mint én;

kivándorlása előtt átjön hozzánk a Báthory utcába, könyveket hoz, amiket nem visz magával Ausztráliába, és nem ajándékozik a múzeumnak (köztük a legkedvesebbet, a THE LITTLE KING című képregényt, amit saját kezűleg vágott ki egy angol lapból és

ragasztott be egy albumba), aztán fölneéz a mennyezetre, és idézni kezd, látszólag ötletszerűen: „*Tudom, hogy a mellékes életben, a nem valódi életben küszködve sokszor elmaradtam az eszményeimtől. De az én valódi világomban sohasem tettem semmi rosszat, sohasem tagadtam meg a hitemet, sohasem voltam hűtlen önmagamhoz. Engem fenyegettek és zsaroltak és bántalmaztak. De végigjátszottam a játékot. Jó ügyért harcoltam... Hiszek Michelangelóban, Velázquezben és Rembrandtban, hiszek a rajz hatalmában, a színek rejtelmeiben, a mindent megváltó, örökkévaló szépségben és a feltárult művészetben, amely megáldotta a két kezemet.*” Majd hozzátéveszi: – ...amely az én két kezemet nem áldotta meg. – Szomorúság, az önbizalom hiánya, kétség bújik meg a szavaiban, talán egy kis kihívás, kacérság is. De azért befejezi a fohászt: – *Ámen...* Tudod, mi ez? – Nem tudom. – AZ ORVOS DILEMMÁJÁ-ban mondja a festő. – Giccs – ítélkezem ifjonti szigorral. – Vera fölhúzza a szemöldökét: – A halála előtt mondja. Giccs, de gyönyörű, ahogy Szerb Tóni írta a CYRANÓ-ról;

a Gerbeaud teraszán nagy nehezen ráveszem – hiszen alig beszél, magáról szinte soha –, mondja el, milyen is volt, amikor 1942 tavaszán letartóztatták, a hírhedt Hadik laktanyába vitték, faggatták, fenyegették – hogy verték volna, azt nem említi; Bálint Györgyöt is itt vallatják kémkedés gyanújával, majd Cserépfalvi Imrével és Kovács Imrével együtt átszállítják a Margit körüti fogházba, fél évet ül vizsgálati fogságban, aztán szabadon bocsátják, hogy egy hónap múlva büntetőszázadban Ukrajnába hurcolják és 1943. január 21-én megölik. És kérdezem egykori barátaikról, József Attiláról, Radnóti Miklósról, Szerb Antalról, Dési Huber Istvánékról, Karig Sáriról (aki akkor éppen a Gulágban raboskodik), Schöpflinékről, Komor Andrásról, Frankl Sándorról, a legendás könyvkötőről, arról, hogy Ortutay tényleg olyan kedves-rendes ember volt-e fiatal korában;

amikor harmadszor is megözevgyülve utoljára hazalátogat Ausztráliából, valamikor a nyolcvanas években, Zádor Anna rózsadombi lakásában azt latolgatjuk, jöjjön-e haza végleg, s én azt mondom, ha hazatelepülne, feleségül venném. – Éppen húsz évvel vagyok öregebb nálad, mondja. – Mit számít az!

*

De emlékcserépek, mozaikdarabkák helyett hadd soroljam inkább a tényeket. Csillag Vera 1909-ben született Budapesten. Jaschik Álmosnál tanult rajzolni, s bár vonzódott később is a szecesszióhoz, azokban az években is, amikor az már és még nem volt divatban, könyvborító- és címlaptervei, illusztrációi inkább a tárgyi pontosságból kisugárzó korhangulat, ha úgy tetszik, *korköltészet* felidőzésére törekedtek. Kivételesen alapos művelődéstörténeti ismeretei voltak, kivételes volt a stílusérzéke, ízlése is: érezte, értette annak a műnek szellemét, amelyhez borítót rajzolt, néhány vonnallal, színnel életre hívott, újjáteremtett egy helyzetet, környezetet, látványba lényegítette át egy regényhős egyéniségét. Jól ismerte a kortárs magyar irodalmat, az írók becsülték, javasolták kiadójuknak, hogy őt kérjék fel új könyvük címlapjának megrajzolására; ízelítőképpen írok ide néhány nevet, azokét, akiknek verseskönyvéhez, regényéhez, esszéihez címlapot tervezett a háború előtt és után: Bálint György, Radnóti Miklós, Szerb Antal, Nagy Lajos, Márai Sándor, Tamási Áron, Déry Tibor, Tersánszky Józsi Jenő, Kolozsvári Grandpierre Emil, Németh László, Hatvany Lajos, Illyés Gyula, Vas István, Kellér Andor, Illés Endre, Juhász Ferenc, Oravecz Paula (talán az ő KÓCOS-ához készített címlapja volt a legszebb munkája). De a tipográfiához is öreg nyomdászokat megszégyenítő alaposággal értett. Első címlapjait kis könyvkiadókna rajzolta a harmincas évek elején, majd a Cserépfalvinak, a Révainak, a Franklinnak is

dolgozott, tervezője és tipográfusa volt egy új, kitűnő, de rövid életű könyvkiadónak, a Pharosnak, ő készítette például Radnóti műfordításkötetének, az ORPHEUS NYOMÁBAN-nak és a KARUNGA című néger népmeseegyűteménynek a címlapját is.

1933-ban összeházasodott Bálint Györggyel. Esküvőjükre barátaitól, Radnóti Miklósektől verses táviratot kaptak: „Szárnyaló lelkek násza mily hajnalhasadás! Derűs napfény kövesse, ne érje soha gyász.” A feladó és a címzett további sorsának ismeretében elszorult torokkal olvasom a hajdani jókívánságokat.

A többi már irodalomtörténet, történelem. Bálint György nem jön haza Ukrajnából. Vera életveszélyes kalandok, keserves bujdosás után felszabadul, újra dolgozni kezd, szebbnél szebb borítókat rajzol a Szikrának, Révainak, Szépirodalminak, Európának, Helikonnak, Magvetőnek. Feleségül megy Káldor Györgyhöz, a Rádió főszerkesztőjéhez; a „második Gyuri”-t 1950-ben mint angol kémét és jobboldali szociáldemokratát bebörtönzik, megkínózzák, öt év múlva szabadul; 1956 végén letartóztatják – terhesen – Káldor lányát, aki orvostanhallgatóként vett részt a forradalomban, s csak azért engedik szabadon, nehogy *odabent* szülje meg gyermekét; Káldor mindkét vejét, Gáli Józsefet és Csongovai Per Olafot halálra ítélik, Gáli büntetését életfogytiglanira változtatják, Csongovait in contumaciam éri az ítélet Párizsban; 1958 elején Káldor György belehal a börtönben szerzett betegségébe és lányai sorsán érzett izgalmaiba, aggodalmaiba. Temetésén barátunk, Kovács György, az orvos beszél: – Ez az ember nem szívrohamban halt meg, nem is más betegségben: ezt az embert megölték.

Csillag Vera megint magára marad. Évek múlva, anyja halála után úgy dönt, hogy elfogadja diákkori hódolójának, Bálint György iskolatársának, Radvány Ferenc Sydneyben élő ügyvédnek segítő kezét: feleségül megy hozzá, kivándorol Ausztráliába. Művészi munkát ott hiába keres, de régi barátokkal találkozik, és újakkal ismerkedik meg, köztük az aggastyán Orbán Dezsővel, a Nyolcak egykori tagjával, akinek gyakran jár a műtermébe, és aki annyira becsüli, hogy halála előtt megkéri, fejezze be félbemaradt képeit. És szó szerint követve Voltaire tanítását, Vera a kertjét műveli. (Gyönyörű kert volt, mondják, akik látták, *pótretek*.) Radvány Ferenc meghal, Vera most már harmadjára – és végleg – egyedül marad, néha hazalátogat.

Egyik pesti útja alkalmából felolvastam neki Vas István versét, az ÓDA A TEGNAPI ASSZONYOKHOZ-t:

„De szépek vagytok, tegnapi asszonyok!
Hamvadó szemetekben még néha felragyog
A régi büszkeség, amivel az első szeretőt
Vállaltatok papák-mamák, a világ vádjá előtt,
Nem süttöttétek le a szemeteket, ahogy illett akkoriban,
És nem bujtattátok a szempillák fátylába démonian,
Ti először itt mifelénk, ti válogatott kedvesek,
A kikben az örök nőiség új hitté lelkesedett,
A mi hitüinkké, mely szemetekbe süttött, csalatlatlan, fiatalon,
És a ti nézésekből is a Remény, a Forradalom
Hívott bennünket, az ébredő, felszított Vággyal egy –
Ó, micsoda förtelmeket látott később a szemetek,
Micsoda rettegéseket, micsoda mocskot, hány halált,
Hány börtönön át őrizte nekünk megváltó mosolyát,
Mögötte hány holt férfi enyész, hány otthon füstölög...”

– Pistától tudom, mondtam, hogy a *tegnapi asszony* alakját persze több asszonyból gyúrta össze, *tatár koponyákból, buksi fejekből, különös keletiekből*, de a legfőbb modellje te voltál, főként amikor az *új gyalázatról* írt, vagyis arról, hogy két férjed két rendszer börtöneit járta meg:

*„...Mindegyitekhez milyen szeretők tartoztak, micsoda férjek,
Kik innen-onnan, amíg lehetett, hozzátok visszatértek!
Társaim, hova tűntetek, ti tegnapi férfiak?
Milyen sírok temettek el, milyen börtönfalak?
Milyen vesztőhely várt titeket, miféle új gyalázatú tűz?...”*

Vera nem szólt. Tovább erőlködtem: – Azt hiszem, Vastól hallottam azt is, hogy Thomas Mann, amikor 1936-ban Pesten járt, egy Petőfi Sándor utcai fényképész kirakataiban meglátta az arcképedet, és azt mondta a kíséretében levő újságíróknak: – Ez a káprázatos turbános nő éppolyan, mint az én JÓZSEF-em bibliai fiatalasszonyai! Vagy mint egy egyiptomi fáraólány. Nem tudja, kicsoda? – A feleségem – felelte Bálint György. – Így történt? – kérdeztem. – Rég volt, tán igaz se volt – mosolygott sejtelmesen. És hogy elterelje magáról a figyelmet: – Az biztos, hogy Hatvanyék estélyén oda-jött hozzám. Amikor meghajolt, hogy bemutatkozzon, olyan merev volt, mint egy porosz katonatiszt.

Bámultam a hetvenöt éves Csillag Verát, gyönyörű volt most is. Megértettem mind a férfiakat, akik rajongtak a csöndes mosolyú asszonyért, szerették, imádták, óvni akarták, a „csúnya fiúk”-at, akik tették neki a szépet, írásaikkal, tetteikkel, hitükkel, bátorságukkal is hódoltak. Ihletőerő volt Vera, de nem úgy, mint az egykori francia szalonok Madame Récamier-i, Mademoiselle de Lespinasse-ai: a hallgatásával, a figyelmével, a tekintetével.

*

„Az utolsó időkben bajos volt közlekedni vele – írja Sydneyből közös öreg barátunk. – Nehéz volt követni, amit mond, mert a múlt összefolyt benne a jelennek.”

De annak, akiben összeolvad az, ami volt és az, ami van, kin-e múlt és jelen egymásba játszása? Talán éppen így jobb. Mert az ember a paradicsomra vágyik, amíg él, és – ahogy Proust mondta – csak az elveszett paradicsom igazi paradicsom.

FIGYELŐ

„VALAKI NÉZ EGY ABLAKBÓL”

Takács Zsuzsa újabb verseiről

Takács Zsuzsa: Viszonyok könnye
Jelenkor; Pécs, 1992. 127 oldal, 99 Ft

Takács Zsuzsa: Tárgyak könnye
Jelenkor; Pécs, 1994. 87 oldal, 190 Ft

Takács Zsuzsa: Utószó
Jelenkor; Pécs, 1996. 162 oldal, 440 Ft

Takács Zsuzsa költészetében a végtelent kapcsolatok tagolják, a teret az érzelmek töltik ki. Az idő is így nyer értelmet: „Szeretnélek látni, szeretnélek látni, akárhol / vagy, mert félek, nincs idő, keress meg! [...] Mit akar itt az elmúlás?” (KÖZBEN SÉTA A LIGETBEN, 1983.) Állandó téma és gesztus ezért az emlékezet, a visszafelé tekintés; a múlt néha a többi időnél is érvényesebb. Egy korai verscím 1970-ből: AZT MONDOD HOLNAP: TEGNAP ESETT. ESIK – egy álomvers 1992-ből: „Valósággal emlékeztem rád” – vagy az 1989-ben megjelent vers:

HIÁBA VAGY ITT

*Hiába vagy itt, mintha egy köd-lény
ülne a helyedben. – Itt volt –
mesélem neked. Felrázol. – Itt vagyok!
– Itt volt és beszélgettünk!
Ütöd az asztalt és rám kiáltasz
– Most beszélgettünk!
– Most? – próbálok figyelni,
de nem értem, mit akarsz mondani ezzel.
– Itt volt és beszélgettünk, és azt mondta
szeret. – Most mondom neked!
Olyan kétségbeesett vagy, annyira
bizonygatsz valamit, hogy
nem merem megkérdezni tőled hangosan,
mért kell fizetnünk mindenért,
és szinte már bánom is, hogy
engedtem, hogy ilyen sokáig maradj,
mert talán azt hiszed, van még remény.*

Nem lehet a jelenben megkapaszkodni, és mégis meg kell öröközni. Takács Zsuzsa költészetének két nagy pillére a születésnek-anyaságnak és az anya szenvedésének-halálának emléket állító versek csoportja. ELŐSZÓ és UTÓSZÓ a szeretett lények életéhez. Mindkettő az intimitás és a hallgatás területe, mégis egyetemes (az örök jelen és az örök nincs) és versben kimondható, kimondandó, hiszen éppen a hallgatásban sűrűsödik meg sok lelki folyamat. És szükségünk is van rá, hogy ilyen verseket olvassunk.

A két támahoz persze gyökeresen másfajta versek tartoznak. Az ELŐSZÓ-val induló, 1976-os JÚLIUS ciklus dinamikus, csupa ige, és nagy teret fog be, mint a teremtszítoszok.

*„És megpattant az ég.
A víz hátára vett,
a Kínok Alagútján úsztatott,
s úsztak velem a sáros csillagok.”*
(AZ EMLÉKEZÉS ELŐTTÉRŐL)

Pedig (vagy: hiszen) ott van az elmúlás tudata az anyában: „Meghalok én már. Készítik ágyadat” (JÚLIUS, HALÁLOM, SZÜLETÉSED) és az újszülöttben is: „Irgalmaz nekem, ha élni akarsz. / Dermedten nézlek, szűkölő kis állat, / utoljára látlak mindig” (ELŐSZÓ).

Az UTÓSZÓ-ra és a korábbi TÁRGYAK KÖNNYÉ-re (mindkettő kötet- és cikluscím is) éppen az apró részletek, az alulmondás, a szordinós hang jellemző, a kevés jelből is értő tapintat és empátia („Nem mondom el, nehogy megszidjanak, / hogy úgy viselkedtél, mint aki / egészséges, mint bárki más” – A DESZKALAP), a szeretet egyszerre elfogódott, mégis tiszta látása:

*„Búcsút vesz mindenkítől, mindenhol
elidőzik. Félek, hogy unják.
Túlágosan lassan nézi az arcokat.
A semmitmondó szavaknak
eredeti értelmet tulajdonít.”*

(KÚT)

Az UTÓSZÓ kötet azonos című részében-ciklusában a HALÁLSZOBA című vers kapcsolja

össze a két témát: a felnőtt gyerek a születése napján hívja halott anyját, egyszerre felnőtt- és gyerektudattal. „*Nem fáj a fejed, csontjaid nem hasogatnak, / negyvenegy napja halott vagy, lehet, / a gyomrod sem vérzik már tovább*”, mondja a felnőtt, és a gyerek: „*Lezárult arcod mint egy szem, lehet, / már nem szeretsz. [...] Játssz el, hogy meghalsz, hadd legyek / veled! // Legyen a színhely a halálszoba!*” – majd megint a felnőtt-hang idézi a környezetet, a test útjáról tudhatókat, és fejezi be a verset az üresség metaforáival. A szokatlan „*halálszoba*” valószínűleg akkor is a megszokott hálósobát juttatná eszünkbe, ha nem a gyerek hívná az anyját játszani. A halált felfogni józan ésszel (felnőtt) nem lehet. A „gyerek” a teremtés ígéjével szól kétszer is: „*hadd legyek veled... legyen a színhely*”. Hát lehet? Ötször hangzik el a megtörtént tény lehetősége, és mindig mást jelent a létige. *Lehet: „akkor sem hiszem”, „nem tudható”, „és mégsem lehet”, „talán el kell fogadni”, „talán igen, talán nem”*.

A szeretet elvesztése fáj a legjobban, hiszen amíg az az illúzió, hogy megszólítunk valakit, aki nincs, egész lényünkkel felé fordulunk, és egy részünk a halála tudatosításával megszűnik. Azt hiszem, a „*lehet, hogy nem szeretsz*” mondat nem értelmezhető (matematikailag), de még mindig könnyebb elfogadni, kimondani, mint azt, hogy „*(lehet, hogy) nincs*”. Ezért is fordul a költő Camus KÖZÖNY-ének első mondatához („*Ma meghalt anyám, vagy talán tegnap*”), amikor a BEFEJES ciklusban a halál tényét közli.¹ De a versek legnagyobb részében nem mond le a második személyről.

Takács Zsuzsa költészetének a megszólítás alaphelyzete. Ez a költészet belülről vetül a világra, a tárgyakat gyakran szimbolikusan megismerés, a költő velük is viszonyban van, megszólítja őket is, vagy saját érzelmeit kölcsönzi nekik. A bútor, a szoba vagy a ház gyakran metonimikusan jelenti tulajdonosát, lakóját. De ez már az emberi kapcsolatok háttere,² amelyek hol kívülről, hol belülről, hol prizmaszerűen egyszerre több szögből látszanak,³ különösen a korábbi versekben.⁴ A beszélő vagy a megszólított személyének nyelvtani változtatása a későbbi versekben is előfordul („*Nem ezt akartam mondani. Egy halálos beteg / közelében él*” – VILLAMOSON), de az utóbbi három kötet verseiben a nézőpont változása

helyett a személyek azonossága válik bizonytalanná,⁵ sokszor enigmatikus névmások helyettesítik őket („*valaki*”, „*akit szeretsz*”), illetve a versek témájaként jelenik meg az idegen-ség (NÉGER NŐ) és az azonosság (EGY ISMERETLEN BALLONKABÁTOS FÉRFI JÖN), a közelség és a távolság („*De te / maradj meg távolinak, szinte idegennek, / hadd játsszon lázadó képzeletem / veled!*” – VÁRAKOZÁS, „*A túl-középből-szólás biztosan megzavar*” – VÍZPART), sőt az önmegfigyelés veszélye, ára is:

„*Honnan van ennyi elbizakodottság bennem, hogy azt hiszem, kívülről szemlélhetem az életem és nem fizetek rá. Azt hiszem, fizetni akarok.*”
(MINDIG IS TUDTAM)

Nem a viszonyok egyszerűsödnek, Takács Zsuzsa költői nyelve változott, változik folyamatosan, ami a kilencvenes évektől, a terzinaformával összekapcsolódva lett nyilvánvaló,⁶ de már az 1986-os ELTÉKOZOLT ESÉLYEM verseitől tetten érhető. Egyrészt ekkor jelenik meg az ironikus hangvételi versek típusa (LEVÉL A VÁLTOZÁSRÓL), másrészt a korábbi erősen metaforikus-szimbolikus nyelv ettől fogva az élőbeszédhez közelít, miközben ritmusban, alakzatokban, nyelvi reflexióban sűrűsödik.⁷ Talán klasszicizálódik a hang, tárgyasul, legalábbis részben, bizonyos típusú versekben. („*Nem rejtélyes, hiányos inkább, / amit mond, amit a kezéből kiad*” – mintha AZ ÉJSZAKAI UTAS [1996] első sorai is ezt igazolnák, de ez már a legújabb versek jelképesebb köre, amelyekhez még visszatérek.)

Inkább azt mondhatnám, hogy a kilencvenes évek kötetiben a szóképek helyett az álmok képei válnak egyre gyakoribbakká, a képzelet irányítható munkája átadja helyét a tudatalatti vagy öntudatlan folyamatok tudatos megfigyelésének. Az ELTÉKOZOLT ESÉLYEM-ben olyan versek jelennek meg, melyekben az álom a halál felfogását, a halott-hoz szólás irrealitását enyhítené, az ébren érthetetlen tényt dolgozná föl, ha tudná, illetve a vers ennek a paradox voltát rögzíti. A megszólítás ehhez a világhoz vonja a halottat, de a kommunikációt nincs mód e világi logikával továbbgondolni. Az élő csak „*azért akar na beszélni*” a halottal, „*hogy tőle hallja*”: nem igaz a boldogtalanságáról szóló álma (HAJ-SZA); egy idegenben az apjára vél ismerni, de

„nem akartam látni / nyakán a váratlan kigyúló,
vörös foltokat, / új ingét, amit már nem ismerhet-
tem” (TE, AKI ANNYIRA) – vagy a paradoxon
túloldalára kerül, mint valami rafinált Möbi-
usz-szalagon:

„Lassan már otthonosabb lesz nekem itt
köztetek, mint amikor még éltem.”

(ZÁRT AJTÓ, LECSUKOTT
SZEM, 1989)

(Hasonló a halott szemszögéből írt vers: „Fe-
lőlem meg is halhatsz. Te lennél / az első halottam.
Utánam az első te lennél” – NYÁR, 1986.)

Az idézett versek többsége álomvers, leg-
alábbis az álom logikáját, néha igen szürreális
belső evidenciáit követik. Persze van álom,
amely éppen megvilágítja az érthetlent. Az
1992-es VISZONYOK KÖNNYE verseiben a köl-
tő feltűnően sokszor használja a megértés lo-
gikai-nyelvtani fordulatait – „tehát, ez lehet,
igen, ezek szerint” –, és gyakran az álom vagy
álomszerű helyzetek értelmezik a valóságot,
„...a vakító, tiszta, szabadító hóból / mért igyekszem
a szűk és romló / épület felé, mely ezek szerint: az
életem?” (CSAK VEREJTÉKBEN, FULDOKOLVA.)
De a megfejtés nem mindig ilyen egyszerű –
„Egy ismeretlen ballonkabátos férfi jön / velem
szemben a kihalt éjszakai utcán / és mosolyog. Ő
az tehát, akit szeretek” (EGY ISMERETLEN BAL-
LONKABÁTOS FÉRFI JÖN) –, néha az irracio-
nális felé mozdul el, olykor tudatosan meg-
teremti az örület világát. A legpregnansab-
ban ezt a HATALMAS, ÉDES SZÓLŐSZEM-mel
kezdődő NÉGY VERS-ben látjuk. A második
versbeli borzalmas álomban viaszos, halott
csecsemő születik,

„– Úgy kell tennünk, mintha élne! – mondta
a bába, és fölkiáltott egymás után kétszer:
– Milyen édesen kalimpál!”

A „közöny”, a „homályos büntudat és félelem” még
az álomé, és logikus utána a kérdés is: „Ugye
nem vagyok szerelmünk gyilkosa? / Ugye az egy
idegen férfi gyermeke volt?” – de mire véljük a
bizonygatást?

„A legvalószínűbb, hogy egy viaszbabáról
van szó. Valami kegyetlen tréfa lehetett,
hiszen körülöttünk minden: élet.”

Szerencsére a záró két sor visszatér az első
vers jelen idejéhez („ha most... sikoltozva for-
dul a villamos”), amelyről ha nem mondja is
ki a költő, érzékelteti, hogy szintén álom.
Álom az álomban – de igen hatásosan idézi
az örületet.⁸

Még bonyolultabb az álom és a valóság vi-
szonya az ÁTVÁLTOZÁSOK-ban. Több olvasata
is lehet a versnek: létezik-e az ágyban talált
figyelő bogár, ha igen, a villanyfényre benyitó
szeretőtől függetlenül vagy épp hogy azonos
vele,⁹ a felébredés vetíti-e rájuk az azonossá-
got, vagy itt is újabb álomba kerültünk? Ami
a magyarázatot adná, a logikus mondszer-
kezet enigmatikus: „Benyit / akit szeretsz.” ...
„Igen, tudod, hogy baj van. Aki nemrég még / pár-
nádton fekiúdt, az figyel feketén, mereven.” Kér-
dés, honnan: a tudatból vagy az ajtóból? De
nem mindegy? „Aki nemrég még párnádton fe-
kiúdt”: nemcsak nyelvtanilag: szerepük szerint
is vonatkozhat bármelyikükre.

Hogy mi nyilvánvaló és mi logikus?
Ugyanebből az ÖT VERS-ből a harmadik a
NOS, HÁT HAZAJÖTTEM, ahol minden eviden-
cia tótágast áll. A köznyelvben a vak is látja,
ami nyilvánvaló. Takács Zsuzsa kiegyenesíti a
paradoxont, igazat mond: „A vak is tudhatja,
láthatja a süket” – valamilyen módon csak elér
hozzájuk a valóság. „Hallhatja szívem”, ha ér-
teni nem tudja is. Mit is? „Ha hittem volna /
érzelmeidben, bizakodásra nincs ok.” Újabb két-
értelműségek – a hit és a bizakodás ellentétbe
állított szinonimapár, amelletts kijelentéshez
kapcsolódik a feltétel – két olvasattal: ha hit-
tem volna: „nem hittem”, vagy: „ha hittem is, már
nem hiszek”. Nyilvánvaló? Akkor lenne, ha a
vak is látná, holott a süket is küszködik a
megértéssel.

Csak a lázadás biztos. A vers szürreális
képpel zárul. Az éjszaka, a kés, a csillag
ugyanúgy József Attila világát idézi, mint a
verscím. A következő vers pedig a szintén lá-
zadó Szabó Lőrincet: „Írd meg a verset és me-
nekülj! / Mint gyújtóbombát, hajtsd el / keményen,
messzire!” Kafka, Shakespeare, József Attila,
Szabó Lőrinc és talán Villon: öt fogódzó.

Az érzelmek világa legalább olyan bonyo-
lult, mint az álmoké: „Mért hoztál virágot, hi-
szen még élek?” „Egy forradás az ágyam mellett
álló fikuszon. / Ilyen sebeket őrzök én is?” – Hogy
ne irreálisan, hanem a valóságból következ-
zen az élet értelme, ahhoz a szenvedés látvá-

nyára, a szeretet tehetetlenségére van szükség. Az 1994-es TÁRGYAK KÖNNYÉ-t már nem uralják az álmok, vagy nem *tanulságosan* („Megszületett a döntés, mondd. / De hogy ez mit jelent, és annyira miért / fehéredtél el, azt elhallgatod előlem” – DÖNTÉS). A TÁRGYAK KÖNNYE ciklusban tárgyak értelmezik a fájdalomban tehetetlenül részt vevő szemtanú életét: az érintetlenül megmaradt őszibarack, a fényűket vesztett evőeszközök vagy a margarin:

MARGARIN

*Villával összekarcoltad a margarint.
Visszahőköltem tőle, amikor a doboz
fedelét levettem. Fájdalmadban, mondtad.
Eszerint így kell élnem.*

A lélek működésének furcsa kettőssége, hogy a kín, a fájdalom látványára figyelő tekintet az élet kínos helyzetait is élesen látja, és a humorérzék ilyenkor (a szintén tilos területen) a legvadabb formában tör föl:

*„Nem válok nyugtalanná, ha a házsámom
és éveim számának összege
nem osztható hárommal.
Nem menekülök a szekrénybe
a tévébemondó átható tekintete elől.
Hogy örültek között élek, nyilvánvaló.
De nem emlékszem, mikor szállítottak be”
(EGY ÚJSÁGHÍRRE)*

– illetve ugyanaz a tombolás tépi szét (fegyelmeztet mozdulatok helyett) a nagybetűeknek szánt rétest, amely a szerelem emlékéiről is lerántja a védőréteget, és egy utcai lejmoló alakjában látja kényszeresen volt kedvesét: „Minden alkalommal elállt a szívverésem: / ugyanaz az alkat, fejforma, körszakáll, / és – ne is haragudj! – ugyanaz a kisse / kéregető testtartás, kiéhezettek?” (A HASONMÁS.)

E verseknek a kötetek felépítésében ellentéző szerepük van. A VISZONYOK KÖNNYÉ-ben így ékelődik az álmok, álomszerű viszonyok HATVAN VERS-e és a halállal, lélekkel foglalkozó EMLÉKEZÉS-GYAKORLAT gyakran transzcendens versei közé az ÉDES CHURCHILL, KÖSZÖNÖM A TÁVIRATOT ciklus, és ugyanilyen közbülső helye van A HASONMÁS gyilkos humorú darabjainak két évvel később

a TÁRGYAK KÖNNYÉ-ben. Az UTÓSZÓ kötetben – a KÉSLELTETÉS-beli két új darabon kívül – a VÁLOGATOTT VERSEK legelejére kerülnek e szilaj versek, és később már nem törik meg az álom-szerelem-szeretet-résztét és transzcendenciakeresés ívét.¹⁰

Ahogy a kötet végén a testtől a lélek felé fordul a figyelem, tovább változik a hang, másfajta személyesség érvényesül. Az ANIMA című versben egyszerre, egymás után hallhatjuk a legszemélyesebb hangot: „Hová jutottam, hogy ennyire / fontos ez a város, bukásom színhelye. / Az utcára hordott lomokhoz térdelek / és berendezem velük új világom” – a halhatatlan lélekként személytelenné távolított ént: „Egy nő homályos útjain járok, / aki arcának verejtékével keresi kenyerét, [...] aki levelet ír és azt hiszi, verseit, / címzettje a világ” – és mintha ez sem volna elég: a lélek valóban személy fölötti lesz, amikor egy másik költő, a példakép verséből vett (egyetemes) kinnal, Pilinszky APOKRIF-jának központi képével „áll bosszút” az őt író Takács Zsuzsán:

*„Álmában bosszút állok a testen,
megcsúfolom félbemaradt találkozásait,
erdői helyébe egy haláltábor megcsonkított
fáit ültetem.”*

Egy másik versben viszont a kollektív imát személyesre formálja a költő: „Álmomban hajtsd hozzám füledet, / és ne torolj meg minden bűnös gondolatot, / de csinálj a napnak bennem sátrat.” (ENGEDD, HOGY HOMLOKOM MÉG FÖLDERÜLJÖN.)

Még egy verstípusról kell szólnom. Az UTÓSZÓ új verseiben megjelenik egy harmadik személyben beszélő jelképes versfajta, illetve három vers: A KÍSÉRTŐ, AZ ÉJSZAKAI UTAS és A TILTAKOZÓ, amelyek talán nem véletlenül juttatják eszembe T. S. Eliot kései verseinek jelképeit (aki többek között Keresztelő Szent János-idézeteivel is kapcsolódik a XVI. századi költő magyar fordítójához, Takács Zsuzsához). A KÍSÉRTŐ mondatfüzése, áthajlásai, utcai lámpája, ablakból kihajoló hőse mintha Eliot korai korszakát is idéznék:

*„Ferdén hull a hó, oldalazva,
egy autó a hó fedele alatt behorpadvá
fekszik az egykori úton, a fenyők
befalazva, az utcalámpa nyugtalanul köröz,*

*nyomokat keres a hóban.
Valaki néz az ablakból, éjjel fél egy,
sorsa dzsungeléből most kifelé tekint.”*
(A KÍSÉRTŐ)

Persze a különbségeket is hosszan lehetne sorolni, például az angol nyelvben megvalósíthatatlan időmértékes lüktetést¹¹ vagy Eliot verseinek másfajta személytelenségét. Mégis e jelképek egyszerre allegorikusak és szimbolikusak (mint a NÉGY KVARTETT bizonyos részei); A KÍSÉRTŐ az Istennel való találkozás, AZ ÉJSZAKAI UTAS az élet, A TILTAKOZÓ a halál allegóriájaként is olvasható. Holott mindhárom vers konkrét, más versekből is ismert (mondhatnám: szokásos) részletekben bővelkedik, másrészt egyáltalán nem könnyű a megfejtésük. „*Nem rejtélyes, hiányos inkább*” – mondja AZ ÉJSZAKAI UTAS első sora, de a konkrét helyzettel induló vers folyamatosan allegorikussá tágu, az utas, a távozó, a süllyedő hajó mégiscsak jelkép. „*Hasonlat volt minden*” – kezdődik A TILTAKOZÓ, pedig csak ezután lesz a versben minden: hasonlat, metafora, metonímia.

Nézzük ezt a rendkívül enigmatikus verset. Ne felejtjük el, hogy az anya halálának TÁRGYALÁS-át zárja le.

A TILTAKOZÓ

*Most hogy elhúzták a függönyt,
látszik az üres színpad, már tudja
hasonlat volt minden,
minden kapu nyitva, fölmehet a rozoga
lépcsőn az utolsó emeletre.*

A szintér (különösen a kontextus ismeretében) allegorikusnak tűnik. Ehhez képest konkrétum következik:

*„A kövér
házmesternő előjön, kezében virágos
felmosóruha, köszön a fölfelé igyekvőnek,
és az válaszol neki. Ezek tehát a végszavak.”*

– Az enigmatikus utalás ellenére még marad a konkrét helyzet illúziója:

*„A ház törékeny, akár egy koponya,
járkál benne nyughatatlan és sóhajtozik.
A kőporban csikorog a talpa.”*

Itt megváltozik a nézőpont: egy újabb harmadik személyű, egyébként meg nem nevezett szereplő, talán csak a járókelő szemével, alulról látjuk a „*tiltakozó alakot*”.

*„Az utcán
járva aki felnéz, látja a fal üregeiben
megálló, tiltakozó alakot. Látja,
elválni a támfalaktól lassan, haladni
fölfelé szitáló csigavonalban.”*

Búcsút mondtunk a realitásnak, biztos most már, hogy szimbolikusan kell érteni a történet: a házról leváló alak, mint egy levél, egy pihe, („*mint viharokra emelt nyárderű*”, idézem Pilinszkyt), fölfele száll.

*„A gerendákból lógnak a vasak, kerületi
a fölszedett burkolólapokat, a zsákhegyeket,
a lécek buktatóit, és eltűnik a homályos
magasban.”*

Vele ellentétesen „*tompa csattanás*” is hallatszik, de nem derül ki a végső személytelenségben, hogy ki vagy mi zuhan le: sejteni lehet, hogy a lélek válik el a testtől, mégsem emberi test, hanem a korábbi hasonlított, a ház omlik össze – és a hasonló, az éppen itt szervessé is váló koponya: megnyugszik? megsemmisül?

*„Ha a tompa csattanás el-
csattan, ha forog majd a betonkeverő,
csapkodnak a festékes hengerek,
nem gyötrik többé kérdések a koponyát,
kocsonyás belsejében elül a kétkedés zaja.”*

A TILTAKOZÓ képeivel, fogalmaival szervesen kapcsolódik Takács Zsuzsa házat és lakóját metonimikusan összefogó verseinek sorához. Az új versek közül a FÉLREVONTAK és az EGY LAKÁS FELSZÁMOLÁSA még külön tükröt tart e versnek, olyannyira, hogy idézésük már túlmagyarázásszámba menne. (A test és a lélek elszakadása és az igeneves verscím idézi Nemes Nagy Ágnes versét, A TÁVOZÓ-t is.)

Takács Zsuzsa költészetének többszörös megújulását láthattuk az utóbbi évek kötetében, és mást nem is kívánhatnánk, csak ilyen verseket – de kisebb áron.

Jegyzetek

1. A VERSET MEGFOSZTJÁK RUHÁJÁTÓL című írásában Takács Zsuzsa maga mondja el az UTÓSZÓ kötet „BEFEJEZÉS” című ciklusát kitevő magányos vers” keletkezését. (*Liget*, 1996. szeptember.)

2. „Az átrendezés, költőzködés, belső tatarozás mint a viszonyok restaurálásának-leltározásának metaforája olyan nemzedéki költők alkotásához kapcsolja ezt a verset [az ÁTRENDEZÉS-t], mint Várady Szabolcstól a SZÉKEK A DUNA FÖLÖTT vagy Rakovszky Szusától az IDŐTÖREDEKEK című és egy sor más vers”, veszi észre Ferencz Győző (POKOL ÉS IMA. TAKÁCS ZSUZA: VISZONYOK KÖNNYE. *Kortárs*, 1992. 7.), aki persze nem említi saját VIGYÁZAT, OMLÁSVESZÉLY! című versét.

3. „És ez osztályrészünk magasztos szomorúsága, hogy világunkban minden Te-nek Az-zá kell lennie. Bármily jelenvaló volt is a Te a közvetlen viszonyban – amint e viszony megtette a magáét, vagy pedig áthatották az eszközök, a közvetítések, tárggyá lesz a tárgyak között, a legelőbbre való bár, de mégis egyé közlülük, a neki rendelt mértékkel és határral.” Martin Buber: ÉN ÉS TE. Európa, 1994. Fordította Bíró Dániel. 22. o.

4. Lásd a TÜKÖRFOLYÓSÓ c. kötet Csűrös Miklós által említett síkváltásait. (TÜKÖRFOLYÓSÓ. TAKÁCS ZSUZA VERSESKÖTETÉRŐL. *Jelenkor*, 1984. március.)

5. Vörös István említi az én-te-ő viszony szerelmiháromszög-helyzetét (TE, Ő, ÉN. *ÉS*, 1996. május 31.). Tamás Ferenc az *ego* szövegbeli helyzetét vizsgálja részletesen, bár épp a szöveg talányos volta miatt valószínűleg további olvasatok lehetségesek. (...EDZÉS A VÉGSŐ EGYEDÜLLÉTRE... TAKÁCS ZSUZA: UTÓSZÓ. *Jelenkor*, 1997. február.)

6. „A [Dantét idéző] *terzina* azonban több allúziós játéknál. Takács Zsuzsa megtalálta azt a formát, amely összefüzi az önálló szerkezetekként is felfogható verseket, ám elég laza ahhoz, hogy a költő szabadon mozogjon benne, hogy szabadon hajlítsa céljaihoz” – írja Ferencz Győző (i. h.). Csak látszólag mond ez ellent Bárdos László megállapításának: „...szabálytalan *terzinái* egyébként [...] a költő erősebb tömörítőigényéről is vallanak. Közvetlen érzés, illetve elvonatkoztató, távolatba helyező számvetés között még rövidebb az út, még kevesebb a költőanyag, mint korábbi verseiben”. (A TALÁLKOZÁS LÉNYEGISÉGE. TAKÁCS ZSUZA VERSEIRŐL. *Vigilia*, 1993. 5.)

7. Talán a Margócsy István által leírt mondatköltészeti fordulat jelentkezik itt is. („NÉVSZON IGE” – VÁZLAT AZ ÚJABB MAGYAR KÖLTÉSZET KÉT NAGY POÉTIKAI TENDENCIÁJÁRÓL. In: „NAGYON KOMOLY JÁTÉKOK.” Tanulmányok, kritikák. Pesti Szalon, 1996.)

8. Ferencz Győző továbbmegy az értelmezésben: „tényszerű álomleírás, amely magában hordozza értelmezését [...] a költő kétségbeesetten keres álombeli valóságos magyarázatokat [...] De nincs megkönnyebbülés, nincs ébredés ebből az álomból, a viszonyok halott gyümölcse fekszik ott” (i. h.).

9. Tamás Ferenc máshogy olvassa a verset: „A Kaf-

kára játszó ÁTVÁLTOZÁSOK-ban eltávolító, tárgyiasító formában: második személyben nevezetlik meg az én; a volt szerető dermedt, fekete bogár a párnán, s a te (>akit szeretsz...<) jön be váratlanul az éjszakai szobába, hogy seğıtsen, de ego elhárítja az ajánlközt.”

10. Takács Zsuzsa verseinek „találközsait”, emberi, irodalmi és transzcendens kapcsolódásait Bárdos László elemzi pontos, értő tanulmányában; az UTÓSZÓ kötet kompozícióját, belső összefüggéseit Tamás Ferenc szép elemzése tárja föl.

11. Báthori Csaba említi „a sorokba rejtett, tompított antikós ritmizálás” jelenségét (RÍTUS ÉS SZABADSÁG. *Holmi*, 1993. augusztus). Az általam idézett vers szapphói és alkaioiszi sorokat tartalmaz.

Mesterházi Mónika

EBVÉS Z A KÁRPÁTOK ALATT

Kárpáti Péter: *Díszelőadás*

Liget, 1996. 170 oldal, 380 Ft

Vágjunk a közepébe. Kárpáti Péter DÍSZELŐADÁS című, a múlt században játszódó... kisregénye? és máris a közepében vagyunk, a műfajnál: színdarabja? Mi ez? Egymás mellé tett dokumentumok laza füzére, regénynek álcázva, imitativ, archaizáló betétszövegekkel? Szövegkollázs? Tézisregény? Nagymonológ, amely a „színmű” meghatározására tart igényt? Színházi vagy mégis inkább cirkuszi attrakció? Van legalább egy körülhatárolható, megragadható elbeszélő *alanya*? Van egyetlen sorssal, életrajzzal megvert *szerelője*, akinek tárgyról tárgyra szökellő szubjektivitásán szűrődik át a világ? Avagy ez a könyv csak látszólag könyv, valójában egy leendő színházi előadás *alaprajza*, vázlatkönyve, a kellékek, a helyszín anyaghű leírásával, a színészeknek szóló szövegbe rejtett instrukciókkal? Ha színdarab, van-e cselekménye, vannak-e benne igazi fordulatok? Van-e benne szerelem? Van-e benne erkölcsi tanulság? Van-e benne halál? Vagy csupán költői *utalások* találhatók benne ún. „cselekményre” és fordulatokra? Mint Peter Weiss MARAT/SADE-ja, egy híres (avagy obskúrus) történelmi esemény megjelenítésével foglalkozik, és a cselekménye voltaképpen *e megjelenítés különöségei* körül fo-

rog egy különös társulat és annak idomári kvalitásokat mutató vezetője segítségével? („*Csönd a ketteczekben!*”) Deskripció cselekménynek, leírás akciónak álcázva? Mi ez?

Óvatosan bánjunk a szóval, mert a műfaj már szinte minden továbbit meghatároz, a mű jelentőségét is hovatovább, azaz *helyét* abban a képzeletbeli térben, amit irodalmi életnek vagy, kissé leszűkítve, magyar irodalomnak nevezünk. Sőt századvégi magyar irodalomnak. Ezredvégi, tehetné hozzá valaki némi pedantériával. A „vég” szó itt annyiban indokolt, hogy Kárpáti könyve is szüntelenül végállapotokkal bibelődik, és ezeknek a végállapotoknak ad megelőlegezett, poétikus föloldozást. „*Bár látszólag már kegyetlen célt jelölt a lábainak – innét visszanezve és ismerve a jövőt*” – írja a veszett farkasról, kinek vérrrel kísért végzetes útját a bosnyák falvaktól kezdve egészen a kísérleti laboratóriumig követi. Az író a folyékonynak, képlékenynek láttatott idő egy elképzelt végpontjáról összegez: látszólag előre felé, teleologikusan, azonban minden gesztusával relativizálva ezt az elképzelt időirányt, a színházi jelen idő, az írói múlt idő (a földidézés technikái), valamint a filozófiai értelemben vett *időtlenység* nyelvi (műfaji) sémáit változtatva hozzáértően.

Ne is lebegtessük tovább e kérdést, maradjunk annyiban, hogy épp a műnem meghatározatlansága, a műfaj *lebegtetése* Kárpáti művének egyik varázsa és titka; hogy a finom lebegés *leírás* és *kimondás* között metaforái legfontosabb lelőhelye, valóságos metaforabánya; mivelhogy a könyv szerkezete mindkét irányban, a színház és az irodalom irányában is egyaránt mindvégig nyitott marad. A regény főhőse, a tudós-narrátor ugyanis olyan helyzetek létrehozásában érdekelt, melyek Pasteur nyomán végzett hazai kutatásai fontosságát a publikum és a kormányzat számára is *megjeleníthetik* – ami a sajtó számára szenzáció, neki létfontosságú propaganda-eszköz.

Ami a nagyszerkezetet illeti, a könyv három elég kiegyensúlyozott részből áll: 1. Propagatio, 2. Preparatio, 3. Gyógyítás. Három fejezetből? Vagy felvonásból? Az első két rész végén ugyanis az író egyszerűen közli olvasóival, hogy most jön a szünet, és fölszólítja őket, hogy frissítőket vegyenek magukhoz.

Hol vagyunk, nézőtérén vagy az íróasztalunknál? És egyáltalán, mi ez a három rész, valamilyen filozófiai hármasság? Tézis-antitézis-szintézis? Vagy az iskolai dolgozatok megkövetelte „bevezetés, tárgyalás, befejezés”? Mi indokolja az oldalszámra nézve is (51, 50, 57) nagyjából egyenlő hosszúságú hármasságot? Az írói ökonómia? A hős szemünk előtt kifejlő tébolya kíván ilyen feszes, ellenőrizhető struktúrát? Netán a regény (igen, regény) tárgya, a tudomány követeli meg a tudományosnak álcázott formát?

Kárpáti könyve látszólag monológ, valójában többszereplős regény, legalább annyira a veszett farkas regénye, mint az általa megmártaké. Az író egyik trükkje – a műfaj lebegtetésén túl –, hogy az üldözött veszett farkas útja egy igazi regényhős útja: a könyvben a farkasnak is sorsa van. És amint a kóborló veszett farkas az üldözőkkel és áldozatokkal egyenrangú szereplővé válik, ugyanúgy a szikár, mondhatni patikamérlegen adagolt nagyszerkezet mögött forrongó, *irányát folyton változtató*, a pillanat kiszolgáltatására kész szövegmassza keletkezik. Ennek tágabb és mélyebb oka, hogy Kárpáti könyvének nyelvi kifejezőereje egyszerre születik a *nézői* és az *olvasói* figyelem szüntelen, pillanatról pillanatra történő rabul ejtésének kísérletéből. Ami az egyik helyen pusztá *jelzés*, az a másik helyen *jelentéssé* válik és viszont – a próza a színházból épül, és a színház a prózából bukkan elő, a könyvet olvasva a *kimondott* és a *leírt* szó szüntelen összeszikráztatásában gyönyörködhetünk.

A tudomány túlzásai, az állatokon végzett embertelen kísérletek, a tudományos leírás precizításra törekvő, agyontechicizált, mégis gyermekien archaikusnak tűnő nyelve paradox módon költőivé válik, amint behatol a mindennapok empirikus, esetleges, sebezhető világába. A tudós mániákus szókonstrukcióiban a „modernség” tör célja felé, dadogva-botladozva. A racionális fanatizmus rombolóereje szétzilálja az élet megszokott viszonyait, és réműletes, vizionárius költészettel itatja át. A világ fenyegetettsége egy apró eseményben (a vírus és a harc a vírus ellen), mint hologramban jelenik meg. Hogy e „vírus” mi minden vírusa lehet, azt olvasóim fantáziájára bízom.

Hadd utaljak itt most ehelyett a „fölfeszítés” szó jelentéstartományaira. Ez a szövegben váratlanul fölbukkanó kifejezés („*az állat, ha fölfeszíti, lehül*”) – tudományos értelme talán az állat rögzítése kísérletezés céljából – az ismert kultúrtörténeti okok miatt jelent azonnal sokkal többet önmagánál. Nincs szükség Jézus Krisztus alakjára ahhoz, hogy ezt olvasván hátunkon fölláljon a szőr. Miközben a narrátor leírja módszerét, a számára evidens, számunkra kegyetlen és előszörre érthetetlen okokból alkalmazott és bizzarr következményekkel járó módszer pusztá leírása szürreális, lautrémont-i költésszé válik. A FEGYENCGYARMATON című Kafka-elbeszélés bonyolult és végül csődöt mondó gépezete az egyik irodalmi ősminta, mely szerzőben, olvasóban földereng. Ezt erősíti a 69–84. oldalon alkalmazott írói paralelizmus (vagy szinkronicitás), ahol az *Orvosi Hetilap*ot alapító Markusovszky Lajos kálváriája a szövegben folyamatosan együtt és egymás mellé rendezve jelenik meg a fölfeszített állat fiziológiai folyamatainak gyöngéden perverz leírásával. A könyv egyik alaptechnikája ez a paralelizmus – ahogyan a történelmi-irodalmi-tudományos tényeket, eseményeket, személyeket, szakkifejezéseket játékos univerzalizmussal, jó arányérzékkel szüntelenül egymásra vonatkoztatja, figyelmünket megfelelő módon irányítva, kordában és ébren tartva a szavak tűzijátékával.

A könyvet elolvasva érthető a kritikusok összhangja: a kritikai kórus mint jelentős irodalmi tettet üdvözli Kárpáti könyvét, mely kórushoz én is szíviesen csatlakoznék, ha nem szólalna meg bennem azonnal a kisördög, és nem jelezném írásomban itt-ott, melyek azok a problematikus pontok, amelyekkel Kárpátinak e meggyőző, szép munkája után is számolnia kell. De érthető a kritikusok öröme, a szinte epikureus élvezet, mellyel a könyvet fogadták és taglalták mostanáig: Kárpáti könyvével a kissé belterjes magyar irodalomban megszólalt egy olyan új hang, amelynek önreflektáltsága nem egyszerűen elviselhető, hanem indokolt; hozzáférhetővé vált egy olyan szöveg, melynek megfogható tárgya, követhető iránya van, mely szórakoztatón és élvezetesen mesél el egy különös (és paradigmátikus) epizódot a (nagyon) magyar történelemből, mely több, mint lektűr, és

nem éppen posztmodern. Jó könyv, mondhatnám, és abba is hagyhatnám itt, ha nem izgatna és érdekelné annak bemutatása (*propagatiója*, hogy a könyv visszatérő és az egészre nézvést földuzzasztottan metaforikus értelmű műszavával éljek), miként bővíti ki a szemünk láttára, miként tapasztalja, tágitja ki a leleményes író egy bárki számára rendelkezésre álló metafora jelentéstartományát; hogyan válik maga a regény mint műfaj metaforikussá az író kezében (nagy szó); hogyan születik egy új metafora (és egyben meggyőző művészi alkotás) arra, amiben élünk. Arra, ami van. Miáltal születése pillanatában módosítja azt, ahogyan látunk. Ami egyébként a DÍSZELŐADÁS című könyv jelentőségét is adja. A regény egy agyondolgozott, kissé kifáradt műfaj új lehetőségeit mutatja föl, friss hangon, prófétai öntetszelgés nélkül, valamilyen praktikus eredetiséggel: nem akar több lenni annál, ami, és – részben épp ezért – mégis több lesz (annál, ami).

Már a cím (DÍSZELŐADÁS) is kétélű: nem azt mondja meg, *amiről* a mű szól, nem irányít el a tartalmat illetően, hanem sajátos műfaji meghatározást ad, ráadásul egy műfaj erősen leszűkített, ceremóniális (külsőleges, intézményesített) *alesetét* jelöli meg – az ünnepi körülmények között megtartott előadást –, majd ellát bennünket két további alcímmel is, melyek (egy „díszelőadáshoz” képest) meglepően egyszerűk, mert ha már, akkor inkább egy tudományos dolgozat, mintsem szépirodalmi mű címdalára illenének: *A bosnyákok gyógyítása, avagy a kísérleti kórtani búvárkodás haladása hazánkban*. A két alcím közé ékelt „*avagy*” szakavatott színházi szerzőre utal, a változatos, explikatív, mellérendelő címkultúra gyakorlatának ingyencére. A XIX. századi nyelvezet a könyv múlt századi nyelvi, politikai és tudománytörténeti terében („*bosnyákok*”, „*kórtani búvárkodás*”) ugyan eligazít már, de általánosságával nem segíti az olvasót abban, hogy megértse, mire megy ki a játék, mi *fog történni* valójában – ez a szellemesen dezorientáló jelleg a könyv egyik alapvonása: a szöveg szüntelenül dezorientál (és persze, némi haszid furfanggal, így orientál). Ami a „*haladása hazánkban*” befejező formulát illeti: voltaképp ennek ábrázolása lenne a könyv titkos dramaturgiai motorja, dinamikai előjegyzése (haza és haladás): mindazon válto-

zatos témák, melyeket a feltáró újságírás a rendszerváltás korában felszínre billantott, és amelyet hozzátéve a „nagy magyar lemaradás” szóval fémjelezhetünk. Az alcím nyilvánvaló ironiája ízelítőt ad egy XX. századi értelmiségi – az író – kissé kedélyes nihilizmusából. A „*czél*”- vagy értelemnélküliség a könyv egyik rejtett világnézeti alapmetaforája: „*Ki ezen czéltalan mozdulattal önmagát is fölnyelte történetünkől.*” Hasonlóan a „*propagatio*” szóhoz – utóbbi a tudományos demonstráció, illetve az írói eszköztár, illetve, és ez a legfontosabb, a *színház* önmetaforájává válik –, mely a könyvben föllépő minden fogalommal vagy eseménnyel kapcsolatba került, mondhatni halálos (és költői) csókot lehel a homlokára. Az „...*e sötét vérkígyóval propagált Szajna partján...*” mondatban például épp „illusztrált”-at jelent a szó, de az egész könyvre nézvést mai melléklöngője, a „propaganda” is hozzájárul a szövegben itt-ott aknaként robbanó hatékonyságához.

És a következő oldalon még egy alcím, egy felsorolás – talán a szerző bizonytalanságát oldandó –: „*Egy törekeny asszony, egy nyugtalan ember, egy agg gyermek és további hét kísérleti kórtani lény segítségével előadja a kísérleti kórbúvár*” – a dramaturg szem itt tizenkét játszó színészt fedez föl: egy nőt, három férfit, hét tetszőleges nemű és korú személyt, valamint az egy „*kísérleti kórbúvárt*”, a főszereplőt; a verszerű tagolás, a költői meghatározások ügyesen eltakarják a funkcióra és formára nézve nem elhanyagolható jelentőségű mozzanatot.

Ám úgy látszik, Kárpáti könyve még mindig nem akar elkezdődni, szerzője, mielőtt könyve kezét végleg eleresztené, invokációkba, kabalákba és védőszentjeibe kapaszkodik. Utoljára nem kisebb íróit hív segítségül, mint Vörösmarty Mihályt, egy mottó erejéig – garanciálisan a könyv utolsó lapján is fölbukkan az idézet. Végigolvasván a könyvet, legalább annyi indokot találtam a mottóra, mint ahányat nem. De tudom, hogy Vörösmarty személyében is képviselte azt az irritázatos és tragikus kettősséget, amit Kárpáti könyvének hőse: a tisztánlátás és önpusztítás kettősségét. Minthogy a mottóban áll, tudomásul veszem, hogy Kárpáti azt akarja, tudomásul vegyem – hát tudomásul is veszem. A visszaismétlés lett csupán gyanús. De ugyanilyen kabalisztikus jelértéke van számomra az először a 16.

oldalon, később még többször fölbukkanó „*Gogóly Vasziljevics Miklós*” névnek – a szerzőnek szüksége van a névre, hogy földidézzon bizonyos műveket, melyeket rokonnak érez a sajátjával, szüksége van rá, hogy olvasói, nézői és kritikusai ezt mint paramétert figyelembe vegyék – és ez, láss csodát, meg is történik. Jeles kritikusok nagy örömmel utálnak az orosz szerzőre, jeles nézőknek eszükbe jut Darvas Iván kultikus előadása, jeles olvasók pedig a könyvespolcaikhoz bandukolnak. Kíváncsi lennék, mi történne, ha Kárpáti nem idézné fel A KÖPÖNYEG, AZ ORR ÉS AZ ŐRÜLT NAPLÓJA szerzőjének alakját ily *direkt* formában – hogy könyve asszociációs tartományát az növelné- vagy csökkentené-e? Mi történne, ha e kulturális utalást mellőzni tudná, és más, rejtettebb és közvetettebb hatásokra törekedne? Nyelvi ereje mindenesetre megvan hozzá. Azon töprengek, miért olyan bizonytalan – vagy inkább, *hogy mért akar annyira biztosra menni*. Aztán eszembe jut, hogy valószínűleg igaza van, és zűrzavaros, harsány körünkben, közlendője tudatában, biztosra kell mennie. S mint gyakorlott színpadi szerzőnek, Kárpátinak zsigereiben van az „elszálló szó” nézői fülbe rögzítésének professzionális technikája. Tévedtem, és Kárpátinak mégis igaza van. És mégis örülnék, ha nem volna.

A szöveg bátran, sőt szemtelenül polimorf karaktere már az első néhány bekezdésben szembetűnik – máskülönben az egész könyv olyan, mint egy véget nem érő, alakját folyton változtató *expoziáció* a könyv váratlan – vilámgyors – befejezéséhez. Az első két bekezdés bizvást egy múlt századi újságcikk vagy tudományos dolgozat általános bevezetője lehetne, majd a harmadik bekezdésben egy birtokviszonyban váratlanul felbukkan az egyes szám első személy („*egy barátom*”), tehát *valaki* beszél, és egy olyan tréfás, bonmot-szerű idézet („*megismerhetsz egy országot az édessüteményeiről és a szépasszonyairól*”), amelynek a későbbiekben még – hasonlóan a Vörösmarty-mottóhoz – szerepe lesz. Épül a szimmetria, a fölvetések megválaszolatnak, a puská – időről időre – elsül. Majd a negyedik bekezdésben a szöveg megszólítja a nézőt? olvasót? („*Tán még emlékeznek Kegyetek*”), mely megszólítás a hetedik bekezdésben „*Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!*”-má lényegül át: valaki megszólíttatik, miáltal A DOHÁNYZÁS

ÁRTALMASSÁGÁRÓL (Csehov) vagy a JELENTÉS AZ AKADÉMIAK (Kafka) rémlik föl irodalom és színház megszgyén: minden szö beszélt mondattá, a beszélőnek akkor és ott eszébe jutó mondattá alakul, a rögtönzés, a spontaneitás formátlanságának, a szemünk előtt születő gondolatnak minden előnyével: a közönység pedig egyszerre a sötétben ülő ezerfejű és ugyanakkor „*Tagtárs*” (mondhatni, elvtárs), cinkos, kortárs, egyivású – mialatt a „*Kegyetek*” megőrzi az általános és udvarias távolságot, azaz az irodalmias távolságot beszélő és megszólított között. Az írói szabadság kapui tárulnak föl itt Kárpáti előtt, és ezt a maga által teremtettséget tökéletesen ki is aknázza.

Innen kezdve már nincs megállás, elkap bennünket az íróval együtt a sodrás. A téma belső – szellemtörténeti – végiggondolása nagy költészetet eredményez: „*Azonban a karcolás csupán a forma, melynek metrikai szorításában a vírus szabadjára ereszti csapongó költészetét.*” Kárpáti könnyeden, nagy virtuozitással bővíti ebvészmetamorfiáját (szabadjára engedi csapongó költészetét), akárhová néz, mindenhol talál anyagot magának: áttételei váratlanok és mégis természetesek. Lépésről lépésre hódítja meg a történetet, mely voltaképp tudománytörténeti tény valamikor a múlt században, és az egész világot: „*Ha Isten valóban ilyen, és nem egy pók szötte a világot, kinek az ember éppoly idegen, mint a malacz s a tengeri nyúl.*” Isten, az embertelen kísérletező? Hőseit definiálván azokról is szót ejt, akiről nem ejt szót, akikkel nem történik a könyv: „*Bár az elmulasztott harapás is lüktet és fáj, és az ép sebből a méreg az agyba szíváro.*” Az emberiség egésze érintett, mondja – mellesleg gyönyörűen. Majd a következő oldalon, anélkül, hogy nevének nevezné a szerzőt (jól teszi), klasszikus parafrázis következik: „*És mily álmok jönek a zuhanásban?*” A kérdésre adott könyvbéli válasz jó példa a nyelvi ironia működésére: „*Könnyen kitalálhatjuk, ha tanulmányozzuk a veszteség deliráló szakának tüneteit.*” Az emberi folytonos dehumanizálása folyik, egyszerre a tárgyban és annak leírásában, a nyelvben és a témában: „*...bár lehet, hogy Hrbat Arif már egy halott farkast üt a doronggal, kit belsejében épp most vert agyon miriádnyi Hrbat Arif, ezen számtalan, láthatatlan lény, félig állat, félig szikla, történetünk igazi főszereplői... és gyermek volt még az*

a koponya, mely először merte elgondolni, hogy valami egyszerre él és nem él, egyszerre állat és szikla, és a mi életünkől él, a mi sejtjeink sokasítják, szülik, mint anya gyermekét, míg csak gyilkos idegenné nem változik saját véreink, húsunk és agyvelőnk – és így lesz belőlünk a szikla.” Az idézet második fele jelzi Kárpáti alapképzettségét, hogy világnézetet ábrázoljon (tudós hőse lep-lébe bújva), és ez a világnézet – szellem és anyag átítatja egymást – gyökereiben Hegelig megy vissza (meglepő módon Hegel – a hegelianus dialektika – e kis könyv egyik titkos dramaturgia). Hogy az atomok voltaképp láthatatlan naprendszerek, esetleg értelmes étellel a „bolygók” fölszínén – egy a fentihez hasonló műkedvelő tézis volt az atomkutatás hőskorában. Azonban a Kárpáti szövegében működő dialektizáló mélyáram a szüntelen költői ihletettséget egyáltalán nem száritja ki. Mint mondtam, nincs megállás: miként az élet rejtett erői vagy túloldala, a néma, az értelmetlen (a „*cél*” nélküli) hatol bele (az ebvész mérge gyanánt) az emberi szervezetbe, úgy hatol bele a kultúrába, a történelembe, a népek viszonyába is. Kárpáti kíméletlen metafora-végrehajtó: „*Segítségünkre csak szemük rebbenése leszen és tétova mozdulataik, hisz idegen szerb nyelvük a mi füllünkben csak sáros czupogás, miként ők is valamely durva vartyogásnak hallják magyar anyanyelvünk legszebb gondolatait.*”

Ez utóbbi mondat a Kárpáti által kifejlesztett ördöggyógy-technika iskolapéldája. Kárpáti ezzel a mondattal egyszerre mutat rá a főszereplő – „*a kísérleti kórbúvár*” – mozdulataira, mellyel a többi színészre – néma statisztára, csoportos szereplőre a színpadon – rámutat, és mutat rá az önnön fején átcikázó gondolatra, amelyik a vírustól a nyelvi idegenségig (nacionalizmusig) ugrik („*a kórbúvár szemé, szent örületben*”, húzhatnánk elő zsebünk-ből mi is egy klasszikust); egyszerre vázol föl pontos színpadi helyzetet, és beszél ugyanakkor tárgyáról: a tudósról, aki tűzön-vízen át a „haladás” (valójában személyes dicsősége – és valójában mégis a haladás) szolgálatában végzi különös (embertelen és mégis az emberiség érdekében folytatott) kísérleteit, hogy hatékony szérumot nyerjen a veszteség ellen (a példakép, a francia Pasteur nyomán, és ugyanakkor vele is, de főleg a román Babeş-sal vére menő vetélkedésben). A színész-ku-

tató és a drámaíró-szellem-történész fogják egymás kezét itt egy szürreális és skizofrén pas de deux-ben. Nagy leleménye ez Kárpátinak, és ráadásul végig bírja szuflával – amihez ér, mondhatni, szinaranná változik. (Ismerjük Midasz király történetét. Nem föltétlenül jó, ha minden arannyá változik.)

„Kiegészítésül bemutatom Kegyeteknek”, írja Kárpáti, „a Vasárnapi Újság rajzait...”, és a könyv 15. és 152. oldalán reprodukálja is kicsinyítésben őket, ezt képeletünk élénkítésére, dokumentumjelleggel, contrapunktiként vagy vázlatos, törlendő segédegyenesként, amit mégis, az olasz *pentimento* szabályát követve szabadon, benne hagy a végső változatban, miként a megsárgult újságpapíros nyilván a színész kelléke lesz. Az első fejezetben (avagy felvonásban) a főszereplő bemutatja játszótársait is: „Tekintsék meg tüzetesen itt e nyolcz férfit, az asszonyt meg a kisfiút – kik a kóppottas, de tiszta kincstári hálóingben csak éppolyanok, mint kórházaink tömeglakói”, ezt a mondatot később kis módosításokkal megismétli (az ismétlések dramaturgiája külön téma lehetne, a rögeszme megjelenítése, a képzelet serkentése és a zeneiség váltakozó funkciójában): „Kérem, tekintsék e nyolcz férfit, az asszonyt s a gyermeket, a viseltes, de tiszta kórházi daróc-ingben, ahogy itt állnak gyámoltalanul és közönségesen” – a mondat első variációjához filozofikus eszmefuttatást csatol az emberi nem külsejéről, az esetleg akár pókformájúnak is elképzelhető Istenről, a kísérletezésről, a másodikhoz konkrétabb (jelen idejű) leírást illeszt a Déli pályaudvaron a zágrábi gyorsról lekecmergő, farkas marta bosnyákokról: „...zárkózott alakban megindulnak, elől ezen kövér basa, leghátul a fehér gyászruhás asszony meg a gyerek. És képzeljük el, amint a kis csoport konok bátorsággal lassan előnyomul az ismeretlen cél felé a nékiünk oly megszokott körengetekben...” stb. A filozofikus vásári kikiáltó stílusa ez – végig emlékeztet a WOYZECK Kikiáltójára, de Kárpáti sok új leleménnyel utal vissza az ösmintára, gazdagon ellátja színészeit a színpadi mozgásra vagy pantomimra utaló instrukciókkal. Majd – miután az egyik előzményt, a bosnyák falvakban garázdálkodó veszett farkas és az emberek találkozását, a korabeli hírlapok írásait fölhasználva, nagy invencióval és költészettel frissíti föl – továbblép a színházi előadás képzeletbeli terének megterem-

tésében: „Szíves bocsánatukért esedezem, hogy mindezek okából csak hézagosan áll módunkban propagálni e hiteles boszniai történetet. Segítsé-
günkre csak ez a tíz áldozat és szemtanú leszen, s a Kegyetek képzelőereje... És még segítségünkre lesz ez a viseltes gézcsomag, melynek tartalmát óvatosan kifejtem. E szokatlan természeti művet. A farkas lefűrészelt fejét...” Itt fontos, később még sokszor használt látványos kellék bukkan elő, egy valódi farkasfej. Ezután fundamentális megjegyzés következik a színházról (mely a könyv hátsó borítójára is utat talált), pontosabban a színházteremről, a színházi térről (Peter Brook ÜRES TÉR című könyvében kifejtett színpadi metaforája ködlik föl): „És mostan kezdjük el, és viseljük el propagálni ezen... történetet, itt, e sötét és bizonytalan falakkal szerkesztett szobában, mely egy léleknek hatalmasan tágas, mindannyiunknak azonban szűk és szomorú, és csak olyan, mint egy öregember korhadó agya: csöndes, üres, túlszűfolt, krákogó, emlékes, szemetes. És ahol Kegyetek, a szoba frakkos és estélyi szoknyás szemtanúi és díszvendégei csak úgy sorakoznak, mint egy-egy szép gondolat a ránczos világkoponyában.”

Látható, hogy a közönség is a színjáték része, megszólíttatik, sőt provokáltatik. Majd a főszereplő saját cselekvéseit írja le, hogy metaforikus értelmük – a metaforikussá változtatás alkímikus gesztusa maga is – világos legyen: „Meggyújtom a spiritus-lámpát. Íme, itt látható a reszkető falakon projectált ősvadon. És itt a szörnyeteg, minek jobb kezem mozdítása kölcsönöz gonosz erőt, miáltal van, lélegzik és mozog ez a szokatlan természeti mű.” A falra vetített „ősvadon” vagy a farkasfej megmozdítása rokon az író gesztusával, ahogyan egy újságikkba életet lehel. (Hogy a fal „reszket”, az még inkább demonstrálja az írói belegondolás alaposságát: látszat és valóság helycseréjét, a „projektálás” nyelvi megvalósítását.) Majd ezután a beszélő újabb színházi kelléket vezet be, egy bábut (mint tudományos szemléltetőeszközt). A farkas, mondja, „három játszó gyermekre bukkant, melyek egyikét ezen gyermek nagyságú báb segítségével propagálhatjuk. A báb kezéhez egy kis játszólámpát van hozzáerősítve, és úgy van szabva, hogy a lámpát, illetőleg a báb végtagja egyetlen mozdulattal, könnyedén leszakítható. A gyermekbáb fejébe pedig vörös folyadékkal töltött kis ballont helyeztünk. Ha a báb fejét benyomtuk, a ballon szétreped, és a folyadék alácsurog” – miután a többi színésszel eljátszatja a következő szcénát: „...a

három gyermek a játszadózásba volt elmerülve, mikor az ordas melléjük sündörög” – bátran lehet használni az imént kicsomagolt farkasfejet, figyeljük meg, milyen rafináltan használta és használja Kárpáti a múlt idő mellett a jelen időt –, „és csak akkor veszik észbe, mikor az fogai-
val elkapja a kis játszólápatot, és mindenképp le akarja nyelni a torkán. Ekkor már a gyermekek sikoltva menekülnek, de a farkas, egyet közülük megragadván, azt a szó teljes értelmében darabokra tépte, a fönt említett módozat szerint – így. Köszönöm”. A tudós az asszisztenseinek, a színész a játszótársainak köszöni meg a közreműködést, mielőtt továbblépne. A vegyes technikájú múlt-jelen időhöz tegyük hozzá, hogy a szöveg mélyszerkezetében lapuló múlt századi hírlapíró rekonstruálja a múltbéli történeteket, melyekből a színészek testi jelenlétükkel varázsolnak jelen idejű „cselekvényt”. A visszatérő „köszönöm”-ök ironikusan a vadállati kegyetlenség hatékony ábrázolatát is megköszönik (a nyelvi reflexivitás önjegénél fogva), miközben staccatós ritmust adnak az írt szövegnek, mely a brutálisan tárgyilagos mondatzuhatag után e szóban megpihenhet; egyben az ábrázolás lehetetlenségét – és egyben szemünk előtti megvalósulását – „propagálják”: „Kis türelmüket kérem, míg a törekény mozgású bosnyák asszony hanyatt fekvő helyzetben elhelyezkedik. Köszönöm.” A beszélő egyszerre köszöni meg a nézők, a színésznő és asszisztensei türelmét. Valamit megmutat, valamit felmutat, és ugyanazzal a gesztussal önmagára mutat. Bravúrosan mindhármat egyszerre tudja ez a szöveg. Ez alapvetően nem a szándékkal, hanem az irodalmi minőséggel függ össze. Az embernek néha eláll a lélegzete. Így lehet egyszerre kint és bent egeret fogni. (Am ennek ára van. Hogy a szöveg hatékonyan működjön minden irányban, túl sok funkciót kell teljesítenie, és mindenféle biztosítékra van állandóan szükség. Folytonos önreklámra, mondhatni.)

De nézzük tovább. A színház lényegének ábrázolása következik: „Most, engedelmeikkel, a farkasfőt a kezemből elhagyom, és most ez asztalon heverő farkasfő mutatja, hogy gazdája eszeveszetten rohan a kopár erdőkben, csatakos hegyoldalakon... és a ferezett agyvelő – mely a két üveg-szem által tekint a világba – már nem azt látja, ami van, hanem az van, ami látszik, e gyűladt természeti látvány” – egyik átcsap a másikba, a

„van” csap át „látszatba” a dialektika (és a színházművészet) szabályai szerint, a létezés mint az ábrázolás következménye, a láttatás mint a látás föltétele, sőt helyettesítője. Kárpáti itt igen bonyolult dolgokat közöl nagy egyszerűség-
gel és igen konzekvensen.

Majd következik a díszlet leírása: „hol az erdőt igen szabatosan propagálja a hosszú, végtelennek tetsző faasztal, a sáros földet pedig a fadeszka, a lángoló tölgyeket a spiritus-lámpa, és a meredélyt a csámpás microscop. És az asztal peremén, itt, a völgyeken...” – világos minden: hosszú asztal, mikroszkóp, farkasfej és, mondjuk, egy petróleumlámpa. (Na meg ketrecek és egyéb kínzóeszközök, mint később kiderül a szövegből.) Az ilyen behelyettesítéseket és áttételeket az író újra meg újra a szájunkba rágja – az olvasói (és nézői) képzeletet segitendő ezt kell tennie, ismételnie kell, de nem is csupán a képzeletet segitendő, hanem a képzeletet megjelentető.

„Miként most a Kegyetek szemében rezdül a spiritus-láng képe. És a tűz nyálja a pengét, és a szikrák pattannak, akár a gondolatok.” Látszik, hogy a költészet ereje és nem a pusztá szándék valószínűsíti meg a szöveg célját.

Természetesen a szövegnek és a szituációnak van önmozgása is. „...ez is, mint minden mese az esztelen vérengzésről, mellesteg hőstörténet is, hymnus az emberről, ha úgy tetszik.” Szabad-
esés helyett azonban a szöveg (Kárpáti) állandóan eligazít, állandóan útjelző táblákat tesz ki („hymnus az emberről” stb.). Ha állandóan arra törekszünk, hogy minden jelentésből valamilyen univerzális értelmet facsarjunk ki, mint a következő – szellemes – szövegrészben is (mondandóm hangsúlyozása érdekében, a kissé lerövidített szövegben ezúttal nem jelzem a kihagyásokat – F. A.): „Ha történetünk mélyére hasítunk, hogy fölfedezzük titokzatos élet-
erejét, miként a pusztítás művét bonczoljuk a veszettségben elhalt lény belső szervein. A gyomorban és belekben hiányzik a rendes gyomor- és béltartalom, helyettük ottan mindenféle emészthetetlen tárgyak találhatók. Az emészthetetlen tárgyak meg a veszettség között semmi oktani kapcsolat nincsen, mégis egyetlen empirikus jelül szolgál a veszettségre. Ahogy az egyetlen empirikus jele, hogy történetünk, rövid lappangás után, megfogant, hogy a kórorvos által gyöngybetűkkel írott jelentés megemészthetetlenül csúszott keresztül a tartományi bürokrácia bélsatornáján a következő kormányülé-

sig”; ha arra kell törekednünk, hogy a hatás érdekében hatásosak legyünk; ha a cél egy lezárt esemény (egy színházi előadás, egy könyv) technikailag hibátlan elvarrása („*Fertőzön tovább az én történetem*”), akkor egy ponton túl veszélybe kerülhet az eredeti motiváció, mely természetesen nem csupán hatás-keltés vagy történetmondás, hanem – talán így fejezhetnénk ki pontosan – visszanyúlás egy eredendő – mitikus? megfogalmazhatatlan? tanulság nélküli? – élményhez. Ha Kárpáti kétségkívül alapos kutatásai és nyelvi készsége révén varázsszerként tudja használni az archaikus nyelvezetet (Weöres, Esterházy és mások nyomán); ha túlzottan is tisztában van egy hatásos színházi előadás fortélyaisal, egy ponton túl – hozzáteszem, ihletetten – automatikussá válik az írásmód, automatikussá válik az egyestől az univerzálisig ugró metaforaalkotás „...az illatos szénán vagy a házasság sociális ketrécében”. Kiszámíthatóvá válik a mű – bár épp a DÍSZELŐADÁS ökonómiája arra mutat, hogy ezzel a vesztéllyel Kárpáti tisztában van, és mintha falteniszt játszana, virtuózan nyesi vissza saját lecsapásait. Szellemes a kutyává (kísérleti alannya) változó kísérletező képlete (bár ez a kutyadolog a KUTYASZÍV-ben vadabb és igazabb) – végül a kutyametafora veszi át a rémuralmat a metaforák fölött, ez egy metaforakutya. Szellemes és pontos a tragikus magyar tudós- és művészsors számos példája (bár maga a tragikus sorsképlet sok újdonságot nem tartalmaz, de a szenvedély ábrázolata kétségtelenül autentikus). Midőn a könyvet letettem, úgy éreztem, hogy egy nagyszerű, talán jelentős könyvet is tartok a kezembben. (A virtuális kezembben, miután a könyvet már előbb letettem.) És abban egészen biztos vagyok, hogy nagyon jó előadást lehet belőle csinálni. Irigylem a színészeket, akiknek a szerző ilyen eszelős szabadságot és egyben ilyen tiszta szerkezetet adott.

A könyv hatott rám, meg is szerettem. Amin eltűnődtem mindazonáltal, és amitől a szerzőt óvni szeretném, az a helyenként túlbiztosított, képletszerű gondolkodásmód. Tudom, hogy „*vörös folyadékra*” szükség van, és sok-sok vörös folyadékra van szükség korunk művészetében. Jó minőségű, sűrű vörös folyadékra. Mikor kisfiú voltam, megbűvölten néztem, ahogy egy filmforgatáson a kel-

lékes egy paradicsomlós üveg egész tartalmát gondosan ráönti az elhurcolt Bajcsy-Zsilinszkyt játszó Bessenyei Ferenc fehér ingére az Attila út egyik kapualjában. Az irodalomban is van vörös folyadék – ez a kultúra, a jó utánzókézség, a tradíciók („...egy jól kigondolt kulturális rögeszme, kellő kitartással és találgatósággal, előbb-utóbb megvalósítható”). Rokonszenvezem a jól kigondolt kulturális rögeszmék legtöbbszörével, de azért leginkább az érdekelné, ami túl van azon, ami – előbb-utóbb – amúgy is megvalósítható.

Forgách András

A MODERNITÁS ANTINÓMIÁI

Lengyel András: *A modernitás antinómiái.*

József Attila-tanulmányok

Tekintet, 1996. 272 oldal, 500 Ft

Annak a szegény, fiatalon meghalt férfiembernek, akinek földi maradványai – immár remélhetőleg végleges helyén – a családi sírban porladnak, édes mindegy, olvassuk-e ma műveit, részesülünk-e abban az esztétikai örömben, amelyben megírásukkor szerzőjük részeltetni kívánta olvasóit, okulunk-e szép szavakba öntött igazságaiból?! Az egymásra törő sok nemzedék érdeke, hogy újra meg újra megtalálja hozzá a maga útját. Ehhez nem elegendő az évtizedek során felhalmozott tudás átvétele, azoknak a kérdéseknek a szajkózása, amelyek például a hatvanas-hetvenes években még izgalomban tartották a közönséget. Az érdeklődés folytonosságának fenntartása csak a József Attiláról való tudás gyarapodása és megújulása révén lehetséges.

Lengyel András *A MODERNITÁS ANTINÓMIÁI* című tanulmánykötete ebben az értelemben a József Attila-kutatás kiemelkedő eseménye. A kötet írásából árad a kezdeményező, szinte rákényszeríti olvasóját az értelmezésbeli továbblépésre. Állításainak súlya, következménye van, ezért újra meg újra állásfoglalásra kényszerít. Még a vele való egyet

nem értés is saját álláspontunk alaposabb vagy pontosabb megfogalmazását kényszeríti ki, s így ellenvéleményünkben is benne foglaltatnak vitatott elgondolásainak elemei. Töprengéseiben rendre távol kerül az obligát, mára elfásodott kérdésfölvetésektől (például József Attila és az illegális párt viszonyának firtatásától), de tartózkodik attól az erőszakolt kérdezési mutatványtól (József Attila posztmodern nézőpontú „újrólvasásától”) is, amellyel korunk önhitt olvasója igyekszik elkápráztatni ámuló szemünket.

Az embert nemcsak a tájban, nemcsak egy interieurben, hanem egy írott szövegben is elfoghatja az otthonosságérzés. Gyakran élem át ezt Lengyel András kötetét olvasva. Egyik oka alighanem az, hogy a tanulmányok nagyobbrészt József Attila gondolkodástörténetének alakulását vizsgálják, tehát olyan terepen mozognak, amelyen magam is hosszú idő óta tartózkodom. Egyetértek a szerzővel: a költői teljesítmény mélyebb megértése költőnk esetében filozófiai, eszmetörténeti előmunkálatokat tesz szükségessé. Lengyel András eszmélkedései kitágítják azt a szűk teret, amelybe Horváth Ivánnal közös József Attila-szövegkiadási vállalkozásunk, a TANULMÁNYOK ÉS CIKKEK 1923–1930 tökéletes kritikai visszhangtalansága zárt. Olvasói komfortérzésem másik oka pedig az lehet, hogy a nagyívű és lendületes koncepció, a merész, olykor provokatívan kritikai kérdés-föltevés a filológiai tények aprólékos ismeretével, tiszteletben tartásával, a szakirodalom kritikai számbavételével kapcsolódik össze a kötet tanulmányaiban. Nemritkán részeltet abban az erős evidenciaélményben, amelyet csak akkor érzünk, ha valamely értelmezésbeli felismerés egy eladdig ismeretlen tény feltárásából következik vagy ezt kíséri.

Mindezt a hízlegés vádjának kockázata nélkül előrebocsáthatom, mert a szerző értelmezői rangját illető fenntartás nélküli elismerést követően a teret a vele való polemikus további együttgondolkodásra felhívó, főként a koncepció egészét illető vitakérdések megfogalmazására szánom. Előbb azonban arra az egyetlen fontos részletkérdésre térek ki, ahol nem pusztán vitám van Lengyel Andrással, hanem ahol szerintem bíráló szavakat érdemel, mert a költőről történő eszmélkedést téves irányba téríti ki. A JÓZSEF ATTILA

„NEMZETISZOCIALISTA” EPIZÓDJÁRÓL című tanulmányról van szó. Ilyen epizód, sem idézőjellel, sem anélkül, nem volt költőnk pályáján. A „nemzetiszocialista” minősítés annak a – Szántó Judit naplójának Murányi Gábor által szerkesztett és jegyzetelt kötete függelékében teljes terjedelmében olvasható – szövegnek a téves, elsietett értelmezésén alapul, amely valóban „a nemzetiszocializmus lobogója alá sorakozó német dolgozók történelmi harcát”-ra hivatkozva adja elő okfejtését.

A tanulmánynak főként elsietettségét vetem a szemére. Lengyel András nagyon jól tudja, mennyire hiányosak és homályosak ismereteink Rátz Kálmánról és az általa szervezett, de soha meg nem alakult „nemzeti kommunista párt”-ról, amelyben az illegális kommunista mozgalommal szakító, de a szociáldemokráciával szemben még távolságot tartó költőnek szerepe lett volna. Amíg ezt a pontosabb értelmezési keretet nem tudjuk megbízható módon kialakítani, addig korai erőltetni a kategorikus választ József Attila emez epizódjának voltaképpen tartalmára vonatkozólag. A tanulmány egyébként nagyon sok fontos megállapítást tesz a nemzetiszocializmus mozgalmának belső rétegezettségéről, ennek visszhangjáról magyarországi munkásmozgalmi körökben. Joggal feltételezi, hogy a költő mindeme belső distinkciókat jól ismerte, s hogy átmeneti álláspontjának kialakításában ismereteinek lehetett szerepe. Érvelésével, amely szerint az általa nemzetiszocialistának vélt kaland 1933 második felére datálható, ugyancsak egyetértek.

Szerencsésebb lett volna azonban, ha beéri részleges és hipotetikus, több esélyt nyitva hagyó konklúziókkal, s nem enged a csattanó csábításának. Bizonyos, hogy szövegének megírására József Attilát „a névlegesen nemzetközi munkásság valóságosan nemzetközi versenyé”-nek megrendítő tapasztalata sarkallta. Ettől a megrendüléstől azonban a náciizmussal való azonosulásig igen hosszú út vezet, s ezt az utat József Attila minden valószínűség szerint soha nem járta meg. Legalábbis nincsenek adataink, amelyekkel effajta fejlődési kanyart valószínűsíteni tudnánk, s így marad a metamorfózis mitikus konstrukciója nehezen bizonyítható és cáfolható érzelmi-gondolati támfalakkal (személyes sérelmek) toldozgatva.

A NEMZETISZOCIALIZMUS... kezdetű kézirat

értelmezésében és keltezésében Lengyel jelentőséget tulajdonít A CSODASZARVAS című versnek, amely *A Hír* 1933. augusztus 4-i számában jelent meg. Egyáltalában nem bizonyos azonban, hogy (az Arany János-i?) csodaszarvasregét újramondó, a KALEVALÁ-ból tanult formai megoldásokkal sűrűn élő költemény bármi módon összefüggésbe hozható lenne a pálya említett epizódjával. Publikálása mellesleg lényegében egybeesik A VÁROS PEREMÉN című „történelmi materialista óda” Korunk-beli közzétételével. Ez csak tovább nehezíti a tisztálátást, s fokozottabb óvatosságra int.

Lengyelt valószínűleg az a körülmény bátorította elhamarkodott következtetésének levonására, hogy József Attila ilyeszerű fordulata jól passzol a költő „gondolkodói alkatáról”, azaz a pálya alakulási logikájáról alkotott koncepciójába, amelyet a kötet nyitó fejezetében, Az „ELREJTŐZÖTT VILÁGEGÉSZ” KERESÉSE című tanulmányban fogalmazott meg: „a radikális marxista szocializmus legradikálisabb nemzetközi ellenpólusához, a nemzetiszocializmushoz csatlakozott” – olvassuk itt hűledezve az abszurdításig kielezett formulát. Még ha igaz lenne is, hogy a vitatott gondolatmenetben József Attila egyetértett a nemzetiszocialistákkal, hogyan lehetséges egy kéziratban maradt szöveget a csatlakozás dokumentumaként kezelni? A koncepció maga, amely szerint József Attila utolsó évtizede „több ellenpontosító-tagadó váltást mutat”, egyébiránt az életpálya és az életmű alapos ismeretéről tanúskodik, s bővelkedik jó felismerésekben, elgondolkodtató megállapításokban. Mivel azonban itt Lengyel András József Attila-értelmezésének alapképletével állunk szemben, érdemes ezt a váltáselméletet alaposabb kritikai figyelemben részesíteni.

Az alapképlet voltaképpen József Attila átlítólagos „szélkakasságá”-nak értelmezése során alakul ki. Lengyel részleteiben sok tanulsággal elemzi a költő politikai állásfoglalásaiban és világnézeti kapcsolódásaiban sokak által szóvá tett ingatagságot, változékonyságot, amelyet talán Ignóty Pál jellemzett legpontosabban és mégis legtöbb belátással: „József Attila mindig ellenzéki volt a szó legszorosabb értelmében; mindig baloldali volt, még az Előőrs-kiuccanást is beleértve, s mindig szocialista, tágabb értelemben. Ezen a kereten belül azonban többször változott, és egy hosszabb átmeneti korszakában,

mely az Előőrs-hónapokat is magába foglalta, sokat ingadozott és cikázott a véleménye. Kezdte volt mint a bolsevizmussal rokonszenvező forradalmi szocialista, szigorúbb pártpolitikai kötelek és, tudtommal, pártpolitikai viaskodások nélkül. Aztán csuszamlott jobbra-balra-szélsőbalra, bölcseleti és zsurnalisztikai lejtőkön, világszövetkezeti álmokból anarchoszindikalizmusba, intuicionizmusból fenomenológiába, végletes kollektivizmusból végletes individualizmusba és a kettőnek különféle elegyes változataiba.”

Ilyen keretek között: „mindig ellenzéki... mindig baloldali... s mindig szocialista, tágabb értelemben”, igaz álláspontjának változékonysága. Lengyel azonban számos ponton átlépi ezeket a határokat, hitelt adva a „szélkakasság” tézisének, csak épp átértékelve, a költő javára fordítva annak tartalmait. Vegyünk sorra néhányat eme „több, ellenpontosító-tagadó váltás” közül! „József Attila... szorosan kapcsolódott előbb a Századunk köréhez, amely ideológia-történeti szempontból szociális színezetű radikális polgári liberalizmusként írható le. Majd, nem sokkal később az Előőrs köréhez csatlakozott, amelyet viszont az előbbi irányzat riválisaként és ellentétként nemzeti radikalizmusként lehet meghatározni” – olvassuk a tanulmányban.

Ez a megállapítás legalább három szempontból kiegészítésre szorul. Egyrészt József Attila a Századunk körében merészelte magát anarchistának vallani, s ezt az odatartozva is különbözést ez az értelmiségi kör láthatólag derűs nyugalommal vette tudomásul. Másrészt, még mindig a Századunk körében, leveleiben arról igyekezett meggyőzni Vágó Mártát, hogy a szociologisztikus társadalomjobbítás nem vezet célra, egyetlen segítség van az ember számára: a tiszta idealizmus és a metafizika. Végül pedig a népi orientáció is a Századunkkal való harmonikus kapcsolat időszakában kezdődik, többek között a liberális folyóiratba a Bartha Miklós Társaság Értesítőjéről írott rokonszenvező ismertetéssel. Szükségtelen sokszorozni a példákat, elegendő arra emlékeztetni, hogy a MAGYAR MŰ ÉS LABANC SZEMLE című vitáit a Társaság röpiratában, az ÚJ MAGYAR FÖLD-ben egyszerre jelenik meg *A Töll* című, harcosan liberális lapban publikált Babits-pamflettel. Ha tehát közelebbről szemügyre vesszük a tényállást, akkor az idézett absztrakt szembenállás feloldódik, s a költő magatartása többé nem írha-

tó le váltásként, hanem egy (talán még sokkal nehezebben követhető) belső tisztázódási folyamatként. A *Századunk* vagy *A Toll* pozíciójában pedig az adott történelmi pillanatban nemcsak a szembenállást, hanem a rugalmasságot is látnunk kell a korai népi törekvések iránt.

De kell-e külön bizonygatni, egyebek között Tasi József könyve után, hogy a költőnek a Bartha Miklós társaságbeli, a nemzeti és az osztályelv, a parasztorientáció és munkásöntudat végletei között húzódó elég széles skálán mozgó gondolati odisszeája már önmagában véve is komplikáltabb annál, hogysem antitézisként szembeállítható legyen „*a radikális marxista szocializmus*” álláspontjával, amely a Társaságból való kilépés után jellemezte őt. Hogy ezt Lengyel András módján váltásként értékeljük, megint csak madártávlatból kell szemlélni, absztrakt lényegére kell csupasztítani a folyamatot. A marxi szocializmus és a nemzetiszocializmus közötti állítólagos „váltás”-áról már szóltunk. Lengyel a Rácz Kálmán-kapcsolat után újabb váltást vél fölfedezni: a szociáldemokráciához való csatlakozást. Ez a mozzanat rávilágít ennek a váltásméletnek az egyik sajátosságára: arra, hogy közös nevezőre hoz különböző természetű kapcsolódásokat. Ha József Attila állítólagos nemzetiszocialista kalandja csupán következmények nélküli epizód, sértődöttségtől táplált dacreakció volt, akkor az mégsem tekinthető egyenértékűnek a munkásmozgalmi baloldalon belüli, végiggondolt, tartós orientációmódosulással, amilyen a kommunista iránytól a szociáldemokráciához való átpártolás volt!

Hogy ezután újabb váltás következhesék, be kell kapcsolni a sorba József Attila „*főlerősödő liberális vonzalmait*”. A dolog azonban ennél egyszerűbb és bonyolultabb. Egyszerűbb, amennyiben maga Ignóus Pál, a szerkesztőtárs hangoztatta egykorú nyilatkozataiban, hogy a *Szép Szót* ő, a liberális és József Attila, a szocialista (értsd: szociáldemokrata) mintegy népfrontosan (tehát egymással elviekben is vitatkozva) szerkesztik. A szociáldemokrata beállítottság ekkor már nagyon jól összecsiszolható volt a baloldali (a század eleji polgári radikális hagyományokat ébresztő) liberalizmussal és viszont. A költőnek tehát a legkevésbé sem kellett váltania, hogy liberális ba-

rátáival élete utolsó éveiben szorosabbra vonja a kapcsolatait.

Azoknak az átalakulási folyamatoknak a lekottázása, amelyek József Attila eszmélkedésében élete utolsó éveiben végbementek, sokkal finomabb gondolati mozgást igényel, mint a pályának ilyen önkényes cezúrákkal élő felszabdalása. Csak azt a kérdést hozom föl, amelyben Lengyel *A DUNÁNÁL* című vers kapcsán írott elemzéssel vitába száll. Abban természetesen igaza van, hogy a történetfilozófiai óda és a vele nagyjából egykorú pszichoanalitikus szövegek (köztük a SZABAD-ÖTLETEK JEGYZÉKE) keltezése kronológiailag megoldható, hiszen mind a versnek, mind a mélylélektani vallomásoknak meg kellett íródniuk valamikor. A megírásban továbbá kétségkívül van eseményyszerű elem. A meg-szövegezés, formába öntés bizonyos értelemben egyszeri, szűk időhatárok közé szorítható történés. Csakhogy (általában és József Attila esetében különösen) a vers keletkezése az első csírától, ötlettől, a fogantatástól a megszületésig meglehetősen hosszadalmas folyamat. A *DUNÁNÁL* esetében filológiai tények bizonyítják a lassú, kínos készülődést, s az is nyilvánvaló, hogy ezt a munkát a költészet értelmének kétségbevonásáig menő, a lelki válsággal összefüggő önbizalomvesztés is hátráltatta, nehezítette, amely az említett pszichoanalitikus iratokban (is) manifesztálódott. Ebben az értelemben a költő szellemiségét egyidejűleg átható, egymásnak gyökeresen elmentmondó belső késztetésekkel igenis számolni kell. Azaz a József Attila gondolkodását kétségkívül jellemző, az átlagot messze meghaladó mozgékonyosság, dinamika, dialektika kérdésében elvontan egyetértek Lengyel Andrással, ezt azonban jelentősen más módon gondolom el, mint ő.

A szélkakasság vádjában egyébként is sok a misztifikáció. Ezen az alapon a kor jelentékeny értelmiségijeinek nem kis hányadát lehetne szélkakasnak minősíteni. Vajon József Attila barátjáról és későbbi riválisáról, Illyés Gyuláról nem lehetne-e létrehozni hasonló konstrukciót? Galilei-kör, vöröskatona 1919-ben, kommunista szervezkedés, szürrealizmus, a *Nyugat* belső munkatársa, a népi mozgalom vezéralakja... Vajon József Attila atyai barátjára, Kosztolányi Dezsőre nem lehetne ráhúzni ilyen sémát? Lelkesedés a háborúért,

antimilitarizmus, felajánlkozás A TŐKE lefordítására, PARDON-rovat, a homo aestheticus látványos kivonulása a közéletből... Vajon Kodolányi vagy éppen a József Attila váltásait szónak tevő Nagy Lajos esetében nem lehetne hasonló fordulatokat fölfedezni? Garai János, aki ismert gúnyversében kipellengérezte költőtársát, mert az „*jobbra tért*”, s „*Kosztolányiért lelkesül*”, két év múlva nyilatkozatban tette közzé, hogy „*a magyarországi bolsevista mozgalom iránt nyilvánított rokonszenvével fölhagyott*”, majd a világháború alatt újra kommunistává vedlett vissza.

Az álláspontok ilyen nagyfokú változékonyságában alighanem nagy szerepe van annak, hogy a legújabb kori magyar történelem alakulásában sokkal több a törés, az újrakezdés, a gyökeres fordulat, mint más, szerencsésebb országokéban, s az egyéni pályák ívét az önépítési igénye éppúgy, mint a közösségi kiútkeresés gondja hullámosabbá, görbébbé teszi. Másrészt pedig a két világháború közötti korban sokkal erősebb a táborokba szerveződés kényszere, a közösségek sokkal nehezebben tűrik, a deviancia jelének tekintik, ha az egyén nem tartja be a rákényszerített fegyelmet, s elhajlik vagy egyenesen más megoldásokkal kísérletezik. Márpedig az értelmiségi lét egyik alapvető sajátossága egytágasabb szellemi mozgástér bejárása. Egy olyan világban, amelyben mindenfelé lövészárkokat és bunkereket ásnak, a frontvonalak között mozgó értelmiségi szélkakasnak minősül.

Helyeselhető Lengyel Andrásnak az a törekvése, hogy a történelmi esetlegességek fölül emelkedve a szellem koordináta-rendszerébe tagolja József Attila életművét. Ezt a törekvését fejezi ki a tanulmánykötet címe: A MODERNITÁS ANTINÓMIÁI is. A magasabb nézőpont ilyen kiküzdésének azonban ára van, amelyet nem biztos, hogy érdemes megfizetni. A „modernitás” szó ellen csak stílárius fenntartásom van, amennyiben főlöleslegesen idegenszerűnek (vö. „modernité”) érzem, az árnyalattal meghonosodottabb „modernség” szerintem éppígy megtenné. Az „antinómiái” terminus („*két egymást kölcsönösen kizáró és logikailag egyenlő meggyőző erővel igazolható tétel ellentmondásának megjelölésére használt műszó*” – IDEGEN SZAVAK SZÓTÁRA) azonban filozófiai rigorozitással rögzíti és élezi ki a fentiekben

általam amúgy is túlságosan merevnek, sarkítottnak tartott váltáselméletet. Ha a váltások magyarázóereje részleges és esetenként csupán hipotetikus érvényű, ha a pólusok között átjárás van, ha a tiszta képletről bebizonyosodik, hogy belsőleg maga is komplikált, akkor mindezt antinómiákká kiélezní és elrendezni meglehetősen problematikus megoldás.

Félreértés ne essék! Lengyel kísérlete nagyon is korszerű és indokolt vállalkozás. Amíg József Attilát csak marxistaként lehetett értelmezni, gondolkodásának antinomikus jellege föl sem merülhetett. Az utóbbi évtizedekben azonban a tudományos szocializmus mellé felsorakoztak párhuzamként vagy gondolati ihletőként az egzisztencializmus bizonyos tételei, újra nyíltan lehetett beszélni a költőnek a pszichoanalízishez való viszonyáról. Bebizonyosodott, hogy Croce, Bergson, Eddington, Husserl, Pauler Ákos, Max Weber és mások ösztönzéseivel is számolnunk kell, ha meg akarjuk találni helyét a kor szellemi térképén. Zavarbaejtő látni a költőt korának számos, egymással számunkra összeférhetetlennek tűnő filozófiai, társadalomtudományos, természettudományos tendenciájának kuszá erővonalai között, amint előbb ehhez, majd ahhoz kapcsolódik, amint egyiket a másikkal ötvözni vagy legalább elegyíteni törekszik. Majdnem lehetetlen megállapítani, hogy a meghaladott gondolatrendszerekből továbbvisz-e valamit, s ha igen, milyen mértékben. Lengyel azon kevesek közé tartozik, akik a felsorolt (és saját kutatásaival kiegészített) indításokkal számolva tesznek kísérletet a gondolkodói és költői életmű értelmezésére. Megértem igényét a rendte-remtésre.

Kérdés azonban, közelebb jutunk-e a József Attila-i teljesítmény megértéséhez, ha ezt a konglomerátumot geometrikus és szimmetrikus oppozíciókba vagy esetleg még bonyolultabb, bármily tetszetős geometriai alakzatokba rendezzük. Az életanyag, a gondolkodói teljesítmény és a költői életmű átteoretizálásának kétségkívül számottevő haszna lehet, s Lengyel tanulmánykötetének egy sor fontos fölismerése vagy (esetleg kritikai-lag) továbbgondolandó állítása ennek a törekvésnek köszönhető. Annál is inkább, mert a szerző legbensőbb hajlamai nem érvénye-

sülnének, eredendő képességei nem bontakoznának ki, ha lemondana a kötet írásait mindvégig jellemző gondolkodó filológizálásról.

Az erős filológiai önkontroll részben fékezi, kiegyensúlyozza, részben azonban csak elfedi Lengyel nem kevésbé erős hajlamát a konstrukciógyártásra. Nagyon érdekes az a kísérlet, amelyet a József Attila által használt filozófiai fogalmak pszichologizálására, a költő spekulatív gondolatmeneteinek életproblémákra történő visszavezetésére tesz. „*A metafizika elvont általánosságában saját legszemélyesebb problémáit is tematizálja*” – írja a kötet bevezető tanulmányában. A spekuláció és az élmény közötti effajta hidverés esetén azonban nem árt az óvatosság, mert könnyen előfordulhat, hogy a filozófiai fogalmakat, definíciókat a költői világkép és életérzés jellemzésének segédanyagává fokozzuk le.

Több olyan pont is van, amelyen Lengyel ezt a veszélyt nem kerüli el, de csak egyetlen példa felidézésére van terünk. Ez pedig a „világhiány” fogalma, amellyel számos visszaélés történt a József Attila-szakirodalomban. A zavar forrása, hogy a költő sehol sem definiálja szabatosan, mit ért világhiányon. Írásban, közvetlenül két helyen él vele: az IHLET ÉS NEMZET-ben és a Babits-pamfletben, tehát 1928–1930 táján. Mindkét esetben az ifjú költő hallatlan alkotói önbizalmának kifejezési eszköze: a világszomj szinonimája. Három megismerési mód van, véli ekkoriban József Attila. Az intuíció világszerű megismerést nyújt, de a valóságnak csak elemeit, töredékeit bocsátja a megismerő alany rendelkezésére. Az elvont gondolkodás az egészről is fogalmat ad, ez azonban nem világszerű, az eleven egész helyett ennek csak a csontvázát képes megmutatni. Az embernek azonban elemi igénye a világ mint teljesség, mint egész birtokbavétele, s erre egyedül a művészi megismerés képes. Nos, a világ egésze iránti elemi, minden emberre jellemző igény, a világszomj az, amit művészethölcséleti fejtegetéseiben József Attila világhiánynak nevez. Ez a fogalom tehát egyáltalán nem kelt borzongást, amennyiben tudomásul vesszük, hogy a világ részeivel a világegész hiánya ellenére is kedvünkre töltekezhetünk, s hogy a világ értelmesen elgondolható, ha egészében nem

szemlélhető is. Azaz a világhiány nem akadályozza a normális emberi (kedély)állapot fennmaradásának. Mindannyian világhiányban szenvedünk, épp ezt kiküszöbölendő olvasunk például verseket.

Vajon máskor is használta-e a költő a terminust, és ha igen, milyen értelemben? Lengyel Németh Andorra hivatkozva 1926-os bécsi kapcsolatukig vezeti vissza: „*Hegel nyomán már évek óta problémája volt, már Bécsben sokat beszélt róla Németh Andornak.*” Csakhogy az emlékező barát szerint a költő nem a saját, hanem a Németh állapotát jellemezte ezzel a terminussal: „*Attila gyökértelen társadalmi helyzetemre vezette vissza állapotomat.* [Németh itt önnön kiüresedtségére, kóros tétovaságára utal.] *Szót is talált rá. Így nevezte: világhiány.*” (Hogy ez a fogalom hegeli eredetű lenne, ez Forgács László semmivel alá nem támasztott feltevése volt!) Érdekes egyébként, hogy Németh FELTÁMADÁS című kulcsnovellájában ugyancsak a bécsi időszak vonatkozásában szintén fölmerül a „világhiány”. Az azonban még különösebb, hogy a költő sem levélben, sem cikkben nem használja ezt a szót 1928 vége előtt.

Ugyancsak Németh Andor az, aki a kései József Attila lelkiállapotát jellemzi a „világhiány” szó gyakori emlegetésével: „*Beszélgéseiben egyre sürűbben szerepelt a »mama«, elmélkedéseiben egy különös, tőle alkotott szóösszetétel... a világhiány.*” Kérdés, mit kell értenünk elmélkedéseken. Ha kéziratban maradt filozófiai okfejtéseit, akkor ezek – Németh Andor vélekedésével ellentétben – öt-hat évvel korábbra datálhatók! Lehetséges azonban, hogy szóbeli elmélkedésekben, baráti vitákban fejtegetett gondolatai között bukkant föl a „világhiány”, mint Ignótus Pál utal erre: „*A »világhiány«, melyből őslmények és absztrakciók közt börtököltva kereste a kiutat.*” A szó Barcs Sándor egy 1942-es cikkében is fölbukkan: „*Mikor még fájtál magadnak és kínozott a »világhiány«.*”

Ezek az emlékezések (vagy csak Németh Andor szövegeire történő visszacsatolások?) arra utalnak, hogy József Attila 1926 táján is és 1930 után, a halála előtti években is használta ezt a fogalmat, s egyik esetben sem a „világszomj” jelentésében, hanem mélyen tragikus színezettel, a semmi szinonimájaként. Vajon hitelt adhatunk-e ezeknek az em-

lékeknek? Vajon tényleg végbement-e jelentésváltozás? Vajon nem arról van-e szó, hogy a terminus maga jóval többet sejtet, sugallatosabb, mint amit ebből a költő esztétikájában realizált, s az értelmezők nem tudtak ellenállni e nagyon poétikusan hangzó, rejtélyes, szédítő hatású szóösszetétel varázsának, amely egyszerre jelöl(het)i a totalitást, a világot s annak teljes tagadását, miközben az előtag és az utótag rimel egymással. Ha egyedül hitelesnek a költő írásaiban fellelhető előfordulásokat tekintjük, akkor a jelentésváltozást az utókor értelmezői manőverének kell itélnünk, amellyel Lengyel is, és mások is, kezdve már Németh Andorral, korrigálják a szóösszetétel alkotóját, mintegy másik regiszterbe emelik a kifejezést, megadják méltóságát, amit a költő „elfelejtett” megtenni.

A szónak eszerint utólag tulajdonították azt az értelmet, hogy az alany úgy érzi, elvesztette kapcsolatát a világgal, nemcsak egészével, de részeivel is, sőt tartalmasan elgondolni sem képes azt. Ahol a világnak kellene lennie, ott csak ürességet talál, a semmivel szembesül. A terminus így kétségtől jobban illik a tragikus József Attilához, Lengyel gondolatmenetében még szóhíd megalkotását is lehetővé teszi költőnk és a posztmodern között: „*a semmi, a »világhiány« felé visz. Ez a fejlemény az ún. dekonstrukcióban éri el eddigi legteljesebb (azaz leginkább kiüriült) formáját, s nem véletlen, hogy az erre (is) építő posztmodern, a teljes viszonylagosság életérzésként, sőt filozófiájaként artikulálódik*”. Lehet, hogy így van, lehet, hogy a világhiány a kései József Attila számára a semmi szinonimája, ahhoz azonban, hogy ez legyen, a szó korábbi jelentéstartalmának szinte teljesen ki kellett ürülnie, s vadonatúj tartalommal, a világvesztés képzetkörével kellett feltöltődnie. Mielőtt bármiféle interpretációs műveletet építünk rá, előbb ennek a jelentésváltozásnak a tényét kellene bizonyítani vagy legalábbis valószínűsíteni. Amíg ez meg nem történik, addig a terminusnak a dekonstrukció felé mutató voltáról tett kijelentéseket csak homlokráncolással tudom olvasni.

A fogalmak átértelmezése és az újrainterpretált változatoknak a költőre való ráruházása az egyik útja az életmű (pre)konceptuális átlényegítésének. A kötet szerzője oly-

kor a történeti anyaggal is roppant szuverénül bánik. Ez történik A FÖLTÁRULÓ „SEMMI” című záró tanulmány esetében is, amely József Attila életművét a Kosztolányival való kapcsolat tükrében mutatja be. Nem elsősorban arra gondolok, hogy Lengyel nem aknázza ki Kosztolányi Ádám NÉHÁNY EMLÉK JÓZSEF ATTILÁRÓL című írását (úgy tűnik, Kosztolányi Dezsőné EGY ESTE JÓZSEF ATTILÁVAL című emlékezését sem), pedig ha ezt megtette volna, akkor az egyébként kitűnő és alapos tanulmány a két költői pálya érintkezését kiegyensúlyozottabban, árnyaltabban, a maga sokrétűségében követhette volna végig. József Attilának az Ady-reviziós vitában közölt hozzászólásával kapcsolatban például ilyen drámaian veti föl a problémát: „*Hogy Kosztolányi hogyan reagált erre a hozzászólásra, elviseelte-e a kritikát, nem tudjuk*.” Nos, Kosztolányi Ádámnál erre kedvesen profán választ kapunk: „– *Milyennek találtad József Attila cikket? – kérdeztem apámat. – Nagyon éretlennek – válaszolta.*” Kosztolányi Dezsőné pedig felhívhatta volna a szerző figyelmét a két költő érdeklődésének egy nagyon fontos közös pontjára, amely meg sincs említve a tanulmányban: a KALEVALA szenvedélyes szereztetére.

A finnugor ősköltészet iránti rajongás számbavétele, ha nem akadályozta volna is, de bizonyosan fékezte volna a tanulmány lendületét, amely a két költő kései korszakának közös vagy rokon kérdésfeltevései és a rájuk adott, enyhén széttartó irányba mutató, a semmi, a sivárság, a nihilizmus körül forgó válaszaik elemzése felé siet. Ezekben a motívumokban keresi Lengyel, nem alaptalanul, azt a széles határsávot, amelyen a két életmű között átfedések mutathatók ki. A két pályát azonban ezenközben, mint két egymást hajtó fogaskereket, túl szorosan kapcsolja össze. Még azt is megkockáztatja, hogy az önmegszólító verstípus kialakításában ketjük közül József Attiláé az elsőbbség, holott Németh G. Béla, akire Lengyel is hivatkozik, Balassitól, Faluditól, Kölcseytől stb. hoz példákat a verstípus létezésére a magyar költészettörténetben, s ezeket a példákat ki-kí könnyedén szaporíthatja. Hogy a remek részletelemzésekben gazdag tanulmány gondolatmenetében megint csak az élet- és a köl-

tői anyag valamilyen absztrakt sémának mindenáron való megfeleltetése okoz torzulásokat, a következő mondat mutatja: *„József Attila és Kosztolányi viszonya, minden jel szerint, Heidegger és Nietzsche viszonyával analóg – egy döntően másik, líratörténeti szinten.”* Egy ilyen képletben a KALEVALA kívülről való felmondásában való versengés éppúgy nehezen találhat helyet, mint az arról folytatott vita, hogy a Szovjetunió könyvkiadásra teret biztosít-e Shakespeare-nek vagy sem.

Ha kritikám elején a hízélgés vádját kellett elhessenem, most az a látszat keletkezhet, hogy kritikai ellenvetéseim sora ellentmond a kezdeti, fenntartás nélküli elismerésnek. Úgy vélem azonban, nincs abban semmi rendkívüli, ha egy József Attila-kutató, a maga tudásával szembesítve egy másik, azonos területen munkálkodó tudós eredményeit, elsősorban (a maga nézőpontjából) az össze nem illő pontokat regisztrálja. Egy eredményekben, álláspontokban, hipotézisekben oly gazdag kötetben, mint amilyen A MODERNITÁS ANTINÓMIAI, nem csoda, ha számos ilyen regisztrálni való eltérés akad. A könyv eredményeit és erőnyeit éppilyen könnyű szemléltetni. Befejezésül ezekre hozok néhány példát.

Lengyel András két tanulmányban is (JÓZSEF ATTILA ELSŐ ANALITIKUSA; JÓZSEF ATTILA, RAPAPORT SAMU ÉS A SZABAD-ÖTLETEK JEGYZÉKE) mennyiségileg és minőségileg jelentősen fejlesztette tovább azokat a tanulságokat, amelyeket Németh Andor, Szántó Judit, Szabolcsi Miklós, Bókay-Jádi-Stark, Horváth Iván és Valachi Anna a József Attila–Rapaport Samu kapcsolat elemzéséből levont. Az első tanulmányból csak azt az apró, de bravúros és messzemenő következtetéseket alátámasztó felfedezést ragadom ki, hogy *„József Attila a Rapaport-könyv nyomdai munkálataiba, pl. tipografizálás, is belefolyt. A könyv és a DÖNTSD A TÖKÉT tipográfiai összevetéséből kiderül, hogy a két könyv azonos tipográfiai stílusra vall, a betűk megválasztása, a lénák alkalmazása stb. azonos ízlésre mutat”*. Kolumbusz tojása, de ritka az a filológus, aki erre felfigyel! A második tanulmányban pedig Lengyel megtalálja a szakirodalom szénaboglyájában azt a „gombostűt”, amely Valachi Anna föltevését, miszerint József Attila stilizálta Rapaport második könyvét is, igazolja: *„Németh Andor...*

expressis verbis kimondja, hogy a költő két Rapaport-könyvet stilizált.”

A „JELENNÉ GYÜLEMLŐ MÚLT” című tanulmány eredményeivel lényegében annál inkább egyetértek, mert magam is, Lengyelvel párhuzamosan, arra az eredményre jutottam, hogy a címben idézett képzet a bergsoni emlékezőteória tömör foglalatosa, s a költő kereste és talán meg is találta azokat a pontokat, amelyeken a bergsoni teória összekapcsolható a freudi emlékezőelmélettel. Abban is egyetértek a szerzővel, hogy ennek a kettős ihletésű elméletnek kulcsjelentősége volt József Attila művészetbölcseleti gondolkodásának alakulásában. Mindazonáltal a két teória egymásra vetítését én nem tartom olyan könnyű feladatnak, már csak azért sem, mert bizonyos pontokon a két emlékezőtan egymás ellentétének bizonyul. (Erről egy olyan tanulmányomban részletesen írtam, amely már valószínűleg nem szerepelhetett a kötet írásainak hivatkozásai között.) Erre a nehézségre Kosztolányi Ádám emlékezése is felhívja a figyelmet, mely szerint József Attila egy beszélgetésük során (nyilván 1931 szeptember előtti) azt mondta a pszichoanalízisről: *„Én ellene vagyok Bergson alapján.”* Mindez nem csökkenti Lengyel felfedezésének jelentőségét, aki kimutatja, hogy Rapaportnak a költő által stilizált első könyvében már megtörténik a két teória közelítése. Még annyit fűzök hozzá, hogy József Attila nemcsak a BEVEZETÉS A METAFIZIKÁBA című Bergson-kötetből, hanem talán még inkább a TEREMTŐ FEJLŐDÉS bevezető fejezeteiből, sőt a MATIÈRE ET MÉMOIRE-ből tájékozódhatott a francia filozófus emlékezőtanáról. (Vágó Márta emlékezésében erre a két műre történik utalás.)

A „...SAJÁT SZEMEM LÁTTÁRA ÁTALAKULOK” című tanulmányból a József Attila és Barta István közötti szellemi kapcsolat filológiai és eszmetörténetileg is példaszerű elemzését emelem ki mindenekelőtt, azzal a fenntartással, hogy én azért nem tulajdonítanék ennek a barátságának akkora jelentőséget, s főleg a túlságosan is autonóm, befolyásolhatatlan vitatkozó József Attilát nem tartom annyira nyitottnak a Barta-féle érvek befogadására, mint a szerző. A költő teológiai, valásfilozófiai ismereteinek jelentős része biztosan régebbi keletű, mint barátságuk. A címben idézett levélbeli vallomás bizonyító érvé-

nyét is túlfeszítettnek érzem. Mindez azonban eltörpül például az ÉN NEM TUDTAM című vers értelmezésének, elhelyezésének finomsága és pontossága mögött. Főleg pedig a tanulmány konklúzióját vélem távlatosnak, messzire mutatónak: „a kései költészet karakterét elsősorban a pszichoanalízisben szerzett önismeret re-moralizálása alapozta meg”. Ha ez a re-moralizálás talán nem is csak a Barta által képviselt katolicizmusnak tudható be, a pszichoanalízisnek ilyen szituációba állítása a dolgozat maradandó érdeme. Végül arra hívom föl a figyelmet, hogy A LAPGRÜNDOLÓ JÓZSEF ATTILA című tanulmányban egy olyan témáról, a költő és a Szép Szó kapcsolatáról tud a szerző lényegesen újat mondani, amit a szakirodalom már „lerágott csontnak” tekintett, számtalan változatban feldolgozott.

Néhány kiragadott szeme ez annak a sűrű szövésű hálónak, amelyet Lengyel András a József Attila-életműben megmerített. Eredményeit csak azokon a pontokon érzem kétes értékűnek, ahol a régi helyére egy új József Attilát vél teremthetni. Ahol azonban megelégszik azzal, hogy a költőről való korábbi tudásunkat helyesbitse, pontosabbá tegye, gazdagítsa – s végeredményben ezek a felismerések alkotják a kötet írásainak döntő hányadát –, ott Lengyel András tanulmányai a József Attila-szakirodalom legjava termésével vetekszenek.

Tverdota György

EGY RENDŐRÁLLAM HÉTKÖZNAPJAI

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv.*
Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-
korszakban I–II.
Magvető, 510 + 446 oldal, 1989 Ft

Két fehér, nagy, puha fedelű kötet. Szerénykedő címe legfeljebb a hivatalokban őrzött iratkilométerek hosszához mérten igaz.

A második kötetet ütöm fel az 1988-as év jelentéséinél. Hamar megtalálom, amit keresek:

„Belügyminisztérium
III. Főcsoportfőnökség
Titkárság

1988. június 10.

Napi Operatív Információs Jelentés

A szerv beosztottai f. hó 9-én délután a rákoske-
resztúri Új Köztemető 301-es parcellájának ellen-
őrzése során tapasztalták, hogy Orosz István, Rózsa
Gábor, Modor Ádám, Foitl András budapesti lako-
sok Nagy Imre vélt sírhelyének környékén a nagyra
nőtt fűvet kaszálták, a beosztottak kérdésére adott
válaszuk szerint abból a célból, hogy a sírhelyet jú-
nius 16-ára rendbe tegyék.

A tevékenységhez nevezettek engedélyt nem kér-
tek, ezért a szerv munkatársai javasolták nekik,
hogy vegyék fel a kapcsolatot a temetőfelügyelősé-
gel, majd a helyszín elhagyására szólították fel őket.

Intézkedés:

oron kívül jelentették a BM III/III Csoportfőnök-
ségnek (BRFK)

Megjegyzés:

Orosz István, Rózsa Gábor és Modor Ádám belső
ellenzéki tevékenységéről (szamizdatterjesztés) ko-
rábban már többször jelentettünk.”

(II. kötet, 191. oldal.)

A belügyminiszter kabinetfőnöke a kötet megjelenése után küldte meg más, korábban titkos dokumentumok másolataival együtt ezt a jelentést. Két évvel korábbi kérelmemet teljesítve.

1987–88-ban már többször látogattunk ki, zárandokoltunk el barátainkkal a 301-es parcellához, hogy lelkiismeretünk parancsára hallgatva saját kezünkkel tegyük rendbe e gazos, zsombékos, elhanyagolt sírkertet a temető legelhagyatottabb sarkában. Jeles, 1956-ot idéző napok környékén még mindig állt ott, a sírkerthez vezető út mellett egy-egy zöld Lada, benne két-három civil ruhással.

Először 1986. november 4-én jártam kint ismerősökkel. Akkor fényképezte le Bálint Ádám a 301-es parcella sarkán álló autót. Két-három méterről hirtelen szembefordítva a fényképezőgép lencséjét a bent ülőkkel. Szezám, tárulj – pattantak fel a kocsi ajtajai, és a szemből folyamatosan exponáló barátomat pár másodpercen belül két jól megtermett bőrkabátos kezdte faggatni arról, miért fényképezte le őket. Hiszen ők ehhez nem jártak hozzá.

Ádám állta a sarat, közölte, hogy ő a temetőkertet fényképezte, nem őket. Ha nem tetszik, hogy fotózik, menjenek el onnan. Erre már előkerültek a rendőrigazolványok, de közben megvillantak a hónaljba szíjazott pisztolyok is. Ádám édesanyja, szamizdatjaim későbbi megőrzője szólalt meg a rendőrigazolványok láttán, no meg azért talán, hogy a „beszélgetés” egyre fenyegetőbb hangnemet más mederbe terelje, mivel ekkor már a rendőrök egyszerre követelték a filmet és barátom személyi igazolványát.

– Hát maguk mit őriznek itt a temetőben, csak nem a halottaktól félnek? – kérdezte Baba néni egyenesen a civil ruhás szemébe nézve, fityet hányva a cirka 2x60 kilónyi „túl-erőre”.

– Mi nem a halottaktól, mi az élőkől félünk! – szaladt ki a hirtelen válasz a kisportolt bőrkabátos száján.

A kör szélén Palotai Zsolt fülbe akasztott mikrofonja szomjasan itta e bátor szavakat. A személyiségi jogait igen kiterjesztő módon értelmező rendőrök tovább követelték a filmet, mondván: – Nem szeretnénk magunkat vizionlátni valamelyik külföldi újságban.

Amikor a kis csoportból többen is közbeszóltunk, hogy nem adjuk a filmet, végül megelégedtek azzal, hogy a felírt személyi adatok alapján könnyű lesz elővenni a tettest, ha mégis megjelenik valahol a fotó.

Ezzel visszaültek az autóba, és tovább jártatták a motort, mi pedig az incidens hatására és a sírkert gyalázatosan elhanyagolt állapotát látva elhatároztuk hazafelé, hogy elkészítjük a Katalizátor Iroda első fényképalbumát.

A kiadvány 1987 februárjában jelent meg HALOTTAINK 1956 címmel. A fotókat Bálint Ádám és Németh Vladimir készítette. A nyomtatást Balassa János és Kerekes Ferenc végezte. A kötet bevételét (harminc forint volt az ára!) 1988-ban a 301-es parcella rendbetételére és az 1988. június 16-i megemlékezés virágaira költöttük.

1988. június 9-én valóban kaszáltunk, szemetet szedtünk, bozótot nyestünk a 301-es parcellában, amikor a jelentésben leírt igazoltatásra sor került.

Megvizsgálandó azonban – és ez sajnos Kenedi János figyelmét is elkerülte –, hogy Orosz István neve „kakukktójásként” hogyan

kerülhetett bele a jelentésbe, mivel ő 1988 májusában, elvesztve magyar állampolgárságát, kivándorolt Angliába. Ennek pontos idejéről beszámolt A WESTMINSTER-MODELL című, 1993-ban megjelent könyvében.

*

Kenedi könyve az 1957 és 1989 közötti korszak eddig egyedülálló feldolgozása. Majd hét évig kellett várnia az olvasónak és 1995-ig a szerzőnek, hogy betekinthessen az 1990 februárjában megszüntetett III/III-as csoportfőnökség titkos irataiba. Az első fejezet és az első kötet az 1957–58–59-es „nagy terror” idején az október 23-i évfordulóhoz kötődő pártállami és rendőrségi tervek és intézkedések dokumentumai mellett tartalmazza a forradalom emlékét ápolók, szellemét és követeléseit ébren tartani akarók elleni eljárások iratait is. Ebben a bőséges válogatásban budapesti és vidéki „ügyek” egyaránt találhatók. Megmutatva ezzel, hogy a forradalom emléke és a Kádár-rendszer elutasítása együtt volt jelen szerinte az országban. A párt és az állami erőszakszervezetek tagjai az új rendszer önkéntes vagy kényszerű kiszolgálóival karöltve kényszeresen el akartak tüntetni minden nyomot, ami 1956-ra emlékeztetett. Kenedi könyvének olvasása közben nem feledhetjük, hogy a szovjet katonai inváziót követő harcok és sztrájkok elülte után a szisztematizált megtorlás gépezete futószalagon akasztott, börtönzött be, internált, rúgott ki munkahelyről, iskolából mindenkit, aki nem menekült el az országból, és akár csak a gyanú árnyéka is vetült rá a forradalmas időkből. A korábbi besúgóhálózat felfrissítéséről a következőt idézi a szerző: „Az 1957-ben történt beszervezések zömét a preventív őrizetbevételek során hajtották végre...” (A BM Titkárság Ellenőrző Osztályának jelentéséből. 82. o.)

Ebben a légkörben minden próbálkozás, ami a forradalomra emlékeztetett, lerombolta a hatalom lévők hiú reményét, hogy hatalmuk legitim és totális, hiszen senki sem emel szót ellene. Ezekben a „kis ügyekben” tetten érhető a bürokratikus hatalmi gépezet fontoskodó hivatalnokainak mindent ellenőrizni és manipulálni, demoralizálni vagy elfojtani akaró törekvése. A szovjet megszállást,

a megszerveződő KISZ-t, a hazudozás intézményes rendszerét utasítják el azok a röplapok, versek, személyes naplójegyzetek, amiket tizen-, huszoneves fiatalok fogalmaznak meg. Szervezetlen, elszigetelt és kétségbeesett utóvédharc dokumentumai ezek 1957 és 1959 között a teljes felejtés és reményvesztés ellen. Következménye, amiről a közölt iratok tanúskodnak: súlyos börtönbüntetések a hajlíthatatlanoknak, besúgóí nyilatkozat a barátoktól és szeretőktől, terhelő vallomásért mentesség és tanúknak.

Az elveszni látszó reményt villantják fel ebben a világban Angster Anna húszéves joghallgató szavai. Idézet az ügyében 1958. november 6-án hozott ítéletből: „*I. r. Angster Anna vádlottat 2 (kettő) év és 6 (hat) hónapi börtönbüntetésre, 300 Ft (háromszáz) részleges vagyon elkobzásra és 2 (kettő) évre az egyes jogok gyakorlásától való eltiltásra mint mellékbüntetésre*” ítéli a Budapesti Fővárosi Bíróság. Az indoklás: „[...] *Nem fogadható el az irányú védekezés különösképpen az I. r. vádlottnál, hogy céljuk nem a népi demokratikus rendszer megdöntése volt, hanem egyes követelése, a szovjet csapatok kivonása és a szabadságjogok szélesítése [sic!] [...] főképp azért nem fogadható el, mert az elkövetés időpontjában a párt és a kormány határozott intézkedéseket tett az őszintén feltárt hibák kiküszöbölésére. [...] Az I. r. vádlott a tárgyalás során kijelentette, hogy [...] rossz módszereket választott a párt és a kormány a szovjet hadsereg elleni harcban. Előadta továbbá, ha jelenleg szabadlábban lenne, a párt és a kormány elleni harcot is tovább folytatná, a már említett követelések eredményesebb kivívása érdekében.*” (344. o.)

E bátor szavaknak következményük lett! A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága népbírószági tanácsa a zárt fellebbezési tárgyaláson az „*Angster Anna vádlottra kiszabott főbüntetést 6 (hat) évi börtönre, a – mellékbüntetésként kiszabott – részleges vagyonelkobzást teljes vagyonának elkobzására, végül egyes jogok gyakorlásától való eltiltás időtartamát 10 (tíz) évre felemlé. Kelt Budapesten, 1959. február 5.*” (345. o.)

Végigkövethetjük az EMLÉKEZTETŐ – VI-RÁGKOSZORÚVAL című részben, hogy a névtelen feljelentőlevelek alapján a titkosrendőrség hogyan kezdi megfigyelni, beszervezett besúgókkal körülvenni hőseinket. A titkos eszközök használatát álcázandó, a rendőrség

kitalált bűncselekmény gyanújával (étellopás a kollégiumban, eltűnt 3 doboz tejpor és 40 dkg kolbász!) letartóztatja az egyik gyanúsítottat, akit aztán odabent az „*illegáció*” (a rendőrnyelvújítás szava) előzetesen kialakított koncepciójáról faggatnak. Megvan itt minden, ami egy rendőrállam működtetéséhez kell. A házkutatásokkal félelmet és gyanút ébresztetni a letartóztatottak környezetében, a tényleges cselekedeteket hamis, sugallt valloásokra alapozva felnagyítani, a külvilággal és a hozzátartozókkal a fogva tartás ideje alatt a kapcsolattartást megakadályozni, a szabadlábban maradékokat vagy beszervezni, vagy megfigyelni és a gondosan kialakított koncepció alapján a vádlottakat a bíróságon súlyos börtönbüntetésre ítélni.

Álljon itt az olvasottakból kiszűrhető „cselekmények” listája: A három elitelt joghallgató leány 1957 során két alkalommal letépte a KISZ-faliújságokat a jogi karon. Egyszer kézírásos rajzlapokat (5 db!) helyeztek el a letépt plakátok helyén az alábbi felirattal: „*KISZ = Kádár Inasainak Szövetsége! Hazaárulók, naplopók, pénzhajhászok bandája!*”

Egy nyomtatott plakátra a KISZ-ügyelet felirat mellé kézzel odaírták: „*le vagytok szarva*”.

1957. március 15. előtt 10-14 db (!) kézzel írott röplapot ragasztottak ki kapualjakba, amiken sztrájkra, néma tüntetésre, az orosz csapatok kivonására hívtak fel.

1957 októberében virágot próbáltak (!) elhelyezni a Petőfi-szobornál (a vádiratban: „*a Petőfi szobor ellenforradalmi célból való feldiszítésének kísérlete*”), de az igazgató rendőrfőnök megakadályozta ebben őket. Az ekkor náluk lévő három plakátot a hatalmas rendőri készség miatt eldobták.

Mindez az elnyomó apparátus nyelvén „*demokráciaellenes, ellenséges cselekmény*”, amit „*csoportosulás*”, „*illegáció*”, „*szervezet*” létrehozásával valósít meg a három barátnő.

Kenedi János könyvében a mindent ellenőrizni kívánó hatalom cinikus, megosztó, behálózó, gerinctörő működési mechanizmusait tanulmányozhatjuk, és közben eltöprenghetünk az elszennvedők és családjaik, a megaláztatottak és megszorítottak, a dacolók és a kollaboránsok, a csak a saját bőrüket mentők jegyzőkönyvekből és jelentésekből, önvallomásokból kirajzolódó jelleme láttán.

Megérthetjük, milyen pszichés alapokon szerveződött meg a „gulyáskommunizmus” külföldi kölcsönökl mesterségesen életben tartott kádárista mintaállama. Vagy ahogy Kenedi fülszövegében fogalmaz: „a közéleti hazudozás intézményes rendszere”. Még általánosabban: a hazugság kultúrája, mivel a titkolózás és hazugság a magánéletet is elárasztotta.

Mindenkinek, aki ebben a korszakban élt, és a felnövekvő generációknak is joguk van megtudni, hogy mit rejtenek a titkos irattárak. Ezek nélkül nem ismerhetjük meg egy korszak és egy rendszer lényegét. A megfigyeltnek pedig joguk van tudni, milyen forrásokból merített a titkosrendőrség. Egy rendszerben, ahol időt, pénzt, fáradságot nem kímélve folyt a társadalom megfigyelése, ellenőrzése, ellenállásának megtörése, élő közösségi szöveteinek szétbomlasztása. Ennek legdurvább módszereiről jórészt hallgatnak Kenedi választott forrásai, a fizikai erőszak köztéri és zárt ajtók mögötti alkalmazásáról alig történik említés, akkor is csak a hivatalos jelentések valóságidegen, hazug nyelvi formuláival.

A második kötet érdeme, hogy olvastán megdölni látszik az a régóta terjesztett hiedelem, hogy a Rákosi-korszakkal összevetve a Kádár-kor eltúrta a magánélet autonómiáját. Legfeljebb a „műveljük kertjeinket” típusú hétvégi, szabadidős tevékenységeket hagyta zavartalanul működni, de rögtön beavatkozott (a megfigyelés és információgyűjtés is beavatkozás, hát még a csoportfolyamatok háttérből való irányítása) minden új szerveződés, minden spontán kezdeményezés megjelenésekor.

Igaz, hogy nagyot változott a világ 1957 októberének hideglelős rendőrállamától az Ifjú Gárda és a kokárdát viselő KISZ-vezetők által a „forradalmi ifjúsági napok” keretei közé gyömöszölt, rendőrileg irányított és brutalizált március 15. megemlékezésein át (a 2. fejezet az 1970–74 közötti idevonatkozó dokumentumokból közül válogatást) 1988–89 retiráló, ám a kontrollt fenntartani kívánó pártállamáig. Az irányított rendszerváltást bemutató 3. fejezet olvastán támad a legtöbb megválaszolandó kérdés az olvasóban.

Innen veszem a titkosrendőrség credójának tekinthető sorokat egy 1989. június 29-i emlékeztetőből:

„Az állambiztonsági munka tervezésénél kö-

zeledni kell a szűken vett prakticista szemlélet elvetésére, a politikai megfontolások élvezzenek elsőbbséget.

Ennek megfelelően valamennyi érintett szervnél kezdődjön meg egy felelős, széles skálán mozgó gondolkodási folyamat, amely a feltételrendszerből indul ki és számol a vállalható és megoldható feladatokkal. Valamennyi a fő cél irányába ható elvi elképzelést fel kell vetni és ezekhez keresni a kivitelezéshez szükséges erőket. A különböző kombinációkat kellő körültekintéssel kell megszervezni arra is ügyelve, hogy a későbbiekben ne lehessen visszakövetkeztetni az állambiztonsági szolgálat kezdeményező szerepére. Például: játszmás ügyek.

([Margószéli jegyzet:] Oda kell figyelni, hogy júni 16-nál felmerült a TIB-et irányítottuk! Pallagi F.)

Különös hangsúlyt kell helyezni a médiára. Célként kitűzendő feladat az, hogy a tömegkommunikáció járuljon hozzá a várható események nyugodt, higgadt, az új közmegegyezés irányába ható levelezéséhez. ...a fő hangsúly a békés átmenetre, a konszenzusra kerül... (rendőrszázados, az ÁB Operatív Bizottság titkára)” (399. o.)

A gazdag szemelvénygyűjteményt végiglapozva összegyűjtöttem, milyen iratokból közöl a szerző, ezzel a látszólag unalmas felsorolással bizonyítva a bürokratikus szocializmus utolérhetetlen találékonyságát: az MSZMP és a KISZ vezető szerveinek jegyzőkönyvei, jelentései, feljegyzései, különböző szintű rendőrségi és belügyminisztériumi parancsok, javaslatok, intézkedési tervek, tájékoztatók, napi operatív információs jelentések részletei, hangulatjelentések, kimutatások, operatív tervek, összefoglaló értékelő jelentések, feljegyzések, irásszakértői szakvélemények, jelentések külső figyelésről, környezettanulmányok, kihallgatási jegyzőkönyvek, fogdahálózati jelentések, határozatok, házkutatási jegyzőkönyvek, vizsgálati tervek, figyelési tervek, bűnjeljegyzékek, rendelvény előzetes tartóztatás foganatosítására, kényszerítő eszköz használatáról, személyes szabadságot korlátozó intézkedésről jelentés, vádiratok, bírósági ítéletek. Nyelvhasználatuk, stílusuk sokat elárul a rendszer működtetőinek szellemi potenciáljáról.

A névtelen levelek, titoktartási és együttműködési nyilatkozatok, munkásörjelentések, parancsnoki utasítások a kollaboráció különböző szintjeiről nyújtanak fontos ismereteket.

A röpiratok, versek, levelek, önvallomások, nyilatkozatok, beszédek, az igazsághoz ragaszkodó, meggyőződésüket a kihallgatáson is bátran vállalók jegyzőkönyvrészletei példázzák a kötetben, hogy szembe lehet szállni a szervezett hazugság gépezetével.

A könyv egységes szerkezetét biztosítja, hogy minden kiválasztott és sokoldalúan dokumentált eset a jogállam szabályrendszere értelmében a politikai véleménynyilvánítás különböző kategóriáiba sorolható. Ezek rendőri kezelése, elfojtása és manipulálása a Kádár-kor puhuló diktatúrájának súlyos, máig ható öröksége.

Az már a történészek feladata, hogy a Kenedi János által összeállított kötet forráspublikációit is felhasználva, a forráskritika módszereivel ellenőrizve, feldolgozzák és megírják a Kádár-korszak történetét. Ez a KIS ÁLLAMBIZTONSÁGI OLVASÓKÖNYV megjelentetése után elodázhatatlan.

A homály oszlatásában elévülhetetlen szerepet vállalt Kenedi János könyve.

Modor Ádám

EGY KÉRDÉS, MELYEK NEM ÁRT SEM HÁBORÚ, SEM RENDSZERVÁLTÁS

Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban

Látószög könyvek. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség Szent Pál Akadémia, 1996. 260 oldal, az ára nincs feltüntetve

A szerző a két világháború közötti Magyarország vallási világának (melynek közéletében a történelmi egyházak – elsősorban a római katolikus egyház – meghatározó politikai szerepet játszottak) egy speciális jelenségét dolgozza fel.

Erre az időszakra esik – balszerencséjükre – az ún. szabadegyházak, a kor enyhén megálázó félhivatalos meghatározása szerint *szekták*, mai udvariasabb megjelöléssel *kisegyházak* megjelenése, szerény mérvű térnyerése.

Fazekas Csaba világosan jelzi, hogy dolgozatában nem teológiai vagy felekezettörténeti oldalról közelíti meg tárgyát, hanem magának a kornak az ideológiáját igyekszik jobban megérteni és megértetni az államhatalommal összefonódott történelmi egyházak „szektákkal” szembeni magatartása fényében.

A XIX. század második felében jelennek meg a szóban forgó kisegyházak, valamivel korábban a baptisták, majd nazarénusok, metodisták, pünkösdiek, Jehova Tanúi stb.

1895-ben többévi előkészítés után az Országgyűlés megalkotja esetleges törvényes elismerésükről a XLIII. törvénycikket, amely körül már megszületése pillanatában heves indulatok lángolnak fel. A törvény parlamenti vitájában egyfelől elhangzik, hogy e jogszabállyal a magyar törvényhozás „*régi adósságát törleszti*” (ugyanez a gondolat szinte szó szerint az egyházakról alkotott 1990. évi IV. törvény átlalános vitájában is előkerült), másrészt pedig nagy hatással szólal meg az az érvelés, hogy az egész igyekezet csupán liberális szemfényvesztés, maga „*a javaslat nem céloz más, mint az ezeréves keresztény sziklaalap szétrobbantását és helyébe a modern találmányú vallásszabadság cégére alatt a vallástalanság vályogkockáinak beillesztését*”, sőt fölösleges is a törvény megalkotása, hiszen Magyarországon „*nem üldöznek senkit vallásáért, csak az ősi religiót, a katolikus vallást*”.

A korabeli parlamenti jegyzőkönyvek hűen őrzik az alsóházi képviselők igyekezetét, mellyel meg akarták nyugtatni a felsőház háborgó (elsősorban egyházi) tagjait, hogy ti. az egész törvény egyszerűen csak nélküldözhetetlen eleme a XX. századi európai Magyarországnak jogrendjének, a gyakorlatban azonban nem kell tartani annak érvényesítésétől.

Hogy ez mennyire igaz, azt híven mutatja az 1895. évi XLIII. törvény csaknem százéves egyedülálló története, ugyanis nyugodtan kijelenthetjük, hogy e jogszabály alapján valószínűleg soha nem nyilvánítottak törvényesen elismert vallásfelekezetté egyetlen felekezetet sem. Igaz ugyan, hogy 1905-ben a baptista egyház kérésének részben helyt adtak, de csupán egyetlen budapesti egyházközségük tekintetében, a többieket (főként a vidékieket) a két világháború között végig üldözték, s a második világháború küszöbén ők is a betiltás sorsára jutottak. Az 1947. évi XXXIII. törvény pedig az újabban alakult vallások el-

ismerésére megőrizte az 1895. évi XLIII. törvény három paragrafusát, de mindazok esetében is, akiknek e jogszabály alapján állami elismerést biztosított, a létezéshez lehetőséget csak az egyházi jogokat korlátozó Szabad-egyházak Szövetségén belül adott, s mindvégig megmaradt az általános jogkorlátozás ellenére az az egyházak közötti különbség, ami a két világháború között bevett, elismert és megtúrt kategóriába sorolta a vallási közösségeket.

Fazekas Csaba sok-sok szemléltető anyaggal, olvasmányosan tárja az olvasó elé a szektakérdés húszas, harmincas évekbeli alakulását, megmutatva, hogy miután a rendkívül elenyésző méretű felekezeten kívüli körön túl minden állampolgár valamelyik bevett felekezet bejegyzett tagjának számított, hogyan igyekeztek a híveiket féltő történelmi egyházak a közvéleményt a szekták „káros” tevékenységével, ijesztő voltával riogatni, s hogyan próbálták felhasználni befolyásukat az állammal való összefonódásukból eredően annak érdekében, hogy a szabadegyházak terjedését adminisztratív eszközökkel megakadályozzák.

Ez irányba az érvelés egyik eszköze a fegyverfogás állítólagos (vagy helyenként valószínűs) elutasításában megmutatkozó negativizmus, a magyar eszmei talajon elképzelhetetlen liberális amerikai vagy nyugat-európai minták becsempészésének veszélye, majd egyre erősödő módon a bolsevizmus, a kommunizmus rémével való fenyegetőzés volt.

Érdekes jelensége az elemzett időszaknak, hogy a tusakodásban a történelmi egyházak egy-egy pillanatra egymásban is felismerték az ellenséget (sőt Fazekas megemlíti, hogy maga a baptista egyház is részleges elismerése után olykor nyilvánosan hangot adott az el nem ismert pünkösdieliek riasztó és nehezen tolerálható visszasságainak). Például a húszas évek közepén Nyisztor Zoltán akkor ismert katolikus publicista és teológus, mikor a püspöki kártól megkapja a megbízást a szektakérdésről való elemzőmunka elkészítésére, külön kitér arra, hogy „*a buddhizmus vagy az iszlám... nem szekta, mert az anyaszentegyház testéhez semmi köze, de viszont minden eretnekség szekta, mert az Egyház fájáról tör le egy-egy ágat*”. Nem meri ugyan nyíltan szektának minősíteni a reformátusokat és az evangélikusokat, de

így fogalmaz: „*szeretik ezeket történelmi egyháznak nevezni*”, majd nem hagy olvasóiban kétséget afelől, hogy e vallási csoportokat korábban eretnekeknek nevezték. A különbséget csupán abban látja, hogy bár minden eretnek egyben szektás is, viszont a kisebb felekezet már születése pillanatában az. A kor ismert hatásos teológusa, a református Csiksz Sándor felveszi a kesztyűt, s a „*szektárius lelkület*” kialakulásának elemzésében arra jut, hogy a római egyház tette lehetővé éppen egészségtelen misztikus vallási rajongása és az emberi tekintélyeknek feltétlen tiszteletet parancsoló gyakorlata révén a szektamozgalmak kialakulását. „*A róm. katolicizmusból azért nem támadt szekta – írja –, mert magában a róm. katolicizmus keretein belül éli a szekta életét.*”

Igaz azonban, hogy a „közös ellenség” mégis egymás mellé sodorta a nemzetállam törekvéseiben a történelmi egyházakat, s ez vezethetett annak kierőltetéséhez, hogy a második világháború éveiben csaknem sikeres kísérletet tehettek a kisegyházak teljes adminisztratív felszámolására.

Kérdés, hogy Fazekas Csaba könyvének vannak-e konkrét tanulságai, vagy csupán egy elsüllyedt kor sajátos és szégyenteljes jelenségeit akarja feldolgozni. Noha a szerző következetesen tartózkodik az aktuálpolitikai párhuzamok keresésétől, az olvasótól nem tiltható el az a feltételezés, hogy a megírást részben inspirálhatta a rendszerváltást követő évek restaurációs kísérlete, amikor a kormányzó nemzeti oldal kis híján keresztülröletett egy olyan törvénymódosítást, mely a százévesnél nem régebbi, illetve tízezer felüli tagnál kisebb létszámú egyházakat törölte volna.

De lehetetlen nem gondolnunk a könyv időszerűségére annak ismeretében, hogy a jelenlegi baloldali liberális kormány csaknem konkordátumot kötött a Vatikánnal, majd ennek képtelenségét vélhetőleg belátta, ám a közeljövőben mégis külön megállapodást kíván kötni az Egyházi Állammal, a római katolikus egyház külön érdekeit szem előtt tartva, minek következménye csak az lehet, hogy valamilyen formában újra kialakul a vallások hármas kategorizálása s az előnyök és hátrányok immár XXI. századi típusú, de mégis örök újraéledése.

Iványi Gábor

VÉGELSZÁMOLÁS

Horváth Zsuzsa: *Hitek és emberek*
 Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai-
 Szociálpolitikai Intézete, 1995.
 470 oldal, 800 Ft

Ez az első és utolsó könyv akarva-akaratlanul kétszólamú. Az egyik szólam a vallásszociológiáé, vagyis Horváth Zsuzsa vallásszociológiai írásai a valláskutatásról, az Evangéliumi Pünkösdi Közösségről, egy szabadkeresztyén gyülekezetéről, a Hit Gyülekezetéről, új vallási mozgalmakról, a kisegyházi szocializációról, katolikus bázisközösségi mozgalmakról, a vallási pluralizmusról, az állam egyházpolitikájáról, az új vallási jelenségek vélt veszélyeiről és az őket veszélyeztető előítéletekről. A másik a vallásszociológusé, ugyanis óhatatlanul az ő életének és halálának kontextusába kerül a könyv minden sora. Horváth Zsuzsát tematikusan elsősorban a szekták, a (magyarországi) kisegyházak és új vallási mozgalmak érdeklik, ami pedig a vizsgált problémát illeti, legfőképpen a meggyőződés változása, a megtérés. Bár ő ezt a szót nem használja, érdeklődése kiterjed még az inkulturációra, a nálunk még nem honos vallások és irányzatok lefordíthatóságára és meggyökerezésére. Írásai között ugyan vannak vitacikkek is, többségük azonban olyan rövidebb-hosszabb tanulmány, mely a szociológia és a szociográfia, illetve a szociológia és a szociálpszichológia határán foglal helyet.

A pünkösdi vizsgálat a „*pontosan, szépen*” jegyében fogant mintaszerűen alapos munka, amely egyfelől érzékletesen megjelenített leírás, másfelől olyan megállapításokat tartalmaz, amelyek, úgy vélem, nemcsak erre az egyházra érvényesek, hanem szempontul, hipotézisül szolgálhatnak más kutatások számára is. Izgalmas megállapításnak tartom a protestánsból pünkösdivé (karizmatikussá) váló egyházzól, hogy aszkézise a világiasodás jegyében változik, s nem kerül szembe sem az érzéki étellel, sem az emberség más megnyilvánulásaival, továbbá azt is, hogy miközben a rögzített hitelvek a pszichoemocionális élményhez képest másodlagosak, az egyház tagsága intellektualizálódik. A pünkösdi esetében nem igazolódik Kardos László hipotézise, mely szerint az ilyenfajta vallási kép-

ződmények lélektani és társadalmi zsákutcák, ugyanis Horváth Zsuzsa úgy véli, hogy éppen a társadalmi-gazdasági tényezők által kikényszerített társadalmi helyváltoztatás és életmódváltás hívta elő azt a vallási szükségletet, mely a pünkösdi hitben talál kielégülést, amely megkönnyíti az életmódváltással járó nehézségeket. Ez az értelmezés, úgy vélem, harmonizálhat az enyémmel, mely szerint a lelki-szellemi és társadalmi mozgások egymásba szövedtek.

A szabadkeresztyén gyülekezet vizsgálata során nagyobb teret kap a szociálpszichológiai elemzés. Fontos és a további kutatások szempontjából termékeny megállapítása Horváth Zsuzsának az, hogy az újdonsült hívő a megtérés kontextusában átértelmezi és a valóságosnál boldogtalanabbnak és bűnösebbnek ítéli múltját, valamint az is, hogy a megtérés érzelmi-értelmi döntés, amikor a bűntudat és a kétségbeesés átalakul felszabadultsággá, hogy a nyilvános bűnvallást nem mindig előzi meg a bűntudat készítése. Erről a kisegyházról is megállapítja, hogy tagjai egyre rugalmasabbak az újabb hittételek és normák befogadásában. Érdekes észrevétele az is, hogy az egykor a nagyegyházakból kiszakadt szekták ma már egyre inkább a világhoz, mint a „meghaladott” egyházhoz mérik magukat.

A kisegyházi szocializációt tanulmányozva a szerző a vallási és a mindennapi élet egymásba csúszását, az életközösség létrehozása irányában tett lépéseket, értékvézelést életmódot és feltűnően magas életminőséget regisztrált.

Az elsők között írt Horváth Zsuzsa a magyarországi katolikus bázisközösségekről. Létrejöttüket taglalva jól látja a világi hívek szemléletváltozását, de mintha kissé alábecsülné az egész egyháznak azt az – akár strukturálisnak is értelmezhető – változását, amit a II. vatikáni zsinat eredményezett. (Máskor is tapasztalható írásaiban a történeti egyházak irányában némi kis elfogultság, igaz, mindig több-kevesebb igazsággal keveredve.) Jól látja a magyar helyzetnek azt a sajátosságát, hogy nálunk egyszerre hatott az elvallástalanodás és az elvallástalanítás. („*Miközben a társadalom többi szférájában erőteljes a liberalizálódási folyamat, az egyházzal szemben fokozott terror érvényesül..., mert a rezsím fő ellen-*

sége az övétől eltérő gondolkodású ember”, írja nem kevés bátorsággal a nyolcvanas évek elején.) Úgy véli – szerintem ezt is helyesen –, hogy ennek következtében a papok nagy része a társadalom periferiájára szorult. A magyar bázisközösségek sajátosságait a szerző a következőkben látja: 1. személyesség, 2. elkötelezettség, 3. papok és világiak, valamint nők és férfiak közötti egyenlőség, 4. decentralizált szervezet, 5. egységes ideológia, 6. az intézményesült egyházra nem jellemző gyors horizontális kapcsolatok, 7. átjárhatóság, 8. nyitottság a mozgalmon kívüliek irányában. Jól látta meg, hogy eme közösségek tagsága elsősorban városiakból, fiatalokból és szellemi foglalkozásúakból rekrutálódik, hogy az első időben még csak a különböző lelkiségi stílusokat képviselő mozgalmak (Regnum Marianum, katolikus karizmatikusok, Bokor, Focolare) között a célok tekintetében teljes az egység, s csak a hetvenes évektől alakul ki a sajátos arculat, Bulányi György 1982-es elítélése után pedig a szakadás. Jól látja a bázisközösségek kovászszerepét a plébániákon, jól érzékeli, hogy bár eleget tesznek a szentszéki elvárásoknak, hazai püspökeik mégsem büszkélkednek velük. Kutatásra nem volt lehetősége, csupán egy külföldről megrendelt tanulmány erejéig vizsgálódott ebben a számára kevésbé ismert körben, ezért ismereteit elsősorban a mozgalmak vezetőitől szerezte. Mint a bázisközösségeket tíz évig kutató kollégája igazolhatja, hogy e témában is kíváncsian tájékozott, s jó érzékkel hüvelyezte ki a sokféle információból a lényegét. Azt pedig némi nosztalgiával és irigységgel állapíthatja meg a magamfajta katolikus vallásszociológus, hogy milyen remek – mert kölcsönös bizalmon és tiszteleten alapuló – együttműködés alakult ki a nyolcvanas évek elején egy nem vallásos vallásszociológus és a még a féllegalitás körülményei között tevékenykedő lelkiségi mozgalmak vezetői között.

A hazánkban új vallási szerveződések közül a legdinamikusabban fejlődő s a szektából szemünk előtt egyházzá váló Hit Gyülekezetét vizsgálva is fontos és pontos megállapításokat tesz, melyek szerint ez a vallási szerveződés attól olyan vonzó, hogy még lendületben, állandó megújulásban van, még nem kész tanokat ad, hogy tagjaiban az isteni vonásokkal rendelkező megváltott embert látja,

hogy világias stílusban nem elvetni akarja a világot (s vele együtt a modernizációt, a vállalkozást és a politizálást), hanem kijavítani, hogy védi az erkölcsi értékeket, hogy nem titkolja rokonszenvét a legliberálisabb párttal, az SZDSZ-szel, amelynek vezetői közül többen tagjai ennek az egyháznak. Az igazán izgalmas kérdés azonban Horváth Zsuzsa számára is az, hogyan fér össze a liberális politizálás az erősen fundamentalista BIBLIA-értelmezéssel és a konzervatív értékrenddel.

A „hitvédelemmel” és az előítéletes támadásokkal szemben Horváth Zsuzsa a vitát is vállalta, s részben a szektákkal és az új vallási mozgalmakkal kapcsolatos szakirodalomra, részben igen gazdag tapasztalataira támaszkodva bizonyítja be ellenfeleinek, hogy miért nem veszélyesek a szekták, s hogy ami igazán veszélyes, az éppen a szektákkal szembeni szektás attitűd. Sorra cáfolva a vádakát, ő is nevetségessé teszi az agymosás teóriát, rámutat a történeti egyházakra és a szektákra történő megtérések hasonlóságára, és még a vérátömlesztést elutasító Jehova Tanúit is „megvédi” (ismertette a vérátömlesztés orvosiilag elfogadott alternatíváinak külföldi gyakorlatát).

Mintegy függelékként szerepel még két másféle tanulmány ebben a kötetben, Horváth Zsuzsa ugyanis „bedolgozóként” részt vett a szegénységvizsgálatokban. Ezek is izgalmas írások. Elég csak egyetlen példát kiemelni, amikor a lesüllyedő és mozdulatlan családok történetében a következő „kórokozókat” fedezi fel: Trianon, zsidóüldözés, II. világháborús hadifogság, orosz megszállás, német kitelepítés, a proletárdiktatúra értelmiség- és kuláküldözése, téjeszesítés, ’56-os „forradalom” (természetesen ezzel a szóval, de ezt felesleges is említenem). Jól érzékelteti ez a mozzanat, hogy Horváth Zsuzsa nem szektásan, hanem távlatosan lát és gondolkodik.

Ami ezenkívül maradt: már csak kutatási tervek. Kihívások és hamuban sült pogácsák számunkra, az útra kelő itt maradtaknak. Szólni kell azonban a bevezető tanulmányról, amelyet a kötetet szerkesztő Csákó Mihály, Horváth Zsuzsa férje írt. Ez az írás azért szívszorító, mert hihetetlenül pontos és tárgyilagos. És mégsem semleges. Bár érzéseiről csupán annyi árulkodik, hogy Horváth Zsuzsa

helyett egyszer-kétszer Zsuzsának nevezi tár-sát. Jól látja, hogy Zsuzsa (ez egyszer hadd írjam én is így kedves pályatársam nevét) inkább felfedező, mint feltaláló. Hozzáteszem: megértő szociológiát művelt, amelyben az empatikus befogadást és a szakszerű értelmezést egyaránt művelte. Sosem spekuláló, jóval inkább szemlélődő szociológus volt. Írásait olvasva szinte halljuk érdeklődő és bizalmat gerjesztő hallgatását, amellyel megszólaltatta azokat, akiknek hitét nem osztotta, de tisztelte, becsülte, s ha kellett, meg is védte, hiszen – kutatói tárgyilagosságát sosem feladva – rendre megszólalt a megbántottak és ki-semmizettek mellett. Az üldözött Németh Gézával jóban volt, de amikor ő – sokunk számára teljesen váratlanul – nagy hévvel támadni kezdte a szektákat, felvette a kesztyűt legfőbb értéke, a szabadság nevében. A harcot azonban csak becsületből vállalta, nem ez volt igazi énje, hanem a segítség. Erről beszélt Iványi Gábor, e könyv egyik lektora is, a temetési szertartást végző lelkész, sejtetve, hogy afféle anonim kereszténynek érzi Horváth Zsuzsát, és ugyanerről szól az a Kassák-vers is, amellyel Csákö Mihály bevezetője végén társa szellemét idézi:

*„Éltem, bár nem akarták, hogy éljek;
Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam;
Meghaltam, mi mást tehettem;
Bocsássátok meg minden jószágomat.”*

Kamarás István

ESSZÉK A XIX. SZÁZADI OROSZ IRODALOMRÓL

Pjotr Vajl–Alekszandr Genisz: Rodnaja recs'
Nyevaviszimaja Gazeta, Moszkva,
1995. 190 oldal

Bármilyen meglepően hangzik is, nincs ma Magyarországon forgalomban orosz irodalomtörténet. Nincsen egy, az orosz irodalommal rendszeresen foglalkozó magyar nyelvű kézikönyv. Az orosz irodalmi „arany-

kor”-ról, a XIX. századról is alig-alig valami, csak Török Endre *AZ OROSZ IRODALOM A XIX. SZÁZADBAN* (Bp., 1970) című könyve. Kétségtelen, a szovjet korszak orosz irodalomtörténeti műve sem kápráztattak el olyan irodalomtörténetekkel, melyeket érdemes lett volna lefordítani.

Valószínűleg az orosz nyelven olvasható, összefoglaló jellegű, friss szemléletű irodalomtörténeti munka hiánya készítette az USA-ban élő orosz szerzőpárost, Pjotr Vajlt és Alekszandr Geniszt arra, hogy *RODNAJA RECS'* címmel rendhagyó XIX. századi orosz irodalomtörténeti esszékötetet adjon ki. Illetve nem is annyira rendhagyót... Vajl és Genisz – akik egyébként a posztmodern kiváló ismerőiként rendkívül izgalmas és szellemes kötetet jelentettek meg a kortárs orosz irodalomról (*SZOVRE MENNAJA RUSSZKAJA PROZA*, New York, 1982) – elvetették az irodalmi „aranykor”-ról a művelt orosz olvasóban élő kliséket, sablonokat, sztereotípiákat, és megpróbálták – ahogyan a *BEVEZETŐ*-ben írják – előítéletek nélkül újraolvasni a XIX. századi orosz irodalmi középiskolai tananyagot.

Az újraolvasás mint stratégia több elméleti kérdést vet fel. Először is a klasszikussá vált szövegeket igyekeztek élő, ható, működő szövegekként felfogni, azaz úgy, mintha mai modern, az irodalmi kánonba még nem tartozó szövegek volnának. Másodszor, minden igyekezet ellenére is lehetetlen nem figyelembe venni e szövegek kanonizált mivoltát – éppen ezért fordultak a szerzők a középiskolai tananyaghoz, hiszen – mint vélik – az iskola, az oktatás a kanonizálás legfőbb eszköze. Harmadszor, számot kell vetni azzal a ténnyel, hogy az orosz ember számára a klasszikus orosz irodalom nem csupán irodalom, hanem olyan ideológiai és erkölcsi alap, amelynek pusztá említésére a legellentétesebb nézeteket valló orosz emberek is kibékülni látszanak, hiszen abban mindannyian meg-egyeznek, hogy a klasszikus orosz irodalom az emberiség szellemi életének egyik csúcsteljesítménye. Vagyis az orosz embert „megszólítani” éppen e kanonizált szövegeken keresztül lehet. Másrészt éppen az e szövegekről való *másféle* beszédmód az orosz ember számára botrányosnak is tetszhet, hiszen ez a *másféle* egy-egy, az irodalmi hagyományban szinte szakrálisnak tekintett szöveg deszakralizá-

lását jelentheti. Negyedszer, Vajl és Genisz mindezek mellett vagy ellenében nem valamiféle avantgárdos manírral fogott a művek újraolvasásához, azaz nem akarták abból a bizonyos hajóból kidobálni a kanonizált szövegeket, hanem – mintegy önmagukat is megmértetve – arra voltak kíváncsiak, vajon képesek-e találni e művekben olyan, a (poszt)modern ember számára is jelentősnek mutakozó értékeket, melyek ideológiákon és sztereotípiákon túl, „pusztán” esztétikai szempontok alapján érdekessé, egy régi-új kánon el- és befogadható darabjaivá teszik ezeket a szövegeket. Ötödször, Vajl és Genisz igen érdekesen oldotta meg a történetiség problémáját: bár a kötet kronológiai rendben halad a XVIII–XIX. század fordulójától a XIX–XX. század fordulójáig, Karamzintól Csehovig, az egyes fejezetek nem a teljes életművekre, hanem az adott szerző egy-egy művére vagy az adott életmű valamely jellegzetes vonására koncentrálnak. Ily módon a történeti áttekintés szaggatottá, töredékessé válik, ugyanakkor a könyv bizonyos komparatistikai metódusoknak (témavizsgálatnak, intertextualitásnak), valamint az „orosz jelleg” felmutatásának következetes érvényesítésével egységes szemléletű, önálló egész tud lenni. A történeti szempont egyébként az újraolvasás stratégiájának hangsúlyozása miatt sem tartható következetesen. Hiszen az újraolvasás azt (is) jelenti, hogy az olvasó tudatában jelen vannak a XIX. századi, valamint a XIX. század előtt és után keletkezett művek egyaránt. Így lehetséges, hogy például Ragyiscsev írásáról, az UTAZÁS PÉTERVÁRRÓL MOSZKVA címűről szólván a szerzőpáros a regény álpikareszk jellege alapján éppúgy asszociálhat az előzménynek számító Sterne-regényre, az ÉRZELMES UTAZÁS-ra, mint a fejezeteknek az utazás állomásai szerinti elrendezése alapján Venyegyikt Jerofejev MOSZKVA – PETUSKI-jára, a modern orosz próza egyik legjobb darabjára. Az effajta állandó oda- és visszautalások szintén a kötet összetartó erejévé válnak, már csak azért is, mert a XIX. századi orosz irodalmi szövegek így állandóan dialógusba léptetődnek más orosz és világirodalmi szövegekkel, megmutatva, hogy a tárgyalt művek mennyire eleven részei mind az orosz, mind a világirodalomnak. A kötetből együttal az is kitetszik, hogy a

XIX. századi orosz irodalom mennyire ön-reflektív, azazhogy az orosz irodalom mennyire önmagáról (is) szóló irodalom. Talán éppen ennek a ténynek kiemelése vezette Vajlt és Geniszt arra, hogy a klasszikus műveket ne feltétlenül valami súlyos, komor, unalmas olvasmányokként fogják fel, tele erkölcsi és társadalmi intelmekkel és szózatokkal, hanem olyan szórakoztató, esetenként könnyed írásoknak, melyekben vagy valamely megelőző korszak irodalmi stílusának, vagy valamely kortárs divatirányzatnak ironikus-parodisztikus vonásai is felsejlenek.

Az egyes elemzésekkor Vajl és Genisz nem egy letűnt vagy éppen divatos elméleti iskola módszerét igyekszik érvényesíteni, mintegy illusztrációnak használva csupán a szépirodalmi műveket, hanem a primer szöveg alapos ismeretéből kiindulva valamiféle „belső olvasat”-ot adnak. Vajl és Genisz az elemzésnek alávetett műben megkeres egy jellegzetes poétikai fogást, egy eszmei magot, egy nyelvi problémát, s ezekből bontják ki a műről alkotott véleményüket.

Az előítéletek nélküli újraolvasás legnagyobb hozadéka az, hogy Vajl és Genisz mindegyik tárgyalt szerzőről és műről tud valami újat, eredetit mondani. Megállapításaik ráadásul helyenként annyira az evidencia erejével hatnak, hogy az orosz irodalommal foglalkozó szakember csodálkozhat, hogy’ nem gondolt ezekre még senki, esetleg szégyenkezhet, hogy’ nem vette ezeket még ő maga észre...

Itt van mindjárt például az IVAN EVANGÉLIUMA című fejezet, mely a század elejének állatmeseírjáról, Krilovról szól. Az elfogadott sztereotípiák szerint Krilov a La Fontaine-i meséket úgy alakította át, hogy bennük az orosz népi bölcsesség nyilvánul meg. Vajl és Genisz állítása ezzel szemben az, hogy Krilov az állatmesék népies hangvételével és aforizmaszerűségével az orosz szólásokban és közmondásokban is felfedezhető relatív erkölcsiiséget fogalmazott meg, s az így létrehozott erkölcsi rendszer alternatív, népi, „alulnézetből” megjelenített evangéliumként fogható fel.

Gribojedov AZ ÉSZ BAJJAL JÁR című drámájában a felesleges ember kliséje helyett a két kritikus azt boncolgatja, hogy a főhősnek, Csackijnak a fecsegése nem más, mint a világgal szembeni stilisztikai fellépése. A stilisz-

tikai lázadás – állapítja meg a szerzőpáros – fontosabb az eszméinél, mert ez átfogja az élet egészét: az orrfúvástól a gondolkodásmódig. Stilisztikai lázadóként pedig Csackij nem más, mint Mercutio és Hamlet kései orosz rokona. (Hogy örülhetett ennek a megállapításnak a kötethez írott ELŐSZÓ szerzője, Andrej Szinyavszkij, akit többek között a nem kis port felkavart SÉTÁK PUSKINNAL című esszéje miatt „stilisztikai ellenálló”-ként tartanak számon.)

Puskin ANYEGIN-jét vizsgálva Vajl és Genisz elveti a tankönyvekben megcsontosodott, még Belinszkijtől származó megállapításokat (az orosz élet enciklopédiája, Tatyjana – az orosz nő típusa, Anyegin – a felesleges ember), és Szinyavszkijhoz hasonlóan az ANYEGIN metaszővegére (bár Szinyavszkijtől eltérően a metaszővegek nem komikus, hanem tragikus mozzanataira) helyezi a hangsúlyt, bemutatva, hogy a Belinszkij-féle harmóniaelv mennyire nem érvényes Puskin verses regényére. Belinszkijt egyébként a neki szentelt fejezetben külön is elmarasztalják azért a kritikus szemléletéért, mely szerint az irodalom az élet tankönyve, és azért a kritikus magatartásáért, amelyből a kritikus felsőbbrendűsége lehet következtetni.

Lermontov KORUNK HŐSE című regényéről szólva Vajl és Genisz azt mutatja meg, miként alakul át egy zseniális szerző tollán magas irodalmi formává egy alapján véve populáris műfaj. A KORUNK HŐSÉ-t bizonyos, itt nem részletezendő fogásai alapján a scotti, a cooperi vagy a dumas-i kalandregény olyan módosított orosz változatának fogják fel, amelyben a kalandregény sablonjait a főhős önelemzései egészítik ki. Ennek az eljárásnak eredményeként – állítja a két szerző – Pecsorint, a főhőst úgy kellene elképzelünk, mintha Athost hallanánk Sztavrogin nyelven megszólalni.

A Gogolról szóló fejezet abból a meghökentető – bár kézenfekvő – kérdésfeltevésből indul ki, hogy ha Gogol a szlavofilek állításával egybehangzón elfogadta, hogy a HOLT LELKEK az új orosz ODÜSSZEIA, akkor nem lehetne-e az életműben megtalálni az új orosz ILIÁSZ-t is. A szerzőpáros – nem csekély filológiai tájékozottságról is tanúságot téve – arra az eredményre jut, hogy a MIRGOROD című elbeszéléskötet szövegvilágába pontosan

illeszkedő TARASZ BULBA első változatát Gogol azért alakította át – s tette tönkre ezzel a kötet struktúráját –, hogy az átitrt, ma is olvasható TARASZ BULBA-variánsban az „orosz népi ILIÁSZ” koncepcióját megvalósítsa.

Ugyancsak egy világirodalmi témának orosz változatát véli felfedezni Vajl és Genisz a VIHAR című Osztrovszkij-drámában. Véleményük szerint a főhősnő alakjában az orosz Emma Bovaryt kell látnunk, azzal a különbséggel, hogy Emma boldogságának feltétele egy fix pénzüsszeggel fejezhető ki, míg Kattyerina boldogsága a nehezen meghatározható *voljában*, a végtelen, ösztönös szabadságvágyban fogalmazható meg.

Turgenyev APÁK ÉS FIÚK-jának Bazarov képviselte nihilizmusában a szerzők annak a XX. századra veszélyessé váló történetfilozófiai problémának kifejeződését látják, melyben a kultúra és a civilizáció különválásának, valamint egy ésszerűnek látszó világrend kialakítására tett kísérletnek eredményeként a kozmosz káoszba fordul.

Tulajdonképpen a Bazarov-féle koncepció továbbélése figyelhető meg Csernisevszkij MIT TEGYÜNK? című regényében is. Vajl és Genisz azonban elsősorban annak a kérdéskörnek igyekszik utánajárni A SZÁZAD REGÉNYE című fejezetben, miként lehetséges az, hogy bár mind a korabeli, mind a szovjet kritika ideológiai szempontból kitűnőnek, esztétikai szempontból elhibázottnak tartotta a könyvet, a MIT TEGYÜNK? mégis az egyik legnagyobb hatású XIX. századi orosz regénnyé vált. A két szerző először is azt veszi észre, hogy a Rahmetov életének hagiográfiaszerűségében vagy a Vera Pavlovna álmainak szinte freudista pontosságú leírásaiban és magyarázataiban rejlő szerzői ironia – ismerve Csernisevszkij forradalmi demokrata álláspontját – alig-alig magyarázható. Az ellentmondást Vajl és Genisz úgy véli feloldhatónak, hogy azt feltételezik: Csernisevszkij olyan új regénytípus létrehozására törekedett, melyben minden véleménynek lett volna alternatívája, s ezzel az abszolút objektivitást mint regényírói eszményt célozta volna meg. E regényforma ötlete – vélik a szerzők – Csernisevszkijnek abból a felfogásából származik, miszerint a művészetet tudománnyá kell változtatni.

Tolsztoj művei közül Vajl és Genisz a HÁ-

BORÚ ÉS BÉKÉ-t emeli ki. Ebben alapvetően egy, az imagológia területéhez tartozó kérdést vetnek fel. Azt állítják ugyanis, hogy az aktivitás-passzivitás, racionális tudás-szellemiség mint a nyugatiság-oroszság hagyományosan tárgyalt dichotómiája helyett a HÁBORÚ ÉS BÉKE szereplői mintha inkább azt példáznák, hogy az orosz emberek aszerint oszlanak meg, ki beszél akcentussal és ki akcentus nélkül a francia nyelvet. Tolsztoj művében az orosz ember – mintegy beteljesítve a szlavofil gondolatot – mintha valóban „túl-lépte”, „bekebelezte” volna az európaiat. A probléma csak az – és ez válik igazán imagológiai kérdéssé –, hogy minderről, nem kis identitászavart mutatva, egy olyan regényben olvashatunk, amelynek jelentős része maga is franciául íródott.

Dosztojevszkij BŰN ÉS BŰNHŐDÉS-ét újraolvasva a szerzőpáros arra a megállapításra jut, hogy Raszkolnyikov, amikor az új törvényalkotók sorát (Lükurgosz, Szolón, Mohamed, Napóleon) felvázolja, kihagyja Krisztust, s ezzel az elhallgatással Dosztojevszkij nagyon is beszédessé válik. Dosztojevszkij tulajdonképpen annak a lehetőségét vetette fel, nem volt-e Krisztus maga is bűnöző. Másfelől az a kérdés is felmerül, hogy Raszkolnyikov, amikor emberiségboldogító eszméit kifejti, nem akar-e az említett sorba Krisztus helyett bekerülni, s ezzel nem válik-e Raszkolnyikov valamiféle Krisztus-paródiává. Ugyanakkor a mű végén a „feltámadó” Raszkolnyikov mint eljövendő író mutatkozik meg, az ideális író pedig – Dosztojevszkij felfogásában – nem csupán író, hanem próféta is, amit híres Puskin-beszédének költőfelfogása is alátámaszt.

A Csehov-életmű elemzésekor – úgy vélem – Vajl és Genisz inkább a prózáról szóló fejezetben tud igazán érdekeset mondani. A Csehov-műveket úgy fogják fel, mint szüntelen törekvést egy regény megírására. A Csehov-levelezésből vett idézetek talán a szerzőpáros véleményét igazolják: Csehov mintha

valóban alacsonyabb rendű művészetnek fogta volna fel a novelláírást, mint a regényírást. S hogy Csehov mégsem tudta megírni a vágyva vágyott nagy regényt, létrehozott egy furcsa műfajt – ahogyan Vajl és Genisz nevezi: a mikroregényt, mely néhány oldal terjedelemben egy regényre való anyagot beszél el. E műfaj egyik csúcsteljesítményének véli a szerzőpáros a JONICS című elbeszélést, mely túl azon, hogy tartalmazza Sztarcev doktor élettörténetét, néhány bekezdésnyi terjedelemben elbeszél egy, az UNALMAS TÖRTÉNET-éhez hasonló tematikájú betéttörténetet is.

Ha az olvasó a végére ért Vajl és Genisz könyvének, s visszagondol az ELŐSZÓ-ban írottakra, néhány dologban mindenképpen igazat kell adnia Szinyavszkijnek. A RODNAJA RECS'-ben mindenekelőtt komoly és fontos irodalmi kérdésekről esik szó, olvasása közben mégis jól szórakozhat az olvasó. Szórakozhat, mert az esszékötet szemlélete friss, eleven, nyelvezete mindenféle áltudományos sallangtól mentes, közérthető, stílusa élvezetes, olyannyira, hogy a könyv akár egyvégtében is olvasható. A szerzők nem valami unalmas tankönyv olvasására invitálják olvasóikat, hanem kellemes beszélgetésre. Ennek két oka van. Az egyik az, hogy – mint Szinyavszkij ötletesen megjegyzi – valaki valaha kitalálta, hogy a tudománynak okvetlenül unalmasnak kell lennie, holott ez egyáltalán nem így van (s ezt egyébként Vajl és Genisz könyve is bizonyítja). A másik, hogy Szinyavszkij is, Vajl és Genisz is tudja: az olvasás egyben társszerzőség is, ami csak párbeszédben, beszélgetésben valósulhat meg. Vajl és Genisz – mint láttuk – maguk is dialogikus viszonyt igyekeztek kialakítani az újraolvasott művekkel, s talán azt szerették volna, ha ezt a viszonyt mások is ki tudják alakítani a megidézett klasszikus szövegekkel éppúgy, mint a RODNAJA RECS' című kötettel.

Goretity József